ca

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
34
4 A
20
ROMA

1621

A 9

VIII B 169 b-3a

6-5 619

DE ARTE DICENDI LIBRI DVO:

In quorum vno de Rhetoricæ natura & cauſſis, in altero vero de partibus copioſe accurateque diſputatur.

Auctore Ludouico Carbone a Coſtaciaro, Academico Parthenio, & Sacræ Theologiæ in Almo Gymnaſio Peruſino olim publico profeſſore.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

CVM PRIVILEGIO.

D.PROB.ROM.S.J.

VENETIIS, M. D. LXXXIX.

Ex Officina Damiani Zenarij.

ILLVSTRISSIMO,

& Excell.mo Domino,

D. VICTORI CAPELLO

EQVITI DIGNISSIMO,

LVDOVICVS CARBO S.D.

INTER *alia, quæ docte ſapienterque a M. Tullio pronuntiata fuiſſe legimus, Illuſtriſſime Eques, ea mihi ſemper placuit ſententia, quam his elegantiſſimis verbis, nobis ſcriptam reliquit. Pudeat eos, qui ita ſe literis abdiderunt, vt nihil poſſint ex his, neque ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucemque proferre. Etenim, cum non nobis ſolis, vt eſt apud Platonem, nati ſimus, ſed & parentes, & amici, & patria ortus noſtri aliquam ſibi partem iure naturæ vendicet; ij profecto*

fecto cum natura pugnare videntur, qui, cum poſſint, quæ ipſi didicerunt, cum alijs, vel docendo, vel ſcribendo communicare, nolunt. Hinc factum eſt, vt ab eo vſque tempore, quo aliquos in bonis ſtudijs progreſſus feci, non dubitauerim, etiam ſi, quam parum in me, vel ingenij, vel doctrinæ ſit, optime intelligam, aliquid in publicam vtilitatem, literis committere. Propterea his annis arduum opus, & dignum in quod omnes induſtriæ meæ neruos intenderem, conficiendum ſuſcepi: in quo, quæ ad diuinas literas recte intelligendas & explicandas ſunt neceſſaria, viginti quinque libris, complexus ſum: quos in dies, quantum per alias occupationes licet, polire & amplificare nitor. Cum ergo in hac ſuſcepta materia ſuperioribus menſibus elaborarem, ſacroſque codices euoluerem, in omnibus fere diuinis libris ſummum dicendi artificium, omnes inquam ad perſuadendum locos, omnes tropos, omnes verborum & ſententiarum figuras, amplificationes ómnes, & denique quidquid eſt apud bonos Scriptores artis, eſſe animaduerti: ad quam artem obſeruandam, cum in meo opere non nihil admonere vellem, id vt facilius præſtare poſſem, meliorum Rhetorum ſcripta, mihi repetenda, & diligenter legenda eſſe iudicaui. Opere itaque ipſo, quod præ manibus habebam poſito, optimos quoſque de Arte dicendi Scriptores euoluere cœpi. Et, cum inter legendum, dicendi artem omnibus ſtudioſis maxime neceſſariam, noua quadam

dam ratione, quæ ab alijs dicta ſunt in vnum volumen colligendo, & ſingula eodem fere modo, quo ſua Philoſophi explicare ſolent, examinando, ac iudicando, tradi poſſe viderim; huius immenſi pęne laboris prouinciæ ſuſcipiendæ me tanta cupido inceſſit, vt rem meis viribus imparem, & a meis ſtudijs alienam aggredi non dubitauerim: eo tamen conſilio, vt quos in re profana poſuiſſem labores, eos aliquando ad ſacra ſtudia referrem. Rem igitur omni animi contentione aggreſſus, paucorum menſium ſpatio, duodecim de Arte dicendi libros, rudi quadam ratione conflaui, quos quotidie, magno cum labore atque induſtria, perpolire contendo. His autem diebus, dum in hac ſuſcepta prouincia verſabar, accidit, Excellentiſs. Eques, vt tecum primum ſermonem habuerim: cumque quid eo tempore molirer, de me quæſiuiſſes, me in præfato opere laborare, reſpondi: cuius omnem fere diſpoſitionem, totamq; ſummam, a te rogatus, tibi breuiter expoſui. Tu, quæ tua fuit humanitas, conatum conſiliumque meum ſummopere probaſti, atque ad inſtitutum opus quamprimum perficiendum vehementer animaſti. Cum tuæ itaque voluntati obtemperare percuperem, viderem que ob rei magnitudinem atque difficultatem, non niſi poſt longum tempus totum integrum volumen in lucem dari poſſe; decreui, cum in præſentia Tabulæ Rhetoricæ Cypriani Soarij mihi edendæ eſſent, duos ſuſcepti operis libros, vtcunque factos,

typis committere, vt quantum tibi ſatisfacere cupiam, hinc facile perſpiceres. Hos ergo primos editurus libros, tibi tanquam primo ad id faciendum auctori, iure dicandos eſſe exiſtimaui: tibi inquam, cui hos paruos fructus gratos fore confido, cum ex ſermonibus tecum habitis, quantum eloquentia delecteris, facile perſpexerim: tibi, qui non in ludis, vaniſque voluptatibus, ſed in ſolis ſtudijs delectationem quæris: tibi denique, qui, quę ad mea ſtudia colenda, & inchoata opera perficienda mihi eſſent neceſſaria, ſæpe es pollicitus. Qua tanta tua in me beneficentia factum eſt, vt tantum me tibi debere ſentiam, quantum hoc meo munuſculo, quod tibi quanto maximo poſſum ſtudio, offero, atque dico, perſoluere minime poſſum. Atque multa hic mihi, dum de tuis virtutibus mentionem facio, ſeſe offerunt, quę cuique eloquenti, & in dicendo exercitato homini amplum ad dicendum præberent campum, in quo fuſe lateq; excurreret oratio: in quem ego nunc ſane ingrederer, ni timerem, me potius virtutes tuas minuere poſſe dicendo, quam ſilentio amplificare tacendo. Silentio itaque hoc loco præteribo tuam in rebus domeſticis magnificentiam, in familiam humanitatem, in omnes qui tecum agunt affabilitatem: tuam rerum humanarum notitiam, reip. adminiſtrandæ cognitionem, ſummum in homines ſtudioſos ſtudium, & ſingularem de eis benemerendi voluntatem: quam tantam in te vno eſſe vere fateri poſſum, quantam in multis alijs, qui ſe id præſtare profitentur, ha-

tur, hactenus non vidi: quam ſingularem virtutem ingenuo & preſtanti natura ornato homine dignam, tuæ poſteritati imitandam relinques: tuam deniq; in aduerſis rebus ferendis conſtantiam & ſapientiam. Quam ego in te facile perſpexi, cum ex grauiſſimis, acerbiſſimisq; fortunæ caſibus, qui in te paruo temporis ſpatio incurſarunt, plus vtilitatis, & quietis, mihi tecum de rerum humanarum vanitate loquenti, te percepiſſe, ex animo, affirmaſti, quam, ſi ea, qua prius vtebaris proſpera fortuna, in omni vita vſus fuiſſes. O preclaram hominis Chriſtiani vocem, & infracti animi viro dignam. Confirmaſti poſtea mirum in modum hanc meam de tua conſtantia conceptam opinionem: quoniam, cum paucis poſt diebus in grauiſſimum morbum, & vt Medici aiebant, non facilem curatu, incidiſſes; mihi, cum te officij cauſſa inuiſiſſem, te ex corporis ergaſtulo libentiſſime migraturum, quando ita Deo placuiſſet, læta fronte affirmaſti: quamuis ſenio confectus, & ſingulari pietate ornatus Pater, ſumma pudicitia, ſuauiſſimisq; moribus prædita Vxor, vnicus, & ob præſtantem naturam, egregiamque indolem, tibi tua vita carior, adhuc puer Filius, ac denique multa, quibus abundas huius mundi commoda, tibi relinquenda eſſent. Vt is, qui de cæleſtibus, ac ſempiternis bonis in beatorum cœtu perfruendis ſpem haberes: quam ij profecto habere debent, qui honeſte viuunt, qui ſacras ædes religionis cauſſa frequentant, qui conciones audiunt, qui

ſæpiſſime Eccleſiæ ſacramenta ſuſcipiunt, & alia id genus pietatis opera, vt tu facis, exercent. Has itaque & alias multas animi tui virtutes, mihi, Illuſtriſs. Eques, illuſtrare dicendo liceret, idq; ſane facerem, ſi tantum in me eſſet eloquentię, quantum in eo eſſe deberet, qui ſe id efficere poſſe conſideret. Id autem parum, quod dixi, & id multum quod de te dici poſſe affirmaui, me, non gratiæ, ſed veritatis ergo dixiſſe, ij profecto credent, qui meas viuendi rationes norunt: cum a nulla re magis, quam a vana, & vero homine prorſus indigna adulatione, abhorream. Tuæ igitur humanitatis erit, maiorem tuarum laudum prædicationem a me non depoſcere, cum id, me præſtare non poſſe, veriſſime fatear: & hoc quicquid eſt muneris, libenti animo excipere, atque interim eo perfrui, donec aliquid maius, & tua amplitudine magis dignum, tribuam: cum ad id faciendum, tuis ſingularibus in me officijs, quotidie magis magisq; prouoces. Vale.

PRÆ.

PRÆFATIO
AD LECTOREM;

In qua totius operis de Arte dicendi proponitur œconomia.

CVM opus, quod de Arte dicendi faciendum ſuſcepimus, amice Lector, longe maius, ac difficilius exiſtat, quã a principio exiſtimauimus; ita vt ad illud perficiendum longum temporis ſpatium nobis ſit neceſſarium; eo conſilio nunc duos tantum libros ſeorſim edere voluimus; vt, ſi eos tibi gratos accidiſſe intellexerimus, ad reliquos perficiẽdos diligentiorem nauemus operam. Et, vt quid in reliquis a nobis expectare poſſis, cognoſcas, placuit in præſentia totius operis œconomiam tibi ob oculos proponere, &

quam ſecuti ſumus tractandi rationem, eam breuiter aperire. Totum itaque opus in duas erit diſtributum partes: in quarum vna, quæ ad eloquentiæ vim atque naturam enucleandam pertinent, ea proſequemur omnia; in altera vero ea tractabuntur, quæ in arte rhetorica continentur. Priorem partem quattuor libris complectemur, quorum nunc primum, & ſecundum in lucem damus: ac proinde, quæ in eis tractantur recenſere, nihil erit neceſſe. In primo itaque decem diſputationibus rhetoricæ naturam, cauſſasque explanabimus. In ſecundo agetur de cauſſis efficientibus eloquentiam ſeorſim, his diſputationibus: an eloquentia ſit a natura: an ſit ab arte, & quid ars præſtet: quando, & a quibus fuerit inuenta, & apud quos floruerit: an exercitatio ſit cauſſa eloquentiæ: de optima exercitationis ratione: an imitatio ſit cauſſa eloquentiæ: de optimo genere imitationis: dubitationes quædam circa imitationem: an Rhetorica ſit pars Philoſophiæ: an ſit antiſtropha dialecticæ, & quomodo ab ea, & ab alijs artibus diſtinguatur, &c. In tertio, qui nunc in lucem datur, decem diſputationibus agitur de quinque rhetoricæ partibus. In quarto, de officijs oratoris. De natura officij: de numero officiorum oratoris: an docere ſit ora-

toris

toris officium: an mouere: an liceat mouere affectus: an delectare: de iocis: an, vt Orator doceat debeat eſſe omnium rerum cognitione peritus: an, vt moueat, debeat eſſe vir bonus: de dignitate, vtilitate, & neceſſitate eloquentiæ. Et hic erit finis prioris partis. In tribus ſequentibus libris agetur de inuentione, quæ eſt prima eloquentiæ pars. In quincto, de tribus generibus cauſſarum: de diuiſione, & generibus quæſtionum: an tria ſint cauſſarum genera: quomodo appellari debeant: quomodo omnes dicendi formæ ad tria genera orationis reuocari poſſint: de genera demonſtratiuo: de deliberatiuo: de iudiciali: quod genus ſit præſtantius, &c. In ſexto de ſtatibus: de nomine ſtatus: de definitione ſtatus: quot ſint genera ſtatuũ: a quo oriatur ſtatus: de ſtatu coniecturali: de ſtatu definitionis: de ſtatu qualitatis: de ſingulis partibus huius ſtatus: de ſtatu legitimo, & eius partibus: an ſtatus & iudicatio inter ſe differant: de ratione inueniendi ſtatus, &c. In ſeptimo agetur de inuentione oratoria, & dialectica, hoc eſt de locis vnde argumenta ſumuntur, per multa capita, noua quadam ratione: & quia hunc librum intra paucos dies emittemus, ideo quæ hic tractantur, cum varia & multa ſint, in præſentia recenſere

cenſere

cenſere noluimus. In octauo agetur de diſpoſitione, & de partibus orationis, vbi hæ fere tractabuntur quæſtiones: de numero partium orationis: de natura exordij: de exordij virtutibus & vitijs: qualia debeat eſſe in omni genere cauſſarum exordia: de natura narrationis: de partibus narrationis: de virtutibus & vitijs narrationis: de partitione ſeu propoſitione: de vſu, quantitate, & qualitate partitionis: de confirmationis natura: de locis confirmationis: de ſpeciebus argumentationis: de enthymemate rhetorico: de partibus ratiocinationis: de amplificatione, expolitione, & illuſtratione: de refutatione & eius locis: de peroratione, &c. A nono vſque ad vndecimum agetur de elocutione. In nono de elocutione & ornatu verborum in communi: de ornatu ſingulorum verborum: de tropis: de figuris, latiſſime per multa capita: de rerum & verborum copia. In decimo: de verborum ſtructura & collocatione: de membris & inciſis: de periodis: de longiore periodo, ſeu de ſpiritu: de pedibus: de numero oratorio: de vſu numeri oratorij, &c. In vndecimo: de formis, ſeu ideis orationis, vbi Hermogenis hac de re doctrina perſpicue his diſputationibus explicabitur. Quid & quotuplex ſit dicendi figura, ſeu idea: de

idea

idea orationis quæ dicitur aperta: de perſpicuitate, ſeu elegantia: de venuſtate & feſtiuitate: de circumductione, ſeu magnitudine: de pulchritudine: de oratione morata: de oratione acuta, ſeu acrimonia: de moderatione, veritate, & grauitate: de apta dicendi forma: de ciuili, ſeu forenſi dicendi genere, &c. In duodecimo agetur de memoria, & pronuntiatione. Quod autem attinet ad rationem, & diſſerendi methodum, quam in his noſtris diſputationibus ſeruabimus, quamuis eam liceat ex his, quos edimus libros, facile animaduertere: tamen in gratiam eorum, qui non ſunt in hac ſcribendi forma verſati, paucis eam aperiam. In omnibus itaque diſputationibus hanc fere ſcribendi methodum ſeruabo. Primum, quando opus fuerit, propoſitæ diſputationis ſententiam explanabo: deinde argumenta afferam, quæ rem in dubium reuocabunt: poſtea, auctorum varias ſententias, quando inter ſe diſſentient, fideliter referam: poſt hæc fundamenta quædam proponam, vbi diligenter rem totam de qua agitur enucleabo: ad hæc varijs poſitionibus, quid ſit rejiciendum, quid tenendum, rationibus adhibitis, demonſtrabo: tandem argumenta in contrarium allata diſſoluam. Et hæc erit fere ſemper

noſtra

noſtra differendi ratio. Illud autem eloquentiæ ſtudioſis polliceri poſſum, eos, in hoc noſtro opere, habituros omnia perſpicue, & ordinate explicata, quæ apud omnes meliores huius artis ſcriptores hactenus ſcripta fuere: ita vt hoc vnicum opus, pro omnibus, ſatis ſit futurum. Quod vero ad phraſim elocutionemque attinet; & ſi de eloquentiæ natura ſcribo, atque ornate loquendi præcepta trado: tamen ſimplici vtar ſcribendi ſtylo; nulla induſtria, aut arte elaborato, ſed ab omni affectatione remoto. Quare mei lectores, a me, qui eloquentiam non profiteor, non verborum nitorem, latinæque linguæ puritatem, ſed ſolam doctrinam, eam tamen, quam præbere poſſum, requirant. Et cum nobis illud propoſitum ſit, vt potius ſcribendo clare docere, quam delectare velimus; ideo eam amplexi ſumus ſcribendi rationem, qualem, qui docere volunt, ſequi profecto debent; planam nimirum atque apertam, non nimis amplam, aut coarctatam, non omnino dialecticam, nec plane oratoriam, quam qui docendo ſequuntur, faſtidioſi, & obſcuri ſunt. Quam etiam ob cauſſam, Ciceronis auctoritate nixi, non abſtinuimus ab ijs vocibus, quæ rem aperte, licet non ita eleganter, docent. Si quis autem, cur nos, qui

in

in rhetorum ſcholis, & libris parum verſati ſumus, de arte dicendi poſt tot tantoſque Scriptores (quaſi in alienam meſſem manus mittendo) aliquid litteris committere auſi fuerimus, intelligere cupit, Epiſtolam legat nuncupatoriam. Verum, inſtituti noſtri rationem, cum integrum opus fauente Deo, foras dabimus, pluribus explicare conabimur. Interim amice Lector, his noſtris fruere laboribus; & omnia boni æquique conſule, ac iuuandæ iuuentutis voluntatem lauda: & ſi quid errauimus, Chriſtiano animo corrige, atque nobis in grauioribus operibus conficiendis valde occupatis, aliquid condona. Liberam itaque omnibus meis Lectoribus, M. Tullium, & diuum Auguſtinum imitatus, facultatem tribuo, vt, quæ ego fortaſſe minus probabiliter, aut vere dixero, refellant, & veriora afferant: quod illis, & ob maiorem ingenij præſtantiam, ac temporis ſpatium, facere forte licebit. Satis enim erit nobis, qui primo, vt exiſtimamus, hac, de re rhetorica ſcribēdi ratione, vſi fuimus, & multa quæ ab alijs non dum tacta, aut non plane explicata, & iudicata fuerunt, explanauimus; ſi alijs veritatis inueniendę occaſionem præbuerimus. Illud tamen refellendi cupidos monuerimus, caueant, ne dum noſtra damnare volunt, viros doctos

& in dicendo verſatos damnent: cum nihil fere docuerimus, quod non ſit alicuius grauiſſimi viri auctoritate munitum. Habes ergo, amice Lector, ſummatim (nec enim omnes diſputationes, & rerum explicandarum capita propoſui) quid a me in reliquis libris expectare poſſis, in quibus conficiendis, dies noctéſque deſudo: quod, dum ego facio, tu Deum Opt. Max. pro me ora, vt ad eius gloriam, publicamque vtilitatem, ſuſceptum opus aliquando perficiam.

DE

DE ARTE DICENDI
LIBER PRIMVS:
In quo de Rhetoricæ & Eloquentiæ natura diſputatur.

De nominibus Rhetoricæ, & Rhetoris Diſputatio Prima.

SAPIENTER *illud, vt & alia omnia, Socrates ille, qui Apollinis oraculo virorũ ſapientiſſimus iudicatus fuit, mihi pronũciaſſe videtur, Nominum cognitionem eruditionis eſſe principium. Etenim, vt aliquando præclare dixit Epictetus, quodiuis vocabulum,*

Lucian. dialogo amores.

Cic. lib. de Sen.

Apud Arian.

cabulum, ſi eius vim perſpexeris, proprij operis rationem deſcribit. Cum ergo omnis noſtra de Rhetorica futura ſit diſputatio, a nominis notatione, vt eius vim atque naturam perſpicue explicare poſſimus, nobis initium capiendum fuit. Et vt a principio eam ingrediar docendi viam, quam in præfatione mihi tenendam eſſe propoſui, non nullas afferam rationes, quibus hanc artem nullo ſibi congruenti nomine appellatam fuiſſe, demonſtrabo: Nam, vt Ariſtoteles prudenter ſcriptum reliquit, ij ſolum facile veritatem inueniunt, qui norunt dubitare: cum veritatis inuentio ſit dubitationis ſolutio. Neque enim ſcit, quo pergat, & an aliquid inuenerit, is, qui ſine dubitatione quærit. Quod igitur hæc facultas nominibus non idoneis nominata fuerit, his rationibus demonſtro.

Libro 3. Met. c.1.

Primum, apud omnes, tum Græcos, tum Latinos dicendi magiſtros, hæc ars appellatur, Rhetorica, a quodam verbo græco, quod, fluere, ſignificat: atqui hoc nomen, nullam cum re ipſa, vel eius parte, vel effectu cognationem, ac ſimilitudinem habet, quam profecto habere debet nomen congruenter impoſitum: ſiquidem ars, quæ bene dicendi præcepta docet, nihil habet commune cum aquæ, vel fluminis fluxu; igitur.

Cic. in Orat.

Deinde,

Deinde, is qui eſt hac arte præditus, ab eloquendo, vt M. Tullius ſcribit, eloquens, ſicuti ars ipſa, eloquentia, nominatur; quod elocutio huius artis præcipua pars eſſe putetur: verum, id, ſi ſpectare velimus, potius hic artifex, Inuentor, & ars ipſa Inuentrix nominanda eſſet; cum Inuentio, vt grauiores dicendi magiſtri docent, ſit prima ac pręcipua huius facultatis particula: quod nos alio loco planius demonſtrabimus. Non eſt igitur hoc nomen congruenter poſitum. Huc facit, quod Tullius, & quidam alij huius facultatis ſcriptores, ſuos libros, de Inuentione, inſcripſerunt. Et cur etiam non eſt ei impoſitum nomen ab actione, quæ vna in dicendo dominatur, cui ſummus orator Demoſthenes primas, ſecundas, & tertias tribuit? In orat. Hermoge. Cic. in Orat.

Poſtea, in eo peccare videntur, qui de hac arte ſcribunt, quod multis eam nominibus appellare ſolent; cum vnius rei, vnum debeat eſſe nomen: quare tot nomina, vel ſunt ſuperuacanea, vel inepte poſita.

Poſtremo, vt multas alias rationes, quas poſſem afferre, omittam, nomina, quæ huic arti maxime propria eſſe cenſentur, conueniunt etiam poeticæ, cum ipſa quoque ſit facultas dicendi, & eloquentia quædam: igitur incongrue nominatur: cum nomen apte conſti-

tutum, ei ſolummodo rei debeat conuenire, ad quam nominandam fuerit impoſitum.

Ad huius quæſtionis explicationem, cum nulla ſit hic opinionum diuerſitas, quædam fundamenta, vt allatæ rationes facilius diſſoluantur, nobis ponenda ſunt.

Primum fundamentum, in quo etymologiam, ac vſum harum vocum, Rhetorica, & Rhetor, explicabimus. Hæc vox, Rhetorica, græca eſt, qua tanquam ſua, vt & alijs multis vtuntur Latini: ducta, vt non nulli arbitrantur a verbo antiquo, & inuſitato ῥέω, *quod olim apud auctores Græcos, dicere, ſeu eloqui ſignificaſſe, quidam ſcribunt; idq; Heſiodi auctoritate confirmant: nunc vero, idem quod, fluo, ſignificat. A quo verbo deflexa ſunt hæc nomina,* ῥῆσις *.i. dictio, locutio:* ῥῆμα, *id eſt, verbum:* ῥητορικὴ, *ideſt dicendi facultas, ſeu eloquentia:* ῥήτωρ, *&* ῥητὴρ. *i. dictor, eloquens, vt Cicero vertit, ac dicendi præceptor: hinc etiam* ῥητορεύω *.i. dico, declamo, oro. Sunt tamen alij, qui has voces a verbo* εἴρω, *quod dicere ſignificat, ductas fuiſſe exiſtiment: Verum, ſiue ab vno, ſiue ab altero verbo originem trahere, quis dixerit, non magni refert. Quidam volentes nomen, Rhetorica, in latinum ſermonem transferre, dixerunt, oratricem, & oratoriam: ſed prior appellatio minus*

Matt. Phriſ. in Rodol. libro 2. c. 28.

Ioan. Mer.

nus apta eſſe videtur; cum, oratrix, potius fœminam orantem, quam artem ipſam deſignet: altera vero, cum potius adiectiuũ, ſeu appoſiti vim habeat, per ſe ſola, non artem ipſam, ſed quod ad artem pertinet ſignificabit: ſed ſi dicas vis, facultas, & ars oratoria græci vocabuli vim aſſequeris: quo modo ſępe M. Tullius loquitur: & Græci non ſolum dicunt, Rhetorica, ſed etiam, Ars Rhetorica. Vnum tamen eſt apud Latinos verbum, quidquid Quinctilianus dicat, quod omnem græci verbi vim complectitur, nimirum, Eloquentia; quæ interpretatio non debet dura videri, cum ea M. Tullius vſus fuerit, & boni auctores vtantur omnes. Quod ſi a dicendo, liceret dicere, Dicentia, ſicuti ab eloquendo Eloquentia, eiuſdem verbi græci ſignificationem expri meres: ſed nihil eſt neceſſe, vt nouum fingatur verbum, cum idoneum ab ipſo latinæ linguæ parente iam factum, habeamus. Illud tamen fatendum eſt, græcum verbum vſitatius eſſe, quam vllum latinum: quod in omni fere artium & ſcientiarum nominibus, vt Cicero ſcripſit, accidit.

Quinct. libro 2. cap. 14.

Lib. 1. de Inuẽ. Hier. Capid. in cõm. ad Heren.

Libro 1. Acade. quæſt.

A Rhetorica, dictus eſt Rhetor, latine, eloquens, orator, dicendi magiſter: & rhetoricus, rhetorica, rhetoricum, quod ad artem dicendi pertinet: vnde rationes, & partitio-

Cicero lib. 1. de Inuen. Lib. 1. de Ora. Cice. lib. de Fato.

nes rhetoricæ; libri, & loci rhetorici, ideſt oratorij: & rhetorico more loqui, hoc eſt oratorio; & rhetoricus, qui eſt ad dicendum aptus: & in numero multitudinis, Rhetorica rhetoricorum, pro ipſa arte, vel libris rhetoricis, & oratorijs, dicimus. Quod autẽ ad huius vocis vſum attinet, duobus fere modis hæc vox Rhetorica, apud Scriptores, vſurpari ſolet: interdum ponitur pro ipſa dicendi facultate in actione poſita, quæ in foro & concione verſatur, quæ proprie eloquentia nominatur. Ita

Lib. 1. de Inuent. Lib. 2. de Fin. Lib. 2. de Inuẽ.

accepiſſe videtur M. Tullius, cum dixit, artificioſam eloquentiam, rhetoricam appellari: & cum de Zenonis ſententia, Rhetoricam palmæ dilatatæ ſimilem eſſe ſcripſit. Interdum vero pro ipſa arte, quæ bene dicendi præcepta tradit; qua qui eſt præditus, non continuo eſt eloquens: ita accepit Tullius, cum dixit; Eum, qui rhetoricam ſcribit, de eius materia & partibus ſcribere oportere. Eodem modo, Rhetor,

Lib. 2. de Fin.

aliquando pro, Oratore, & viro eloquente, qui in foro cauſſas agit; quo modo accepit Tullius, cum dixit, orationem perpetuam, non ſolum Rhetorum, ſed etiam Philoſophorum

Lib. 1. de Inuẽ.

propriam eſſe: & alio loco, cum ait, Rhetoris officium eſſe verſari in tribus generibus cauſſarum: & paulo infra, pro Rhetore in eadem ſignificatione, oratorem dixit. Aliquando pro

dicendi

dicendi magiſtro, qui ſolum artis præcepta, aut ſcribit, aut docet. Hac ſignificatione idem au-ctor vſus eſt, cum deridendos eos eſſe dixit, qui Rhetorum præceptis omnẽ oratorum vim, complexos eſſe arbitrantur. Ex quibus colligere licet, cautionem magnam in Græcorum ſcriptis interpretandis, adhibendam eſſe, ne quis pro arte, quæ præcepta docet, eloquentiam, aut pro eloquentia artem ipſam ponat: & pro eloquente, eloquentiæ magiſtrum, & contra: cum Rhetor apud Græcos is interdum dicatur, qui apud populum conciones habet: interdum vero qui ipſam dicendi artem profitetur. Atque de his duabus vocibus hactenus. Lib. 3. de Ora. Suidas.

Secundum fundamentum, in quo explicabitur, vis & vſus huius vocis, orator. Vt ergo Latini, rem quam tractamus vim facultatem, & artem oratoriam appellarunt; ita eum qui eſt hac facultate præditus, Oratorem ab orando, ſeu, ab oratione in qua excellit, nominarunt. Orare autem apud latinos Scriptores, interdum, idem, quod, petere, ſignificat. Quo factum eſt, vt Legati, qui ad aliquid petendum mittuntur, Oratores dicantur: vt miſſis alijs auctoribus, ex hoc Virgilij loco, manifeſte colligere licet. Cic. in Orat. In Bruto. Liu.

Tum ſatus Anchiſa, delectos ordine ab omni Lib. 7. Aen.

Centũ oratores, auguſta ad mœnia Regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes.

Sæpe etiam, orare, idem ſignificat, quod dicere & cauſſas agere: vnde cauſſam orare & perorare dicimus. Ex qua ſignificatione alia enata eſt Oratoris ſignificatio; vt Orator is dicatur, qui cauſſas dicit, qui in dicendo verſatur: quod nomen varie a M. Tullio vſurpatũ fuiſſe inuenio. Nam interdum eos Tullius Oratores appellat, qui vmbratilem quandam eloquentiam colentes, vel hiſtoriam, vel res philoſophicas ornate copioſeq; ſcribunt, ſed nullas in foro, vel concione, & ſenatu cauſſas agunt. In Bruto. *Vſus eſt hac ſignificatione cum de Iſocrate dixit, Magnus Orator, & perfectus magiſter, quamquam forenſi luce caruerit, intraq; parietes aluerit eam gloriam, quam nemo, meo iu*Lib. 2. de Orat. *dicio, eſt poſtea conſecutus. Et Antonius apud Ciceronem, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? Interdum vero, & quidem magis proprie, is dicitur orator, qui cauſſas in foro tractat: vt fuerunt Demoſthenes, Cicero, & multi, quorũ in Bruto princeps inter Romanos meminit Ora*In Bruto. *tor. Hac ſignificatione vſus eſt idem Tullius, cum de Thucydide loquens, eum, vt bonum* In Bruto. *hiſtoriæ ſcriptorem laudatum fuiſſe, fatetur: ſed nunquam eſt numeratus orator: & cum*

eos,

eos, qui orationes ſcribunt, & alijs agendas tradunt, ab oratorum choro excluſit. Orator itaque aliquando, legatum, interdum eum, qui priuatam eloquentiam colit, alias eum, qui cauſſas agit, deſignat. Prima ſignificatio eſt a noſtro inſtituto aliena: ſecunda vero, etſi non ſit ita propria, tamen interdum a nobis vſurpabitur: tertia ad inſtitutum noſtrum eſt maxime accommodata. Plutarchus autem exiſtimauit Oratorem dictum eſſe ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. i. a concitatione, animorum nimirum, & orationis, quod animos commouere, & oratione in hominum mentes influere ſoleat. Fuit hoc oratoris nomen olim præclarum, illuſtre, ac ſummi honoris, & in omni bene inſtituta rep. ſemper floruit. Contra vero, hoc nomen, cauſſidicus, quiddam obſcurum, illiberale, ac ſordidum ſemper ſignificauit. Atq; hæc de hoc nomine ſatis. In problem. Cic. li. 3. de Orat.

Tertium fundamentum, in quo breuiter non nullas alias perſtringam huius artis appellationes. Solet igitur paſſim a M. Tullio, & a bonis dicendi magiſtris appellari ſcientia, & ars bene dicendi; artificium, prudentia, facultas, virtus, ratio, doctrina, & copia dicendi, & eloquendi: & denique, eloquentia, vis atque facultas oratoria. Is vero, quia hanc artem profitetur, Rhetor, orator, eloquens, &

diſertus:

diſertus: quamuis inter virum diſertum & eloquentem M. Antonius apud Ciceronem non nihil diſcriminis poſuerit: interdum clamator, ſeu declamator: ſed clamator, is proprie dicitur, qui intra domeſticos parietes fictas cauſſas exercendæ eloquentiæ cauſſa, agit. Quod autem Orator & Clamator non idem ſignificent, his verbis indicauit Tullius: Ego tamen ita de vnoquoque dicam, vt intelligi poſſit, quem exiſtimem Clamatorem, quem Oratorem fuiſſe. Solet etiam, qui in forum venit vocari Patronus; quo nomine quiuis appellatur, cui cauſſa defendenda mandatur: qua appellatione continentur etiam ij, qui non ſunt eloquentia ornati: qui, etiam cauſſidici, nominantur. Quod autem Orator & Patronus eandem omnino ſignificationem non habeant, his Ciceronis verbis diſcimus, cum Bruto ait, vt te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem turba patronorum. Denique a Græcis huius artis profeſſor Sophiſta, & Eccleſiaſtes, latine concionator, dicitur: ſed concionator is proprie nominatur, qui in concione, apud populum dicit. Verum de hoc nomine, Sophiſta, aliquanto latius dicendum eſt, cum apud Scriptores non raro vſurpari ſoleat.

Li. x. de Orat.

In Bruto.

Donatus ĩ Hecyram.

In Bruto.

Sophiſta in philoſophorum ſcholis is dicitur. qui non veris, ſed fucatis philoſophatur rationibus:

nibus: qui non veritatem, ſed veritatis vmbram ſequitur: qui non eſt vere ſapiens, ſed ſapientiæ nomen affectat; qui nihil de recta, ſui, vel aliorum inſtitutione cogitat: præſtigiator ambitioſus & fallax Philoſophi & rerum verarum imitator, qui Philoſophia abutitur: qui denique oſtentationis, aut quæſtus cauſſa philoſophatur. At vero in Rhetorum claſſibus, ſophiſta, is apud Græcos nominabatur, qui dicendi artem, mercede, docebat; vel, vt Victorino placet, is apud quem dicendi ars exercebatur, declamandi vſu: ita vt σοφιστεύειν, ſit dicendi præcepta tradere, vel in eis ſeſe exercere. In quorum numero fuit Protagoras ille, de quo meminit Gellius. Is, Euthalo diſcipulo, qui de magna mercede perſoluenda pactus fuerat, ſi in arte profeciſſet, cum ſolutionem in longum protraheret, diem dixit: Et cum ad litem conteſtandam in iudicium veniſſent, tunc ait magiſter diſcipulo, Non poteris effugere, quin mercedem perſoluas: Nam, ſi ſententia erit a me, vicero: ſin a te, tu vinces, & te profeciſſe oſtendes, ac proinde ſoluere debebis. Tunc diſcipulus magiſtro, ſi ſententia erit a me, non ſoluam: ſin contra, nihil tibi ex pacto debebo, quia non profecero. Quam litem iudices tanquam inexplicabilem, iniudicatam reliquerunt. Et hoc fortaſſe Sophiſtarum

Cic. li. 2. Acade. quæſt.

Mar. Victor.

Suidas

Au. Gel.

Plato in Georg.

Lib. de definit. Plat.

rum genus deſcripſit Speuſippus cum dixit: Sophiſta, eſt iuuenum nobilium, atque diuitum mercenarius venator. At vero M. Tullius paullo aliter qui fuerint Sophiſtæ expoſuit: qui nimirum in genere laudationis verſabantur, & a forenſi contentione abſtinebant, & animos magis placare, quam perturbare, potiusq; delectare, quam perſuadere volebant: qui orationem floridam & cultam, ſine ſententiarum momentis ſectabantur, & poliendi, atque conformandi ſermonis præcepta tradebant: quos vehementer in Gorgia inſectatur Socrates, & in Phædone λογοδαιδάλους.i. verborum inanes nundinatores vocat. Denique, ij dicebantur Sophiſtæ, qui cum rhetoricas artes magno hominum conuentu, & mercede profiterentur, & illas ſuis inuentis augerent, ſe ſimul etiam philoſophiam tradere, dicebant, quod Philoſophi ferre nullo modo poterant, ac proinde illis vehementer aduerſabantur. His ita poſitis fundamentis, ad propoſitam diſputationem his poſitionibus ſatisfacio.

In Oratore.

Streb. in 3. de Or.

Prima poſitio: Is, qui cum ratione de re aliqua eſt acturus, a nominis definitione auſpicari debet. Patet hæc poſitio ex auctoritate eorum, quos initio diſputationis citaui: Et Ariſtoteles nominis præcognitionem viam eſſe ad doctrinam comparandam, affirmauit. Itaque

Libro 1. post c. 1.

cum

cum nomina loco rerum in diſputationem ve- Ariſt.li-
niant, ſi eorum ſignificationes, ignorentur, res bro 1.
ipſæ nulla ratione percipi poterunt. Elē. c.1.

Secunda poſitio: ſi proprie loqui velimus,
rhetorica, non idem eſt, aut ſignificat, quod elo-
quentia, & facultas, ſiue vis oratoria; nec
idem rhetor, ac eloquens, ſeu orator: licet hæ
voces ſæpe confundantur. Nam, rhetorica, pri-
uatim artem ipſam, quæ præcepta tradit deſi-
gnat: eloquentia vero, facultatem & copiam
dicendi; quæ non eſt in ijs, qui ſolum artis præ-
cepta norunt. Similiter rhetor, dicendi magi-
ſtrum; orator vero, & eloquens, eum, qui co-
pioſe & ornate in foro cauſſas agit. Hanc po-
ſitionem hæ M. Tullij, vt ceteros nunc ſcripto- Libro 1.
res mittamus, confirmant ſententiæ. Nunc his de Inuē.
rhetorum præceptionibus ad vſum oratorium
contentos nos eſſe oportebit: alius eſt ergo quis
præcepta docet, rhetor: alius qui illis vtitur, Libro 2.
orator. Alio loco cum cauſſam redderet, cur de Ora.
pauci ſint eloquentes, ait: Quod alia intelligen
di, alia dicendi ſit diſciplina: & ab alijs rerũ, Lib. 2.
ab alijs vero verborum doctrina quæritur: quã de Ora.
a dicendi magiſtris tradi dixerat: quod magi- In orat.
ſtrorum genus alio loco, hebes, & impolitum,
alibi, rabulas appellat; alibi rerum cognitio-
ne orbatos eſſe ait: & de his loquitur, qui rhe- Lib. 3.
tores nominantur: at vero de Oratore contra- de Ora.

ria

ria omnia affirmat. Et Antonius,cum Oratorem ab rhetore diſtingueret, qui artes rhetoricas exponunt,perridiculos eſſe dixit.

Tertia poſitio: ſi proprie loqui velimus, & cum Cicerone ſentire, qui orationes non habēt, & in foro non verſantur, licet eloquenter & ornate ſcribant, oratores appellari non debent. Hoc, præter loca ſuperius citata, aperte Tullius docuit,cum de T.Brutio Barro Aſculano dixit; Qui ſcriptitauit orationes multas, Orator ipſe nunquam fuit: & cum de Aelio Stoico ſcripſit: Orator autem nec ſtuduit vnquam, nec fuit: ſcribebat tamē orationes,quas alij dicerent: & hanc ob cauſſam aliquando Iſocratem rhetorum principem, & virum eloquentiſſimum ab oratorum numero excluſit.

In Bruto. In Bruto. De opt. gen.ora.

Quarta poſitio: Eloquens & diſertus non ſunt idem. Sententia eſt M. Antonij apud Ciceronem. Diſertus is cenſetur, qui poſſit ſatis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquens vero qui mirabilius & magnificentius agere poſſit, & ornare quæ velit: omneſq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinent fontes, animo ac memoria continet. Item, is cenſetur eloquens, qui in foro cauſſiſq; ciuilibus ita dicit, vt probet, vt delectet, vt flectat: & qui humilia ſubtiliter, & magna grauiter

Lib. 1. de Ora.

uiter & mediocria temperate poteſt dicere: & qui ad id quodcunque docebit, poterit accommodare orationem.

Quincta poſitio: Hæc facultas congruenter a Græcis, rhetorica, & a Latinis, eloquentia, ſiue vis oratoria nominatur. Siquidem hoc nomen ſumptum eſt a præcipua, aut ſaltem magis propria huius artis parte, atque officio, quod eſt dicere, & eloqui: quo fit, vt hoc nomen ſit ei maxime accommodatum. Adde hanc luculentam M. Tullij in Oratore ſententiam. Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt; quem hoc vno excellere, id eſt oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipſum. Non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor hæc complexus eſt omnia; ſed & græce ab eloquendo, ῥήτωρ, *& latine, eloquens dictus eſt. Cæterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore partem aliquam ſibi quiſque vendicat: dicendi autem, ideſt, eloquendi maxima vis, ſoli huic conceditur. Atq; his poſitionibus huic primæ diſputationi ſatis ſit factum: ex quibus quæ allatæ fuerunt argumentationes facile ſoluuntur.*

Quod ergo ad primam attinet, licet nunc illud verbum apud Græcos ſolum, fluere, ſignificet: tamen olim dicere, ſignificabat. Adde etiam, quod non inepte a verbo fluo per meta-

phoram,

phoram, hæc ars nomen acciperet, cum ornatę orationi ſit maxime proprium, vt fluat. Et ideo ſignificanter dicimus, eloquentiæ flumen,
Lib. 2. de Fin. *fertur quaſi torrens oratio: rapidam orationem coercere.*

De ſecunda, quidquid ſit de hac diſputatione, quæ nam ſit præcipua eloquentiæ pars, de qua ſuo loco dicetur, illud apud omnes certiſſi-
Lib. 2. diſput. 9. *mum eſt, elocutionem eſſe magis propriam Oratori, quam ſit vlla alia pars; ac proinde ab hac parte conuenienter nomen ſumit. Quod autem aliqui ſuos libros de Inuentione inſcripſerint, ſolum probat, hanc partem eſſe vnam ex præcipuis, & primam, ac maxime difficilem, de qua plura docuerunt; & ideo ſuos libros ab ea inſcripſerunt. Et quamuis actio multum in dicendo valeat: tamen non eſt ita propria eloquentiæ pars, vt eſt elocutio.*

Neq; tertia ratio quidquam concludit, cum ea quæ ſunt præſtantiora pluribus nominibus, ad eorum præſtantiam demonſtrandam, nominari ſoleant.

Quod autem in poſtremo ratione aſſumebatur, falſum eſt; quoniam huius artis nomina nulli alij congrue accommodari poſſunt. Atque hæc de prima diſputatione ſatis.

De deſi-

De definitionibus Rhetoricæ, Diſputatio II.

QVONIAM vero in hoc primo noſtrarum diſputationum libro, id nobis eſt propoſitum, vt artis dicendi vim, eloquentiæq; naturam perſpicue, ac ordinate explicemus; ſequitur nunc, vt, eius nominibus expoſitis, ad cauſſas explanandas tranſitum faciamus. Nam, vt non vno in loco ſcripſit Ariſtoteles, tunc aliquam rem perfecte cognoſcimus, cum eius cauſſas, cognitas penitusq; perſpectas habemus. Et quoniam, vt idem auctor vere ſapienterq; docuit, ea definitio eſt idonea, per quam rerum naturæ obſcuræ, atque inuolutæ clare manifeſtantur, ac explicantur, & ea cenſetur bona, quæ rei cauſſas continet: ideo hæc ſecunda a nobis propoſita eſt diſputatio, in qua quid ſit rhetorica explicetur: Vt eius definitione & natura cognita, poſtea de ſingulis cauſſis differere poſſimus.

Libro 1. Phyſic. cap. 1.

Libro 1. poſt. c. 2.

Li. 1. de Anima.

In hac autem diſputatione hanc methodum ſeruabimus: primum docebo quid, & quotuplex ſit cauſſa; idq; breuiter, & facile, pro tironum intelligentia, atq; inſtituto noſtro: dein de explicabo quid, & quotuplex ſit definitio,

& quæ ad bonam definitionem conficiendam ſint neceſſaria: Poſtea illuſtriores aliquot huius artis definitiones in medium afferam, eaſque diſputandi gratia, vna vel altera ratione refellam: Poſtremo non nullas poſitiones adijciam.

Quod autem ad primam huius diſputationis partem attinet, licet plura, & magis enucleata ex Philoſophis repetere poſſem; tamen, cũ in rhetoricis verſer, omnia fere, quæ de cauſſis & de definitione dicam, ex ipſo Cicerone repetere conabor.

Primum igitur ex ijs, quæ propoſita ſunt, Lib. de Fato. *aggrediendo; cauſſa & M. Tullio, eſt, quæ vi ſua efficit id, cuius eſt cauſſa: quo pacto, candor, eſt cauſſa cur id, in quo reperitur, ſit candidum: & ſanitas eſt cauſſa ſumendi potionem amaram, & ignis combuſtionis. Sunt autem genera cauſſarum quattuor; nimirum, materia* Cice. lib. de natu. Deorũ. *forma, finis, & efficiens. Materia eſt ex qua res fit; vt ex ligno ſcamnum, & in quam reſoluitur: vt dictio, in ſyllabas; & in qua eſt forma, ſeu quam ars tractat, ſeu in qua verſatur: vt medicinæ, humanum corpus. Forma eſt, per quam res eſt, id quod eſt, a qua res nominatur, & ab alijs intrinſece diſtinguitur: quo modo anima rationis particeps eſt hominis forma; & calor forma corporis, quod colore afficitur: & rhetorica eſt forma a qua quis nominatur*

natur rhetor. Finis, quod Grȩci τέλος, dicunt, latine, extremum, ſummum, & vltimum ver tit Cicero, eſt id, quo referuntur omnia, vel id cuius gratia aliquid fit: quo modo beata vita eſt hominis finis, cuius cupiditate omnes incenſi ſumus; & perſuadere finis eſt rhetoricæ, quo omnia bonus refert orator. Efficiens, ſeu conficiens cauſſa, eſt ea, a qua aliquid eſt: vel, eſt ratio efficiendi: cuius effectum, euentum vocat Tullius: quo modo ſol eſt cauſſa lucis: & virtus beatæ vitæ, & exercitatio, ac imitatio cauſſa eloquentiæ. Conſicientis cauſſæ varij ſunt modi, quos Cicero in Topicis recenſet: quorum explicatio nihil ad inſtitutum noſtrum facit. Ex his quattuor cauſſis duæ priores ſunt internæ, cum non ſolum ad rem conficiendam conferant, ſed etiam in re maneant effecta: Quo modo anima & corpus ſunt hominis cauſſæ, illa vt forma; hæc, vt materia: ex quibus duabus ſimul iunctis, proxime conficitur homo. Aliæ vero duæ, finis & efficiens ſunt extra rem effectam, & ideo externæ nominantur. Et has quidem omnes rhetoricæ cauſſas hoc libro explicaturi ſumus. Quarum vna, vel altera in eius definitione poni ſolet, & præſertim forma, tanquam præcipua, de qua a nobis priore loco diſputabitur. Atque hęc de primo.

Libro 3. de Fin.

Ariſt. li. 1. Rhet. cap. 1. In part.

De ſecundo, definitio, ex M. Tullio, eſt oratio, In Top.

tio, quę id, quod definitur, explicat quid ſit: Vel, eſt eius rei, quam definire volumus breuis, & circumſcripta quædam explicatio: vel eſt rerum opertarum patefactio: vel quę quaſi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Itaque illa oratio, qua clare alicuius rei natura manifeſtatur, definitio dicitur.

Lib. 1. de Ora.

Lib. 2. de Fin.

Eſt autem definitio duplex, altera nominis, quam Gręci, etymologiam, latine, ſi verbum verbo reddere velis, veriloquium, vt Cicero interpretatur: ſed verbi nouitatem fugiens, notationem appellauit: qua explicatur alicuius nominis origo, & ſignificatio: vt nos prima diſputatione fecimus. Altera rei, qua explicatur, quid ſit res ipſa per nomen ſignificata, de qua hoc loco agimus. Hæc confici ſolet ex genere & differentia, ſeu proprietate quadam rei, quæ definitur. Genus eſt, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes: quas dialectici, ſpecies, vocant; Cicero vero, formas, & partes. Vt, animal, quod ſub ſe continet brutum, & hominem. Vel, genus eſt notio ad plures differentias pertinens. Partes vero ſunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, ſubijciuntur, vel in quas genus diuiditur. Differentia autem eſt qua genus diuiditur in partes, ſiue ſpecies: vt rationis capax, & rationis ex-

In Top.

Libro 1. de Ora.

In Top.

Lib. 1. de Inuē.

nis expers, per quas differentias diuiditur animal, in hominem & brutum. Quare, ſi quis definiens hominem diceret, eſſe animal rationis capax, hac oratione naturam hominis alias obſcuram, clare per eius genus & differentiam patefaceret.

Leges bonæ definitionis, vt ex eodem Tullio varijs in locis colligere licet, ſunt potiſſimũ tres: prima, vt clare rem definiendam exponat, & patefaciat: altera, vt ſoli rei definitæ conueniat, atque cum ea reciprocetur, ita vt in aliam rem transferri non queat: tertia, vt in ea nihil deſideretur, aut abundet. Lib. 2. Acade. quæſt. In Top.

Qua autem ratione conficiatur definitio his verbis idem auctor eleganter docuit. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus quid proprium ſit eluceat. Quibus verbis, haud obſcure, duplicem inſinuauit definiẽdi rationem: alterã, qua aliquid manifeſtatur per genus & differẽtiam, quæ ſpeciatim definitio dr̃: alteram qua quippiam per genus & communes proprietates exponitur, quæ deſcriptio appellari ſolet: qua definiendi ratione oratores potiſſimum vtũtur. De eadem definiendi formula alio loco, ita ſcribit: Sic igitur veteres prçcipiunt, cum ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire velis cum In Part. In Top.

aliȷs communia, vſque eo perſequi, dum proprium efficiatur, quod nullam aliam in rem transferri poſſit. Atque hęc de definitione breuiter adnotare voluimus, cum hęc poſt hac ſępe vſui nobis futura ſint, pluráq; alio loco eadem de re dicturi.

Nunc varias rhetoricę definitiones in medium afferamus, quarum bonam partem ex Quinctiliano collegimus. Ariſton Critolai Peripatetici diſcipulus hoc pacto rhetoricam deſcripſit: Eſt ſcientia videndi, & agendi in quęſtionibus ciuilibus per orationem popularis perſuaſionis. Quę deſcriptio his rationibus impugnari poteſt: Primum, falſum eſt rhetoricam eſſe ſcientiam, cum Peripateticorum princeps dicat, rhetoricam eos deſtruere, qui eam tanquam ſcientiam tractant: & ita is auctor a ſuo magiſtro ſine ratione recedit, cum hęc facultas, vt poſtea demonſtrabitur, ſit a ſcientiarũ numero excludenda. Deinde, in eo peccat, quod facultatem latiſſime patentem ad quęſtiones ciuiles contrahit: cum tamen idem Ariſtoteles dicat in omni re verſari. Denique, Rhetor non ſolum apud populum, ſed etiam apud doctos viros dicit: male igitur iſte auctor appoſuit hęc verba, popularis perſuaſionis.

Libro 2. cap. 15.

Libro 1. Rhetor. cap. 4.

Libro 1. Rhetor. cap. 2.

Theodorus Gadareus Sophiſtes ſeruili genere ortus, Tiberiȷ Cęſaris magiſter, ſub Adriano Cęſa-

no Cęſare creatus Senator, hoc modo finiuit. Ars inuentrix, & iudicatrix, & enunciatrix decēte ornatu ſecundum menſionem eius, quod in quoque poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili. Errat hic auctor, primum, quia definiens rhetoricam per eius partes, ſeu officia, pręteṛmittit diſpoſitionem, & ſine iudicio: ponit iudicium, quod non eſt quędam pars ab alijs ſeiuncta, vt alio dicetur loco. Deinde contrahit eius materiam late patentem ad quęſtiones ciuiles, & ita excludit genus demonſtratiuum, aut ſaltem quęſtiones cognitionis. Poſtremo, vt alias omittam rationes, quibus hęc finitio impugnari poteſt, in eo peccat, quod non videtur ſatis manifeſta: quod vitium cum recta definiendi ratione vehementer pugnat. Libro 2. diſp.8.

Theodorus alius, dixit, eſſe vim inueniendi & eloquendi cum ornatu credibilia, in omni oratione: Sed cur potius appellauit vim, quam artem, cum ars videatur proximum rhetoricę genus in eius definitione ponendum? Et cur non potius perſuaſibilia, quam credibilia, cum orator magis in perſuaſibilibus, quam in credibilibus verſetur? Poſtremo, non placet Fabio hęc definitio, quia cum dicat in omni oratione, videtur etiam ſcelera huic arti tractanda ſubijcere.

Albutius Silo Nouarienſis inſignis rhetor,

tor, qui Auguſti temporibus floruit, hac vſus eſt definitione. Rhetorica eſt ſcientia bene dicendi credibiliter circa ciuiles quæſtiones. Sed is, vt & alij multi, inſcienter, ſcientiam vocat: Et parum ciuiliter eam tractat, dum intra ciuiles cancellos eam includit: atque melius dixiſſet, ſi loco credibiliter, perſuaſibiliter, poſuiſſet.

Quidam alij hoc modo: vis dicendi & eloquendi de rebus ciuilibus ſubiectis ſibi, cũ quadam perſuaſione, & quodam corporis habitu, & eorum quę dicet pronuntiatione. Peccat hęc definitio in aſſignanda materia, & genere, vt ex dictis conſtat. Habet etiam non nullas particulas ſuperfluas, & parum idoneas ad huius artis vim explicandam: ac proinde vna cũ alijs reijcienda eſſe videtur.

Dionyſius Halicarnaſſęus inſignis huius artis ſub Cęſare Auguſto profeſſor, hunc in modum. Vis artificioſa perſuadendi rationabiliter in negocio ciuili & politico, cuius finis eſt bene dicere. Sed hic auctor non bene dicit, cũ, huius artis officium, pro fine ponit: nam bene dicere, vt ſuo loco dicetur, non finis, ſed officium eſt rhetoricę. Peccat etiam cum alijs in aſſignanda materia. Quo fit, vt etiam Hermogenes errauerit, qui hanc definitionem tanquam bonam aliquandò approbauit: vt eſt vi- Infra diſput.8.

dere

dere in compendio rhetorices, quod Hilario latinum fecit.

Multi fuerunt, qui hanc definitionem tanquam bonam approbarunt: Rhetorica eſt ſcientia bene dicendi. Ita Chryſippus, Cleanthes, Conſultus Chirius, Quinctilianus, & non nulli Libro 1. cap. 15. *alij: a quibus non multum diſſentire videntur, qui dixerunt, eſſe artem, vel doctrinam bene dicendi. Quam finitionem quidam non admittunt,* Sulpiti⁹ Victor. *ea de cauſſa, quod conueniat etiam alijs artibus, cum & Philoſophus, & medicus, alijq; artifices poſſint de rebus ſibi ſubiectis bene dicere: & ideo huius artis materiam in definitione exprimendam eſſe putant.*

Sunt qui hanc definitionem probent: Rhetorica eſt recte inueniendi, diſponendi, & eloquendi, cum firma memoria, & cum dignitate actionis ſcientia. Sed non eſt ſcientia, vt non ſemel diximus. Et longe melius definiretur per cauſſas, quam per partes: cum pręſertim de quibuſdam partibus dubitari ſoleat, an ſint huic arti proprię.

Nec etiam ea, quam tradidit Trapezuntius Lib. 1. *ſatis idonea eſſe videtur; cum ait. Rhetorica eſt ciuilis ſcientia, qua cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poteſt, in ciuilibus quęſtionibus dicimus. Non eſt ſcientia; & ſi eſſet ſcientia, non eſſet ſcientia ciuilis, cum non*

tractet

tractet res ciuiles; addit etiam hic auctor quaſdam in hac ſua definitione particulas, quæ ad huius artis naturam explicandam non multum conferunt.

Lib. 1. cap. 2. *Ariſtoteles optimus definiendi præceptor, hac definitione rhetoricæ naturam expreſſit. Rhetorica eſt vis videndi, non inueniendi, vt quidam vertunt, quid in quaque re poſſit eſſe perſuaſibile: vel vis, qua quod in vnaquaque re probabile eſt, perſpicitur. A qua definitione nihil diſcrepat ea, qua vſus eſt Patrocles, cum dixit, eſſe vim inueniendi, quod ſit in oratione perſuaſibile. Ariſtotelis definitio, nec Quinctiliano, nec Hermogeni placet, ac proinde quibuſdam rationibus eam conuellere conantur. Sed quoniam integra diſputatione de hac definitione poſtea acturi ſumus, quę contra eam afferuntur, & quæ in eius defenſionem, & expoſitionem dicere poſſem, in ſuum locum reijcio.*

Infra diſput. 10.

Poſtremo, vt alias minus bonas & illuſtres definitiones ſilentio inuoluam, hac oratione quidam nouus auctor, eloquentiam deſcripſit: Eloquentia eſt facultas naturalis in animo exprimendi ea, quæ mente concepimus; ab arte & exercitatione adiuta, pro ratione rerum ſubiectarum, & forma quędam ipſius ſermonis, vel continuati, vel interpollati, partim

Franc. Robert. lib. de artificio dicen.

accom-

accommodata ad popularem loquendi vſum, partim ab eo remota, vtilis ad docendum & perſuadendum. Huic eloquentię, ait contrariam eſſe, infantiam, quam contrarijs verbis deſcribit. Multa contra hanc deſcriptionem afferre poſſem, ſed multis omiſſis breuiter dixerim, eam laborare vitio longitudinis, & obſcuritatis. Atque hęc de rhetoricę definitionibus; circa quas non nulla breuiter animaduertenda ſunt.

Primum, ideo voluimus plures definitiones in vnum locum congerere, vt eloquentię candidatus ex tanta definitionum varietate conijcere facile poſſit, quam ſit difficile eius artis, quam profiteri cupit, naturam ac vim exponere, atque etiam aliquam rudem eius habere notitiam, quam profecto ex his varijs definitionibus colligere licet: quas definitiones nos ſequentibus diſputationibus, ac libris planius, ac plenius exponemus, diligentiusq; examinabimus. Deinde, & ſi omnes allatę deſcriptiones aliquo pacto labefactari, atque conuelli queant; tamen aliquę, ſi ſano modo intelligantur, vel ſunt omnino bonę, vel aliquo modo pacto defendi poſſunt, aut ſaltē aliquid continent, quod ad rem ſubiectam explicandam confert. Poſtremo, ex his definitionibus, alię dantur per cauſſas rhetoricę, veluti per materiam, et finē;

aliæ per partes, vel plures, vel pauciores; aliæ per officium: aliæ per genus & differentiam; vt demonſtrare liceret, ſi quis vellet eas accuratius exponere, in quo ſine vtilitate tempus conterere nolo. Ex quibus definitionibus facile totidem colligeres rhetoris deſcriptiones: vt ſi diceres, Rhetor eſt artifex bene dicendi, &c.

Placet tamen hoc loco non nullas oratoris, qui vt diximus a magiſtro dicendi multum diſtat, deſcriptiones adſcribere. M. Cato Cēſorius, qui primus apud Romanos de arte dicendi aliquid literis cōmendauit, hoc pacto oratorem finiuit. Orator eſt vir bonus dicendi peritus. Quā definitionem libentiſſime Quinctilianus amplectitur, ac mordicus defendit: quem multi poſteriores dicendi magiſtri perlibenter ſequūtur, eandem definitionem tanquā optimā approbantes: cui aliqui ſubiĳcientes eius officium, dicunt, Cuius officium eſt inuenire, collocare, eloqui, meminiſſe, & poſtea pronunciare. Debet ergo orator eſſe, εὑρετικὸς, ταχτικὸς, ἐξαγγελτικὸς, μνημονευτικὸς, & ὑποκριτικὸς. Quam deſcriptionē nos alio libro, tanquam minus bonam integra diſputatione reiĳciendam eſſe demonſtrabimus.

Quinct. lib. 12. cap. 1.

At vero ſummus inter Romanos orator, ſuum perfectum oratorem varĳs in locis oratorie pinxit, vt cum ſcripſit: Orator eſt is, qui quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda

Libro 1. de orat.

plicanda prudenter & copioſe, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Item, oratorem plenum atque perfectum eum eſſe dicam, qui de omnibus rebus poſſit varie, copioſeq; dicere: vel, qui humilia ſubtiliter, magna grauiter, & mediocria temperate dicat. Item: At eum puto eſſe, qui & verbis ad audiendum iucundis, et ſententijs ad probandum accommodatis vti poſſit, in cauſſis forenſibus, atque communibus: hunc appello oratorem: eumq; eſſe præterea inſtructum voce, actione, & lepore quodam volo. Neque enim perfectus ac ſummus orator, declamatorē aliquem de ludo, aut rabulam, aut cauſſidicum de foro, ſed doctiſſimum et perfectiſſimum quęrebat. Et denique alias longiores, & elegantiſſimas apud eundem legendo obſeruabis perfecti oratoris deſcriptiones. In orat. In 3. de Orat. In Bruto.

Prima poſitio: cum de re aliqua inſtituta eſt diſputatio, a rei ſubiectæ definitione conuenienter exordium capitur. Hanc poſitionem miſſis Philoſophorum auctoritatibus, & rationibus, vna vel altera Ciceronis ſententia confirmo. Placet igitur aliquando dixit, qm̄ omnis diſputatio de officio futura eſt, ante definire quid ſit officium, quod a Panætio prętermiſſum eſſe miror. Omnis enim quę a ratione ſuſcipitur de aliqua re inſtitutio, debet a definitione proficiſci; Libro 1. de offic.

vt in-

vt intelligatur quid ſit id, de quo diſputatur. Et
Lib. 1. de Ora. *alio loco: Nam ſi de me quæreretur, quę eſſet ars imperatoria: conſtituendum eſſet principio, quis eſſet Imperator; & quæ ſequuntur.*

Secunda poſitio: ſi rhetorica ſumatur pro arte dicendi, definiri poteſt. Quoniam eſt certus quidam cognitionis habitus, in quo cum alijs eiuſdem generis habitibus conuenit: habet etiam, aliquam proprietatem, ſeu differentiam per quam ab alijs differt: igitur ſi quis, & id in quo proxime cum alijs conuenit, & eius proprietatem inueniat, quandam, vt ex Cicerone adnotauimus, cōficiet orationem, quæ huius artis naturam explicabit, ac proinde definitio quædam erit.

Tertia poſitio: ſi rhetorica ſumatur pro eloquentia, definiri, aut ſaltem deſcribi poteſt. Nam cum certas habeat cauſſas, certasq; partes, atque officium, de quibus nos integris libris diſputaturi ſumus, poterit, qui hæc nouerit, eam aliqua oratione circumſcribere: ſicuti etiam Philoſophi philoſophiam deſcribunt, licet, non ſit, vnus quidam ſimplex habitus. Et nos poſtrema huius libri diſputatione, noua quadam ratione eam finire conabimur.

Quarta poſitio: ex allatis definitionibus hęc eſt congrua rhetoricæ definitio; Ars bene dicendi: Quæ definitio datur per genus & differentiam.

rentiam. Nam particula, Ars, ponitur loco generis; particula, bene dicendi, loco differentiæ. Quod ſi per artem intelligas eam, quæ bene dicendi præcepta docet, aptabitur hæc definitio rhetoricæ, vt ars eſt, & vt ab actione & ab eloquentia ſeparatur: quod ſi per artem bene dicendi intelligamus vim, atq; facultatem, qua, optimis ſententijs, lectiſſimisq; verbis dicitur, quadrabit eloquentiæ, & facultati oratoriæ, quæ ex omnium rerum cognitione, per quam ſententioſe, & ex arte conformandæ orationis, qua ornate dicimus, conficitur: vt eloquentia vere ſit quædam ornate & copioſe loquens ſapientia.

Quincta poſitio: Qui de arte dicendi congruenti ratione diſputaturus eſt, debet primum huius artis naturam diligenter exponere, agendo de principijs, cauſſis, partibus, eiusq; officio: quod nos prioribus noſtri operis libris, fauente Deo, faciemus. Deinde ei agendum eſt de his, quæ ſunt huic arti ſubiecta, ſingulas partes explicando, ac præcepta tradendo. Hanc diſputandi rationem optimus methodi magiſter docuit Ariſtoteles, eamq; in omnibus ſuis operibus ſcribendis ſeruauit: eandem viam ſequutus eſt Quinctilianus, & omnes fere alij dicendi artifices.

Cic. in partit.

Libro 1. Met.

Nunc, priorem rhetoricæ tractationis par-

tem aggredientes de eius forma, tanquam de præcipua rhetoricæ cauſſa agemus: quærentes, quod nam ſit eius genus, cum, vt Auerroes veriſſime dixit, genera, ſeu attributa ſuperiora, ſint accidentium, atque habituum formæ, cum præſertim hac de re maxima ſit apud ſcriptores diſſenſio.

Auer. in Met.

An Rhetorica ſit virtus, Diſputatio III.

In Top.

IIS, qui rem aliquam congruenti methodo definiendo explicaturus eſt, debet, ex M. Tullij ſententia, id prius inueſtigare, quod ſit rei finiendæ cum ceteris rebus commune, ipſius nimirum genus. Et quoniam varij Scriptores, varijs in generibus rhetoricæ naturam reponendam eſſe cenſuerunt, ideo varijs diſputationibus, quid hac de re ſentiendum ſit, nobis peruestigandū erit. Nā alij putarunt eſſe virtutem, alij ſapientiam, alij ſcientiam, alij prudentiam, alij artem, alij vim, ſeu facultatem, alij peritiam, alij dicendi vſum, alij denique prauitatē quandam, ſeu fallendi artem. In hac ergo diſputatione examinandum proponimus, an in numero vir-

Fab. li. 2. cap. 15. Critola' Athenę'

ro vir-

ro virtutum collocanda ſit. Nomine autem virtutis intelligo eam facultatem, qua homo honeſte viuit, & bonus ac honeſtus nominatur, vt in fundamentis clarius explicabo. Et quod in virtutibus ponenda ſit, his rationibus perſuaderi poteſt.

Primo, Stoici, quorum doctrina ſemper plurimi facta fuit, in virtutibus rhetoricam eſſe dixerunt, vt ex Quinctiliano diſcitur, quos ipſe perlibenter ſecutus eſt: horum ergo grauiſſimorum Philoſophorum ſententia, virtus cenſenda erit. Huc facit quod Meneſarchus, referente Antonio, aiebat, eundem eſſe eloquentem & virtute prædítum: Immo ipſemet Antonius ex ſua ſententia, id apertiſſime affirmauit, cum dixit: Eſt enim eloquentia vna quædam de ſummis virtutibus. Et hanc diſputationem concludens, ait: Atque hanc ijs (Stoicos intelligit) habeo gratiam, quod ſcilicet ex omnibus eloquentiam virtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt. Adde etiam quod M. Tullius multis in locis eloquentiam virtutem nominauit.

Lib. 2. cap. 20.

Lib. 1. de orat.

Deinde, id appellatur virtus in ijs rebus, quę anima vtuntur, quo vnumquodque animal cęteris animantibus præſtat; veluti in equo velocitas, in cane ſagacitas, & in Leone ferocia: Quare cum eloquentia ſit id, quo homi-

Ariſto. lib. 1. Polit.

Cic. li. 1. de Inuē.

num genus, beſtias maxime antecellit, erit hominis virtus.

Lib.2. cap.20. M.Tull. lib.1. de Orat. *Poſtea, virtus, ait Fabius, ea eſt, cuius, antequam doceremur, initia & ſemina quædã habemus a natura, vt iuſtitiæ, fortitudinis; quod de artibus, quæ ſunt a natura virtutis remotę, affirmare non licet: cum ergo nos initia quædam eloquentiæ, & quidem maxima, habeamus a natura, quod rhetorum negaret nemo, immo omnes affirmant, dum, naturam, inter cauſſas effectrices eloquentiæ numerant: erit igitur rhetorica virtus.*

Ad hæc, virtus nihil aliud eſt, quam ſibi conſonare, vt cum Fabio loquar, quod proprium prudentiæ eſſe videtur: at id per rhetoricam efficitur, in dicendis, & non dicendis: igitur ſicuti prudentia, qua quis ſibi in faciendis & non faciendis conſonat, eſt virtus, ita eloquentia virtus erit.

Quinct. lib.12. cap.1. *Item, grauiſſimi viri definientes Oratorem, & virum eloquentem, dixerunt, eſſe virum bonum dicendi peritum: bonus autem nemo eſt, niſi ſit virtute præditus: Quare, ſi eloquens is dicitur, qui virtute eſt inſignitus, eloquentia profecto virtus erit: & ſicuti aliquis ab iuſtitia dicitur iuſtus, ita ab eloquentia dicetur ſtudioſus.*

Dorat'. *Inſuper, ars, vt quidam ſcribunt, dicta eſt,*

ἀπὸ

ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ideſt a virtute: ſed rhetorica eſt ars, virtus igitur. Confirmatur hæc argumentatio, quia rhetorica eſt ars bene dicendi: at quidquid bene fit, cum virtute fit: erit igitur virtus, cum doceat bene dicere.

*Poſtremo, vt plura argumenta, quæ fieri poſſent, ſtudioſis adoleſcentibus excogitanda relinquam, hunc in modum neruoſiſſime vrgeo: cuiuſcunque artis natura præcipue ex fine perpenditur: ac proinde omnes ſapientes in om*ni arte finem ſpectandum eſſe præcipiunt: at* Galen. Cic. *omnia cauſſarum genera in quibus rhetorica verſatur, pro fine habent honeſtatem, quę eſt ipſa virtus; erit igitur rhetorica virtus. Quod ſumptum fuit, facile probatur: quoniam genus iudicij habet pro fine iuſtitiam, genus exornationis honeſtatem; deliberationis vero, vel eandem honeſtatem, vel certe vtilitatem cum honeſtate coniunctam. Si ergo verum eſt, quod ſumitur, verum & id, quod ex eo conficitur. Atque hactenus de argumentis: nunc quid Scriptores de hac dubitatione ſenſerint, aperiamus.*

Prima ſententia fuit eorum, qui rhetoricam inter habitus malos reponere videntur; vt fuerunt ij, qui eam appellarunt κακοτεχνίαν, i. malam artem, ſeu ματαιοτεχνίαν, i. ſuperfluam artis imitationē; de quibus meminit Fa- Lib. 2. cap. 20.

bius cõtra quos nos latius diſſeremus, cũ de huius artis vtilitate, inſtituta fuerit diſputatio.

Secunda ſententia eorum, qui eam in genere virtutis ponendam putant; quod, vt ex diſputatione Antonij, & ex Fabio aperte cognoſcitur, ſenſerunt Stoici: quos libenter ſequitur, & mordicus defendit Fabius, cui non grauate, quidam alij ſubſcribunt.

Lib. 3. de orat. Lib. 2. cap. 20.

Tertia ſententia intermedia, quæ neque in virtutibus, neque in vitijs ponit, ſed ad eos habitus reuocat, quos Græci ἀδιαφόρους, ideſt indifferentes appellant, cuiuſmodi ſunt omnes cognitionis habitus. Ita ſenſit Ariſtoteles, ita M. Tullius, & eſt communis apud dicendi magiſtros ſententia: quam nos, tanquam veriſſimam tenendam eſſe, docebimus; quod vt facilius præſtemus, non nulla fundamenta nobis ponenda ſunt.

Pet. Rã.

Primum fundamentum: ex M. Tullio omnis virtutis vis in duas diſtribuitur partes: aut enim virtus ſcientia cernitur, vt eſt prudentia, & quæ grauiſſimo nomine, ſapientia appellatur: aut actione, vt eſt temperantia & fortitudo, quæ in moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus verſantur; & huius generis aliæ. Itaque, ſi virtutis nomen vniuerſe ſumatur, aliæ ſunt virtutes cognitionis, aliæ actionis, ſiue morum.

In part. Ariſto. libro 6. Eth. c. 1.

Prioris

Prioris generis virtutes ſunt in ratione, quam ad aliquid cognoſcendum, faciendumve recte diſponunt; ſed eum, in quo reperiuntur, non efficiunt ſimpliciter bonum, nec eius opus honeſtum, quod eſt virtuti maxime proprium. Poſterioris vero ſunt in voluntate, quam ad honeſte agendum promptam, atque expeditam reddunt, & eum in quo ſunt, virum bonum ſimpliciter efficiunt: quarum virtutum opus, eſt honeſtum. Quo fit, vt qui illis eſt præditus, ſciens, qui vero his, bonus, ſiue honeſtus & ſtudioſus appelletur. Poſteriori virtutum generi contrarium eſt vitium: priori vero inſcientia. Quærimus ergo in vtro virtutum genere Rhetorica ponenda ſit.

Secundum fundamentum: virtus, apud Latinos ſcriptores multas ſignificationes habet, quarum tres tantum hoc loco ad noſtrum inſtitutum accommodatas, explicabimus. Primũ igitur nomine virtutis ſignificatur perfectio cuiuſcũque rei, ſiue facultas, qua res aliqua perficitur & alijs rebus præſtat, & aliquid operatur; quo modo accepiſſe videtur Quinctilianus, cum velocitatẽ in equo, & ſagacitatem in cane, virtutem eſſe dixit: qua etiam ratione, et in herbis, & in lapidib. quędam virtutes eſſe dicuntur, & facultates, quę inſunt homini a natura eius virtutes appellares. Et hęc virtutis Lib. 2. cap. 20.

ſignificatio eſt valde impropria, & fortaſſe non omnino latina. Altero modo virtus, ſumitur preſſius, pro aliqua hominis perfectione, quæ non ineſt a natura, ſed vſu & exercitatione acquiritur; quam perfectionem qui eſt adeptus, vel aliquid recte cognoſcit, vel honeſte & congruenter naturæ viuit. Et
In part. *hoc modo Tullius accepit, cum virtutem in duas partes diſtributam eſſe dixit: Qua ſignificatione omnes omnium artium & ſcientiarum habitus continentur. Tertio, adhuc preſſius, & magis proprie nomine virtutis apud bonos & probatos auctores, & præſertim apud Philoſophos, qui mores tractant, ſolum illæ perfectiones deſignantur, quæ per operationes honeſtas acquiruntur, per quas*
Lib. 1. de offic. *homo bene beateq; viuit, ac ſimpliciter bonus appellatur: quo modo accepit M. Tul-*
Lib. 2. de Inuē. *lius, cum eam in quattuor diſtribuit partes, quas paullo poſt numerabimus. Et de virtute in hac poſtrema ſignificatione in præſentia eſt diſputatio: nanque, ſi primo, vel ſecundo modo accipiatur virtus, certum eſt rhetoricam eſſe virtutem. Et qui in alia ſignificatione acciperent, profecto grauiter errarēt. Quid autem ſit virtus in hac propria ſignificatione accepta, & quotuplex, ſequenti fundamento docebimus.*

Tertium

Tertium fundamentum: virtus proprie ſum-
pta, varijs modis a varijs Scriptoribus defini-
ri, ac explicari ſolet: ex multis autem defini-
tionibus, vnam, vel alteram breuiter attinge-
mus. Cicero, hoc modo: Virtus eſt animi ha- Lib.1.de
bitus naturæ, modo, & rationi conſentaneus. Inuent.
Ait virtutem eſſe habitum conſentaneum na-
turæ, hoc eſt lumini & legi naturali, vnde om-
nis honeſti ratio emanat: modo, quia virtus in
quadam medietate, & menſura conſiſtit: ra-
tioni, quoniam prudentia, quæ in ratione eſt,
omnibus virtutibus modum præſcribit. Plato
hoc pacto: Virtus, eſt habitus per ſe laudabi-
lis, ſecundum quem, id, quod illam habet, bo-
num dicitur. Ariſtoteles hoc modo: Virtus Libro 2.
eſt Μεσότης τῶν παθῶν. *id eſt mediocritas per-* Mor.
turbationum. Item hoc modo: Virtus eſt ha- Eūdem c.6.
bitus electiuus, in mediocritate, quantum ad Libro 2.
nos, conſiſtens: quæ quidem mediocritas ratio- Ethic.
ne præfinita ſit: atque ita, vt prudens præfini- cap.6.&
ret. Quidam alius oratoria quadam deſcri- 11.
ptione his verbis virtutis naturam expoſuit. Ioan.Vi
Virtus eſt animi conſtans affectio, conuenienſ- ſor. in
que, laudabiles eos afficiens, in quibus eſt, & Top.Ci.
ipſa per ſe ſua ſponte laudabilis, ex qua oriun-
tur honeſtæ voluntates, ſententiæ, & actiones,
omniſq; recta ratio. Denique, ne plures huc
virtutis definitiones congeram, Diuus Augu-

Lib.2.de lib.arbi. cap.18. D.Tho. 1.2.q.55. art.4.

ſtinus, cuius finitionem omnes poſteriores approbarunt, hunc in modum virtutem finiuit. Virtus eſt bona qualitas mentis, qua recte viuitur, qua nullus male vtitur: addidit, quam Deus in nobis, ſine nobis operatur: ſed hęc particula conuenit virtutibus, quæ diuinitus donantur. Vel ſi placet ita definias. Virtus eſt habitus bonus circa affectiones, & actiones humanas, in mediocritate conſiſtens, honeſtis operationibus acquiſitus. Has omnes definitiones poſſem, multa ex morali philoſophia repetendo, latius exponere; ſed in hac re, cum in præſentia non philoſopher, diutius immorari nolo. Satis ergo ſit explicaſſe aliquo pacto, quid ſit virtus proprie dicta, vt propoſitam quæſtionem terminare poſſimus. Hæc virtus, quæ a nobis definita fuit, multas ſub ſe habet partes, ſeu formas: quæ, vt non vno in loco docet M. Tullius, quattuor ſunt; prudentia, iuſtitia, fortitudo, & temperantia: quarum ſingulæ ſub ſe alias habent partes, quarum enumerationes, ac definitiones apud Tullium leges: de quibus ſuo loco a nobis planius dicetur.

Lib.2.de Orat. Lib.1.de Offic. Lib.2.de Inuent.

Quartum fundamentum: illa particula εὐλέγειν, ideſt, bene dicere in definitione rhetoricæ a quibuſdam poſita, variam ſignificationem habere poteſt. Nam, illud aduerbium, bene, aliquando idem ſignificat, quod cum virtute, id

eſt

eſt honeſte: vt cum Cicero ait, bene honeſteq; viuere: Aliquando, idem deſignat, quod, apte, & accommodate: vt cum dicimus rem aliquam bene ſe habere: aliquando idem valet, quod ornate; quo modo accepit Tullius, cum bene dicere, dixit eſſe optimis ſententijs, & lectiſſimis verbis dicere, & alio loco: Benedicere, quod eſt ſcienter, & perite, & ornate dicere: quo modo in definitione illa profecto accipitur. Quare, hoc aduerbium, bene, tria complectitur, virtutem, aptitudinem, & ornatum. His iactis fundamentis, aliquot ſuperſtruamus poſitiones ad propoſitam diſputationem reſpondentes. Lege Ci. Lib. 2. de Finib.

Prima poſitio: Rhetorica eſt qualitas quædam, ſiue habitus in ratione exiſtens. Hac poſitione docemus, in quo nam rerum genere rhetorica ponenda ſit, & dicimus eſſe qualitatem quandam; qua qui eſt affectus, Rhetor nominatur: & cum plures ſint qualitatis partes, dicimus eſſe habitum, id eſt diſpoſitionem & affectionem firmam, ac ſtabilem, quam qui habet, poteſt aliquid expedite, & ſine errore efficere. Indicamus etiam huius facultatis ſubiectum, quod eſt, ipſa ratio, in qua cognitionis habitus reponuntur. Eſt autem hæc poſitio intelligenda de rhetorica acquiſita, non de naturali: quoniam illa vis bene dicendi, quæ a natura habetur, non eſt habitus, vt alio loco planius explicabitur.

cabitur. Et cum hæc poſitio ſit certiſſima, nihil eſt, cur vllis rationibus confirmetur.

Secunda poſitio: Rhetorica, ſua natura, non eſt habitus malus; & ita non eſt ponenda in vitiorum numero. Hoc affirmauerim contra opinionem ſuperius citatam; quam late confutabo, cum de huius facultatis neceſſitate, & vtilitate agam: nunc, hac vna tantum ratione vrgebo. Quoniam, ſi rhetorica eſſet habitus malus, nemo vnquam ea bene vti poſſet; quod falſiſſimum eſſe manifeſta euincitur experientia, cum multi ſint, qui hac facultate honeſtiſſime vtuntur.

Tertia poſitio: ſi proprie loqui velimus, vt velle in hac diſputatione debemus, rhetorica non eſt inter virtutes numeranda. Poſſem innumeris fere rationibus ad contrariam ſententiam euertendam vti; ſed paucis in re manifeſta ero contentus. Primum igitur, omiſſa communi rhetorum ſententia, quæ a nobis eſt, nulla ex allatis virtutis definitionibus, ſi eas diligenter perpendas, conuenit rhetoricæ; non poterit igitur in genere virtutum reponi. Quod ſumptum fuit, verum eſſe facile quiſque, vel mediocriter eruditus, intelligeret, ac propterea in eius probatione immorari nolo. Deinde, ſi rhetorica eſſet virtus, nemo ea abuteretur, cum virtus ex vi, atque natura ſua ad ho-

Ariſ. li. j. rhet. c. 1.

neſtas

neſtas actiones exercendas diſponat; & eiuſmodi ſit, vt ea nemo abuti queat: at qui, vt experientia ipſa docet, multi dicendi facultate abutuntur, dum per eam homines a virtute retrahunt, ad flagitia impellũt, diſſuadẽt bona, & perſuadent mala: hac facultate Catilina perditos ciues ad coniurationem inflammauit, hac M. Antonius populum contra publicæ libertatis defenſores commouit, hac denique Cicero, ſe iudicum oculis tenebras offudiſſe aliquando gloriatus eſt. Quid igitur eam facultatem virtutem appellabimus, qua ad virtutem euertendam abuti poſſumus? Poſtea, bonus Orator, & bonus vir non ſunt idem, vt ſuo loco euidenter demonſtrabitur; & ſane magis diſtat, bonus Orator a bono viro, quam a bono Cytharedo: quare, nec facultas oratoria idem erit, quod virtus. Bonus Orator Cicero, bonus Demoſthenes, quo nemo fortaſſe vnquam melior: ſed an viri boni fuerint, ij norunt, qui eorum ſcripta, & veterum monumenta legerunt. Ad hęc, rhetorica habet finem, materiam, ceteraſque cauſſas penitus a virtutis cauſſis diuerſas, vt ex hac noſtra tractatione perſpicue cognoſcere licebit: erunt igitur inter ſe omnino diſtinctæ: Et vt aliquid de materia & fine dicamus, materia rhetorices ſunt res omnes, finis, vt Quinctiliano placet, apte dicere ad perſuadendum,

Libro 2. c. 15.

vel,

vel, vt nos arbitramur, perſuadere: at vero virtutis materia ſunt affectiones actioneſq; humanæ, finis vero beata vita. Inſuper, vt argumentum, quo Fabius in nos vtitur, in eum inuertamus; Dialectica, vt omnes Dialectici, & Philoſophi docent, nullam cum virtute affinitatem habet, quod etiam cęci viderent: quid igitur Fabio in mentem venit, vt probare voluerit rhetoricam eſſe virtutem, quia Dialectica virtus eſt? His adde, quod ſi rhetorica in virtutibus numeranda eſſet, ſub aliqua virtutis parte, quas ſupra recenſuimus, contineretur, aut ipſa vna ex partibus eſſet: atqui, nullus vnquam Philoſophus, qui de virtutibus egit, vllam de rhetorica mentionem fecit, non Plato, non Ariſtoteles, non Tullius, nullus denique alius, igitur: intellige, de virtutibus morum, de quibus nunc eſt diſputatio. Quod ſi M. Tullius aliquando Dialecticam, virtutem appellauit, nomen virtutis, vniuerſe accepit. Poſtremo, ne in re manifeſta confirmanda diutius immoremur, quantum ſententia contraria a veritate abhorreat, ex argumentorum ſolutione, luce meridiana clarius apparebit.

Quarta poſitio: Male Quinctilianus Ciceronem in ſuam opinionem trahere conatur. Nam Cicero, cũ de virtute eo modo, quo hic agimus, diſputauit, nunquam rhetoricæ meminit, nunquam

quam eam inter virtutis partes connumerauit; non in ſecundo de inuentione libro, vbi diligẽtiſſime omnes virtutis partes proſecutus eſt; non in officijs, vllo ue alio in loco, igitur: ſed ſemper eam inter artes reiecit, licet aliquando per catachreſim virtutem nominauerit.

Quincta poſitio, ſi virtus ſumatur pro habitu cognitionis, vt ſæpe a philoſophis moralibus ſumi ſolet, rhetorica poteſt appellari virtus. Eſt hæc poſitio certiſſima, & ideo nulla probatione ad eam confirmandam eſt opus. Ariſt.li.6. Ethic.

Sexta poſitio, Rhetorica eſt ex numero eorum habituum, qui, indifferentes, vocantur: quibus bene & male vti poſſumus. Patet hęc poſitio ex iam dictis: quia, ſi ex ſe non eſt nec malus, nec bonus habitus, vt eſt demonſtratum, erit igitur indifferens.

Septima poſitio: rhetorica non eſt vnus quidam ſimplex habitus, ſeu ſimplex qualitas, ſed ex multis conſtat, & conflatur habitibus, & ex quinq; quaſi magnis artibus, ſcilicet inuẽtione, diſpoſitione, elocutione, memoria, & pronuntiatione. Quod autem hi habitus ſint inter ſe diſtincti, vel ex eo perſpicuũ eſt, quod aliquis in vno poteſt excellere, & in alio parum valere, vt ex libro de Claris Oratoribus apertiſſime colligere licet. Ex his autem diuerſis habitibus vna fit rhetorica, ob vnam materiam in qua verſantur, Cic. l. 1. de Ora.

tur, & ob vnum finem, ad quem referuntur. Verum, his de rebus ſubtilius diſſerere, non eſt inſtituti noſtri.

Octaua poſitio: ſi quis rhetorica bene vti velit, virtutum habitibus debet eſſe inſtructus. Hoc mihi probaſſe videtur Fabius, cum plenius ſuam opinionem ex rhetoricæ operibus ſtabilire
Libro 2. c. 15. *conatus eſt. Quare, ſi Orator non fuerit fortitudine præditus, non poterit dicendo ſeſe nefarijs hominum conatibus opponere: & idem de alijs virtutibus dicas. Quod ſi hoc bonus dicendi magiſter voluit, id ei perhibenter concedimus. Et his ni fallor, poſitionibus huic diſputationi ſatis factum eſt: Et adhuc plenius ex argumentorum ſolutionibus, quas nunc ſubijciam, ſatisfiet.*

De primo, non eſt mirum ſi Stoici exiſtimarunt rhetoricam eſſe virtutem, cum fuerint in illa hæreſi, vt cenſuerint, omnes ſcientias eſſe
Libro 1. Moral. Eũdem. cap. 3. *virtutes: quorum ſententiæ Ariſtoteles, & omnes meliores philoſophi ſeſe oppoſuerunt: cum alia ſcientiæ, alia ſit virtutis ratio. Neque Antonij apud Ciceronem ſententia nos permouere debet; cum potius, quid Craſſus, quam, quid Antonius in eo libro ſentiat, animaduertendum ſit. Quod ſi quo in loco Cicero virtutem appellat, qua ſit ratione intelligendus, paulo ante docuimus.*

Secun-

Secundum argumentum quo pacto ſoluendum ſit; ex ſecundo fundamento plane colligitur. Quare, bonus dicendi magiſter, nomine virtutis, ad veram ſententiam euertendam, valde improprie vtitur: cuius ratiocinatio ſi quicquã probat, dicam etiam in lapidibus, & herbis eſſe virtutes; quod quam improprie dicatur, quis eſt qui non videat?

Tertium, ſi quid conficeret, euinceret profecto omnes fere artes, etiam mechanicas eſſe virtutes, cum omnium artium initia quædam ſint nobis a natura tributa. Sit igitur ars ſaltandi virtus, ars hiſtrionica itẽ, & aliæ itidem: quod nemo, vel mediocriter eruditus, affirmaret.

Cum in quarto argumento Fabius ait, virtutem nihil aliud eſſe, quam ſibi conſonare, non ſatis ipſe cum veritate conſonat, cum alia ſit, virtutis, & alia artis, vt ita dicam, conſonantia. Nam, aliud eſt congruenter rationi, ſeu naturæ viuere, vel, vt ipſe loquitur, ſibi conſonare, quod eſt bene honeſteq; agere; idq; prudentia fit: aliud congruenter & ex artis præceptis, bene dicere, quod eſt ornate, apte, & copioſe dicere; quod artis eloquentiæ prudentia præſtat. At prudentia morum, & prudentia artis multũ inter ſe diſtant, vt alio dicetur loco.

Quod quincto argumento ſumitur, falſum eſt: neque enim ad bonum Oratorem conſtituen- Ariſtot. li j. Rheto. c. 2.

dum,

dum, neceſſaria eſt morum bonitas, vt ſupra diximus, licet multum ad perſuadendum conferat: ſed hac de re alibi.

Sexta ratio non multum vrget, cum argumenta ab etymologia ſumpta, ſæpe infirma ſint: neque enim quicunque de Deo loquitur Theologus eſt, licet is dicatur Theologus, qui de Deo loquitur: nec lignum eſt lapis, licet pedem lædat: aut lateres ſunt homines, quamuis fiant ex humo. Adde etiam, quod alij artem ab arctando, quod quibuſdam præceptis arctetur, dictam eſſe volunt. In confirmatione huius argumenti quæ lateat fallacia, conſtat ex vltimis verbis tertij fundamenti, ex quibus etiam ſoluitur.

De poſtremo, hoc argumento ſolum concluditur, oratorem interdum ſuadere honeſtum, quod etiam vir improbus, vt experientia docet, efficere poteſt, modo quid honeſtum ſit, intelligat: ſed non probat eloquentiam eſſe virtutem, qua homo ita afficiatur, vt id ſolum velit, quod eſt cum honeſtate coniunctum; quod eſt virtuti maxime intrinſecum. Cum ergo aduerſariorum rationes nihil concludant, pro certo atque explorato habeamus, rhetoricam non eſſe virtutem.

An

An Rhetorica ſit ſapientia, vel ſcientia, vel prudentia. Diſputatio IIII.

EXCLVSIMVS *proxima diſputatione rhetoricam ab earum virtutum numero, quæ in actione verſantur, & ſunt honeſti effectrices: ex quo neceſſario conficitur, eam inter virtutes cognitionis, (nec enim reperiuntur aliæ) reijciendam eſſe. Verum, cum ex Ariſtotelis ſententia, virtutum, quæ cognitione continentur, ſint plura genera; ſequitur, vt in quo genere rhetorica ponenda ſit, explicemus. Et ne plures ſine neceſſitate diſputationes multiplicemus, hac vna, cum in re verſemur manifeſta, examinabimus, an in genere ſapientiæ, vel ſcientiæ, vel prudentiæ collocari debeat. Quod autem in vno ex his tribus generibus ponenda ſit, his rationibus demonſtro.* Lib. 6. Ethic. cap. 3.

Primum, Rhetoricam eſſe ſapientiam luculenta M. Tullij docet auctoritas, dum eloquentiam definiens, dixit: Nihil aliud eſt eloquentia, quam copioſe loquens ſapientia: quid clarius? quid apertius dici potuit? Ad hanc auctoritatem accedat communis Græcorum ſententia; In Part.

Lib.3.de Orat. *qui, vt idem Tullius ſcripſit, hanc cogitandi, pronuntiandiq; rationem, vimq; dicendi, ſapientiam nominarunt.*

Deinde, is ſolus eſt eloquens, qui eſt ſapiens, & nunquam inuenies veram eloquentiam a ſapientia ſeiunctam: atqui, quæ hac ratione ſunt affecta, vt vnum ab alio diſſociari nequeat, Ariſt. li. 1. poſt. *idem ſunt: vt eſſe hominem, & eſſe rationis participem, eſſe canem, & ſentire: erit igitur eloquentia idem cum ſapientia. Et hinc eſt, quod per Craſſum, apud Ciceronem, philoſophũ, qui rerum & orationis copiam tradat, Oratorem, & Oratorem, qui ſapientiam habeat cum eloquentia coniunctam, philoſophum, appellare licet.*

Poſtea, Orator debet eſſe omnium rerum humanarum, atque diuinarum cognitione peritus, vt ſuo loco a nobis neruoſiſſime demonſtrabitur: is autem qui eſt huiuſcemodi cognitione præditus, ſapiens nominatur, cum ſapientia ex Libro 1. Offic. *M. Tullio nihil aliud ſit, quam rerum dictarum ſcientia: quare, ſi Orator eſt ſapiens, rhetorica erit ſapientia. Sed eſto non ſit ſapientia, ſaltem erit ſcientia.*

Primum, id perſuadere poſſunt multæ definitiones ſecunda diſputatione allatæ, in quibus Ariſt.li.1. poſt.c.2. *hæc facultas ponitur in genere ſcientiæ.*

Deinde, ſcientia, vt philoſophi docent, eſt

ea,

ea, qua aliquid per ſuas cauſſas cognoſcitur : at rhetorica eorum quæ docet cauſſas aſſignat, & cur aliquid ad perſuadendum conferat, demonſtrat: quid igitur obſtat, cur in ſcientijs reponi non debeat? Quod ſi ſcientiam eſſe perneges, probabo eſſe prudentiam.

Primum ex auctoritate M. Tullij, qui de- Lib. de
ſcribens oratorem, dixit eſſe eum, qui de qua- Orat.
uis re prudenter, & copioſe, & ornate, & memoriter dicat: at nunquam prudenter diceret, niſi eloquentia eſſet prudentia, igitur. Et Ariſtoteles definiens rhetoricam, dixit, eſ- Lib. 1.
ſe vim videndi, quid in vnaquaque re ſit per- cap. 2.
ſuaſibile: hoc autem proprium eſt prudentiæ: erit igitur rhetorica prudentia.

Deinde, prudentia, auctore Ariſtotele, Lib. 6.
eſt habitus cum ratione actiuus, circa ea, quæ Ethic.
bona ſunt: atqui rhetorica eſt habitus, quo cum cap. 5.
ratione aliquid in humana vita efficimus, dum aliquid ſuademus, aut laudamus, defendimuſque, igitur. Et ſane, nullus artifex æque prudentia indiget, atque orator; cum res, perſonas, tempora, loca, aliaq; adiuncta accurate ſpectare debeat.

Poſtremo, prudentis eſt, vt Ariſtoteles do- Lib. 6.
cet, recte poſſe conſilium dare de his, quæ bo- Ethic.
na & vtilia ſunt: at id maxime omnium præ- cap. 5.
ſtant oratores, cum in genere deliberationis ex

officio verſentur: eorum igitur ars erit prudentia quædam. Poſſem etiam probare eſſe
Ariſt. li. 1. poſt. cap. 3.
habitum quendam a natura inſitum, quem philoſophi, intellectum appellant; qui inter habitus cognitionis numeratur. Nam, cum eloquentiæ vis potiſſimum ſit a natura, non autem ab arte; & ſi quæ eſt ars, orta ſit ab obſeruatione naturæ, profecto concludi poſſe videtur, eſſe vim quandam naturalem, & intellectum.
Cic. li. 1. de Ora.

De opinionibus circa hanc diſputationem quid dicendum ſit, conſtat ex definitionibus rhetoricæ ſupra allatis: ex quibus colligere licet, alios eam in numero ſcientiarum reponere, alios in genere ſapientiæ, alios denique eſſe prudentiam quandam affirmare. Quid autem nobis verius videatur, quibuſdam fundamentis, & poſitionibus aperiemus, ac ſtatuemus.

Primum fundamentum: cum hæc diſputatio nulla ratione perſpicue terminari queat, niſi explicetur, qua ratione inter ſe differant omnes illi quinque habitus cognitionis, quos Ariſtoteles in Ethicis recenſet, qui ſunt, Intellectus, Sapientia, Scientia, Ars, & Prudentia, ideo hoc primo fundamento eos breuiter definiemus: nec enim omnia, quę de eis dici poſſent, huc afferemus, cum potius rhetoricari,
Lib. 6. cap. 3.

toricari, quam philoſophari velimus. Et vt ab intellectu exordiamur, intellectus, hoc loco, non ſignificat facultatem ipſam, qua intelli- Ariſ. li. 6. *gimus, ſed rationis lumen ſeu notitiam quan-* Ethic. *dam nobis a natura tributam, qua omnium* cap. 6. *ſcientiarum, & artium principia cognoſcimus: ex quibus initijs, quaſi ex quibuſdam fontibus, ratiocinando nouæ veritates eliciuntur, & artium habitus procreantur. Huc facit hic elegantiſſimus M. Tullij locus, vbi lo-* Lib. 5. de *quens de natura, ita ſcribit. Ingenuit ſine* Fin. *doctrina notitias paruas rerum maximarum. Noſtrum eſt ad ea principia, quæ accepimus, conſequentia exquirere, quoad ſit id, quod volumus effectum. Hanc itaque innatam, atque inuſtam principiorum cognitionem, quam Græci* ἔννοιαν, *&* πρόληψιν *vocant, Tullius, no-* In Top. *tionem, perceptionem, comprehenſionem, in-* Tuſc. 3. *ditam notionem, ſemina, igniculos, intelligentias, fundamenta ſcientiæ, lumen naturæ,* Lib. 1. de *legemque naturalem appellat.. Breuiter igi-* Leg. *tur dicamus intellectum eſſe principiorum cuiuſcunque ſcientiæ, & artis notitiam, quam non didicimus, ſed accepimus: non legimus,* In Ora. *ſed ex ipſa natura arripuimus, hauſimus, ex-* pro Mil. *preſſimus: ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus. Sapientia autem varie a varijs ſcriptoribus definita, ac*

Lib.1.de Offic. *explicata fuit. Tullius ſcriptum reliquit, ſapientiam eſſe rerum humanarum & diuinarum ſcientiam: quam definitionem aliquando* Lib. 14. de trin. cap.1. *Diuus Auguſtinus vſurpauit. Lactantius Firmianus, quem ob ſermonis elegantiam, Ciceronem Chriſtianum appellant, hoc pacto ſapientiam finiuit.* Lib.3. cap.8. *Sapientia, eſt ſcientia cum virtute coniuncta.* Lib.6. cap.7. *Ariſtoteles in Ethicis, dixit, ſapientiam eſſe ſcientiam exactiſſimam, quæ non ſolum ea, quæ ex principijs cognoſcuntur nouit, ſed etiam ipſa principia: ita vt ſapientia complectatur ſcientiam, & intellectum, principiorum nimirum notitiam, & concluſionum. At vero* Lib.1. cap.2. *in metaphyſicis paullo fuſius ſapientiæ naturam exponens; haſce eius proprietates numerauit. Sapientia ſcit omnia, non ex parte: cognoſcit difficillima, quia cognoſcere ſenſibilia, non eſt ſapientis: habet certitudinem maiorem, quam aliæ ſcientiæ habeant: cuiuſcunque quæſtionis cauſſas aſſignat: eſt gratia ſui, & libera: & denique eſt alijs ſcientijs dignior, eaſque dirigit, ac moderatur. Ex quibus hanc ſapientiæ deſcriptionem conficeres: Sapientia eſt, quæ omnia difficillima per ſupremas cauſſas, tanquàm aliarum architectonica certius nouit. Appello ſapientiam architectonicam, id eſt, Principem, ac Reginam, cum ſit ſui cauſſa, & ceteris facultatibus dignior, aliaſq; dirigat.*

Scien-

Scientia hoc pacto deſcribi ſolet: Eſt cognitio certa & euidens rei neceſſariæ per ſuas cauſſas. Vt eſt cognitio certa, differt ab opinione, quæ eſt imbecilla aſſenſio: vt euidens, differt a fide, quæ eſt obſcura: vt eſt rei neceſſariæ, differt ab arte, quæ eſt etiam de rebus, quæ aliter eſſe poſſunt: vt eſt per ſuas cauſſas, differt a ſcientia communiter ſumpta; prout ſcientia, eſt certiſſima alicuius rei notitia. Prudentia ex Tullio, eſt quæ in perſpicientia veri, ſolertiaq; verſatur: alibi, ait eſſe veluti ingenij aciem ad bona deligenda reijciendaq; cōtraria, quam a prouidendo ſic appellatam eſſe ſcribit. Sed accuratius Ariſtoteles ait, Eſſe habitum vera cum ratione actiuum, circa ea, quæ bona & mala homini ſunt. De arte, in præſentia, cum fuſe ſequentibus diſputationibus de ea ſcripturus ſim, breui dixerim, Eſſe habitum vera cū ratione effectiuum. Prudentia ergo dirigit actiones humanas, vt ad mores & honeſtatem referuntur: ars vero eas actiones moderatur, quarum perfectio non perpenditur ex rationibus honeſti. Ex his itaque deſcriptionibus manifeſtum eſt; quid ſint illæ quinque virtutes, ſiue habitus cognitionis, qui in humana mente reperiuntur. Quo loco obiter ſtudioſos adoleſcentes monuerim, ne Cæſari Scaligero fidem habeant, qui contra omnium ſcriptorum

Ariſt. li. 1. Poſte.

Libro 1. de offic.

Li. 2. de leg.

Lib. 6. Eth. c. 5.

ſententiam, artem, non in ratione, ſed in voluntate ponendam eſſe exiſtimauit. Nam in ea potentia habitus eſt ponendus, ad quam perficiendam eſt comparatus: cum ergo ars ſit cognitionis habitus, quod nemo, vel mediocriter eruditus, negaret, in ratione profecto ponenda erit.

Secundum fundamentum, in quo tanquam certum, atque exploratum ſtatuendum eſt, paſſim, tum Philoſophos, tum Oratores, alioſque Scriptores his nominibus, arte, prudentia, ſapientia, & ſcientia abuti, eaque promiſcue vſurpare. Vnde Ariſtoteles & Tullius interdum artes vocant ſcientias, & ſcientias artes, & prudentiam eam ſolertiam, quę actiones morum non dirigit: cum quæuis ars ſuam habeat prudentiam; vt alio loco explicatius dicetur. Sic etiam ſapientia non raro pro ſcientia, & ſcientia pro ſapientia ſumitur; vt cum Cicero dixit. Sapientiam eſſe veri ſcientiam. Hinc eſt, quod hoc nomen, ſapiens, varijs modis accipi conſueuit. Is interdum dicitur ſapiens, qui eſt in aliqua arte peritiſſimus: quo modo Phidiam ſapientem marmorarium, & Polycletum ſapientem ſtatuarium dicimus. Interdum ſapiens vocatur is, qui eam nouit artẽ, quæ alias, tanquam domina, dirigit, & moderatur: quo fit, vt is qui ciuitatem gubernat,

Lib. 1. Eth.

Lib. 2. de Fin.

Lib. 6. Eth. c. 6.

ſapiens

ſapiens dicatur: cum omnes eas dirigat artes, quæ ad reip. conſeruationem pertinent. Alias ſapientis nomen ei tribuitur, qui ſcientiam cum virtute coniungit: qui ſeipſum noſcit, & ſibijpſi ſapit: huc facit, quod Tullius aliquando dixit, ſapientiam eſſe conuenientem actionem. Poſtremo is dicitur, ſimpliciter loquendo, ſapiens qui omnia diuina atque humana, quantum fieri poteſt, nouit, & is, cui illæ inſunt ſapientiæ proprietates, quas ſupra poſuimus. Lib. 3. de Fin.

Tertium fundamentum, in quo illud breuiter admonere volo, olim eoſdem fuiſſe viros ſapientes, & eloquentes, cum re vera eloquentia ſine ſapientia eſſe non poſſit; & ſapientia, ſine eloquẽtia, ſit infantia quædam. Hoc, quod in præſentia, tanquam certum, ponimus, alias fuſius demonſtrabitur, cum quot quantarumq; rerum cognitio in oratore requiratur, nobis explicandum erit: nunc, vnica, eaque illuſtri Ciceronis auctoritate confirmabo. Cum ergo ſummus orator de eloquentiæ & ſapientiæ diuortio conquereretur, ita ſcripſit: Hæc autem, vt ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo ſunt doctrinarum facta diuortia: vt Philoſophi tanquam in ſuperum mare Ionium defluerent, græcum quiddam, & portentoſum; oratores autem in inferum hoc Thuſcum, & Barbarum, ſcopuloſum, atque infeſtum Cice. in Orat. Lib. 3. de Ora.

ſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſſet. Et paulo infra: Poſtea diſſociati, vt expoſui, a Socrate, diſerti, a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, Philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam; neque quicquam ex alterius parte tetigerunt; niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent; & quæ apud eundem ſequuntur. Ex quibus colligere licet, mirum videri non debere, ſi eloquentia ob affinitatem, quam habuit, & habere debet, & in optimis oratoribus habet, cum ſapientia, & ſapientia, & ſcientia interdum nominetur. Sed iam quid in hac dubitatione ſentiendum ſit, aliquibus poſitionibus explicemus.

Prima poſitio, Rhetorica, ſeu eloquentia, nõ eſt ſapientia ſimpliciter: ſapientiam ſimpliciter eam appello, quam ex Ariſtotele ſupra definiuimus. Hæc doctrina eſt certiſſima, cum nulla fere ex illis ſupra recenſitis ſapientię perfectæ proprietatibus rhetoricæ conueniat: quare inſipientis eſſet, contendere velle, eam eſſe ſapientiam. Et cum non ſit ſcientia, vt ſtatim dicam, neque ſapientia numeranda erit, cum ſapientia ſit quædam perfectiſſima, & exactiſſima ſcientia.

Secunda poſitio: ſummus orator ſapiens, & ſum-

ſumma in eodem eloquentia, poteſt appellari ſapientia; ſed ex parte, in hoc nimirum ornate & copioſe dicendi genere. Claret hæc poſitio ex ſupra poſitis fundamentis, et ex ijs, quæ ſexto Ethico docet Ariſtoteles.

Tertia poſitio: Rhetorica, proprie loquendo, non eſt ponenda in genere ſcientiæ. Hanc poſitionem cōfirmat in primis apertiſſima Ariſtotelis ſententia, qui aliquando ſcripſit, eos dialecticam & rhetoricam interimere, qui eas non tanquam facultates, ſed tanquam ſcientias tractant. Adde huic auctoritati rationem a definitione ſcientiæ ſumptam, quæ nullo modo rhetoricæ quadrat: cum bona ex parte non ſit de rebus certis, a corruptione remotis, & vniuerſis; ſed potius de rebus humanis, ſingulis, et dubijs, quæ certa & indubitata cognitione tenere nequeunt. Quod ſi ſcientiam generatim pro quacunque cognitione ſumeres, ſcientiam appellare poſſes, ſed improprie. Lib. 1. Rhe. c. 4.

Quarta poſitio: Rhetorica, ſi proprie loqui velimus, non eſt prudentia. Siquidem, vt manifeſtum cuique eſt, hæc facultas nullas nobis recte viuendi rationes præſcribit, quod eſt prudentiæ, vt de prudentia nunc loquimur, maxime intrinſecum; ſed potius præcepta bene dicendi tradit: at bene viuere, & bene dicere, longe inter ſe diſtant: igitur. Adde etiam, quod

nulla

Ariſt.li 6. Ethic. *nulla virtus (vt ij docent Philoſophi, qui mores tractant) poteſt ſine prudentia conſiſtere; cum ſit veluti dux & auriga virtutum omnium, cum eam mediocritatem, in qua ſita eſt virtutis ratio, inueniat: atqui ſine rhetorica poſſumus omnes virtutes adipiſci; longe igitur a natura prudentiæ diſtabit.*

Quincta poſitio: rhetorica non eſt intellectus, hoc eſt, non eſt notio, ſeu vis quædam a ſola natura inſita. Nam abſoluta atque perfecta dicendi facultas, de qua in præſentiarum eſt diſputatio, non habetur niſi accedat ars, atque exercitatio. Eſt ergo hæc poſitio certiſſima, ac proinde nulla maiore probatione indiget.

Vltima poſitio: Perfecta eloquentia continet in ſe intelligẽtiam, ſapientiam, ſcientiam, & aliquam prudentiam: quoniam ſine his, vt alio loco dicetur, perfecta eſſe non poteſt. Sed iam ad argumentorum ſolutionem accedamus.

Quod ergo ad primum argumẽtum attinet, concedimus vna cũ Cicerone, & Græcis eloquẽtiam perfectam debere eſſe cum ſapientia coniunctam: ſed ex hoc non conficitur has duas facultates, vel vnius facultatis partes, eſſe prorſus idem: quia, ſi idem prorſus eſſent, diſſociari non potuiſſent; quod tñ factum fuiſſe ex Cicerone diſcitur. Poteſt itaq; ſapientia ſine eloquentia conſiſtere; non tamen eloquentia perfecta Lib. 3. de orat.

ſine

ſine ſapientia. Sicuti grammatica pōt eſſe ſine rhetorica, non tamen rhetorica ſine grāmatica.

Ex his patet etiam quid dicendum ſit ad ſecundum: falſum eſt enim ſapientiam non poſſe ab eloquentia ſeparari: & qm̄ hac ſeparatione facta, eloquentia remanet imperfecta & mutilata, ideo Craſſus, qui perfectum oratorem informare volebat, iterum eas copulādas eſſe docebat; ne ſapientia ſine eloquentia ſit infantia, & eloquentia ſine ſapientia ſtultitia. Cice. in orat.

Tertium quoque argumentū eadem fere ratione diſſolueres: nam, eſto abſolutam eloquentiā nō poſſe eſſe niſi in eo, qui fuerit omni ſcientiarum genere ornatus; tamen, in hoc homine, aliud eſt ea vis, per quam ſapit; aliud vero ea facultas per quam copioſe, & ornate ea dicit, quæ nouit. Eſt ergo bonus orator, ſapiens, ſed non per ſolam vim eloquentiæ: ſicuti non eſt eloquens per ſolam ſapientiam. Huc facit, quod aliquando acute pronuntiauit Tullius, in Philoſophorum cognitione non continuo ineſſe eloquentiam. Lib. 3. de orat.

Quod attinet ad primam rationem, qua probabatur eſſe ſapientiam; nihil concludit: quia, aut illi errarunt, aut nomine ſcientię abuſi ſunt: quod ijs, qui oratorio modo definiunt, concedi poteſt. Solent enim rhetores aliquando ſuam artem appellare ſcientiam, vt præceptorum, quæ

in ea

in ea traduntur certitudinem deſignent.

Neque altera ratio multum vrget, quoniã orator, vel cauſſas non inquirit; vel ſi quas quærit, extrinſecas aſſignat: neque tam de earum veritate eſt ſollicitus, quam de probabilitate, & perſuaſionis ſpecie.

Prima illa ratio, qua probabatur eſſe prudentiam, ſolum euincit, in oratore deſiderari prudentiam, ſicuti in quouis alio artifice; cum ſingulæ artes, & maxime, quæ in coniectura verſantur, priuatam prudentiam habeãt; quod nos libenter concedimus: ſed hæc non eſt prudentia illa, de qua eſt dubitatio.

Ex quo etiam patet quid de Ariſtotelis definitione ſentiendum ſit, quam poſtea diligentius explanabimus: neque enim ait eſſe vim videndi agenda, ſed perſuadenda.

Altera ratio ex iactis fundamentis haud obſcure ſoluitur: per rhetoricam enim aliquid cũ recta ratione efficimus; at vero per prudẽtiam recte, hoc eſt, honeſte agimus, & viuimus.

Ex tertia id ſolum efficitur, oratori conſulere volenti neceſſariam eſſe ciuilem prudentiã, ſi de rebus ad reip. ſtatum pertinentibus conſilium dare velit.

Poſtrema, ſolum probat huius artis initia quædam eſſe nobis a natura tributa: at nos de tota & abſoluta arte diſputamus. Fixum itaque

que maneat, per ea quæ a nobis decreta ſunt, rhetoricam, nec ſapientiæ, nec ſcientiæ, nec prudentiæ, nec intelligentiæ nomen ſibi proprie vendicare. Sequitur ergo vt ſequenti diſputatione quæramus, an in genere artis collocanda ſit.

An Rhetorica ſit ars, Diſputatio V.

Pars prima, in qua explicantur non nullæ artis ſignificationes.

QVONIAM *vero nunc latiſſima ſeſe nobis offert diſputatio, ne rei amplitudo, ac longitudo legenti faſtidium ac obſcuritatē pariat, eam in quaſdam partes ſecabimus, vt omnia facilius explicari, ac comprehendi queant. Primum itaque dicemus de nomine artis: deinde, ea numerabimus, quæ ad artem conficiendam ſunt neceſſaria: deinde, quid ſit ars, eius varias definitiones afferendo, & explicando, docebimus: poſtea, quæ fuerint hac de re ſententiæ aperiemus: præterea, quid ſit ſentiendum non nullis poſitionibus decernemus: poſtremo, rationes quæ contra noſtram ſententiam pugnant afferentur, ac diſſoluentur.*

Legē. Cice. lib. 1. & 2. de Orat. Quinct. libro 2. cap. 17. Frā. Pic. lib. 1. de vanit. doctr. gen. cap. 6.

Quod

Quod igitur ad primam huius diſputationis Donat⁹. *partem attinet; Artem aliqui dictam eſſe volunt,* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, *id eſt, a virtute: alij vero* παρὰ τὸ ἀρτᾶν, *id eſt, a compingendo, & coniungendo, ſiue arctando: quod ars multa in vnum compingat, atque coarctet præcepta. Et licet hoc nomen multas ſignificationes habeat; tamen, eas ſolum nos attingemus, quæ proxime ad noſtrum inſtitutum faciunt.*

Primum nomine artis illæ facultates proprie continentur, quæ aliquid moliuntur & efficiunt: veluti ars texendi, pingendi, dolandi, fabricandi naues, & aliæ harum ſimiles, quæ poſt effectionem aliquod relinquunt opus. Hac ſigni

Lib. 6. Eth.c.3. *ficatione vſus eſt Ariſtoteles, cum dixit Artem eſſe habitum cum recta ratione effectiuum: quo*

Libro 1. mag. mor. capit. 33. *loco, effectionem ab actione diſtinguit: & alio in loco, cum ita ſcripſit: Circa facturam, & quę in faciendo poſita ſunt, ars: ſiquidem in faciendo potius, quam in agendo, eſt artem exercere. Eodem modo vſus eſt hac voce Plato, cum di-*

Lib de regno. *xit, eſſe artem quandam fulcimentorum aduerſus frigora effectricem. Et M. Tullius, cum*

Lib. 2. Acade. quæſt. *ſcriptum reliquit, eſſe quoddam artium genus, quod molitur aliquid, aut facit: quarum omne opus eſt in faciendo, atque agendo.*

Secunda artis ſignificatio eſt aliquanto latior, cum nomine artis non ſolum, quę efficiunt,

ſed

ſed etiam, quæ aliquid agunt, ſignificantur. Hac ſignificatione vſus eſt Plato, cum enumerauit artes, quæ ad remp. conficiendam ſunt neceſſariæ: vbi non ſolum eas, quæ in efficiendo, ſed etiam quæ in agendo verſantur percenſuit. Eodem modo vſurpauit Ariſtoteles, cum dixit artium liberalium profeſſores, qui ſe trepidare nouerunt, principio ſummiſſa voce agere, dum reſideant, & ſtabiliantur. Dial. 1. de rep. Sect. 11. prob. 65.

Tertia ſignificatio adhuc latior, qua non ſolum effectionis & actionis, ſed etiam cognitionis facultates continentur. Hac ſignificatione vſus eſt Plato varijs in locis, cum nomine artis complexus eſt Arithmeticam, & Geometriam, quæ ſola cognitione ſunt contentæ: & cum quæſiuit quænam artes efficiant ſapientiam. Eodem modo ſæpe hoc nomen vſurpauit Ariſtoteles; & multis locis omiſſis, locus manifeſtus eſt in libro primo de arte dicendi, vbi cum definiuiſſet rhetoricam, eiuſque officium demonſtraſſet, dixit, nullius alterius artis id munus eſſe, & ad id explicandum vſus eſt, exemplis ab artibus, quæ ſola cogitatione continentur, ſumptis. Eodem modo vſus eſt M. Tullius, cum in Oratore perfecto omnium maximarum, ac præclariſſimarum artium cognitionem requiſiuit: & cum eloquentiam aliquem Philoſophorum In Protag. In Gorg. In Epinomide. Cap. 1. Libro 1. Met c. 2. Lib. 1. de orat.

artibus cumulum afferre ſcripſit.

Lib. 3. de orat. *Sed peteret hoc loco quiſpiam, cur artis nomen, quod proprie iјs facultatibus tribuitur, quæ aliquid moliuntur, & efficiunt, actioni & cognitioni tribuatur? Tribuitur quidem actioni, quia actio effectioni finitima eſt; ac proinde ab vna ad aliam facilis fuit migratio: vt artes vocarentur etiam illæ facultates, quæ ſolum in actione verſantur. Illis vero virtutibus, quæ in cognitione conſiſtunt, ideo nomen artis accommodatur; quoniam, ſicuti artes effectionis certam quandam viam ac rationem tradunt, quæ non patitur eum qui agit, errare; ita ſcientiæ, cum quadam methodo, ac certo ordine tradantur, artis nomen ſunt ſortitæ. Ars itaque in hac tertia ſignificatione, quamcunque deſignat diſciplinam, quæ certa methodo, facilique via traditur: vt ars idem ſignificet, quod methodus, breuem nimirum ac facilem viam, & ad aliquid cognoſcendum agendumque rationem. Et ſane, nomine methodi, apud Græcos, paſſim omnes deſignantur artes & diſciplinæ, quæ certa cum ratione tractantur. Quo modo accepit* Lib. 1. Phyſic. tex. 1. *Ariſtoteles, cum dixit, tunc nos ſcire circa omnes methodos, quæ principia & elemẽta habent, cũ cauſſas cognoſcimus: & in Topicis* Lib. 1. c. 1. 2. & 3. *ſæpe nomine methodi, artẽ quãcumq; deſignat.*

Denique,

Denique, ne plures proſequamur huius artis ſignificationes, ars, tum apud Latinos, tum apud Græcos ſcriptores, & ſpeciatim apud Comicos, idem ſignificat, quod fraus, dolus, aſtutia, & cauillus. Ita accepit Virgilius, cum cecinit.

Tum vero ardemus ſcitari, & quærere Lib. 2.
 cauſſas, Aenei.
Ignari ſcelerum tantorum, artisque Pe-
 laſgæ.

Atque hæc de prima huius diſputationis parte dicta ſufficiant: ex qua colligitur, quo modo ars, hoc in loco a nobis vſurpari debeat, tribus nimirum primis ſignificationibus.

Secunda pars, in qua explicatur quid ad artem conficiendam ſit neceſſarium.

EXPLICATIS *ijs artis ſignificationibus, quas cognoſcere ad rem noſtram neceſſarium eſſe videbatur; ſequitur, vt quæ ad artẽ conſtituendam conuenire debeant, doceamus. Illud in primis ad artem conficiendam eſt maxime neceſſarium, vt ars ſit ita conſtituta, vt ſit quaſi regula, ac menſura quædam, & certa ratio efficiẽdi aliquod. Hoc aperte docuit Ariſtoteles, cum in* Lib. 6.
definitione artis poſuit illam particulam, cum Eth.c.4.
recta ratione, quam qui in agendo adhibet, nihil peccat. Qui ergo in re aliqua efficienda

carent regula, ij temere agunt: quod eſt ab artis natura omnino alienum. Deinde ea facultas, quæ nomen artis mereri vult, eiuſmodi eſſe debet, vt eorum quæ facit, ſciat rationem reddere. Hoc docet Soctates apud Platonem, cum Polo ait, nullam ſe appellare artem, quę careat ratione, hoc eſt eorum quæ efficit, nullam rationem afferat: & propterea coquinariam, quod abſque vlla ratione voluptatem in cibis aucupetur, non artem, ſed peritiam quandam vocat. Deinde, ad artem conſtituendam opus eſt multis perceptionibus, quibus via & ratio ad aliquid faciendum aperitur. Huc facit hoc luculentum M. Tullij teſtimonium, Ars vero quæ poteſt eſſe, niſi, quæ non ex vna, aut ex duabus, ſed ex multis animi perceptionibus conſtat? Et alio loco dixit, Artes confici ex cognitionibus comprehenſionibusque rerum. Idem non obſcure ſignificauit Ariſtoteles, cum docuit qua ratione ars rhetorica fieri potuerit. Ars itaque multas in vnum præceptiones debet coarctare, atque coniungere. Deinde, præcepta iſta, quæ in arte traduntur, debent eſſe inter ſe cohærentia, & conſentanea: vt nullo modo inter ſe pugnent, ſed maxima conſenſione vnum finem ſpectent. Poſtea artis præcepta debent eſſe firma, certa, ſtabilia,

Ariſtot. li. 1. Rhetor. c. 1.

In Gorgia.

Ariſtot. libro 1. Met. c. 1.

Lib. 2. Acade. quæſt.

Lib. 4. de Fin.

Libro 1. Rhe. c. 1.

ſtabilia , ita vt non patiantur eum errare, qui probe ea tenuerit , atque eis idonee ad finem artis conſequendum vſus fuerit. Poſtremo , ea cenſenda eſt ars , quæ ſecum aliquam vtilitatem ad humanæ vitæ ſocietatem retinendam afferat. Hanc conditionem neceſſariam eſſe , non vno in loco docuit , Plato : & ideo aliquando dixit , Medicinam non eſſe inuentam ad comparandas pecunias , ſed ad corpora ſananda. Propterea , cum diſciplinæ Mathematicæ inutiles appellari ſoleant, earum vtilitatem demonſtrare aliquando conatus eſt. Quo fit , vt in definitione artis, non nulli hanc conditionem exprimant. Atq; hæc de hac parte dicta ſufficiant , quæ omnia in ſequenti particula adhuc maniſeſtiora fient.

Dial.1. de rep.

Tertia pars , in qua exponitur, quid ſit ars.

TERTIO *itaque loco quid ſit ars explicaturi , quaſdam artis definitiones magis illuſtres afferemus, & enucleabimus . Ariſtoteles , vt ab eius definitione exordiũ capiamus , hunc in modum artem finiuit . Ars eſt habitus, cum ratione vera effectiuus. Dicitur habitus , qua particula oſtenditur genus , in quo ars conuenit cum cæteris virtutibus cognitionis . Dicitur, cum*

Lib. 6. Rhe.c.4.

ratione, vt ſignificentur duæ priores artis con-
ditiones ſuperius explicatæ. Dicitur cum ratio-
In lib.6. *ne vera, vt diſtinguatur ab ἀτεχνία, ideſt, ab in-*
Ethic. *ertia, quæ aliquid efficit cum ratione falſa: in*
cap.4. *recto enim & peruerſo, vt ait Euſtratius, ars*
et inertia inter ſe diſcrepant. Dicitur effectiuus,
vt diſtinguatur ab habitu cognitionis & actio-
nis, qui nihil, proprie loquendo, efficiunt.
Hæc Ariſtotelis definitio eſt optima, & ſolum
eas complectitur artes, quæ proprie artes no-
Lib. 1. *minantur. Cicero hac vſus eſt deſcriptione.*
de orat. *Ars eſt, quæ cognitis, penituſque perſpectis, &*
in vnum exitum ſpectantibus, & nunquam fal
lentibus rebus continetur. Docet hæc definitio
artem conſtare ex rebus, hoc eſt ex præceptis,
ſiue perceptionibus, vt alijs in locis artem defi-
niens, loquitur: quæ præcepta vnum debent
Lib. 1. *ſpectare finem, ex quo præceptorum rationem*
de Inuẽ. *ſumendam eſſe aliquando ſapienter, idem au-*
ctor docuit. Et denique in hac definitione non
nulla ex ijs, quæ ad artem conſtituendam neceſ-
Lib. 2. *ſaria eſſe diximus, attinguntur. Quinctilia-*
cap. 17. *nus artem deſcribens, dixit, Artem conſtare*
ex præceptionibus conſentientibus & coexer-
citatis, ad finem vitæ vtilem. Euſtratius
In ca. 1. *in librum primum Ethicæ Ariſtotelis, ait:*
& 7. *Artem eſſe ex perceptionibus exercitatis ad*
aliquem finem in vita vtilem tendentem

collectio-

collectionem. Hæ tres deſcriptiones parum inter ſe differunt, & ſunt explicationes quædam eius definitionis, quam Stoici tradiderunt: quæ ita habet. τέχνη ἐςὶ σύςημα ἐγκαταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων, πρὸς τι τέλος εὔχρηςον τῶν ἐν τῷ βίῳ: *hoc eſt, Ars eſt conſtitutio perceptionum exercitatarum, ad aliquem finem vtilem in vita. Harum ergo deſcriptionum hæc videtur eſſe ſententia. Ars eſt conſtitutio, ſiue ordo, & conſenſio perceptionum, quæ ad aliquem finem vitę vtilem exercentur.* Lucian.

Circa hanc definitionem, cum ſit valde celebris, non nulla nobis ad maiorem eius explicationem, animaduertenda ſunt. Primum hæc deſcriptio omnium artium generibus aliqua ratione accommodari poteſt; vt ex dictis, facile intelligi licet, & ex ijs quæ dicentur multo facilius intelligetur. Deinde, illud verbum græcum, σύςημα, *globum, congregationem, & collectionem ſignificat: Cicero, comprehenſionem, vertit. Ariſtoteles mundum deſcribens, dixit eſſe* σύςημα τῶν ὄντων, *id eſt, globum & collectionem eorum, quæ ſunt. Verbum græcum,* ἐγκαταλήψεων, *Cicero, perceptionum, vertit. Quinctilianus habet, pręceptionum; ſed in omnibus codicibus locus, ni fallor, eſt mendoſus, quod eius*

Moſcl. Camer. ſcholiaſtes & emendatores non vidiſſe, mirum eſt: cum exiſtimandum ſit, Fabium in huius verbi expoſitione imitatum fuiſſe M. Tullium: qui huius vocis vim alio loco expoſuiſſe videtur, cum κατάληπτον, quod comprehendi

Libro 2. Acade. quæſt. poteſt, vertit. Et καταληφθὲν, dicitur, quod quaſi manibus comprehenſum tenetur: aut quod certo ſcitur, de quo minime dubitatur. Sunt etiam apud Græcos, καταλήψεις communes animi notiones, ac vniuerſales pro-

Epiſto. apud Arian. poſitiones perſpicuæ, ac per ſe notæ. Poſtea in eadem definitione, ἐγγεγυμνασμένων, Quinctilianus vertit, coexercitatis; ſed vertendum erat, exercitatis: atqui fortaſſe aliter legit Fabius. Ponitur hæc particula ad demonſtrandum parum artis perceptiones prodeſſe, niſi fuerint exercitatæ, atq; tractatæ. Additur poſtremo, in eadem definitione, hanc perceptionum comprehenſionem debere eſſe vtilem, quo verbo etiam delectatio, & iucunditas continentur; vt exponatur vna ex cōditionibus ad artem requiſitis. Ex his colligere licet, quam male quidam noui ſcriptores Stoicorum definitionem preſſius com plecti volentes, dixerint, Artem eſſe præceptorū coaceruationem. Primum, quia talis deſcriptio non aſſequitur vim verborum græcorum, cum σύστημα, non ſignificet coaceruationem, neque καταλήψεις, præcepta. Deinde, non quæuis

coaceruа-

coaceruatio præceptorum eſt ars, ſed quæ ſit ordinata, & ad aliquem finem vtilis. Poſtremo, coaceruatio eſt actio & operatio quædam: at vero ars, eſt animi habitus. Alij paullo melius, hoc modo: Ars eſt comprehenſio, ſeu inſtitutio præceptorum ad vnum finem tendentium. Streb. in 1. de Orat.

Quidam recentiores aliam quãdam artis definitionem introduxerunt, quæ ita habet. Ars eſt, quæ dat rationes certas, & præcepta, agendi, vel faciendi aliquid, quæ habent ordinem, & quaſdam errare in agendo, vel faciendo non patientes vias. Mendicarunt iſti hanc deſcriptionem ex ijs, quæ M. Tullius in Bruto ſcripſit, paucis verbis mutatis. Sed cum Ciceronis eo in loco propoſitum, non ſit artis naturam exponere, ſed ſolum de Hermagoræ doctrina iudicium ferre, non debuerunt ex his verbis, ſine neceſſitate, nouam definitionem conflare, cum aliæ ſatis idoneæ definitiones extent. Adde etiam, quod iſta definitio non poteſt in omnes artes quadrare, ſi actionis, & effectionis nomine proprie vti velimus, cum per eam ab artium numero excludantur artes cognitionis. Denique, ne plures definitiones proſequamur, Cleanthes hoc pacto artem finiuit. Ars eſt poteſtas, viam, & ordinem faciẽs. Quibus verbis deſcripſiſſe videtur artẽ, Quinct. libro 2. cap. 17.

prout

prout ars, interdum idem ſignificat, quod methodus.

In lib. 1. Phyſ. *Methodus autem, vt Philopono placet, eſt habitus viam faciens cum ratione. Sed quęnam eſt iſta via, quam methodus facit? Vt huic interrogationi ſatisfaciam, animaduertendum eſt, in artibus eſſe duo rerum genera: aliæ ſunt res communes, & notiores, ex quarum cognitione in aliarum cognitionem breuius, atque facilius venitur: aliæ vero particulares, & minus notæ, quarum notitia ex aliarum cognitione pendet. Methodus ergo hanc viam docet, vt à communioribus, & notioribus ad particularia: & minus nota, progrediamur: ne eadem ſępius ſine vtilitate repetere cogamur: cum finis methodi ſit, rem breuiter, & facile docere. Sed nos alio loco plura de methodo, quam fortaſſe non inepte hoc modo deſcriberes. Methodus eſt eorum, quæ in aliqua diſciplina tractantur diſpoſitio, ſecundum prius & poſterius, prout congruit naturæ rerum, vel captui, & affectui audientium.*

Ariſt. li. 1. Phyſ. cap. 1. Libro 3. cap. 1..

Denique circa hanc partem animaduertendum eſt, illam Ariſtotelis definitionem, quæ eſt omnium aptiſſima, ſi de arte proprie loqui velimus, poſſe accommodari artibus actionis, ſi dixeris eſſe habitum cum vera ratione effectiuum, vel actiuum. Vel ſi velis etiam ſub eadem

*dem definitione cõplecti cognitionis artes, pro-
ut methodi quædam ſunt, dicas, Artem eſ-
ſe habitum cum vera ratione aliquid agen-
di, & cognoſcendi: Atque hæc de hac ter-
tia parte.*

Quarta pars, in qua explicantur varia de re propoſita ſententia.

IN *hac quarta huius diſputationis
parte, quæ fuerint de re propoſita
ſententiæ breuiter indicandum eſt.
Prima ergo opinio fuit eorum qui
dixerunt, nullam eſſe bene dicendi artem: hoc
Amafanium & Rabirium ſenſiſſe ex Cicerone* Lib. 1.
diſcimus. Idem dicerent Epicurei omnes, cum Acad.
ſuo magiſtro Epicuro, & ij philoſophi, qui om- quæſt.
nem aſſenſionem funditus ſuſtulerunt, qui Sce- Gell. lib.
ptici nominantur, quaſi quæſitores, & conſi- 11. c. 5.
*deratores. Cum ergo ex iſtorum ſententia, ni-
hil habeamus percepti, & cogniti, omnis euer-
titur ars, ac diſciplina, vt optime Tullius cõtra* Lib. 2.
iſtos agens, concludit: cũ nihil ex arte effici poſ- Acad.
ſit, niſi is, qui artem tractat, multa perceperit. quæſt.

*Secunda opinio fuit aliorum, qui exiſtima-
runt rhetoricam eſſe a natura: tamen adiuuari
exercitatione non diffitentur: & ita potius ob-
ſeruationem quandam, quam artem eſſe vo-* Libro 1.
lunt. Ita videtur ſenſiſſe Antonius apud Cice- de Ora.
ronem,

Lib. 2. cap. 17. *ronem, quam etiam opinionem Lyſias habuit, vt Fabius ſcribit.*

Tertia ſententia, aliorum, qui concedentes eſſe aliquo pacto artem; negant tamen eſſe artem perfectam; cum rebus penitus peſpectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiaq; comprehenſis, non conſtet. Itaque ſolum ex quadam vulgi opinione erit ars, aut artis ſimilitudo quædam. Id in ſua cum Lib. 1. de Orat. *Antonio hac de re diſputatione, concludere videtur Craſſus, cuius ſententiam quidam moderni Scriptores libenter amplexantur: in quibus Maioragius eſſe videtur: qui declarans rethorices definitionem ab Ariſtotele traditam, ideo ait eam appellare facultatem, quod non ſit ars quædam perfecta.*

Quarta ſententia Socratis apud Platonem, In Gor. *qui interrogatus a Polo, an Rhetorica eſſet ars; reſpondit, non eſſe artem, ſed peritiam. Verum hæc ſententia, a ſecunda, & tertia parum diſſidet, ſi non eſt eadem, cum hoc loco, peritia, pro quadam obſeruatione ſumi videatur.*

Quincta ſententia, aliorum, qui dicunt rhetoricam non eſſe proprie artem, ſed vim, & facultatem quandam, qua in vtranque partem dicere poſſumus. Ita videntur ſentire ij, qui in eius definitione, loco generis, hanc parti-

particulam, vim, & facultatem ponunt.

Sexta & vltima opinio aliorum, qui eam in genere artium reponunt, ita vt vere, & proprie ſit ars: quam ſententiam omnes fere dicendi magiſtri olim ſecuti ſunt, atque nunc ſequuntur. Ceterum, in omni fere ætate inuenti ſunt, qui contra hanc opinionem ſeſe multis argumentis oppoſuerint, quæ argumenta in poſtrema huius diſputationis parte a nobis afferentur, ac diſſoluentur. Multa enim Critolaus, Athenodorus, Agnon, & Ariſtoteles in Gryllo, id eſt in libro de arte rhetorica, ſic inſcripto, vt Laertius refert, contra diſputarunt. Sed, vt ait Fabius, non tam id fecerunt, quod contra ſentirent, quam vt ingenia exercerent. Diog. Laert. in vita Ariſt.

Quid autem in hac difficultate tenendum ſit, ſequenti parte explicabimus, ſi illud prius admonuerimus, propoſitam diſputationem poſſe intelligi, vel de rhetorica, vt ſolam includit artem, quæ bene dicendi præcepta tradit, vel etiam de tota facultate bene dicendi, & de eloquentia, quæ præter ipſa præcepta multarum, ac maximarum rerum requirit cognitionem: cum hæ duæ rhetoricæ conſiderationes apud bonos dicendi magiſtros ſint inter ſe omnino diuerſæ.

Quincta

Quincta pars, in qua varijs poſitionibus propoſitæ reſpondetur difficultati.

CVM in ſuperioribus huius diſputationis partibus ea adnotauerimus, quæ ad hanc quæſtionem explicandam nobis neceſſaria viſa ſunt; conſequens eſt, vt noſtram ſententiam aliquibus poſitionibus aperiamus.

Prima poſitio: ſi ars ſumatur, vt eas ſolum complectitur artes, quæ ſola cognitione contentæ ſunt, rhetorica, quocunque modo conſideretur, non eſt ars, quod idem eſt, ac ſi diceres, non eſſe ſcientiam. Patet hæc poſitio ex ijs quæ diximus diſputatione tertia; & patebit etiam ex ijs, quæ in ſequenti dicemus.

Secunda poſitio: ſi ars ſumatur eo pacto, quo definita fuit ab Ariſtotele, rhetorica, quocunque modo accipiatur, non eſt ars. Quoniam, vt inferius demonſtrabitur, non eſt ratio efficiēdi aliquid; hoc eſt, poſt ipſam operationem non relinquit aliquod opus, vt ars texendi, fabricandi, & pingendi, faciunt.

Tertia poſitio: ſi ars ſumatur pro methodo, quocunque modo, rhetorica accipiatur, eſt verè, & proprie ars. Etenim, qui eſt ea præditus, certa quadam ratione inuenit, diſponit, & orationem in ſuas partes diſtribuit, ac denique

omnia, quæ ad perſuadendum conferunt, certo quodam ordine tractat; ita vt facile ab auditoribus percipi queant.

Quarta poſitio: ſi rhetorica ſumatur pro diſciplina quæ bene dicendi præcepta tradit, eſt vere & proprie ars: ita vt in hoc habituum genere, & in nullo alio reponenda ſit. Et de rhetorica hoc modo ſumpta, hæc difficultas ſpeciatim intelligenda eſt. Hæc poſitio his rationibus confirmatur. Primum, auctoritate grauiſſimorum ſcriptorum, omiſſis minus illuſtribus, Plato in Phedro, ex quo dialogo quid de arte dicendi vir eloquentiſſimus, ſenſerit, iudicari debet, loquens de quadam oratione Lyſiæ, cuius etiam artem, tanquam minus perfectam, vituperat, ait: An vis videre vbi artificioſe, & vbi ſine arte agitur? & qua ratione oratio conficienda ſit, docet. Agnoſcit itaque Plato aliquam dicendi artem. Et vt multa loca, quæ notari in hoc dialogo poſſent, ſilentio prætercam, ſi rhetorica non eſſet Ars, nunquã Socrates exclamaſſet: O quam callide abſtruſam artem adinueniſſe videtur Tiſias, vel quicunque alius fuerit? vbi ſemel, & iterum artem appellat: & concludens, ait, ſe de arte & inſcitia orationis dixiſſe. Quod ſi in Gorgia, aliter ſenſiſſe videtur, non eſt mirum, quia ibi corruptam & imperfectam ſophiſtarum dicendi Plato.

Lib. 1. cap. 1. *rationem inſectatur. Ariſtoteles, quid hac de re exiſtimauerit, artificioſiſſimo opere, quod de arte rhetorica ſcripſit, & inſcripſit, declarauit: vbi qua ratione hæc ars fieri potuerit, docet. Eſt etiam luculentum teſtimonium apud eundem in altero elenchorum libro: vbi docet, quo pacto, & per quos hæc ars creuerit; & inter ceteras artes connumerat, atque de ea prius, quam de dialectica præcepta data fuiſſe docet.* Cap. vlt.

Lib. 1. & 2. de Or. *Tullius etiam qua ratione hæc ars fieri potuerit, ex ijs, quæ ſcripſit Ariſtoteles, elegantiſſime expoſuit: & de ijs, a quibus ad artem redacta fuerit, ſermonem habuit: & de Iſocrate agens, ait, eum primum negaſſe eſſe vllam dicendi artem; poſtea vero ad artem componendam ſe tranſtuliſſe: denique, aliquando ſcripſit, eloquentiam artificio contineri, quamuis non ſit ſolo artificio contenta.* In Bruto.

Lib. 1. de Inuent. *Fabius Quinctilianus ex profeſſo hanc diſputationem examinauit, & omnia aduerſariorum argumenta refellere conatus eſt, licet non omnia bene, vt poſtea dicemus. Et ne plures ſine neceſſitate huc auctores congeram, hos attuliſſe ſufficiat. Deinde, omnes definitiones artis ſuperius allatæ, excepta illa Ariſtotelis, conueniunt rhetoricæ, cum ipſa conſtet ex multis perceptionibus inter ſe coherentibus, quæ ad aliquem finem humanę vitæ vtilem conſequendum maxime conferunt;*

quid

quid igitur ab artium numero erit excluden-
da? Immo, ſi verbum, effectio, ſeu factio, in
illa definitione Ariſtotelis, ſumatur pro qua-
cunque operatione, quæ non eſt actio, id eſt,
non eſt operatio honeſta, illa etiam definitio po-
terit accommodari rhetoricæ, cum ſit habi-
tus quidam cum vera ratione effectiuus: cum
re vera doceat vera cum ratione aliquid effice-
re, quamuis quod efficitur, non ſit quicquam
ab ipſa effectione diuerſum. Ad hæc, cum rhe-
torica non ſit habitus actionis, id eſt, mo-
rum, ſed cognitionis, nec ſit ſapientia, uel
ſcientia, vel prudentia, aut intellectus, vt
hactenus demonſtratum eſt, ſequitur neceſſa-
rio eſſe artem, ſi ab Ariſtotele recte cogni- Lib. 6.
tionis habitus fuere numerati. Præterea, Ethic.
cum videamus quoſdam temere & inartificio-
ſe dicere, & ſi quid recte dicant, neſcire ra-
tionem cur recte dixerint: alios vero con-
tra certa quadam ratione, ac modo, & cur
recte dicant, cauſſam non ignoraret, quod pru-
dens negaret nemo: erit igitur aliqua dicen-
di ars: qua, qui eſt inſtructus, expedite &
ſine errore dicet, atque eorum quæ dicit ra-
tionem reddet. Et denique, quid habet am-
plius, quod ad rationem artis attinet, poeti-
ca, quod ars dicatur, quam rhetorica? quid
grammatica? quid texendi, quid pingendi,

quid fabricandi ars? Concludamus igitur eſſe artem, & quidem proprie, & in ſuo genere perfectam.

Quincta poſitio: ſi rhetorica ſumatur pro eloquentia, quæ & artem ipſam, & rerum multarum ſcientiam complectitur, potius in genere artis, quam in vllo alio genere ponenda eſt. Quoniam ex hac duplici cognitione, quaſi ex duabus partibus vna conficitur perfecta dicendi ars, ſiue artificioſa facultas, quam eloquentiam nominamus: qua qui eſt inſtructus poteſt cum vera & recta ratione copioſe & apte ad perſuadendum dicere. Sed hac de re poſtea planius dicetur.

Sexta poſitio: ſi rhetorica, ſeu eloquentia conſideretur vt eſt in vſu poſita, & ratione materiæ, in qua verſatur, habet aliquid imperfectionis, cum res non neceſſarias, ſed veriſimiles & probabiles potiſſimum tractet, & quæ ad communem hominum vitam pertinent, quæ nulla ſunt certa neceſſitate conſtricta. Hanc do-

Libro 1. de Ora. *ctrinam, ni fallor, Antonius & Craſſus, nobis tradere voluerunt, cum dixerunt, rhetoricam non eſſe abſolutam, atque omni ex parte perfectam artem. Sunt enim ait Craſſus, varia, & ad vulgarem, popularemq; ſenſum accommo-*

Libro 1 de Ora. *data, omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Et Antonius de Carneadis ſententia,*

Hæc autem omnia ait, quæ tractantur ab ora-
toribus, qui ea omnia non plane tenerent, &
audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tra-
denda, ſed exigui temporis, aut certe obſcura
opinio. Eſt itaque, vt Ariſtoteles, & ante ip- Libro 1.
ſum eius præceptor Plato, tradidit, oratorius Rhe.c.2.
ſermo de ijs, quæ a populo percipi queant; qui
non tam veris & certis, quam veriſimilibus,
& probabilibus capitur.

Septima poſitio: quamuis rhetorica ſit ars:
tamen eloquentiæ vis non tota ab arte dima-
nat, ſed plura ad eam conficiendam & perficien
dam accedere eſt neceſſe. Quæ autem ſint iſta
integro libro demonſtrabitur, in quo de cauſſis
eloquentiam conficiētibus, diſputabimus. Hanc
poſitionem hæc Craſſi luculenta confirmat ſen- Libro 1.
tentia. Sed ſiue ars, ſiue artis quædam ſit ſimi de Ora.
litudo, non eſt quidem ea negligenda; verum in-
telligendum eſt, alia quædam ad conſequendam
eloquentiam eſſe maiora: cui aſſenſus eſt An-
tonius: qui alio loco, eadem de re quid ſentiret Libro 2.
his verbis expreſſit. Inter ingenium quidem & de Ora.
diligentiam perpaullulum loci reliquum eſt arti:
ars demonſtrat tantum vbi quæras, aut vbi ſit
illud, quod ſtudeas inuenire: reliqua ſunt in cura
& attentione animi. Et quoniam per has po-
ſitiones quid in hac diſputatione tenendum ſit,
ſatis perſpicuum eſſe arbitror, poſtremam par-

tem progrediar, in qua aduerſariorum argumen ta diſſoluenda ſunt.

Sexta pars, in qua afferuntur, ac ſoluuntur rationes pugnantes contra ea, quæ poſita ſunt.

OMNES *fere rationes, quæ probant rhetoricam a numero artium reijciendam eſſe a Fabio afferuntur: quas, ſi vt diligenter collegit, ita etiam bene confutaſſet, nihil eſſet neceſſe, cur nos hunc laborem ſuſciperemus: ſed, cum in earum ſolutione, interdum optimus dicendi magiſter deficiat, interdum vero erret, hæc diſputationis huiuſce pars præteriri non debuit, in qua ſi quid ipſe prætermiſit addere curabimus. Omnes autem rationes reducentur ad duo capita, in quorum primo ponentur argumenta ſumpta a natura & cauſſis artis: in altero vero argumenta ducta ab effectis.*

Cic.li.1. de Ora. *Prima ratio a loco, definitionis Ars, vt ſupra docuimus, eſt, quæ conſtat rebus cognitis, penituſque perſpectis, & nunquam fallentibus, certa nimirum ratione comprehenſis; atqui rhetorica huiuſcemodi rebus non conſtat, cum oratores tractent res incertas, dubias, populares, quarum nulla poteſt eſſe firma perceptio, nullaque certa ratio: igitur a numero artium excludenda erit. Huc etiam*

pertinet

pertinet quod apud Ciceronem ait Antonius, artem eſſe earum rerum, quæ ſciuntur: ea autem, quæ orator nouit, ſola opinione, & quidem valde infirma, continentur: igitur. Qua ratione hoc argumentum ſoluendum ſit, ſatis patet ex ſexta poſitione. Nam, ſi ſpectemus præcepta, quæ in hac arte ad bene dicendum traduntur, ea ſunt certa, & nunquam fallentia, & ab artifice certa cognitione comprehenduntur. Si vero res, quæ oratione explicantur, concedimus eas eſſe varias, incertas, & errori expoſitas, quod eſt huic arti cum multis alijs commune; & maxime, cum philoſophia morali: quæ ſi conſideretur, vt ad vſum refertur, magnam, vt Ariſtoteles ſcripſit, incertitudinem habet. Nec id mirum videri debet, cum omnes fere artes, ſi earum vſum ſpectes, circa res ſingulas verſentur, quæ mutationi ſunt ſubiectæ. Lib. 2. de Orat. Lib. 1. Ethic. cap. 3.

Secunda ratio, quæ ſumitur a cauſſa materiali: omnes artes habent aliquam certam, ac definitam materiam, qua continentur, & in qua verſantur, vt omnes, qui de arte ſcribunt, affirmant: at rhetorica, nullis certis eſt incluſa cancellis, vt docet Cicero; & vt Ariſtoteles ſcripſit, nullius eſt determinati generis: qui igitur fieri poteſt; vt ſit ars, Libro 1. de Ora. Libro 1. Rhe. c. 1. & 2.

cum nihil certum atque definitum, quod tra-ctet, & in quo verſetur, habeat? De hac argumentatione diſputatione ſeptima late dicemus: nunc breuiter eam ſic dilueres, ſi conceſſo eo, quod ſumitur, negares complexionem: quoniam, licet non habeat materiam certis finibus comprehenſam, habet tam aliquam materiam: alias enim etiam dialectica ab artium numero eſſet excludenda, cum in hac parte ſit rhetoricæ perſimilis.

Ariſt. li. 1. rhet. cap. 1.

Tertia ratio, a fine: rhetorica nullum certum videtur habere finem, cum diuerſarum cauſſarum diuerſi ſint fines, & ſi quem unum habet, ipſa eſt perſuaſio: verum, cum hic finis ſit in manu fortunæ poſitus, & incertus, & ſæpe optimi oratores eo non potiantur, non poterit certam artem conſtituere, cum quæuis ars potiſſimum a fine pendeat. Quinctilianus facile ab hac ratione ſeſe extricat, cum exiſtimet huius artis finem, eſſe apte dicere ad perſuadendum, quod eſt quid certum, & in manu boni oratoris poſitum. Nos autem, qui aliter de fine huius artis opinamur, ita reſpondemus: fatemur quidem finem eſſe perſuadere; ſed negamus in omni artium genere finem debere eſſe huiuſmodi, vt ſemper acquiratur, vt accidit in omnibus artibus, quæ coniectura nituntur: ſed de hac re plura infra cum, de fine diſputabitur.

bitur. Huc pertinet alia ratio, quæ dicitur, eas eſſe artes, quæ ſciunt, quando finem ſuum fuerint conſecutæ: quod rhetorica ignorat; cum Orator quid dicendo effecerit, neſciat. Quinctilianus diceret, Oratorem optime poſſe intelligere, an apte & bene dixerit: nos dicimus, poſſe ſcire ex effectis, an perſuaſerit. Adde etiam quod id ſcire, non eſt arti intrinſecum.

Quarta ratio, a cauſſa efficienti: de his, quæ a ſola natura habentur, nulla eſt, aut eſſe poteſt ars, cum ea, quæ ſola vi naturæ fiunt, certa quadam ratione fiant, nec in eis errare contingat, vt in videndo, guſtando, & audiendo: atqui hominem dicere, accuſare, & defendere, eſt a natura, vt Ariſtoteles ſcribit: & Cicero paſſim ait eloquentiam eſſe naturalem, igitur. Eſt quidem ſermo a natura, eſt etiam quædam eloquentia naturalis: ſed tamen non omni ex parte perfecta, & abſoluta, vt ijdem citati auctores docent, quæ arte, & præceptis polienda fuit. Licet ergo natura, quibuſdam præſertim hominibus, maxima huius artis initia tribuat, vt alio loco planius explicabitur; tamen perfectam dicendi facultatem tribuit nemini: quod de omnibus etiam artibus, quarum ſemina habentur a natura, affirmares.

Libro 1. Rhe c. 1.
Libro 1. de Ora.

Quinčta ratio, quę ad hunc etiam locum pertinet, de ea re, quam poteſt ita bene exercere, is qui eam non didicit, vt is, qui didicit, vi naturæ bonitate, ſaltem exercitatione, & vſu, quo intelligendi prudentia, acuitur, & eloquendi celeritas incitatur, nulla debet eſſe ars; cum ars ſit doctrina, quæ præceptis, & rationibus conſtat: atqui multi abſque doctrina, & dicendi præceptis, ſola exercitatione & vſu apte & idonee ad perſuadendum dicunt, vt experientia ipſa commonſtrat in circulatoribus, & multis concionatoribus, qui ſine præceptis in concione apte dicunt: nulla igitur erit recte dicendi ars: ſed potius dicendi facultas, & vſu, & exercitatione continebitur. Hac Libro 1. de Ora. *ratione vſus eſt Carneades, quam Antonius apud Ciceronem refert. Fatemur quidem in vſu & exercitatione naturalis eloquentiæ vim eſſe aliquam: concedimus quoſdam, qui præcepta non didicerunt, apte dicere, quod negare videtur Quinctilianus, qui tamẽ affirmat, quod perfectius id facerent; ſi præcepta tenerent; ſed negamus non potuiſſe fieri artem, vel præcepta non eſſe neceſſaria: cum re vera, ars conflata fuerit; & qui artem tenent multo facilius, expeditius, & ſine errore de quauis propoſita re dicant, quam qui arte carent: & cur recte & idonee dicant, videant; quod ij*

non vident, qui ſunt artis expertes, vt ſuo loco, cum de arte agetur, accuratius explicabitur.

Sexta ratio, quæ ad eundem locum refertur; nihil ex arte fit, quod eſt ante artem: atqui omnibus temporibus, antequam vlli eſſent dicendi magiſtri, multi extiterunt, qui eleganter & apte dicerent, vt ex M. Tullio libro de Claris oratoribus cognoſcere licet: vbi multos percenſet, tum ex Græcis, tum ex Latinis eloquentes viros, qui antequam vlla data eſſent bene dicendi præcepta, in dicendo excelluerunt: igitur, cum ante omnem artem, eloquentia floruerit, non pendebit ab arte. Quinctilianus fatetur multos ante huius artis ſcriptionem extitiſſe, qui bene dixerint; ſed eos oratores fuiſſe, & tanquam oratores bene dixiſſe negat: neque enim, ait ipſe, quiſquis loquitur orator eſt, niſi arte factus ſit Orator. Hæc reſponſio non omni ex parte placet: quoniam ſi orator eſt is qui bene dicit, ſiue arte, ſiue ſine arte id efficiat, orator appellandus erit. Nos igitur concedimus aliquos naturæ bonitate, & conſuetudine dicendi, obſeruationeque aliqua, ante artis confectionem, & ſcriptionem ornate dixiſſe, ſed cum difficultate, & non ſine errore. Ars igitur id præſtitit, vt facultas quæ arte carebat, certa, expeditaque redde-

redderetur. Et vt rem planius exponam, qui antequam ars ſcriberetur, aliqua ratione recte dicebant, non carebant aliqua artis obſeruatione; & ita Iſocrates, qui ad artem conficiendam ſe tradidit, iam dicendo, quæ ad bene dicendum conferrent, obſeruauerat. Carebant igitur illi ſcriptis præceptis, ſed obſeruationem tenebant aliquam, ob quam melius, quam alij dicebant.

Septima ratio, quæ videtur ſumpta ab artis officio: aut iſta ars docet ea, quæ dicenda non ſunt, & tunc ars cenſenda non erit, cum ars ea docere non debeat, quæ dici non poſſunt: aut ea, quæ dicenda ſunt; ſed cũ iſta docere nequeat, ni etiam doceat, quæ dici non debent, cum ea ſit artium natura, vt contraria tractent, etiam non dicenda docere debebit, quod eſt ab artis officio alienum: quare, quidquid dixeris, capiaris oportet. Hæc captioſa, & cornuta argumentatio iјs moleſta videri poterit, qui volunt rhetoricam eſſe virtutem; nobis autem nullum faceſſit negotium. Quinctilianus ab hac argumentatione ſeſe extricat, dicendo hanc artem nunquam præcipere non dicenda nec dicendis contraria, ſed ſolum, quæ in vnaquaque cauſſa dicenda ſunt. Nos ita diluimus, Rhetorica, ex ſe ſuaq; natura ea docet, & præcepit, quæ ad bene dicendum conferunt, & ad perſuaden-

dum

dum ſunt accommodata: demonſtratque, quid in dicendo cauere debeamus, vt facit etiam medicina, dum ea docet, quæ valetudinem conſeruant, & quæ valetudini aduerſantur. Quid autem oratori non ſolum ornate, ſed etiam honeſte dicere volenti, ne quid peccet, ſi bonus vir haberi velit, ſit faciendum, non docet: ſed hoc docere, ad philoſophiam quæ mores tractat, & ad prudentiam, pertinet. Sicuti architectura docet qua ratione domus conſtruenda ſit: at quæ ædes bonum ciuem, & hunc, vel illum hominem deceant, non docet, nec docere debet. Aliæ rationes quæ ſequuntur, videntur ſumptæ ab effectis.

Octaua ratio: rhetorica demonſtrat quo pacto affectus permouendi ſint, quod a quibuſdam in vitijs ponitur: at id docere, quod vitiũ eſt, nullam continet vtilitatem: igitur rhetorica non erit ars; cum ars debeat eſſe ad aliquem finem humanæ vitæ vtilem. De hac argumentatione plura dicemus, cum de permouendis affectibus inſtituta fuerit diſputatio, nunc dicimus affectuum, permotionem non eſſe ſua natura malam, quidquid Stoici contra diſputent. Lege Lactã. Fir.

Nona ratio, nulla ars vtitur mendacio ad ſuum finem conſequendum, cum mendacium ſit ex ſe malum; & malo, ſeu vitio non poſſimus ad aliquem finem conſequendum vti: igitur.

Quod

Quod hæc ars mendacio vtatur, multi dicendi magiſtri docent, idque licere exiſtimant. Redegit hæc ratio Quinctilianum in angulum, atque ita eum compreſſit, vt conceſſerit licere oratori vti mendacio, cum etiam id ſapiēti liceat: negat tamen, id cum honeſtate pugnare, ſi iuſtis de cauſſis fiat. Nolo hic longum de mendacio, multa ex Philoſophia & Theologia repetēdo, texere ſermonem; dicam igitur breuiter. Primū, ita mendacium ſua natura eſt malum, vt nūquam,
Quinct. li.12.c.1. *etiam ſi pro optimis cauſſis dicatur, ſua malitia ſpoliari queat: Quo fit, vt hac in parte multi, qui contra ſenſerunt, turpiter, ac grauiter errauerint, in quem errorem viri, alias bene docti,*
Au. Gel. *lapſi ſunt; putantes ob aliquas grauiores cauſſas licere mentiri; vt, ob ciuitatis conſeruationem, pro regno amplificando, & vita tuenda: Cum tamen id quod eſt ex ſe malum, nulla ratione poſſit eſſe ratio efficiendi honeſtum. Quare*
Lege D. Baſ. homil. ad pueros. Cic. li.1. Offic. *contraria ſententia tanquam veriſſima, & religioni conſentanea, conſtanter retinenda eſt. Deinde, ſi mendacij vſus in humanam ſocietatem introducatur, potius eſt idoneus ad eam euertendam, quam conſeruandam: cum ex ſe tollat fidem, qua omnis humanus continetur, ac conſeruatur cœtus: & ob mendacij vſum introducta eſt iuſiurandi conſuetudo, ne dicam abuſus. Poſtea, Quinctilianus ſecum pugnat,*

dum

dum rhetoricæ, quam virtutem eſſe putat; & oratori ſuo, quem virum bonum eſſe vult, id quod turpe eſt, tribuit. Et denique, ne longum faciam, ad allatam rationem breuiter dici ipſam dicendi artem nunquam mentiri, nec mentiendi rationem docere. Quod ſi qui oratores mendacio vtuntur, id non arti, ſed artifici tribuendum eſt: quamuis poſſit eſſe optimus orator etiam is, qui mendacio vtitur: quod dum facit, non contra artem, ſed contra bonos mores peccat. Quod ſi Fabius, vel aliquis alius rhetoricorum ſcriptor, docet qua ratione mendacia tractari, & adumbrari queant; non debes exiſtimare id eſſe huius artis munus, ſed artificum errore fieri.

Decima ratio: nulla ars eſt ſibi contraria, cum ars ex ijs conſtare debeat, quæ inter ſe maxime cohærent, vt ſupra docuimus; atqui per eandem dicendi artem videmus oratores cauſſas contrarias defendere; & huius artis vim in hoc poſitam eſſe, vt doceat vtramque in partem dicere: Qui igitur ars appellari poteſt, cum ſecum pugnet, ſeque ipſam deſtruat? Quinctilianus, primum ait, ibi non eſſe rhetoricam, vbi iniuſta cauſſa ſuſcipitur; & ita concedere videtur eſſe aliam rhetoricam a virtute diſiunctam: & addit ex admirabili caſu contingere, vt ex vtraque parte Ora-

te Ora-

te Orator, ideſt vir bonus, dicat: confitetur tamen id in rerum naturam cadere. Ait deinde hanc argumentationem etiam eos vrgere, qui dicunt rhetoricam non eſſe virtutem: & aliam adhibet ſolutionem, dicendo artem non ſecum pugnare, ſed eos, qui arte vtuntur. Nos breuiter dicimus, oratorem poſſe contrarias cauſſas agere; & vnum oratorem cum alio interdum pugnare: idq; per eandem, qua præditi ſunt dicendi artem. Nec tamen inde ſequitur artem eſſe ſibi contrariam, ſecumq; pugnare: ſed ij qui arte vtuntur ſunt inter ſe contrarij. Sicuti duo milites, eadem arte militari præditi, inter ſe dimicant. Adde etiam, quod hęc facultas de ijs eſt rebus, de quibus licet in vtramuis partem probabiliter diſſerere.

Ariſtot. li. 1. Rhetor. c. 2.

Vndecima ratio: nulla ars opus quod efficit, diſſoluit, & deſtruit, alias enim vana ac inutilis eſſet, nec emolumentum, ſed potius detrimentum humanæ vitæ afferret: verum rhetorica id, quod effecit, deſtruit; cum idem orator, qui rationes ad aliquid probandum attulit, eaſdem ſoluat: rhetorica igitur non erit in artibus ponenda. Negat Fabius oratorem argumentum a ſe poſitum diſſoluere, quamuis, quod certius, ac melius eſt ſuadeat; quod non eſt constructa deſtruere, cum quod eſt certius, non ſit minus certo contrarium. Sed, ni fallor, non ſatis bene

bonus

bonus dicendi magiſter allatam argumentationem deſtruit. Etenim oratores interdum quę probauerant non facta, facta fuiſſe demonſtrãt: & quod probauerant eſſe vtile, probant eſſe inutile. Itaque non ſolum diuerſa & diſſimilia, ſed etiam pugnantia, deſtruendo, docent. Negamus igitur id, quod in argumento ſumitur, nullam artem ſuum opus deſtruere; cum nulla alia facultas, vt aliquando dixit Cicero, melius aliquid euertat, quã ea, quę illud fecit; vt ipſa experientia docet: quod ſane de rhetorica, & dialectica ſpeciatim fatendum eſt; cum ſint facultates, quę vtramque in partem diſputant.

Duodecima ratio: contra noſtram opinionem obijci ſolet, Ciceronis opinio, quam Craſſus, & Antonius hanc quęſtionem diligenter examinando aperuerunt, concludentes non eſſe artem, ſed ſolum habere quandam artis ſimilitudinem. Qua ratione horum grauiſſimorum hominum ſententia accipienda ſit, patet ex ijs, quę in penultima poſitione diximus: quare nihil eſt, cur in huius rationis ſolutione plura a nobis dicantur. Et per hęc huic parti, & propoſitę diſputationi ſatis factum ſit. Nunc, in quo artium genere reponi debeat, diſpiciendum eſt. Lib. 1. & 2. de or.

In

In quo artium genere rhetorica ponenda ſit. Diſputatio VI.

Prima pars, in qua proponuntur ea, de quibus agendum eſt, & vna explicatur artis diuiſio.

RHETORICAM *in artibus ponendam eſſe, ex proxima diſputatione ſatis perſpicuum eſſe arbitror: ſed cum varia ſint artium genera, alia enaſcitur dubitatio, quo nam in genere collocari debeat; Quod hac diſputatione a nobis explicandum eſt: quam, cũ ſit aliquanto longior, in quaſdam partes, facilitatis cauſſa, diſtribuemus. Primum, afferemus eam artis diuiſionem, quæ in cognitionem, & actionẽ diuidi ſolet: deinde explicabimus quid actio, & effectio ſignificent, & quo pacto inter ſe differant: poſtea docebimus qua ratione artes perfectæ & in coniectura poſitæ inter ſe diſtinguantur: præterea non nullas alias artium diuiſiones breuiter aperiemus: ad hæc, quæ ſint animaduertenda ad artem aliquam in ſuo genere collocandam demonſtrabimus: poſtea quibuſdam poſitionibus huic difficultati ſatisfaciemus: tandem quaſdam dubitationes ſoluemus.*

Quod igitur ad primam partem attinet, ars apud bonos, probatoſque auctores, & ſpeciatim In part. *apud Ciceronem & Ariſtotelem in duo diſpertitur*

titur

titur genera: quorum alterum eas complecti-tur artes, quę ſola cognitione ſunt contentæ, quę proprie loquendo, ſcientię, nominãtur. Quæ in hoc genere cõtinentur, a Gręcis θεωρητικαὶ, a M. Tullio, artes cognitionis, cogitationis, & contemplationis vocantur: vulgo, contemplatiuæ. Huius generis eſt Metaphyſica, quæ vim naturamq; diuinam tractat: Phyſica, quæ res naturales conſiderat: Aſtrologia, Geometria, & id genus aliæ. Alterum genus earum eſt artium, quæ non ſunt ſola cognitione contentæ, ſed ad aliquid agendum, vel efficiendum referuntur: quas Græci πρακτικὰς, Latini, actionis artes, vel actiuas, & actuoſas, vocant. Vt ſunt ars ſaltandi, canendi, pingendi, & harum ſimiles. Ratio huius diuiſionis hæc eſt; quoniam cùm artes ſint institutæ ad dirigendas ac perficiendas humanas operationes, quarum alię ſunt quibus cognoſcimus, aliæ quibus operamur; & rerum quas cognoſcimus aliæ a nobis efficiantur, alię vero non item; ideo duo etiam erunt artium genera. Et quoniam earum operatiunum, quæ ad agendum referuntur, alię ſunt, quarum perfectio pendet a bene affecta voluntate, & a prudentia morum, quæ eſt honeſte agendi regula; aliæ vero non a bene conſtituto animo, rectoq; cõſilio, ſed ſolum a quadam recta ratione,

Libro 1. Offic.

quæ nõ patitur eũ qui agit in ipſo opere errare, ſiue opus ſit honeſtũ ſiue non: hinc eſt, q̃d artes, quæ ad efficiendum referũtur in duas diſtribuũtur partes. Prioris generis operationes, quę proprie loquendo, actiones nominantur, diriguntur a philoſophia ethica, & a virtutibus morũ: poſterioris vero, quæ effectiones nuncupantur, ab habitu artis. Quo fit, vt ea facultas qua dirigit actiones morum græce πρακτικὴ, latine, actiua, ſeu actionis; quæ vero alias operationes, græce ποιητικὴ, latine ars effectionis, vulgo factiua dicatur. Artium effectionis, aliæ ſunt, quæ ſola operatione perficiuntur, vt ſunt omnes illę, quæ poſt operationem nullum relinquunt opus ab arte factum; vt ars canendi, ſaltandi, & loquendi; ob quam cauſſam interdum actiuę nominari ſolent: alię vero, quę operando efficiũt aliquid, & hæ ſpeciatim artes effectionis dicuntur; quas Lib. 6. Eth. c. *Ariſtoteles, artem definiendo, ſolum ſpectaſſe videtur. Itaque, artium aliæ ſunt cognitionis, aliæ operationis; & harum, aliæ actionis, aliæ effectionis. Vel, vt alij diuidunt, dicamus tria eſſe artium genera, aliud cognitionis, aliud actionis, quo nomine continentur omnes artes, quæ agendo nihil efficiunt, aut poſt operationem relinquunt; aliud effectionis, per quod artium genus aliquod extat opus.*

Secun-

Secunda pars, in qua explicatur, quid agere & facere apud Græcos & Latinos ſignificent.

Vt hęc prima artium diuiſio, apud ſcriptores ſępe repetita, & a multis non ſatis bene explicata, & intellecta, melius intelligatur, quid apud Gręcos πράκτειν, & ποιεῖν, & apud Latinos agere, & facere ſignificent, & inter ſe differant; aperiendum eſt: & quæ latiſſime de hac re dici poſſent, in pauca conferam, ea ſolum attingendo, quæ proxime ad noſtrum inſtitutum pertinent. Apud ſcriptores Græcos, πράκτειν, eorum proprie eſſe dicitur, quorum finis in agendo, non eſt aliquod opus, quod poſt ipſam operationem remaneat: vt patet in ſaltatione, cantu, & locutione: vbi poſt functionem nullum extat opus. At vero ποιεῖν eorum eſſe dicitur, quorum finis eſt aliquod opus: vt patet in arte pingendi, & fabricandi: in quibus, vt Ariſtoteles ſcripſit, melius eſt opus, quam operatio ipſa. Hoc eſſe horum duorum verborum diſcrimen, colligere licet ex Ariſtotele libro ſexto de moribus ad Nicomachum, & ex libro primo magnorum moralium, vt multa alia eiuſdem auctoris loca, & alios ſcriptores miſſos faciam. Agere, & facere apud Latinos diuerſas habere ſignificationes ex multis locis apud Ciceronem cogno-

Lib. 1. Eth. c. 1.
Cap. 4.
Cap. 33.
Galen. Baſ. Bud.
Lib. 2. de Ora.

Lib. 2. de orat. *cognoſcere licet; qui ſæpe hæc duo verba ad res diuerſas ſignificandas coniunxit; vt cum dixit: Quæ fiunt, quæque aguntur: & alio* Libro 2. Acade. quæſt. *loco, loquens de artibus, ait: Quarum omne opus eſt in faciendo, atque agendo. Inter hæc duo verba id diſcriminis poſuit M. Varro, vt agere de ijs tantum rebus dicatur, quæ materia carent; facere vero de ijs, quæ materia conſtant: quæ tamen differentia non eſt perpetua; cum facere iniuriam recte dicamus, agere vero minime. Verbum agere, ſi proprie loqui velimus, reſpondet verbo græco, πράχτειν, & ea agere dicuntur, quæ poſt operationem nullum relinquunt opus. Facere autem reſpondet verbo, ποιεῖν, & de his proprie dicitur, quæ ita efficiunt, vt poſt effectionem aliquod extet opus: & quod Græci dicunt, ποίησις, aliqui latine dicunt, fa-* In Top. *ctio, ea fortaſſe de cauſſa, quod Cicero aliquando dixerit, teſtamenti factionem; ſed melius dicitur, effectio: cum factio, apud bonos auctores, fere ſemper in malam capiatur partem. Et quoniam inter actiones, nobiliſſimæ ſunt eæ, quæ a conſilio & deliberata ratione proficiſcuntur; hinc eſt quod iſtæ priuatim, & magis proprie actiones nominantur. Quo modo intelligendus eſt Ariſtoteles libro ſexto Ethico capite ſecundo, in*

principio, cum ait; Senſum nullius actionis eſſe principium, ideſt nullius actionis moralis, & ſtudioſæ: alias enim falſum eſſet Philoſophi dictum, cum etiam ſenſus ſit alicuius actionis origo. Eodem etiam modo libro ſecundo Phyſicæ auſcultationis locutus eſt; vbi explicans diſcrimen inter caſum & fortunam, Tex. 57. & 58. *ita ſcribit: Fortuna enim & quod a fortuna eſt, in ijs ineſt, in quibus, & fortunatos eſſe (in hominibus ſcilicet, qui ex conſilio & deliberatione agunt) inerit, & omnino actio. Hinc eſt, quod apud Græcos πρακτικὸς, dicitur is, qui eſt actuoſus, et ad agendum idoneus. Fatendum tamen eſt, tum verba Gręca, tum Latina apud bonos ſcriptores ſępe confundi, & indifferenter vſurpari. Nam Plato in Gorgia vno, vel altero loco de medicina dixit, πράκτειν. i. agere, cum potius efficiat. Ariſtoteles et lib. 1. de moribus paulo poſt principiũ et lib. 1. de Phyſica auſcultatione, alijſq; in locis πράκτειν, pro ποιεῖν, dixit. Et lib. 2. Ethico ſub initiũ, ποιεῖν, pro πράκτειν, poſuit. Cicero etiam, agere et facere ſæpe promiſcue vſurpauit: vt lib. primo de Oratore, & libello de Senectute, & alijs in locis: quorum omnium locorum verba huc afferre poſſem, ſed breuitatis cauſſa prudens prætermitto. Et vt etiam illud adnotauerim, ſæpius apud Græcos, πράκτειν, pro ποιεῖν, & apud Latinos*

facere, pro agere, vſurpatur quam contra. Et vt hanc ſecundum diſputationis partem, & primam artium diuiſionem concludamus, artium, aliæ ſunt θεωρητικαὶ, ideſt contemplationis, aliæ πρακτικαὶ, ideſt actionis aliæ ποιητικαὶ, ideſt effectionis. In quo autem genere ponenda ſit rhetorica, poſtea dicemus.

Tertia pars, in qua explicatur alia artium diuiſio; quæ alia perfecta, alia coniecturalis dicitur.

In *hac tertia huius diſputationis parte alia artium diuiſio, maxime ad rem noſtram accommodata, qua ſæpe in hiſce noſtris diſputationibus vtemur, nobis aperienda eſt. Artium ergo, quæ in actione verſantur duo ſunt genera: aliæ ſunt, quas Græci ὡρισμένας, non latine, certas & nunquam fallentes, aut, vt non nulli loquuntur, perfectas appellare poſſumus: vt ſunt, quæ certis, & nunquam fallentibus rebus ad ſuos fines conſequendos, nituntur. Vt eſt ars conficiendi fræna, ædificandi domos, texendi, & harum ſimiles. Aliæ ſunt, quæ non aliqua certa & nunquam fallente ratione, ſed quadam animi coniectura ad ſuos fines conſequendos, vtuntur; quas Græci στοχαστικὰς vocant: nos latine, in coniectura poſitas, & coniecturales appellamus. Huius generis ſunt medicina, agricultura,*

cultura, ars nautica & militaris. Dicuntur hæ artes ϛοχαϛικαὶ, ideſt coniecturales, metaphora ſumpta ab arte iaculandi; cum ϛοχάζεσθαι græce, idem ſit, quod latine, collimare. Quoniam, ſicuti ars iaculandi non habet certam, & nunquam fallentem rationem, qua ſagittam in ſcopum dirigat, ſcopumque attingat; ita, neque huius generis artes ad ſuos fines nunquam fallente ratione perueniunt. Omnibus artibus tam certis, quam incertis illud eſt commune, vt quibuſdam præceptis, ſiue regulis, ac inſtrumentis, ad finem conſequendum vtantur: ſed tamen inter artes prioris & poſterioris generis ſunt non nulla diſcrimina omnino animaduertenda. Differunt itaq; primo, quod in artibus certis, finis eſt opus ipſum: vt in arte pingendi, imago: in arte ædificandi, ædificiū: in ſtatuaria ſignum, & ſic de alijs. In coniecturalibus vero, finis nō eſt opus ipſum, ſed aliquid aliud præter opus. Quo fit, vt medicinæ opus non ſit, ſanare, cum interdum etiam ij, qui non ſunt arte medica imbuti, ſanent: ſed opus medici eſt apposite curare ad ſanandum, & nihil quod ad valetudinem inſtaurandam conferat, prætermittere: quod qui arte carent in toto genere præſtare minime poſſunt. Doctrina eſt Ariſtotelis, M. Tullij, et Galeni, vt multos alios miſſos faciā auctores. Finis ergo medicinę eſt ſana-

Alexan. Aphrodiſ. in Top.

Ariſtot. li. 1. Rhetor. c. 1.

Plato.

re,ad cuius conſecutionem, non ſolum ea, quæ ex arte adhibentur, ſed multa alia requirũtur; veluti temporis oportunitas,bonus ægrotantis habitus,temporũ ratio,& non nulla alia adiuncta.Idem de arte nautica dicas,quæ præter nautæ peritiam,ad perducendam nauim in portum, non nulla alia deſiderat;vt trãquillum mare,& ventos idoneos. Ex hoc primo diſcrimine natũ eſt ſecundum, quod artium perfectarum opera caſu fieri nequeunt: nemo enim vel nauim, vel ſignum,vel imaginem fortuito efficiet; licet Va
Libro 8. cap.9. *lerius Maximus de quodam pictore referat,qui ſpumas,quas ad equi nares artis induſtria fingere non potuit, ſpongia varijs coloribus imbuta, tabulæ illiſa,caſu effinxit: imperfectarum vero fines temere,& ſine arte acquiri interdum poſſunt.Conſtat enim artis medicę rudes, aliquãdo ſanare,& ignaros militaris diſciplinę victoriæ potiri.Id autem ex eo fit,vt diximus, quod huiuſcemodi facultates,non ſolum a peritia et prudentia,quę vnicuiq; arti eſt propria,ſed etiam a præſidijs externis, & incertis,ad ſuos fines conſequendos nitantur. Verum,is,qui artem tenet, multo facilius,et certius, ac proinde ſępius finẽ aſſequetur, quam artis ignarus. Et hinc tertium oritur diſcrimen, qđ in artibus perfectis, quarum fines ſunt opera ipſa, fines ſunt in poteſtate artificum; ita vt non ſolum qñcunque voluerint,*

luerint, poſſint prẹclare ſuo munere fungi, quod eſt omnibus artibus cōmune, ſed etiam finem ipſum adipiſci. At vero in artibus, quæ coniectura nituntur, quia fines non ſunt ipſa opera, res aliter habet: quoniam, etiam ſi quis optime ſuo munere functus fuerit, non continuo finem aſſequetur: cum præter artis vim, quędā alia extrinſeca, & incerta requirãtur præſidia. Poteſt itaque optimus pictor ſemper, ſi artem adhibeat, pulcherrimam imaginem formare: optimus vero medicus, etiam ſi ea omnia, quæ ex arte ſunt adhibenda, adhibuerit, non ſemper, ob allatam rationē, ægrotum ſanabit. Ex quibus quarta conſurgit inter has artes differētia, quod in artibus perfectis, ſeu certis finis perpetuo reſpondet iis, quæ ex arte fiunt, ſeu officio, quo artifex præclare vſus fuerit, ſiue præceptis ex arte adhibitis: neque enim fieri in hoc artium genere poteſt, vt artifex omnia adhibeat, & finē non cōſequatur: At vero in altero genere, etiā ſi finis ſit ſemper artifici propoſitus, & omnia quæ ars efflagitat, artifex præſtiterit, non propterea ſemper propoſito fine potietur. Quo fit, vt quidam non τέλος. i. finem, ſed σκόπον, id eſt, propoſitum appellãdum eſſe dicant. Poſtremo, illud inter hæc duo artium genera eſt diſcriminis: quod in artibus perfectis opera ipſa ſatis aperte demonſtrant, an ab artifice omnia, quæ ex arte ad bonum

opus

opus efficiēdum requiruntur, fuerint adhibita; cum harum artium opera a bonitate artificis, non a fortuna pendeant: bonum autem artificē eum voco, qui artem optime calleat. Et ideo bonum pictorem appellamus eũ, a quo affabre, & perbelle imago fuerit picta: eum vero malũ, qui rudem & inelegantem imaginem effinxerit. At vero in artibus coniecturæ, non a fine propoſito artificis præſtantiam, ſed ab officio & opere, quod in eius poteſtate ſitum eſt, ſpectare debemus: & ideo is perfectus putandus erit nauta, qui omnia ex arte fecerit, vt nauim incolumem in portum duceret: licet id ei non ſucceſſerit: idem de medico, & de oratore, alijsq; ſimilibus artificibus dicas. Ex his intelligi licet, cur quidam exiſtimauerint artes coniecturales non eſſe definiendas ex fine; quod non ſemper illum aſſequantur: quorum ſententia, vt poſtea dicam, non eſt neceſſaria: & cur quidam recentiores duos in his artibus excogitauerint fines, alterum intrinſecum, alterum vero extrinſecum, vt in diſputatione de fine planius dicetur. Atque de hac diuiſione hactenus.

Galen. Libro 9. de decr. Hippo. Lege Baſil. hom. 1. in hexamer.

Quarta pars, in qua afferuntur nonnullæ aliæ artium diuiſiones.

VT *hunc de artium diuiſione ſermonem, in quo fuſe lateque ſi permitterem, calamus excurre-*

curreret, in pauca conferam, in hac quarta parte breuiter non nullas alias, (multis alijs omiſſis) artium diuiſiones attingam. Artium aliæ ſunt ſermocinales, quæ ſermonem tractant, vt eſt grammatica: aliæ rationales, quas Græci λογικὰς vocant, quæ non ſimplici narratione, ſed etiam ratiocinatione vtuntur. Rurſus, artium aliæ ſunt, quæ in vna tantum re verſantur, & vnam tantum ſubiectæ quæſtionis partem ſumant, ac probant, vt eſt ea, quæ demonſtrationem docet: aliæ vero, quæ in vtranque partem diſputant, & ad vtramque partem probandam, vel improbandam ſunt paratæ: quæ a Græcis δυνάμεις, id eſt, facultates vocantur: ea enim proprie appellatur facultas, quæ in vtranque partem poteſt, & non magis ad vnã, quam ad aliam eſt terminata; cuiuſmodi ſunt dialectica, & rhetorica; quæ ambæ in vtranque partem differunt; ſed tamen longe diuerſa ratione, & ad diuerſum finem, vt poſtea dicetur. Item, artium aliæ ſunt neceſſariæ, ſine quibus humana vita, ſeu conſociatio conſeruari nõ poſſet, vt eſt agricultura: aliæ vtiles, vt ſunt omnes illæ quibus humana vita commodius conſeruatur, vt nautica, textrina: aliæ voluptariæ, quæ ſolum ad voluptatem referuntur, vt ars ſaltandi, & multæ aliæ, quas luxus excogitauit. Item, artium aliæ ſunt, quæ liberales nomi-

Ariſt. li. 1. Rhet. cap. 1.

Diſp. 8.

nominantur: aliæ quæ mechanicæ. Liberales illæ cenſentur, quæ ſunt libero & ingenuo homine dignæ, quæ non quæſtus cauſſa diſcuntur, & tractantur, & eiuſmodi ſunt, quæ adhuc diſcerentur, etiam ſi quis inde nullum ſperaret lucrum: in quo genere eſt architectura, muſica, grammatica, & harum ſimiles. Mechanicæ vero, quæ ſolum quæſtus gratia exercentur, quo remoto, nihil habent, cur in eis cognoſcendis opera ponenda ſit: vt ars fabrilis, ſutoria, tabernaria, & ceteræ omnes, quas ignobiles & ſordidi homines exercent. Verum, ſi quis deprauatos hominum mores ſpectet, nullam profecto inueniet artem, quæ iam mechanica non ſit facta, cum artes etiam nobiliſſimæ in hunc ſolum finem ab hominibus diſcantur, vt lucrentur, vt ditiores fiant; non vt animum illis exornent, eiſq; honeſte, liberaliterque vtantur. Itaque omnes fere artes de ſuis corruptoribus, ne dicam profeſſoribus, iure quæri poſſent, quod eorum culpa ſordeſcant, nomen ac dignitatem amittant, & a ſua digniſſima ſede, ad infimum deturbentur locum. Hæc, an vera ſint, quis eſt, qui non videat? Quis eſt qui non animaduertat? Ex eo igitur quod omnes artes factæ ſunt venales, enatum eſt illud grauiſſimũ, & pernicioſiſſimum totius reip. humanæ detrimentum, vt nulla ingenua ars, nullaq; ſcientia

plane

plene diſcatur, non grammatica, non rhetorica, non iuriſprudentia, non medicina, non philoſophia, nulla denique alia, vt quanto citius fieri poteſt, ad ſordidum lucrum, & ad vanos honores perueniatur. Sed non eſt hic de hac grauiſſima lue, latius lamentandi locus. Denique, ne plures proſequamur artium diuiſiones, artiũ aliæ ſunt quaſi aliarum dominæ, quas Græci ἀρχιτεκτόνικας *vocant, quæ principem locũ tenent: vt in tota ratione ædificandi ea, quæ architectura nominatur, quæ alijs vtitur, eaſque dirigit. Aliæ quaſi aliarum adminiſtræ, vt ars, quæ lateres coquit, carpentaria, & aliæ, quæ principi, in ædificijs conſtruendis, ſeruiunt. Omitto itaque hoc loco alias minus neceſſarias artium diuiſiones, & maxime eas, quas in Gorgia attulit Plato, de quibus fortaſſe alibi. Atque hæc de artiũ diuiſionibus dicta ſufficiant: ad aliã ergo transeamus huius diſputationis partẽ:*

Quincta pars, in qua docetur quid ſit neceſſarium ad hoc, vt aliqua facultas in aliquo artis genere ponatur.

EXPLICATIS *varijs artis diuiſionibus, ſequitur, vt quæ ſit ratio, cur hæc, vel illa facultas, in hoc, vel illo genere cõſtitui, atque collocari debeat, aperiamus. Vt ergo ad quodnam genus quamcunque artem reuocare liceat, intelligatur, eius finis ad quem ſua natura refertur,*

ſpectan-

ſpectandus eſt. Quo loco diligenter cauerē oportet, ne artis ſcopum eum eſſe exiſtimemus, quem homines vel vtilitate, vel libidine ducti, in aliqua arte ſibi proponunt, ſed eum, vt diximus, ad quem ſua natura ars refertur, & quē propoſitum habet. Alias enim ſi hominum ſtudia ſpectarentur, artes cognitionis fierent actionis; & actionis cognitionis: & ſordidæ in liberales, & liberales in ſordidas migrarent. Poteſt enim quiſpiam theologiam ad lucrum referre; & philoſophus moralis, vel architectus poſſet eſſe ſola cognitione contentus. Illud etiā animaduertendum eſt, quod licet in artibus cognitionis ſint quædam, quæ proxime actionem, ſeu vtilitatem ſpectare videntur, vt in Geometria figurarum deſcriptio; & contra in artibus effectionis, ſiue actionis, quædam, quæ ſola cogitatione attinguntur, vt in philoſophia quæ mores tractat, cognitio partium, proprietatumq; virtutis; tamen, vt in quo genere ars aliqua ponenda ſit, diſpiciamus, tota ſpectanda erit, & a toto eius genere, & a fine materiaq; ſubiecta, tractandique ratione, de ea iudicium ferendum erit. Etenim, in omni fere arte, aliquid actionis, & cognitionis reperire licet: vt patet in mathematicis apud Euclidem, cuius theoremata ad cognitionem, problemata vero ad effectionem pertinere videntur. Ceterum, quod eſt

actio-

actionis in artibus cognitionis ad cogitationem, & quod eſt cognitionis in artibus actionis ad actionem referendum eſt. Itaque, tum ex fine ipſo, tum ex toto genere, ſeu ex materia ſubiecta, atque tractandi ratione, quod ſit cuiuſque artis genus conſiderandum eſt. Antequam autem huic parti finem impono, non nullas opiniones ad hanc diſputationem ſpectantes, paucis adijciam. Fabius hanc diſputationem leuiter attingens, exiſtimauit rhetoricam poſſe reponi in triplici artium genere, videlicet, in genere cognitionis, actionis, & effectionis. Quidam alij exiſtimarunt eam ſegregandam eſſe ab artibus rationalibus, & reijciendam eſſe inter ſermocinales. Alij denique aliter de genere rhetoricæ exiſtimarunt, vt ex ſecunda & tertia diſputatione intelligi licet. Lib. 2. cap. 18. Rodolphus. Pet. Rā.

Sexta pars, in qua varijs poſitionibus explicatur, quid in difficultate propoſita ſentiendum ſit.

PRIMA *poſitio: Rhetorica non eſt in genere artium cognitionis. Eſt hæc poſitio contra Quinctiliani ſententiam, qui eam in hoc genere reponi poſſe exiſtimauit. Noſtra autem opinio primum probatur ex ijs, quæ diſputatione quarta ſcripſimus; vbi docuimus non eſſe ſapientiā, vel ſcientiam, vt ſane eſſet, ſi in hoc genere reponeretur: cum illę artes proprie ſcientię dicantur,*

cantur, quæ ſola cognitione contentæ ſunt. Deinde, artis genus, vt paullo ante docuimus, ex proprio fine, & ex toto genere perpendendum eſt: atqui huius artis finis eſt perſuadere, vel, vt Quinctiliano placet, apte dicere ad perſuadendum; quod in actione conſiſtit: & ſi vniuerſum eius genus ſpectemus, nihil, aut certe parũ contemplationis habere videbimus, & ſiquid eſt, totum ad actionem refertur: igitur. Poſtremo, ex Fabij ſententia, neceſſario ſequeretur, cum nos poſſe oratorem appellare, qui ſola eſſet cognitione contentus, & nullas cauſſas in foro ageret; quod cum M. Tullij ſententia multis in locis pugnat. Nihil igitur eſt, cur tantum huic arti tribuamus, vt eam in hoc artium genere collocemus.

Libro 1. de Clar. Orator.

Secunda poſitio: Rhetorica, proprie loquendo, non eſt ars effectionis. Eſt hæc poſitio contra eundem Fabium, qui aliter exiſtimauit; eâ motus ratione, quod Oratores ſuas ſoleant orationes ſcribere: noſtra autem ſententia his firmis nititur fundamentis. Primo, effectionis artes illæ cenſentur, quæ poſt ipſam operationem aliquod relinquunt opus, vt ex iam dictis, & ex communi omnium ſententia ſatis aperte conſtat: at facultas oratoria poſt ipſam operationem nullum opus relinquit, ſicuti nec ars canendi, & diſſerendi: non erit igitur ſub hoc artium

genere

genere ponenda. Deinde, poteſt eſſe perfectiſſimus orator is, qui nihil vnquam ſcribat, ſed ſit ſola cauſſarum actione contentus: erit igitur rhetorica perfecta abſque vlla effectione: & ita Fabij fundamentum ruit, ac proinde etiam eius opinio, quæ valde infirma innititur ratione. Et vt rem hanc planius explicemus, fingamus Ciceronem, dum ſuas orationes conficiebat, nunquam adhibuiſſe calamum, & poſtquam eas in foro egit, noluiſſe poſteritati tradere; nunquid, ſi ſe ita geſſiſſet, ſummi ac perfecti oratoris nomen amiſiſſet? haudquaquam. Cum itaque ſcriptio nihil ad huius artis perfectionem pertineat, non poterit eſſe ratio, cur inter artes effectionis collocetur.

Tertia poſitio: Rhetorica inter artes actionis reponenda eſt. Cum dico eſſe artem actionis, ſiue practicam, accipio nomen actionis, vt ſignificat eam operationem quæ nō relinquit aliquod opus poſt ipſam effectionem, non autem vt ſolum ſignificat operationem, quæ a conſilio & deliberata ratione proficiſcitur, vt ſunt actiones honeſtæ. Eſt hæc poſitio certiſſima: quoniam cum omnes artes ad illa tria reuocentur genera, & in duobus alijs generibus, vt iam demonſtratum eſt, non ſit ponenda, ſequitur profecto, vt in iſto ſuam ſedem habeat: id quod, nec Quinctilianus negat. Dicatur itaque ſimpliciter

ars actiua, ſiue practica, nec ad plura reuocetur genera, cum in vno tantum genere, cuiuſque rei natura, vt philoſophi tradunt, collocari debeat.

Quarta poſitio: Rhetorica eſt ex numero earum artium, quæ coniectura nituntur. Hæc poſitio eſt adeo certa ex ijs, quæ in tertia parte adnotauimus, vt nulla ſit neceſſaria confirmatio. Planum enim eſt, eas omnes proprietates, quas artes in cōiectura poſitas habere diximus, rhetoricæ conuenire: cum eius finis non ſit in rhetoris poteſtate ſitus: & ad eum conſequendum multis extrinſecis egeat præſidijs: & denique ij etiam interdum perſuadeant, qui non ſunt hac arte præditi. Certum itaque maneat non eſſe inter artes certas & perfectas reponendam.

Quincta poſitio: Rhetorica non ſolum dicēda eſt ars ſermocinalis, ſed etiam rationalis. Quoniam, cum eius finis ſit perſuadere, & perſuaſio ſolis enthymematis, atque probationibus gignatur, neceſſario debet eſſe rationalis facultas. Adde etiam, quod eius primum officium eſt fidē faciendo docere, quod rebus & rationibus fit: alterum eſt hominum animos mouere, motus autem potiſſimum amplificationibus, quæ a locis argumentoſis ſumuntur, fiunt. Quare, cum rhetorica non ſolum in ſermone ornato, rationem confor-

Ariſt. li. 1. Rhet. cap. 2.

conformandæ orationis explicando, vt aduerſarij dicunt, ſed etiam in ratiocinationibus, per quas priuatim ſuum attingit finem, verſetur, non eſt cenſenda ſimpliciter ars ſermocinalis, ſicuti Grammatica, quæ ſolam ſermonis congruitatem conſiderat. Huc facit, quod initio ſuæ rhetoricæ dixit Ariſtoteles, omnes homines dialecticæ & rhetorices eſſe participes, quod omnes aliquo vſque & exquirere, & rationem reddere, defendere, atque accuſare aggrediantur: quę duo poſteriora munera rhetorices propria, ſine ratiocinatione, præſtabit nemo. Huc etiam facit, quod idem auctor ait, ſolam Dialecticam, & Rhetoricam de contrarijs ratiocinari. Lib. 1. cap. 1. Lib. 1. cap. 1.

Sexta poſitio: Rhetorica eſt ex earum artiũ numero, quæ facultates dicuntur. Docet enim in vtramque partẽ diſputare: ſed de hac poſitione plura in vltima huius libri diſputatione dicã. Plato in Phędro.

Septima poſitio: Rhetorica in artibus liberalibus eſt numeranda. Poſitio eſt certiſſima, quam latiſſime probabo, cum de huius præclariſſimæ artis dignitate agam.

Octaua poſitio: Rhetorica eſt ars maxime vtilis, vel etiam maxime neceſſaria in humana rep. Hæc veritas hoc loco ſimpliciter poſita, alibi probabitur.

Poſtrema poſitio: Rhetorica eſt ars inſtrumentaria, qua ars politica vtitur ad bene remp.

gerendam. Hoc docuit Ariſtoteles, qui cum Cap.2. *in primo Ethico dixiſſet ſcientiam ciuilem eſſe facultatem quandam architectonicam, dixit artem militarem, & oratoriam eſſe ſub ciuili collocatas, eique inſeruire. Sed hac de re alio loco diſputabitur latius.*

Septima pars, in qua proponuntur, ac ſoluuntur non nullæ dubitationes.

VT *igitur quæ ſupra poſuimus, & probauimus adhuc confirmentur magis, quæ contra noſtras poſitiones dubitationes fieri poſſent, eas in hac poſtrema parte explicabimus.*

Prima dubitatio, oratori, vt nos inferius probabimus, ſubiecta ſunt omnia quæſtionum genera, in quibus continentur quæſtiones infinitæ, & quæſtiones cognitionis, vt ſi quæratur, an mundus ſit habiturus interitum, an ortum habuerit, an Deus rerum caducarum procurationem habeat, & id genus aliæ, quę ſola cognitione attinguntur: ergo rhetorica, ſaltem ex parte, erit cognitionis ars. Hanc argumẽtationẽ refelleres, ſi cõſecutionẽ negares. in eo enim orator a philoſopho differt, quod ea quę cognoſcit, ad actionẽ refert: & quę didicit ornata et copioſa oratione ad populũ explicat. Cum ergo orator omnia quæ cognoſcit ad agẽdũ referat, vis oratoria, nõ cognitionis, ſed actionis ars cẽſenda erit.

Secunda

Secunda dubitatio, perfecta eloquentia poteſt eſſe in eo, qui nullam in foro orationem habeat, quod profecto negaret nemo, cum poſſit quiſpiam omnes huius artis partes perfecte cognoſcere, & tamen a foro abſtinere. Si ergo ſine actione poteſt reperiri perfecta, in ſola cognitione conſiſtet. Si quicquam hæc argumentatio probaret, certe concludere liceret, omnes facultates eſſe cognitionis artes; cum in omni artium genere reperiri aliqui poſſint, qui ſola cognitione ſint contenti: atqui iam diximus, non hominum voluntates, ſed artis naturam ſpectandam eſſe, vt quo in genere collocanda ſit, videamus. Quid? quod oratori nullam cauſſam agenti, id, quod in oratore ſummus orator, ſummum putauit, actio nimirum, deeſſet. Quare, ſi quis eloquentiam in animo incluſam tenere vellet, eius plane naturam peruerteret, & mancam mutilatamq; redderet: nec numerandus eſſet orator, vt prima diſputatione decreuimus.

Tertia dubitatio; contingere poteſt, vt orator, vel ſponte, vel fortuna, ceſſet ab agendo; & tamen ex ſua arte vtilitatem, voluptatemque capiat, vt Quinctilianus ait; ex quo illud conſici poſſe putat, vt vis oratoria in numero artium cognitionis reponatur. Neque enim quiſpiam eum, quem diximus oratorem, ſuo nomine priuaret: ſicuti nec eum qui artem pin- Lib. 2. cap. 18.

gendi didicit, aliquis negaret eſſe pictorem, dum ſomnum capit. Leuis eſt obiectio, & facile ex dictis ſoluitur: quia non tam is, qui artem habet, quam artis naturam ſpectare debemus, quæ eiuſmodi eſt, vt ad actionem referatur. Ergo, vel iſte non eſſet appellandus orator; vel, ſi placet, appelletur, ſed ea de cauſſa, quia aliquando dixit: quod ſufficit ad demonſtrandum artem oratoriam in ſola cogitatione, vel, vt Quinctilianus loquitur, inſpectione, non ſiſtere. Adde etiam, quod eadem ratione probarem omnes mechanicas facultates eſſe artes cognitionis.

Quarta dubitatio, qua probatur eſſe artem effectionis: orationum ac hiſtoriarum ſcriptionem ad ſolos oratores pertinere, nemo negabit Libro 1. de Ora. *vnquam, idque Cicero non vno in loco apertiſſime docuit: at ſcriptio eſt effectio: cum poſt ſcriptionem aliquod remaneat opus: erit igitur oratoria facultas effectionis ars. Non imus inficias, eos ſolos, qui ſunt eloquentia ornati, poſſe recte hiſtorias, & orationes ſcribere: verum eloquentia non eſt in hunc finem comparata, vt quæ dixerit, ſcribendo poſteritati tradat; ſed, vt cauſſas in foro agat. Quod, vel ex eo patet; quoniam qui orationes, vel hiſtorias ſcribunt, & in lucem forenſem non veniunt, a numero* Cic. in Bruto. *oratorum excluduntur: qui vero agunt, & non ſcribunt, inter oratores numerantur. Quare,*

re, licet orator ad poſteritatis vtilitatem, lectioniſque commoditatem, ea quæ dicit, ſcribat: tamen non continuo efficitur, vt inter effectionis artifices ponendus ſit; cum ſine vlla effectione perfecte ſuæ artis munus expleat: Sed eſto oratorem non poſſe plene ſuo officio fungi, ni aliquid ſcripſerit; non propterea fateri cogar oratoriam vim eſſe factionis artem. Siquidem in ſcribendo duo animaduertere poſſumus, & compoſitionem rei, quæ ſcribitur, & ipſam literarum formationem. Primum, dicam eſſe oratoris, & ſolam actionem includere: alterum eſſe effectionem, & ad librarium pertinere. Ex his itaque non ſolum eleuatur, ſed etiam penitus eneruatur Quintiliani ratio.

Quincta dubitatio: inter cauſſas, quibus eloquentia comparatur, eſt exercitatio, quæ ſtyli vſum requirit, cum ſtylus ſit optimus dicendi effector; verum, ſtyli exercitatio eſt effectio quædam: non poterit igitur aliquis ſine effectione eſſe perfectus orator. Fatemur equidem ſtyli vſum eſſe valde vtilem ad eloquentiam comparandam: tamen non eſt ſimpliciter neceſſarius; cum ſine ſcriptione poſſit aliquis in dicendo ſeſe exercere. Adde etiam, quod illa effectio, quæ in ſtyli exercitatione reperitur, ad actionem, ſicut linearum & fi- Cic. lib. de Ora.

gurarum formatio in Geometria, ad cognitionem refertur. Quare, licet ad eloquentiam comparandam opus eſſet aliqua effectione: tamen poſtea quam fuerit acquiſita, ſine vlla effectione exerceri poteſt.

Sexta dubitatio: Poetica eſt ars factionis, vt ipſum nomen apertiſſime demonſtrat, cum ab efficiendo nomen acceperit: igitur & rhetorica; cum vtraque ſit eloquentia quædam, & in ſermone verſetur. Expedita eſt huius dubitationis ſolutio: nec enim eſt neceſſe vt poetica ſit ars effectionis, quamuis ab efficiendo ſic nominetur: cum verbum, efficio, & ago pro eodem interdum ſumantur. Et ſi quis quod ſumptum fuit concederet, non propterea conſecutionem admittere cogeretur: neque enim eſt par ratio de poetica, & oratoria facultate. Nam illa ſua poemata ſcribere debet, vel vt ab aliis canantur, vel vt legantur: quo fit, vt, cum quæ poeta compoſuit, per ſe non agat, opus ſit vt ea ſcribat, vt ab aliis agantur, & vt poſteritati tradantur.

Denique, vt multas alias dubitationes ſtudioſis iuuenibus excogitandas relinquamus, orator dicendo gignit in animis auditorum perſuaſionem: efficit igitur aliquid. Hanc rationem breuiter dilueres, ſi negares perſuaſionem proprie loquẽdo, efficere, et opus quod relinquit eſ-

ſe

ſe quid materiale, cuiuſmodi eſt illud opus, quod ab arte effectionis poſt operationē relinquitur.

Atque de hac diſputatione, & de iјs omnibus quæ ad explicandam rhetoricæ formam nobis dicenda erant, hactenus. Vt autem quæ fuſe lateque diſputata ſunt, in pauca conferamus, maneat firmum rhetoricam non eſſe virtutem, ſed artem, non cognitionis, vel factionis, ſed actionis, non certam ſed in coniectura poſitam, rationalem, vtilem, vim quandam libero homine dignam, & ciuili ſcientiæ ſubiectam.

De materia rhetorices, Diſput. VII.

Prima pars, in qua explicatur huius diſputationis titulus.

AD aliam itaque rhetoricæ facultatis cauſſam explicandam aggredientes, de materia, quę eſt formę cognata, atque poſt eam maxime rei naturā attingit, ſermonem habebimus. Et quoniam hæc etiam diſputatio eſt aliquanto longior, ideo ne longitudo faſtidium & obſcuritatem pariat, eam in aliquot partes hoc ordine ſecabimus.

Primum, huius diſputationis titulum declarando, quid nomine materiæ intelligi debeat, expli-

explicabimus: Deinde varias ſententias cum ſuis fundamentis explanabimus: deinde non nulla fundamenta ad huius quæſtionis explicationem neceſſaria ponemus: Poſtea aliquibus poſitionibus quid tenendum ſit, decernemus: denique, aliquot dubitationes enodabimus.

Quod igitur ad primam partem attinet, nomine materiæ in pręſentia, per catachreſim, id eſt per abuſionem, intelligimus id, in quo omnis ars, & facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur: quam ars tractat, & in qua explicanda eſt occupata. Vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina verſetur. Itaque quibus in rebus verſatur ars & facultas oratoria, eas, eius materiam, quam nunc inueſtigare volumus, nominamus. Dialectici, quod in arte tractatur, materiam, ſubiectum, obiectum, ſimilitudine a ſenſibus ſumpta, rem conſideratam, ſubiectam materiam, & genus appellant. Quærimus ergo quid nam ſit illud, quod rhetorica, ſibi tractandum cognoſcendumque proponit. Nomine autem rhetoricæ poſſumus intelligere, vel artem, quæ præcepta bene dicendi tradit, vel ipſam eloquentiam, quæ & pręceptis & rerum cognitione conſtat, & oratione ornata, atque copioſa res apud homines exponit: quæ duæ facultates, vt ſępe diximus, inter ſe multum differunt:

Cic. li. 1. de Inuē.

ſerunt: & quid de vtraque ſentiendum ſit, hac diſputatione explicabimus. Et, vt illud, antequam opiniones referam, monuerim, omnes fere qui hac de re diſſerunt, potius materiam eloquentiæ, quam artis aſſignare videntur: atq; de ea quidem pręcipua eſt dubitatio. Tractarunt hanc quęſtionem olim omnes dicendi magiſtri. inter quos maxima fuit hac de re diſſenſio: M. Tullius in Sermonibus de Oratore non vno in loco, & ſpeciatim in tertio, hanc diſputationem examinauit: Quinctilianus libro ſecundo, capite vigeſimo primo, vbi non nullas ſententias recenſet: quas nos in ſecunda parte nunc fideliter exponemus.

Secunda pars, in qua exponuntur variæ auctorum de re propoſita ſententiæ.

V A R I A S *de materia rhetorices opiniones relaturus, ab ea initium capiam, quę nullam huic arti propriam tribuit materiam. Duo itaque hęc opinio affirmat: alterum rhetoricam in omni materia verſari; alterum nullam propriam habere materiam. Qui hanc opinionem docent, ita ratiocinantur: rhetorica nullam habet definitam materiam, igitur nec propriam:* Lib. 2. *& ideo, vt ait Fabius, artem circumcurrentem appellabant.* cap. 21.

Secunda opinio fuit eorum, qui dixerunt ſermo-

ſermonem, ſeu orationem ornatam eſſe huius artis materiam: quam opinionem his rationibus confirmares. In Gorg. *Primum ex Gorgiæ ſententia: is enim, vt eſt apud Platonem, rhetoricam in ſermone verſari aſſeuerauit. Accedat etiam auctoritas M. Tullij, qui ſermonem ornatum tanquam oratoris proprium, ad nullum alium artificem ſpectare non vno in loco docet: vt cum ait, Oratorem ſuum nomen ſine eloquentia, ideſt ſine ornata oratione retinere non poſſe: & alio loco, Oratio, inquit, ipſa propria eſt huius vnius rationis de qua loquimur, & quærimus.* Lib. 2. de orat. Lib. 1. de orat. *Idem docere videtur, cum res omnes Philoſopho & Oratori communes facit, & eos hac vna re diſtinguit, quod alter ieiune & exiliter, alter vero varie, copioſe, & eleganter ſcribit. Oratio igitur compoſita, & artificio ornata, expolitioneq; diſtincta, erit propria oratoris materia. Deinde, cum certum exploratumque ſit rhetoricam eſſe artem actionis, & eius actionem in dictione, hoc eſt in oratione poſitam eſſe: colligitur profecto eam eſſe artem ſermocinalem, in quo cum grammatica, & poetica conuenit; ac proinde in ſermone, tanquam in propria materia verſabitur.*

Li. 1. de Inuen. Cap. 21. *Tertia ſententia fuit quorundam Grecorũ, vt ex Cicerone colligimus; cuius etiam libro*

ſecundo

ſecundo meminit Fabius, qui exiſtimarunt quæſtiones ciuiles eſſe rhetoricæ materiam: quę opinio his rationibus confirmatur. Primo auctoritate grauiſſimorum hominum, qui eam ſecuti ſunt: ita ſenſit Dionyſius Halicarnaſſæus: Hermogenes, qui agens de huius artis materia ſolam quæſtionem ciuilē finiuit: Conſultus Chirius, Ariſton, Theodorus Gadaręus, Albutius, Trapezuntius, Rodolphus Agricola, & multi alij, quos breuitatis cauſſa omitto. Deinde ex omnium rhetorum doctrina, omnia quæ huic arti ſubijciuntur, ad tria genera cauſſarum reuocantur; videlicet, ad genus iudicij, deliberationis, & laudationis: atqui ſub his generibus ſolum continentur ciuiles quæſtiones; vt ex eo perſpicue intelligi licet, quod, quæ ad hæc tria genera pertinent, vel in foro, vel in ſenatu, vel apud populum, & in concione tractantur: erit igitur rhetoricæ materia ſola ciuilis quęſtio. Adde etiam, quod quęſtiones cognitionis & infinitę ſolum pertinere videntur ad Philoſophiam, quę in ſola rerum vniuerſarum cogitatione conſiſtit.

Libro 1. part. rhetor.

Lib. 3. cap. 18.

Quarta ſententia fuit eorum, qui exiſtimantes rhetoricam eſſe virtutem, dixerunt eius materiam eſſe humanam vitam: alij vero preſſius, aliquam tantum vitæ partem, vt refert Fabius.

Quincta

Quincta opinio videtur fuiſſe Cornelij Celſi, qui hanc artem ſolum in rebus dubijs, tanquam in propria materia verſari exiſtimauit; vel, vt alij dixerunt, in argumentis perſuaſibilibus.

Sexta opinio, quę hominum animos, ſeu animorum motus, in quibus tractãdis tota vis oratoria eſt occupata, eius materiam facit. Cui ſententię hæ rationes ſuffragantur. Initio, Plato In Gorgia. *ſcriptum reliquit oratores in hominum animis* In Phę. *tractandis eſſe occupatos: idem eandem eſſe dixit medicinę & eloquentię rationem. Nam, vt medici ſubiecta materia eſt humanum corpus, in quo curando & conſeruando ſuam artem exercet; ita oratoris, hominum animi, in quibus tractandis eſt occupatus; & vt medicus in corporibus affectis medendo ſanitatem efficit; ita orator in animis dicendo perſuaſionem gignit. Et M. Tullius aliquando ſcripſit,* Lib. 3. de orat. *verbis & ſententijs animos ab Oratore, non ſecus ac neruos a fidicine tractari. Alias, dixit eloquentię eſſe copioſe apteq; in hominum animos nouas opiniones inſerere, & inſertas* In Phę. *euellere. Huc accedit, quod Plato, & paſſim Gręci ſcriptores, orationem, ψυχαγωγὸν, quod animos quoquo velit, ducat, &, oratorem, δημαγωγὸν, a ducendo populo, nominant. Et M. Tullius verbum gręcum ex quodam antiquo poeta exponens, eloquentiam, Flexanimã, nomi-*

nominauit: & quidam alius bonus poeta grę-cus, loquens de eloquentia, dixit, ἡ πειθὼ τύραννος τῶν φρενῶν, ideſt, perſuaſio mentium tyrannus. Euripides.

Septima opinio docet materiam oratoris eſſe tria cauſſarum genera: Ita Cicero in primo de Inuentione libro, vbi reiecta Gorgię Leontini ſententia, hanc ſequitur; ſed in eo errauit, vt poſtea planius explicabitur, quod Ariſtotelem in hanc opinionem traxerit: & paucos inuenies, qui in hunc errorē non lapſi fuerint: non animaduertentes, quid re vera Ariſtoteles ſenſerit.

Denique, ne plures opiniones proſequar, Gorgias, de quo paullo ante mentionem feci, exiſtimauit, res omnes, quæ in quęſtionem venire poſſunt, eſſe eloquentię materiam: quam opinionem in matura ętate amplexus eſt, & pugnaciſſime defendit Cicero: idem proculdubio ſenſit Ariſtoteles, idem Quinctilianus, idem etiam Hermogenes, & omnes ij, qui hac de re ſubtilius diſputarunt, & quę ſit eloquentię natura, acutius viderunt: Quam ſententiam, tan quam veriſſimam, nos retinendam eſſe paullo poſt docebimus.

Cęterum, quęnam ſit Ariſtotelis ſententia, apud ſcriptores, non ſatis conſtat, cum alij hunc grauiſſimum auctorem, in vnam, alij in aliam

opinio-

opinionem trahant. Nam M. Tullius, vt dicebam, exiſtimauit de Ariſtotelis ſententia, tria cauſſarum genera eſſe rhetoricę materiã, non autem res omnes: quem multi ſecuti ſunt. Lib. 1. de natura Log. capit. 17. *Iacobus Zabarella vir noſtra ætate ſcriptorum monumentis illuſtris, quęſtiones ciuiles pro ſubiecta materia rhetoricę aſſignat: atque in hãc opinionem etiam Ariſtotelem trahit. Huic auctori, Antonius Riccobonus humanarum literarum in Gymnaſio Patauino publicus profeſſor, & in rhetoricis Ariſtotelis verſatus, in ſuis adnotationibus ſeſe oppoſuit: atque de Ariſtotelis ſententia, defendit, omnes quęſtiones eſſe huic arti ſubiectas. Idem M. Antonio Mureto affirmanti quęſtiones cognitionis non pertinere ad oratorem, aduerſatus eſt. Atque de opinionibus hactenus.*

Tertia pars, in qua ponuntur non nulla fundamenta ad explicandam propoſitam quaſtionem.

EXPLIÇATIS *ergo aliorum ſententijs quid in tanta opinionum varietate nobis magis ad veritatem accedere videatur, quibuſdam fundamentis aperiendum eſt.*

Primum fundamentum, multæ ſunt conditiones, quas Dialectici in ſubiectio alicuius artis, vel ſcientię neceſſarias eſſe arbitrantur: ſed nos, cum nolimus ſubtilius hac de re diſſerere,

duas

duas tantum attingemus, quæ maxime ad noſtrum inſtitutum pertinent: quarum altera eſt, vt ſubiecta materia complectatur omnia, quæ in arte tractantur; ita vt nihil in arte tractetur, quod aliqua ratione ad hanc materiam non pertineat, ac referatur: altera vero, vt artem illam a ceteris artibus diſtinguat, eiq; vnitatem tribuat. Id, per quod efficitur, vt, ſubiecta materia, ars aliqua ab alijs ſeparetur, a Dialecticis ſolet appellari, ratio formalis; quę nihil aliud eſt, quam quidam modus, quo res illa a tali arte conſideratur: ſed rem paullo obſcuriorem aliquo illuſtremus exemplo. Tres ſunt artes, quæ aliquo pacto ſermonem tractant, Grammatica, Rhetorica, & Logica: ſi ſpectemus id, quod conſideratur, idem eſt in omnibus his tribus artibus, nimirum, humanus ſermo; ſi vero rationem, ſiue modum, ſecundũ quem de ſermone agũt, eſt diuerſus: a qua diuerſa ratione hæ tres inter ſe diſtinguuntur artes. Nã Grammatica conſiderat ſermonẽ congruũ: in hoc enim potiſſimum laborat, vt congrue loquendi canones tradat: Rhetorica ſermonem ornatum: Logica autẽ ſermonẽ verũ. En igitur vt de vna eademq; re tres agunt artes; quę tñ, ob diuerſam agendi rationem, inter ſe diſtinguuntur. Verum, de harum artiũ conuenientia & diſcrimine ſuo loco accuratius. Habes etiam pla-

num ſimile de homine, de quo Philoſophus naturalis agit, vt eſt mutationi ſubiectus; medicus, vt eſt ſanitatis, & morbi capax: at vero Philoſophus moralis, vt eſt ad beatitudinem factus. Habes etiam apud Quinctilianum exemplum de varijs artibus, quæ in ære varie tractando occupantur.

Secundum fundamentum, Dialectica & eloquentia, vt vere docuit M. Tullius, ſunt quaſi duæ famulæ & ancillæ ſapientiæ: ita enim ſcribit: Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ comitesq; ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa: quibus poſitis, quid ſequatur, diſtinguit & iudicat: quæ virtus omnis in ratione, ſcientiaque diſputandi ſita eſt: altera autem oratoria. Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapientia: quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando vberior eſt, atque latior, & ad motus animorum vulgiq; ſenſus accommodatior. Sapientia itaque vtitur dialectica ad res cognoſcēdas, & certo ordine tractandas; eloquentia vero ad eaſdem res oratione illuſtrandas, et populariter dicendas. Ex quo intelligi licet, has duas artes, ſi earum vſum ſpectemus, nullo certo genere contineri, vt non vno in loco docuit Ariſtoteles. Quoniam, cum ſint ſapientiæ admi niſtræ, & ſapientia per omnia rerū genera, per

In part. | Li. 1. rhetor. c. 1. & 2.

humana

humana ſcilicet & diuina, vagetur, neceſſarium profecto eſt, vt etiam eius comites, eaſdem rerum omnium regiones peragrent. Hinc patet vnum maximum diſcrimen, quod eſt inter has duas facultates, & cęteras omnes artes: quod hæ nullam certam habent regionem in qua verſentur, nullis ſunt incluſæ cancellis; aliæ vero intra certos continentur terminos. Sunt itaque hæ duæ maximæ artes inter ſe antiſtrophæ, ſimiles nimirum, & ſibi reſpondentes, & quaſi duæ ſorores, nullis incluſæ terminis, ſed ſuam dominam Sapientiam ſequuntur quocunque perrexerit; eique diuerſo famulatu inſeruiunt. Quo fit, vt ij longe a veritate aberrent, qui cum dialecticæ res ſubijciant omnes, eloquentiæ non item: cum omnia, de quibus illa probabiliter diſſerit, hæc ornate, & copioſe & ad ſenſum popularem accommodate dicat. Ariſtot. li. 1. Rhetor. c. 1. & 2.

Tertium fundamentum: oratio, qua veluti quodam inſtrumento orator ad ſuum munus exequendum, finemque obtinendum vtitur, ex duobus conſtat, rebus nimirum, ſiue optimis ſententijs, & ſelectis verbis: quorum ſi alterum abſit, profecto non erit ad perſuadendum idonea. Neque enim ſermo cenſetur oratorius, niſi ex ijs iam dictis conſletur partibus: & qui optimas ſententias a ſelectis ver- Cic. li. 3. de Orat.

bis, & ab ornatu, vel verba a ſententijs ſeparare volunt, ipſam orationem deſtruunt: non ſecus, ac ſi quis corpus ab anima, vel animam a corpore ſegregare contenderet: & qui illud primum facerent, infantes; qui vero alterum ſtulti a Cicerone appellarentur. Optimis itaq; ſententijs & ſelectis verbis ſine ornatu, oratorius indiget ſermo. Sententias accipit ab alijs artibus & ſcientijs, ornatum vero ab arte dicendi. Orator ergo qui eſt vir dicendi peritus ex ſingulis artibus, eas ſententias accipit, quas iudicat ad perſuadendum accommodatas; & ab arte dicendi rationem ornandi, & amplificandi ſententias. Hinc fit, vt toto errent cælo, qui putant ſe poſſe a magiſtris dicendi, preſertim huius temporis, perfectam diſcere eloquentiã, cum ab eorum doctrina rerum cognitionẽ, qua non ſunt prediti, haurire nequeant. Illi etiã errant, qui in ſolis philoſophorum ſcholis abſolutam ac perfectam ſapientiam, ſine rhetorũ præceptis ſe conſequi poſſe arbitrantur. Hoc acutiſſime vidit, & eleganter expoſuit M. Tullius cũ hanc præclariſſimam ſentẽtiam literis commendauit: Ad has tot, tantasq; res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia; quę ſola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, vt veram illam & abſolutam eloquentiam, nemo conſequatur: quod alia intelligendi,

Cic. in Orat.

In orat.

ligendi, alia dicendi diſciplina eſt; & ab alijs rerum, ab alijs verborum doctrina quæritur. Et hinc enata eſt magna altercatio inter Philoſophos & Sophiſtas, quod ij, dum ornandæ orationis præcepta traderent, ſe etiam Philoſophiam & res ipſas docere profiterentur: quorum docendi rationem in Gorgia vehementer inſectatur Socrates. Ex his quæ diximus duo colliguntur: alterum, oratorem plenum atque perfectum debere eſſe præditum rerum cognitione, & arte expoliendæ conformandæque orationis: illam accipit a ſcientijs, hanc ab arte rhetorica: Alterum, aliud eſſe quærere de materia ſubiecta eloquentiæ, ideſt copioſe ornateque loquentis ſapientiæ, cui, vt poſtea docebimus, omnes res ſubijciuntur, quæ ſint ornata oratione explicandę; aliud quærere de materia ſubiecta arti, quę ſolum bene dicendi præcepta tradit: quæ certas quaſdam, ac terminatas res complectitur; cum bene dicendi leges ſint certo numero contentæ: vt ſequenti fundamento explicatius dicetur.

Quartum fundamentum: rhetorica, vt eſt bene dicendi ars, in eo ſita eſt, vt rationem tradat, qua oratio apta ad perſuadēdum confici queat: ſicuti Grammatica canones præſcribit, quibus congrue loquamur; ac proinde eius

materiam, congruam orationem eſſe diceres: atque etiam ſimili ratione arti rhetoricæ pro materia, ornatum ſermonem tribueres. Seiungimus autem hoc loco ſermonem a rebus ipſis, in quibus explicandis verſari poteſt, & ſolam orationis concinnitatem, elegantiam, diſpoſitionemq; conſideramus. Et quoniam oratio eſt veluti quædam fabrica, & quoddam (vt ita dicam) corpus, quod ex varijs membris, ac partibus conſlatur; & ſuas habet formas, ſiue ſpecies, proprietates, & affectiones, ac denique vſum; hinc eſt, quod ars dicendi in oratione explicanda, conſtruenda, vſuque ipſius tradendo, varia, atque diuerſa debet exercere munera. Quare, ſicut is, qui domum ædificaturus eſt, debet prius multos, varios, ac idoneos lapides conquirere, & conquiſitos ſecernere: & ſecretos ſuis locis, dum ædificat, collocare, & dum collocat, exornare; ita etiam rhetor orationis conſtruendæ rationem daturus, debet prius rerum, & verborum inueniendorum, regulas tradere; tum eorũdem collocandorum modum præſcribere, ac tandem quo pacto oratio ex rebus & verbis conflata exornari debeat, docere. Et quoniam id apte & idonee efficere nequit, ni varia dicendi genera, & varias orationis formas explicet; ideo de quæſtionum, orationũ, et dicendi idearũ, deq; generibus

affectio-

affectionum orationis, agit. Ad hęc, cum oratio, vt dicebamus, ſit veluti quoddam corpus, præter materiã, quæ ſunt res et verba, & pręter ornatum, qui eſt veluti forma, habet ẽt ſuas partes, & membra, de quibus rhetor varia præcepta tradere debet. Cęterũ, cum hęc facultas ad agendum referatur, non ſolum conſtruendę orationis viam indicare, ſed etiam, quò pacto facile memorię mandari, ac congruenter pronuntiari poſſit, docere debuit. Ex quibus naſcitur, vt omnia quę in hac arte tractantur, vel ad ornatam orationem conficiendam, vel ad eandem habendam referantur: ex quo intelligi poteſt, cur ſubiectam rhetoricę materiam ornatum ſermonem eſſe dixerimus, cũ tota in eo explicando, & tractando verſetur. At vero ſi de eloquentia, quæ eſt vis atque facultas copioſe, ornate, apte, ſapienterq; dicendi, loquamur, alia ei aſſignanda eſt materia, & de hac potiſſimum dubitatur, vt ex opinionibus allatis cognoſcere haud obſcure licet. Quęritur ergo, an eloquentia aliquam certam ac pręfinitam habeat materiam: exempli gratia quęſtiones ciuiles, humanam vitam, vel aliquid aliud certis terminis incluſum, an vero res omnes: quod vt apertius intelligatur, aliud ſubijciam fundamentum.

Quintum fundamentum: is cẽſendus eſt orator, vt ſuo loco copioſe demonſtrabitur, qui ſit

omnium rerum cognitione ornatus, optimorum verborum copia diues, dicendique artificij non ignarus: vnde fit vt orationem optimis ſententijs inſtructam, lectiſſimisque verbis conformatam, res ſubtiliter inueniendo, & apte collocando, artificioſeque exornando conficiat, qua, rem quamcumque propoſitam explicet, & explicando auditoribus perſuadeat. Quare, ſi materiam ex qua ſuum opus conficit ſpectes, dices eſſe res, ſeu ſententias, & verba: ſi vero id, quod dictione & oratione explicandum ſuſcipit, dices eſſe res omnes; cum de rebus omnibus, & quidem in vtramque partem eleganter & copioſe dicere, oratoris ſit proprium. Si vero ſpectemus id, quod dicendo efficere conatur, nimirum perſuaſionem, ſeu id, in quod perſuaſionem gignit, affirmare licebit eius materiam, in quam ſuæ dictionis effectum introducit, eſſe hominum animos, quos dicendo tractat, & quo vult impellit.

Denique, vt huic parti finem imponamus, animaduertendum eſt, quod, cum materiam alicuius facultatis inquirimus, poſſumus, vel totam, & vt dialectici loquuntur, adæquatam materiam quærere, vel potiſſimam & præcipuam, eam videlicet, in qua potiſſime ars verſatur. Et quoniam oratores bona ex parte in quæſtionibus ciuilibus tractandis ſunt

occupati, hinc factum eſſe puto, vt multi hanc eis materiam priuatim ſubiecerint, & in hac explicanda laborauerint. Atque his iactis fundamentis, non nullas poſitiones ſtatuamus.

Quarta pars, in qua varijs poſitionibus ad difficultatem propoſitam reſpondetur.

Ex *his ergo quæ adnotata ſunt has poſitiones colligere, ac facile demonſtrare poſſumus. Prima poſitio: Rhetorica, ſiue pro arte, ſiue pro eloquentia ſumatur, aliquam habet materiam. Eſt doctrina apud omnes certiſſima, & ex dictis ſatis manifeſta: & cum in eas omnes rhetores conueniant, nihil eſt quamobrem aliqua ratione probari debeat.*

Secunda poſitio: Falſum eſt rhetoricam non habere propriam materiam, licet nullam habeat certam rem, in qua verſetur. Nam, vt acute diſputat Fabius, qui contra ſentiunt, ſecum pugnant, & ſuo ſe ferro iugulant: quoniam, dum rhetoricæ materiam aſſignant, neceſſario fateri debent, eſſe ei propriam, qua a ceteris artibus diſtinguatur.

Tertia poſitio: ſi rhetorica ſumatur pro arte, quæ bene dicendi præcepta docet, habet pro materia ornatā orationem. Patet hæc poſitio, inprimis, rationibus ſupra allatis pro ſecunda

ſenten-

ſententia. Deinde ex his quæ diximus in quarto fundamento, vbi non ſolum hæc poſitio explicata, ſed etiam probata fuit: cum docuimus rhetorem omnia quæ docet, huc referre, vt ornata conficiatur, & habeatur oratio. Poſtremo, quoniam ſi artem dicendi ab ipſa eloquentia ſepares, nihil profecto poteris ei ſubijcere, niſi ſermonem, in quo poliendo & exornando verſatur: ſicuti grammatica in eodem congrue tractando.

Quarta poſitio: Materia eloquentiæ in qua dicendo verſatur, non ſunt tantum quæſtiones de rebus dubijs, & incertis non amplius tractatis. Hoc affirmamus contra quinctam ſententiam ſuperius citatam. Nam, vt recte ſcripſit Fabius, aliquando res certiſſimæ ab oratore tractantur: vt cum laudantur quæ ſunt manifeſte honeſta, & vituperantur, quæ apertiſſime ſunt turpia. Cicero etiam aliquando docuit, in laudatione & vituperatione nulla neceſſario opus eſſe argumentatione, ad aliquam rem dubiam confirmandam; ſed in hoc genere, certa pro certis poſita, augeri, & auditorum animi leniter tractari. Quod ſi ea, quæ laudantur, ad quæſtionem reuocari ſolent, id fit, vt longe melius, quid ſit id, quo tota oratio referenda eſt, intelligatur.

Lib. 3. cap. 5.

In part.

Quincta poſitio: materia eloquentiæ non eſt aliqua

aliqua humanæ vitæ pars, vel tota humana vita, aut quæſtio ciuilis. Hæc poſitio eſt contra tertiam & quartam ſententiam, quas falſas eſſe demonſtrabo ex iis, quæ in probatione ſeptimæ poſitionis dicam.

Sexta poſitio: ſi tria genera cauſſarum ita accipiantur, vt nomine cauſſæ intelligatur ſolum quæſtio finita, & actionis, quo modo omnes fere accipiunt ſcriptores, non ſunt materia eloquentiæ. Quoniam, vt alio loco late demonſtrabo, etiam quæſtiones cognitionis & infinitæ oratori ſubiectæ ſunt. Confirmabitur rurſus hæc poſitio, ex iis, quæ in confirmationem ſequentis poſitionis afferam.

Septima poſitio: eloquentiæ materia nullo certo rerum genere continetur, ſed ei ſubiectæ ſunt res omnes: ita vt eius materia ſit quæſtio de quacunque re propoſita. Hæc poſitio his rationibus confirmatur. Primum auctoritate grauiſſimorum hominum, ac meliorum ſcriptorum: ita exiſtimauit Gorgias oratorum antiquiſſimus: idem etiam Hermagoras, vt ex eius verbis concludit Quinctilianus. Plato in Phædro eandem ſententiam per Socratem expreſſiſſe videtur, cum dixit, rhetoricam verſari in publicis priuatiſq; congreſſibus, in magnis & paruis rebus. Eius diſcipulus Ariſtoteles idem apertiſſime docuit, cum definiens rhetoricam

Quinct. libro 2. cap. vlt.

Lib. 1. cap. 2.

cam dixit, eſſe vim perſpiciendi perſuaſibilia in quacunque re: & definitionem exponens, dixit eſſe, quæ de re data, id eſt, de quauis re, quæ ſunt credibilia, perſpicit: & concludens, ita ſcripſit: quo circa etiam dicimus, non in genere quodam determinato hanc artem eſſe. Quid clarius? quid apertius? quid hic opus eſt expoſitione, cũ manifeſtiſſime ſuam ſententiam aperiat? Lib. 1. cap. 1. *Quo fit, vt perperam, faciant, qui particulam illam* περὶ ἕκαστον*, id eſt, circa vnumquodque, ab ipſomet auctore clare explicatam, aliter exponant, dicentes, non eſſe ſimpliciter intelligendam, ſed eſſe reſtringendam ad actiones, quæ ad humanam vitam pertinent, cum eam Ariſtoteles nullo modo contrahat. Item, cum doceret, quodnam ſit huius artis munus, dixit, non eſſe perſuadere, ſed poſſe, quæ in ſingulis credibilia ſunt, perſpicere. Eius diſcipulus, vir doctiſſimus, Alexander Aphrodiſenſis,* In lib. 1. top. ſub initium. *eandem ſecutus eſt opinionem: ſcriptum enim reliquit, rhetoricam, & dialecticam in omni rerum genere verſari. M. Tullius, & ſi iunior contra ſenſerit; tamen in ætate matura hanc amplexatus eſt ſententiam, eamque pluribus in locis docuit; ex quibus vnum vel alterum ſubijciam. Cum ergo hanc dubitationem fuſe copioſeq; aliquando tractaſſet, docuiſſetq; ceteros artifices quaſdam proprias habere artes, hæc adiecit verba:*

ſed

ſed oratorem plenum, atque perfectum eum eſſe dicam, qui de omnibus rebus poſſit varie, copioſeque dicere. Alio loco de eodem perfecto oratore loquens, ait, Omnia quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ei ſunt dicenda, qui hoc ſe profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Alio loco, Nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in vllo genere dicendi. Alibi, vna eſt enim quod ego externa die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquentia, quaſcũque in oras diſputationis, regioneſue delata eſt. Nam, ſiue de cœli natura, ſiue de terræ, & quæ apud eundem ſequuntur. De Quinctiliano nihil eſt quod dicam, qui hanc difficultatem tractauit, & quod nos docemus, contrarias etiam ſententias refellendo, demonſtrauit. Eandem opinionem habuit Cornelius Tacitus in eo, quem de oratore compoſuit dialogo. Hermogenem, quem aliqui in aliam ſententiã trahunt, a nobis eſſe, apertiſſime ex eius verbis demonſtro. Is itaque grauiſſimus auctor, & inſignis dicendi magiſter, definiens rhetoricam, dixit, eſſe artem dicendi ἐν ταῖς βουλαῖς, id eſt, in conſilijs & ſenatu; & in δικαστηρίοις, i. in foro & iudicio, καὶ πανταχοῦ, hoc eſt, & vbique; ac ſi dixiſſet, in omni ſermone, in omni conuentu, & in omni

Libro 2. de Ora.

Libro 3. de Ora.

Libro 3. de Ora.

Corn. Tacit.

diſputatione. Nec mirum videri debet, quod ita ſenſerit Hermogenes, cum ſuis temporibus iam apud omnes dicendi magiſtros oratoris materiam nullo certo rerum genere eſſe comprehenſam, eſſet exploratum. Eandem denique ſententiam meliores, ac doctiores rhetores poſtea ſunt ſecuti, atque etiam nunc ſequuntur: quorum nomina nihil eſt, cur in medium afferamus. Deinde, eadem poſitio confirmatur hac ratione ſatis firma: ſi dialectica, quod etiam qui contra nos ſentiunt, concederent, nullam habet certam materiam, ſed in omni re verſatur; cur non etiam rhetorica? quæ eſt ei perſimilis, quæ ei in hac potiſſimum re, vt Ariſtoteles docet, ex altera parte reſpondet. Huc etiam facit, quod ſupra ex M. Tullij doctrina adnotauimus, rhetoricam eſſe quaſi miniſtram, comitemque ſapientiæ, cui omnes res humanæ atque diuinæ ſubiectæ ſunt: quare, neceſſe eſt vt in tota illa regione comes verſetur, quam eius domina peragrat. Ad hæc, rhetorica eſt ars communis, omnibus hominibus aliqua parte inſita, qua in vnaquaque re vti conſueuere: quid igitur volumus eam ad certam quandam materiam conſtringere, & in anguſtum, ſine vlla neceſſitate contrahere? complexio videtur neceſſaria: quod ſumptum fuit, & communi rhetorum ſententia, & hac Ciceronis illuſtri auctoritate confirmatur.

Libro 1. Rhe. c. 1.

Cic. li. de Orat. Ariſt. li. 1. Rhet. cap. 1.

firmatur. Cęterarum vero artium ſtudia fere reconditis, atque abditis fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in vſu, atque in hominum more, & ſermone verſatur. Poſtremo confirmabitur efficaciſſime hæc ſententia, cum alio loco docebimus, omnes quęſtiones finitas, & infinitas, actionis & cognitionis eſſe eloquentiæ ſubiectas: atque etiam cum demonſtrabimus plenum atque perfectum oratorem debere eſſe omnium rerum cognitione peritum.

Octaua poſitio: quamuis oratoris materia ſint res omnes: tamen frequentius, quæſtiones ciuiles tractat: ac proinde hoc quæſtionũ genus eſt præcipua, ac magis propria oratoriæ facultatis materia. Hanc doctrinam docuit Plato, cum Socratem & Phædrum ita loquẽtes fecit. An non, ait Socrates, rhetorica omnino ars erit alliciens animam per ſermones, non in iudicijs modo, ceteriſque publicis cetibus, verum etiam in priuatis congreſſibus, eadem de magnis quibuſcunque rebus & paruis. Nihil enim honorabilius in magnis, quam in exiguis ex recta artis ratione ſe gerere. Nunquid tu hæc audiſti? Reſpondet Phædrus: Non ita prorſus per Iouem. Verum circa iudicia præcipue ars iſta dicitur, ſcribiturque, nec non circa conciones: vltra vero eam porrigi, non audiui. Vbi animaduerte, Dialog. de pulchro.

uerte, illud verbum, præcipue: Et cum Phædrus ait, ſe non audiuiſſe eam vltra porrigi, non negat, eam verſari in alijs rebus, vt ex antecedentibus, & conſequentibus conijcere licet. Idē docuit expreſſe Alexander Aphrodiſenſis, qui cum dixiſſet oratoris materiam eſſe res omnes, addidit, eſſe quandam maxime propriam eius materiam in iudicijs, deliberationibus, ceteriſq; partibus rerum publicarum verſari. Idem non obſcure ſignificaſſe videtur Hermogenes, qui cum docuiſſet rhetoricam verſari in omni ſermone, poſtea ſolum ciuilem quæſtionem, tanquam præcipuam huius artis materiam, definiuit. Adde etiam quod hæc ars primum in foro fuit inuenta, & cauſſis ciuilibus adhibita, vt ex Cicerone cognoſcere licet; & poſtea ad omnes res copioſe ornateq; tractandas traducta fuit. Itaque ſicuti medicina primū ad morbos curādos eſt inuenta, quod hanc ob cauſſam homo potiſſimum hac arte indigeat, deinde ad valetudinem tuendam & conſeruandam, vt ex Galeno diſcimus, tranſlata fuit; ita eloquentia primum ad iudiciorum contentiones, & deliberationum controuerſias fuit accommodata, deinde ad omnes alias res ornate explicādas, non ſolum ſuauitatis, ſed etiam neceſſitatis cauſſa, cępta eſt adhiberi. Neque enim dubium eſt, quin iiſdem orationis luminibus, & ornamentis omnium

Cōmen. in Top. Ariſt.

In Brutó.

Gale. ad Traſib.

rerum

rerum genera illuſtrari, & exornari poſſint.

Nona poſitio: Hominum animi, poſſunt dici materia ſubiecta eloquentiæ, eo modo, quem ſupra in vltimo fundamento explicuimus. Confirmant hanc poſitionem rationes ſuperius allatæ pro ſexta ſentẽtia, & hæ M. Tullij auctoritates. Libro 2. de Ora. *Quis enim neſcit, maximam vim exiſtere oratoris in hominum mentibus, vel ad iram, aut ad odium, aut ad dolorẽ incitandis, vel ab hiſce iiſdẽ permotionibus ad lenitatem, miſericordiãq; reuocandis? Et paullo infra: Hoc enim eſt proprium oratoris, quod iam ſępe dixi, oratio grauis, ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata. Et non multo poſt, requirit in oratore, cognitionem de humani generis moribus, vt orationem poſſit efficere ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos accommodatam. Hanc eandem doctrinam prius elegantiſſime in Phædro docuit Plato, vbi eorum ait artes eſſe imperfectas, qui de animorum affectionibus cognoſcendis nihil docent. Propterea eius diſcipulus Ariſtoteles hac de re fuſe docteque in ſua rhetorica diſputauit.* Lib. 2. *Ex quo facile intelligeres, errare eos, qui dicunt, non eſſe neceſſarium his de rebus in rhetoricis agere: de quibus nos agemus, cum de oratoris officio alio integro libro ſcribemus.* Trap.

Quincta pars, in qua non nullæ afferuntur, ac ſoluuntur dubitationes.

ANTEQVAM *huic quæſtioni finem facio, quaſdam afferam, ac diſſoluam, dubitationes, & non nullas ex ſupra allatis rationibus, quæ contra noſtras poſitiones pugnant, refellam. Prima dubitatio: ſi rhetorica habet pro ſubiecta materia res omnes, quas ornate dicendo tractet, ergo etiam grammatica in omnibus rebus de illis congrue loquendo verſabitur; quod eſt falſum, & inauditum. Primum, quid ſi hanc totam ratiocinationem concederem? nec enim Grammatici noſtri temporis ſunt vndequaque perfecti, dum ſolam partium orationis conſtructionem, & quattuor grammaticæ partes norunt, & tradunt. Nam olim illi perfecti Grammatici non ſolum congrue loquendi canones docebant, ſed etiam quoſcunque auctores legebant, enarrabant, corrigebant; &, vel approbando, vel reijciendo, & quaſi capite damnando, iudicabant: ac proinde artium omnium cognitione erant imbuti, & ex officio in rebus omnibus, omnium ſcripta ſaltem enarrando, aliquo modo verſabantur. Huc facit, vt nunc ceteros mittamus auctores, quod aliquando M. Tullius ſcripſit: In grammaticis poetarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpre-*

Quinct. li. 1. c. 4. M. Var. io apud Diome. lib. 2. Libro 1. de Ora.

terpretatio, pronunciandi quidam ſonus. Deinde, dicerem non eſſe parem rationem: quia grammaticus ſatis officio ſuo facit, ſi eos quia ad ceteras artes cognoſcendas ſeſe conferre volunt, congrue loquendi rationem doceat: at vero orator debet res omnes ſibi propoſitas copioſe explicare, artificioſeque perſuadere.

Secunda dubitatio: qui fieri poteſt, vt oratoria facultas habeat res omnes pro materia; cum res omnes ſint diuerſarum artium materia, & vna eademque res non poſſit pluribus artibus eſſe ſubiecta? & vt eſt in prouerbio, tractant fabrilia fabri: nec ſutor vltra crepidam. Primum, petam ab aduerſario, qui fieri poteſt, vt dialectica (quod non negaret) omnibus in rebus verſetur? Deinde, iam docuimus vnam & eandem rem poſſe a diuerſis artibus tractari, ſed ſub ratione diuerſa. Poſtremo, cum dicimus rhetoricæ omnes res eſſe ſubiectas, id non eſt ita accipiendum, vt velimus aſſerere rhetoricam explicare res omnes, & omnium rerum naturas, proprietates, ac partes inueſtigare, quod eſt ſingularum artium munus; ſed affirmamus oratori, rerum omnium cognitione, & artificio dicendi prædito, omnes res ornate, & copioſe, & ad communem ſenſum accommodate eſſe tractandas. Et quoniam di- Lege Quinct. libro 2. cap. 21.

In Phędro. *cendo potiſſimum veriſimilia ſectari debet, quæ diſcernere nequit, vt ſapienter animaduertit Plato, niſi veritatem noſcat; ideo aliqua ipſarum rerum ei neceſſaria eſt cognitio. Ex quibus colligeres diuerſa ratione, rhetoricam, dialecticam, & ſapientiam in rebus omnibus verſari. Nam ſapientia res omnes tractat eas demonſtrando, cauſſas & principia inueſtigando: dialectica probabilia inquirendo, & quandam firmam opinionem de eis afferendo: rhetorica vero ſolum perſuaſionem aliquam popularem faciendo.*

Tertia dubitatio: diximus Ariſtotelem exiſtimaſſe res omnes eſſe rhetoricę ſubiectas, quod videtur omnino falſum. Primum, quoniam Libro 1. Rhe. c. 3. *aliquando ſcriptum reliquit, rhetoricam in ijs rebus verſari de quibus conſultamus, & artes non habemus: ergo non verſatur in ijs rebus, quas aliæ ſcientiæ tractant, ſi eſt de ijs, de quibus non habemus artes. Huic rationi hunc in modum occurreres, dicendo rhetoricam eſſe de ijs rebus, de quibus artes non habemus, prout ex ijs, quæ ſunt in alijs artibus, quoſdam communes ſpectat locos, qui valent ad fidem faciendam, & ad perſuadendum, quod nullius eſt alterius artis. Solum itaque Ariſtoteles affirmare vult, hanc facultatem quædam ſpectare, quæ in alijs non conſiderantur*

tur artibus, quibus tamen ad omnes res tra-
ctandas vtitur. Deinde, opus oratoris, ex Lib. I.
Ariſtotele, eſt perſuadere: at perſuaſio re- cap. I.
fertur ad actionem; cum is dicatur perſua-
ſus, qui quod alius perſuaſit, facere eſt pa-
ratus: igitur in ijs ſolum quæſtionibus ver-
ſabitur, quæ ad actionem referuntur, cuiuſ-
modi ſunt quæſtiones ciuiles. Hæc ratio pa-
rum vrget, quoniam non ſolum perſuademus
agenda, ſed etiam credenda, & intelligen-
da: adde, quod ſi quid iſta ratio probaret,
neceſſario etiam conficeret genus laudationis
huic arti, contra Ariſtotelis ſententiam, ſub- Lib. I.
trahendum eſſe, cum in eo nihil ſit neceſſe, vt cap. 3.
auditores ad aliquid agendum prouocentur:
Quare, nihil video, cur perſuaſio non poſ-
ſit etiam ſignificare fidem, ſeu intelligentiam
ad popularem ſenſum accommodatam: ſed de
perſuaſione ſequenti diſputatione latius.

Quarta dubitatio: quid dicendum eſt de quæ-
ſtionibus cognitionis, ni ita tractentur, vt ad
actionem referantur? De hac dubitatione alias
integra diſputatione dicemus; nunc breuiter re-
ſpondemus, has etiam quæſtiones eloquentiæ fini
bus contineri, etiam ſi ad cauſſam, ſeu quæſtionē
finitā non reuocentur. Quod ſi cum M. Antonio Comen.
Mureto obijcias, has quæſtiones non contineri in Catil.
ſub vllo trium cauſſarū genere, ac proinde ora-

teri non eſſe ſubiectas, reſpõderet Riccobonus, non omnem rhetoricæ materiam ſub aliquo ex illis tribus generibus contineri: Sed hęc reſponſio, cum id petat, quod in quæſtionem vertitur, a Mureto facile rideretur. Dic igitur eas reuocari ad genus demonſtrationis: ſed de hac re plenius in eo libro, in quo de tribus cauſſarum generibus diſputabitur.

Poſtrema dubitatio, ſub quo nam cauſſarum genere continentur conciones noſtri temporis? De hac re libro proxime citato, ex profeſſo agam; nunc breuiter reſpondeo, mihi nullo modo placere, quod quidam modernus auctor docuit, noſtri temporis conciones ſolum ad genus pertinere deliberatiuum. Nam, multas inuenies apud antiquos Patres conciones, quæ ſolũ, vel virtutum, vel hominum laudes continent: multas etiam, quę ſolum in docendo verſantur: non nullas, quæ noſtræ religionis cauſſam aduerſus alienigenas defendunt. Et Saluator noſter, ſuos diſcipulos non ſolum ad hortandũ, ſed etiam ad docendum miſit. Quæ autem auctor ille pro ſua ſententia argumẽta affert, nihil prorſus concludunt, vt alio loco, vbi plures rationes pro noſtra ſententia afferam, aperte demonſtrabo. Fatemur tamen noſtros oratores ſæpius in deliberationis genere verſari. Reliquum' eſſet, vt eas ſolueremus rationes, quas ſuperius

Ant.Ric cob.

Mat.vlt.

ad

ad confirmandas varias opiniones attulimus; Sed quoniam, vel ex dictis facile ſoluuntur, vel noſtras poſitiones confirmant, vt in hoc immoremur, nihil eſt neceſſe. Sit igitur huic parti, & diſputationi finis: & ad aliam cauſſam explicandam tranſitum faciamus.

De fine Rhetoricæ, an eius finis ſit perſuadere, Diſputatio VIII.

QVAM *ſit neceſſaria in omni arte tradenda finis cognitio, docte quidem, atque eleganter, princeps inter Romanos orator, tunc indicauit, cum in altero de Inuentione libro, hæc verba literis conſignauit. Quorum igitur generum fines et exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Ex qua ſententia perſpicue intelligi licet, nulla idonea poſſe tradi in arte præcepta, niſi artis finis fuerit cognitus, planeq; perſpectus. Siquidem, vt Ariſtoteles in phyſicis docet, finis eſt cęterarum cauſſarum norma, & ratio. Quod ſi in omni arte finis ſpectandus eſt, maxime in iis, quę in actione verſantur, & ſunt in coniectura poſitæ, in quarum numero, vt ſupra docuimus, poſita eſt rhetorica. Vt itaque omnia præcepta, quæ in hoc noſtro de arte dicendi opere daturi ſu-*

Lege Quinct, li.2.c.15. Franc. Picũ libro 2.de vani docti gen, cap.4.

Libro 2. Phyſi.

mus, appoſite idoneeque tradantur, quinam ſit proprius huius artis finis, nobis profectò explicandum erit. Et, vt quod hac diſputatione quærimus facilius percipiatur, quid nomine finis intelligere debeamus, primum aperiendum eſt.

Finis, vt ex Ariſtotele loco paullo ante cita to diſcitur, eſt id, quo referuntur omnia, & id
In Gorgia. *cuius cauſſa omnia alia fiunt. Vnde Plato dixit, finem ſibi videri eſſe* πασῶν τῶν πράξεων ἀγαθὸν, καὶ ἐκείνου ἕνεκα δεῖν πάντα τὰ ἄλλα πράττεσθαι, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο τῶν ἄλλων: *hoc eſt omnium actionum bonum, & illius cauſſa oportere om-*
Lib. de princ. rhet. *nia alia agere; & non ipſum aliorum. Et Auguſtinus, finem in omnibus rebus eſſe ait, ad quem cuncta referuntur; cuius cauſſa fiant reliqua*
Cic l. 1. de Fin. *omnia. Finis ergo eiuſmodi eſſe debet, ex omniũ philoſophorum ſententia, vt ad ipſum omnia referri oporteat, ipſum vero nuſquam. Quærimus igitur, quodnam in hac arte ſit id, quo omnia, quæ in ea tractantur, referri debeant. Quod Latini finem dicunt, Græci* τέλος, *&* σκόπον, *vo-*
Galen. *cant. Sunt autem, qui inter* τέλος, *&* σκόπον
An. Ric. *hoc diſcrimen aſſignent, vt* σκόπος, *dicatur res ipſa propoſita, vt in arte medica, ſanitas:* τέλος *vero, rei propoſitæ conſecutio, ſanitatis ſcilicet*
Cap. 29. *adeptio. Inueſtigatur autẽ cuiuſque artis finis, vt libro de Arte valetudinis tuendæ adnota-*

uit

uit Galenus ex officio. Officium vero in vnaquaque arte id dicitur, quod artifex pręſtare, et efficere ad finem conſequendum, debet. Quid autem cuique arti præſtandum ſit, cum de officio oratoris alio libro inſtituta fuerit diſputatio, planius explicabitur. Finis igitur id erit, ad quod officium refertur: & ſicuti finis ſine officio, ita officium ſine fine recte cognoſci nequit; cum hæc duo ſint inter ſe maxime affecta, quorum ea eſt natura, vt vnum ſine alio intelligi non queat. Ex his igitur quid in præſentiarum quæratur ſatis conſtare arbitror; de quo variæ fuerunt rhetorum opiniones.

Prima Fabij Quintiliani, qui ex profeſſo ab Ariſtotelis, & M. Tullij ſententia diſſentiens, exiſtimauit rhetoricæ finem eſſe apte dicere ad perſuadendum; motus non nullis leuibus ac frigidis argumentis, quæ poſtea diligenter diluemus. Quam opinionem quidam alij Scriptores libenter ſequuntur. Libro 2. cap. 15. Streb. in lib. 1. de Orat.

Cecunda ſentētia communiſſima omnium fere rhetorum, qui defenderunt ſuæ artis finem eſſe, perſuadere: quorum loca paullo inferius afferam. Verum quidam, animaduertentes oratorem non ſemper perſuadere, huic opinioni, vt oēm calumniam vitarent, addiderunt, quatenus conditio rerum, & perſonarum patitur. Et qm̄ Marcoman. apud Victo. Her mag. vt refert Aug. lib. de prin. rhet.

alij

alij etiam artifices perſuadent, tandem addendum putarunt, in ciuilibus quæſtionibus.

Tertia eſt aliorum, qui duos conſtituunt rhetoricæ fines: alterum, quem vocăt, intrinſecum, & hic finis eſt bene, ſeu apte dicere: qui finis eſt in manu oratoris poſitus, quem ſemper poteſt attingere: alterum externum, nimirum perſuaſionem, ſeu perſuadere, qui finis ab auditorum voluntate pendet. Et per hanc diſtinctionem non nulli Quinctilianum cum Cicerone conciliare volunt: ita vt Fabius intelligendus ſit de fine interno, Cicero vero de externo.

In lib. 1. de Inuē. *Quarta ſententia eſt Marij Fabij Victorini præſtantiſſimi rhetoris, qui ſtatuam auream in foro Traiani ſibi poni meruit, & diuum Hieronymum habuit diſcipulum: is fatetur finem rhetoricæ eſſe perſuadere, & ſemper oratorē hunc finem aſſequi, licet non ſemper perſuadeat. Hăc opinionem inferius exponam, cum eam confutabo. Vt hanc maximi momenti controuerſiam clare explicemus, non nulla fundamenta nobis ponenda ſunt.*

Pro primo fundamento in memoriam reuocare oportet, quæ ſupra diximus de differentijs inter artes certas, & artes coniecturales; ex quibus huius quęſtionis explicatio maxime pendet. In eo igitur hæ artes, omiſſis alijs differentijs, maxime diſtinguuntur, quod certarum artium

fines in

fines in ipſorum artificum ſunt poteſtate; ita vt non ſolum eos ſibi proponant; ſed etiã quandocunque voluerint, aſſequantur. At vero fines artium coniecturalium, licet ſemper ſint propoſiti; tamen non ſunt in manu artificum, nec ſemper attinguntur. Et quamuis, vt initio huius diſputationis ſcripſimus, artium omnium natura, ac vis ex fine petenda ſit: tamen, non eodem modo. Nam perfectæ artis natura non ſolum ex finis propoſitione, ſed etiam ex conſecutione perpenditur; imperfectę vero nõ item, vt ſupra ſcripſimus. Licet ergo nulla ars abſq; finis propoſitione conſtitui queat; vt prudenter Galenus ſcriptum reliquit: tamen earum perfectio, non vna atque eadem ratione ſpectatur. Quamobrem, vt paucis, quæ ſupra latius ſcripſimus, complectamur, perfectarum artiũ abſolutio ab extremo fine, a quo nunquam aberrant, petenda eſt: neque enim bonus pictor appellaretur, qui ſuæ artis finem non eſſet adeptus: Imperfectarum vero non a fine, quem ſæpe non attingunt, ſed ab officio, & opere proprio ſpectari debet: & tunc cenſendæ ſunt perfectæ, cum ſuo officio præclare functæ fuerint: nec quicquam quod in arte ſit ad finem conſequendum idoneum, prætermiſerint. Ex his intelligi licet, varia ratione artes perfectas & imperfectas ex fine definiendas eſſe. Perfectę

Lib. ad Traſib. cap. 28. Lib. de cõſt.art. med.

enim

enim ex finis propoſitione, & adeptione commode finiri poſſunt: at coniecturales ex propoſitione tantum. Quare, ſi apud probatos ſcriptores, vt apud Platonem, inueneris rhetoricam definitam fuiſſe per finem, vt cum dicitur, eſſe perſuadendi artem, intelligendi ſunt de fine ratione propoſitionis: quod nimirum, ſit ars quædam, quę omnia ad perſuaſionem refert. Atque hęc de primo fundamento.

In Phil.

Secundum fundamentum: verbum, perſuadere, apud Latinos idem ſæpe ſignificat, quod conſilium dare. Vt apud Terentium, cum ait: Is mihi perſuadet nuptias: quæ ſignificatio ab inſtituto noſtro eſt aliena. Interdum idem valet quod, fidem facere, & vtid quod dicitur, tanquam verum, credatur, efficere: vnde nati ſunt hi dicendi modi: Hoc mihi perſuaſit; Ei perſuadere non potui, & alij ſimiles. Et in hac ſignificatione accipitur hoc verbum, cum quęrimus, An finis oratoris ſit perſuadere, hoc eſt fidem facere. Hæc autem perſuaſio duobus modis accipitur: altero modo pro ipſa actione, & functione Oratoris, qua dicendo perſuadere connititur: altero vero pro illa fide, quam dicendo in animis auditorum gignit: Et de perſuaſione hoc poſteriore modo ſumpta, intelligenda eſt pręſens diſputatio. Neque enim quiſquam diceret, illam perſuadendi functionē eſſe

oratoris

oratoris finem, ſicuti nec medici actionem, medicæ artis, vt eleganter ad Traſibulum ſcribēs, docuit Galenus, vbi functionem artis a fine diſtinguit, eamque non eſſe finem, ſed ante finem docet.

Tertium fundamentum, in quo explicandum eſt, quot ſint perſuaſionum genera. Duo itaque, vt ex Platone cognoſcere licet, ſunt genera perſuaſionum: alterum diſciplinæ, ſeu ſcientiæ, quod διδασκαλικὸν*, Græci vocant; quod veram perfectamque cognitionem eius, quod perſuadetur, in animis auditorum conficit. Vt cum Geometra demonſtrat triangulum tres habere angulos duobus rectis æquales: vel cum Aſtrologus probat Solem eſſe multis partibus maiorem terra, aut terram eſſe rotundam: vel cum Philoſophus naturalis probat hominem eſſe interitui obnoxium, quod ex rebus contrarijs ſit conflatus. Et hæc quidem perſuaſio earum eſt artium propria, quæ perfectam ſcientiæ naturam ſunt ſortitæ: vt eſt Phyſiologia, Geometria, Aſtrologia, & aliæ harū ſimiles. Alterū genus cōtinet perſuaſionē fidei, ſeu opinionis, quæ perſuaſio ob ſuam imbecillitatem non peruenit, ad ſcientiā, ſed ſolum opinionem quādā efficit, quam Græci,* πιστικὴν*, hoc eſt, credulā, vocant. Vt ſi quis probaret honores contemnendos eſſe, quia nō ſunt ſtabiles: futurā*

In Gorg.

Ariſtot. li.1.Rhetor.c.2.

eſſe pluuiã, quia aer eſt nubiloſus. Et hęc perſuaſio ad eas artes pertinet, quæ demonſtrationes non habent, ſed probabilibus rationibus vtuntur. Cap. 2. *Neque enim, vt præclare libro primo de Moribus ad Nicomachum ſcripſit Ariſtoteles, mathematicæ demonſtrationes ſunt in omni arte quærendæ: & hoc poſtremum perſuaſionis genus ad oratorem pertinet: quod quamuis ſit ei cum dialectico aliquo modo commune; tamẽ inter oratoriam & dialecticam perſuaſionem non nihil eſt diſcriminis. Etenim dialecticus id inquirit, quod eſt in re ipſa probabilius, ſiue ſit futurum hominibus credibile, ſiue non: cum nõ tam laboret, vt rem ipſam perſuadeat, quam vt probet: quo fit, vt ſuam diſputationem non ad hominum animos, ſed ad rei naturam accommodet: vt, ni ſcientiam, ſaltem aliquid ſcientię proximum, & affine probando creet. Orator autem non tam quid ſit in rei natura, quam quod eſt idoneum ad auditorum animos permouendos, & quoquo voluerit flectendos, in quibus tractandis totus eſt occupatus, ſpectat. Dialecticus itaque id, quod eſt magis aptum ad docendum, orator vero quod eſt accommodatius ad perſuadendum quærit: dialecticus credibilia, & ἔνδοξα, ideſt probabilia, & communi opinioni accommodata, orator vero πιθανὰ, ideſt veriſimilia, & perſuaſibilia proſequitur:*

dialecti-

dialecticus apud viros doctos de rebus ad grauiores artes & ſcientias ſpectantibus fidem facit: Orator vero etiam apud populum, popularem & ad communem ſenſum accommodatam perſuaſionem gignit. Eſt ad hanc doctrinam demonſtrandam illuſtris apud Ciceronem præfatione in Paradoxa auctoritas; vbi refert M. Catonem in Senatu locos graues ex Philoſophia tractare ſolitum fuiſſe, abhorrentes ab vſu forenſi & publico: qui tamen vt Stoicus diſputabat, & nullum ſectabatur orationis florem, neque dilatabat argumentum, ſed minutis interrogatiunculis, & quaſi punctis, quod proponebat, efficiebat. Et cum de iiſdem rebus ipſe eſſet acturus, ita ſcripſit: Tentare volui, poſſentne proferri in lucem, & ita dici vt probarentur: an alia quædam eſſet erudita, alia popularis oratio. Dialecticus itaque, vt hoc fundamentum perficiamus, probabilia, Orator vero perſuaſibilia ſectatur: de quibus fuſius alio loco dicetur. His notatis, ſtatuo has poſitiones.

Ci. in Parad.

Prima poſitio: Finis rhetoricæ eſt perſuadere. Eſt hæc poſitio contra ſententiam Fabij, quam his rationibus breuiter refellam. Primū doctiſſimorum hominum ſententia: Plato definiuit rhetoricam per perſuaſionem, tanquā per eius finem: quæ perſuaſio ſi non ſit rhetoricæ

In Gorgia.

finis

ſinis nulla alia ratione ad eam pertinebit. Quod ſi Fabius dicat hoc loco Platonem, non tam ſuam, quam Gorgiæ opinionem inſinuere; quid dicet ad id, quod in Philebo ſcriptum reliquit, vbi rhetoricam artem eſſe perſuadendi aſſeuerauit? Et in Phædro, vbi ex propria ſententia de rhetorica non nihil diſputauit, ideo orationem ab oratore ſuſceptam eſſe ait, vt in animis auditorum perſuaſionem gignat: & oratorem ab hoc fine, Perſuaſorem, vocat. Iſocrates, cuius domus dicendi officina in vniuerſa Græcia dicebatur, definiens rhetoricam, vt Quinctilianus refert, dicebat, eſſe, πειθοῦς δημιουργὸν, id eſt perſuaſionis opificem. Ariſtoteles ex eodem fine hanc facultatem definiuit: & in tertio Ethico cum dixiſſet artifices non conſultare de finibus, exemplum attulit de medico, qui non conſultat, an ſit ſanaturus, & de oratore, qui pariter non conſultat, an ſit perſuaſurus. M. Tullius idem in rhetoricis de Inuentione ſenſit, idque Quinctilianus fatetur; ſed ait Ciceronem hos libros nō probaſſe, cum aliquando ſcripſerit, eos rudes & impolitos ſibi excidiſſe. Verum, ſi quæ in matura ætate de eadem re ſenſerit, obſeruare voluerimus, eum in hac ſententia perſtitiſſe inueniemus. Facit enim aliquando Craſſum dicentem, ſe didiciſſe oratoris officium, eſſe dicere ad perſuadendum accommodate.

Libro 2. cap. 15.

Cap. 3.

Lib. 1.

Lib. 1. de Orat. in procem.

Li. 1. de Orat.

date. Sed dicat aliquis acutulus, Ciceronem
hoc loco, non quod ipſe ſenſerit, ſed quod
Craſſus ab alijs didicerit, retuliſſe: ſed quid Libro 2.
dicetur ad id, quod alibi de ſua ſententia ſub de Ora.
Antonij perſona expreſſit? cum dixit, Om-
nem dicendi rationem tribus ad perſuadendum
rebus initi. Idem ſenſit vir grauiſſimus Plu-
tarchus, qui rhetoricam deſcribens, dixit eſſe
facultatem appoſita dicendi ad perſuadendum.
In hanc etiam ſententiam adduceres Herma- Pe. Moſ.
goram, cum quæ in libris de Inuentione ſcri-
pſit Cicero, ex illius ſcriptis exhauſerit. Idem Cice. in
ſenſit auctor Herennianus. Fuit hæc opinio Bru.
antiquiſſima in populo Romano, vt ex qui- Au. Gel.
buſdam verſibus Ennij a Cicerone recitatis, col li. 12. ca
ligere licet. Inducit Ennius populum laudan- pit. 2.
tem M. Cethegum antiquiſſimum apud Roma-
nos oratorem, quem, Florem populi, Suadę-
que, hoc eſt, Deæ perſuaſionis, medullam
populus appellabat. Ex quo etiam loco quid
Tullius hac de re ſenſerit, facile perſpicitur;
vbi ita ſcribit. πειθὼ, quam vocant Gręci,
cuius effector eſt orator, hanc, Suadam appel-
lauit Ennius. In eadem præterea ſententia
Athenæus, & Apollodorus, fuerunt. Et ne
plures auctores ex rhetorum ſcholis citem, pla- In ſum-
cet hunc locum, Diui Thomæ, & Bonauentu- ma p. 2.
ræ teſtimonio concludere; qui duo optimi rerum q.7. ar.2

inquiſitores, & iudices, idem quod nos docemus, docuerunt. Deinde, id eſt in aliqua arte finis, quod eſt in ea extremum, & quo referuntur omnia, vt ex ijs, quæ ſupra ſcripſimus, planum eſt: at nemo negaret id, quo tandem orator potiri vellet, non eſſe perſuaſionem, & in hunc ſcopum omnia quæ agit eum non dirigere; igitur perſuaſio erit oratoris finis. Poſtea, in omni arte finis diſtinguendus eſt ab officio: atqui apte, ſeu bene dicere ad perſuadendum, eſt oratoris officium; nec enim aliud quiſpiam cum ratione aſſignabit, igitur non poterit eſſe finis: reſtat igitur, vt finis ſit ipſa perſuaſio. Quo loco peterem ex aduerſarijs, quid ſibi velit illud, quod in explicatione ſuæ ſententiæ ponunt, Ad perſuadendum; ſi igitur apte, ſeu bene dicimus ad perſuadendum, perſuaſio erit id, quo referuntur omnia. Peterem item, cur, ſi quam orationem ipſi haberent, in ea multum laborarent? reſponderent credo, vt apte & idonee dicerent: ſed iterum ſciſcitarer, an ſolum vellent apte dicere, an vero aliquid amplius deſiderarent? profecto, ni deſipere, & quod in animo incluſum habent, omnino occultare vellent, dicerent etiam, ſe velle perſuadere; igitur perſuaſio erit finis, cum ſit in dicendo vltimum. Ad hæc, quamuis alicuius artis finis

poſſit

poſſit referri ad aliam artem, ſicuti finis artis equeſtris ad artem militarem; tamen, nunquam poteſt referri ad aliquid, quod ſit in ipſa arte; quia idem eſſet finis, & inſtrumentum, & medium & vltimum: at in arte dicendi, apte dicere refertur ad perſuaſionem: igitur non poteſt eſſe finis: contra vero, licet perſuaſio referatur ad finem artis Politicæ, id eſt ad ſtatum reipub. & ad pacem conſeruandam, nunquam tamen refertur ad aliquid, quod ſit in ipſa arte: igitur. Iam vero, omnis humana actio ſuſcipitur alicuius finis gratia, ad quē ſua natura refertur, alias enim temeraria ac vana cenſeretur: ac nullus alius eſt finis, cuius cauſſa orator orationem conficiat, & in foro dicat, niſi perſuaſio, igitur: alias enim declamator, qui domi comparandæ eloquentiæ cauſſa dicit, nihil ab oratore differret, cum ille etiam apte dicere, pro fine habere poſſit, & habeat. Denique, noſtra ſententia ex argumentationum contrariæ ſententiæ ſolutione, efficaciter confirmabitur. Ariſt. libro primo Eth. cap. 1.

Secunda poſitio: Qui M. Fabium cum M. Tullio conciliare volunt, in vanum laborant. Primum, ex profeſſo, & data opera Fabius ſeſe oppoſuit Tullio, & eum erraſſe affirmauit, & ambos de vno eodemque eloquentiæ fine, cum, vt quæcunque alia res vnum tan-

tum habeat, locutos fuiſſe exiſtimandum eſt: propterea, fruſtra, eos conciliare nituntur. Deinde, ſi qua ratione eos conciliare licet, certe per illam diſtinctionem finium: ſed iſta diſtinctio, vt ſtatim dicemus, non eſt firma, igitur.

Tertia poſitio: diſtinctio illa de duplici fine non videtur recipienda. Primum quidem, quod apud veteres ſcriptores nullibi reperiatur expoſita, cum tamen ſit in promptu: proinde tanquam noua pro ſuſpecta haberi debet. Deinde, quod recentiores finem vocant, antiqui, ἔργον, ideſt opus appellant, & finem τέλος: confundunt ergo ac permiſcent iſti finem, & opus. Poſtea, hi fines, quos neoterici extrinſecos nominant, vt ſanitas in medicina, perſuaſio in rhetorica, non ſunt extranei, ſed maxime inſiti, atque ipſis artibus infixi, cum ab his tota artis natura petenda ſit: igitur. Neque enim quiſpiam diceret (modo quid diceret, animaduerteret) ſanitatem eſſe extrinſecam in arte medendi; cum omnia, quæ medici docent; & efficiunt ad ſanitatem referant: alias enim in actuoſa Philoſophia, hominis finis non eſſet honeſta vita: nec in Chriſtiana diſciplina diuini numinis cognitio, aut potius amor, cum hos fines multi non attingant, quos iſti profecto

fecto extrinſecos vocarent. Itaque nullo modo fines extrinſeci ſunt dicendi, ij, ad quos omnia quæ in arte fiunt ab artifice referuntur.

Quarta poſitio: Marij Fabij Victorini opinio nulla ratione defendi poteſt. Cum itaque hic Commentator Ciceronem aduerſus Marcomanum defenderet, ait, Tullium poſuiſſe finem in rebus, non in euentu, hoc eſt in officio, & in ijs, quæ ad finem, ideſt ad perſuaſionem tendunt; quam ait eſſe finem. Sed ex hoc optimo dicendi magiſtro peterem, an officium dicat eſſe finem, & tunc ipſe minus profecto Tullium intelligit, quam Marcomanus intelligeret, cum Cicero inter finem & officium diſcrimen ponat: aut id, ad quod officium refertur, & quod officium conſequitur; & tunc certiſſimum eſt, oratores non ſemper conſequi eum finem, quem ſibi proponunt; cum non ſemper perſuadeant. Quare, cum res ipſæ, ideſt officium, non ſint finis, non poſſumus affirmare oratoris finem eſſe completum, vt hic auctor ait, ſi orator apposite ad perſuaſionem dicat, & non perſuadeat. Et cum ſemper bonus orator ſuo fungatur officio, ex quo artificum, qui in artibus non certis verſantur, præſtantia, vt diximus, ſpectari debet, ſemper ſuum finem attingeret, & perſuaderet, ſi finis in rebus,

id eſt in officio poſitus eſſet. Sed diceret aliquis, eloquentiam habere pro fine perſuaſionem, atq; hunc finem ſemper attingere, oratorem autem non ſemper: verum hoc nihil eſt, cum nulla alia reperiatur eloquentia, præter ea, qua optimi ytuntur oratores, qui non ſemper perſuadent: ni velis eos non eſſe oratores, qui cum dicunt, non perſuadent; quia interdum Cicero non fuiſſet orator.

In Dial. Anton. *Quincta poſitio: non placet, quod Pontanus dixit, apte dicere eſſe officium, & finem oratoris, & hunc finem referri ad perſuaſionem: Quoniam, vir alias doctus, confundit officium cum fine. Et ſi finis, vt ipſemet docet, eſt, id quo cuncta referuntur; quomodo, apte dicere, ſi refertur ad perſuaſionem oratoris finis eſſe poterit? Quare, cum M. Tullius ait, oratoris officium eſſe apte dicere ad perſuadendum, non duos indicat fines, vt citatus auctor ſcribit, ſed officium per finem docte eleganterq; exponit. Sed iam tempus eſt, vt quæ contra noſtram ſententiam diſputatur ea refellemus.*

Primum itaq; ita nos vrget Fabius: non ſolus orator perſuadet, ſed etiam multa alia in hominum animis perſuaſionem efficiunt: perſuadere igitur non erit finis oratoris proprius. Quod ſumptum fuit, patet; quia pecunia, gratia, dicentis auctoritas, dignitas,

meri-

meritorum recordatio, pulchritudo, tabulæ, tormenta, ac denique rei alicuius miſerabilis aſpectus, magnam vim ad perſuadendum habent, & interdum magis animos mouent, quam oratio ipſa, vt non nullis exemplis oſtendit Fabius; igitur: Hoc loco, hunc in modum, cum Cicerone ironicos admirari liceret: O plumbeum pugionem? Infirma itaque, & valde imbecilla argumentatione ad firmiſſimam ſententiam euertendam hic auctor nititur. Siquidem quæ enumerata ſunt, ſi proprie loqui velimus, non perſuadent, ſed potius corrumpunt, & peruertunt iudicis iudicium. Et præſertim pulchritudo, quæ ita ſolet iudicum oculos perſtringere, vt nihil videre queant. Neque enim iſta efficiunt, vt credas aliquem nocentem, vel innocentem eſſe: Si autem quidquam ad perſuadendum conferunt, oratoris dictione, & arte fit. Itaque tabulæ, quæſtiones, & tormenta non perſuadent, ſed oratores his ad perſuadendum vtuntur.

Premit deinde nos Fabius hac ſecunda non diſſimili argumentatione: multæ perſonæ præter oratores, ex ſe perſuadent, vt adulatores quorum perſuaſio ad multos penetrat, & in omnium animos ſeſe inſinuat, fœminæ, & pueri, qui ſæpe eloquentiæ fructum repor- Cice. in Orat.

tarunt, & multi alij artis dicendi rudis: quomodo igitur erit ſummi oratoris finis id, quod etiam artis expertes attingunt? Hanc obiectionem facile dilueres ex ijs, quæ ſupra de natura artium coniecturalium diximus, quarum fines ob cauſſam ibi expoſitam, qui earum ſunt ignari, conſequi interdum poſſunt: quamuis non ita frequenter, nec ita facile. Quæ doctrina priuatc locum habet in arte rhetorica; cuius maiora quædam initia omnes homines a natura habent: & ideo non eſt mirum, ſi qui eloquentia naturali ſunt præditi, quibuſdam alijs præſidijs extrinſecus adiunctis, vt, auditorum beneuolentia, a qua perſuaſionem potiſſimum pendere, ſummus orator Demoſthenes, dicebat, & cauſſæ bonitate, eum finem caſu aſſequuntur, ad quem conſequendum ſolus orator omnia idonce præſtare poteſt. Ideo prudenter M. Tullius dixit, finem oratoris eſſe perſuadere, dictione, non tabulis, non pecunia, non temere; dictione, inquam, ideſt oratione, quæ eſt oratori propria.

Tertio loco vrget nos aduerſarius, quia finis in aliqua arte is eſt dicendus, quem qui eſt in arte peritus & exercitatus ſemper attingit: atqui excellentes oratores, etiam ſi omnes eloquentiæ neruos adhibeant, & iuſtas cauſſas tractent, nō ſemper perſuadent: ergo abſurdum

eſſe

eſſe videtur eum huic arti ſtatuere finem, quem optimi artifices non aſſequuntur. Quod ſumptũ fuit multis exemplis demonſtrare licet, ſed vnũ, vel alterum attuliſſe ſufficiat. Cicero oratorum optimus apud Cæſarem pro Deiotaro orauit, & tamen nihil perſuaſit. in cauſſa etiam Miloniana, licet orationem omnium artificioſiſſimam habuerit, nihil dicendo obtinuit. Hanc argumentationem parum vrgere intelliges, ſi in memoriam reuocaris, quæ de artium, quæ coniectura nituntur natura, ſupra ſcripſimus: in quibus, etiam peritiſſimi artifices, interdum ſuum fruſtrantur finem: cum multis alijs extrinſecis præſidijs ad illum obtinendum indigeant. Neque horum artificum perfectio a finis conſecutione, ſed ab opere & officio petenda eſt. Quod autem attinet ad illam orationem pro Rege *Deiotaro, ideo fortaſſe non perſuaſit, quod non omnem, quam potuiſſet, artem adhibuerit, quod ipſe in quadam epiſtola ad Dolabellam fateri videtur: cum eam appellet, tenuem inopem, & ſcriptione magnopere indignam, & leuidenſe munuſculum craſſo filo. Adde etiam, quod Cæſaris animus erat omnino a Deiotaro auerſus. Quod attinet ad orationem illam abſolutiſſimam pro Milone, falſum eſt Ciceronem eam orationem, quæ nunc extat, apud iudices habuiſſe: habuit enim aliam,*

Libro 9. Epiſt. Epiſt. 12.

quam

Franc. Sylu. Hermo. Bar.

quam tamen Clodianorum acclamatione impeditus, perficere non potuit. Quare ſi Cicero eam habuiſſet, fortaſſe perſuaſiſſet; vt Milo, ſibi perſuaſit. Nam cum ei Maſſiliæ exulanti, hæc oratio a quodam recitata fuiſſet, dixit: Si ſic egiſſes M. Tulli, Milo non eſitaret Maſſiliæ barbatos piſces.

Poſtea, videtur omnino a ratione alienum præſtantiſſimum artificem cuiuſmodi eſt orator, velle fortunæ ſubÿcere, dum ei talis proponitur finis, qui eſt in manu fortunæ poſitus. Si hæc ratio quicquam probat, dicas etiam victoriam non eſſe belli finem; nec ſanitatem medicinæ, nec agriculturæ fructus ex terra percipere, nec nauticæ in portum nauim incolumen perducere; quæ, qui abſurda eſſe non videt, quid videat, non video. Non eſt itaque abſurdum huiuſmodi finem proponere ÿs artibus, quæ coniectura nituntur, vt ſæpe diximus.

Ariſt. li. 2. phyſ.

Inſuper, vt natura nihil agit temere ita, neque ars, quæ ipſam naturam imitatur: quare, ſicuti natura erraſſet eiuſmodi fines cauſſis effectricibus proponendo, ad quos peruenire non poſſent; ita errant ÿ, qui talem oratori ſtatuunt finem, quem, etiam ſi idonee ad illum adipiſcendum ſe gerat, tamen non ſemper conſequitur. Nec in natura, nec in arte neceſſe eſt finem eiuſmodi eſſe, vt id, quod propter finem agit, ſemper

per

per eum attingit: vt patet in eo genere cauſſarum, quæ contingenter, vel libere agunt: quarum hæc eſt vis atque natura, vt poſſint aberrare a fine: vt non vno in loco docet Ariſtoteles. Nec temere ea cauſſa egiſſe dicitur, quæ ad finem conſequendum omnem vim adhibuit, etiam ſi non aſſequatur. Lib. 2. Phyſ.

Poſtremo, omnes quotquot ſunt artes, & diſciplinæ perſuadent, vt his verbis expreſſè teſtatus eſt Ariſtoteles: Nam ex alijs vnaquæque in re ſibi ſubiecta docendi & perſuadendi exercet facultatem: & rurſus, cum ait, omnes artes perſuadere eos, qui earum principia norunt: non poterit igitur perſuaſio dici proprius rhetoricæ finis. Facile hæc ratio diluitur ex his, quæ ſecundo fundamento diximus: ex quo patet rhetoricam habere quandam perſuaſionem ſibi propriam, popularem videlicet, & ad communem hominum ſenſum accommodatam. Cum itaque aduerſariorum rationes nihil ad contrariam ſententiam perſuadendam valeant, maneat ex his, quæ diximus nobis perſuaſum, rhetoricæ finem eſſe perſuaſionem. Lib. 1. Rhet.

Quæ & quot ſint cauſſæ efficientes Rhetoricæ, Diſputatio IX.

TRES hucuſque varijs diſputationibus eloquentiæ cauſſas explicuimus, formam, materiam, & finem: reſtat igitur vt de conficiente aliquid dicamus: de qua hac diſputatione vniuerſe, & quidem breuiter agemus, cum poſtea integro libro de cauſſis eloquentiā efficientibus ſeorſim diſputaturi ſimus. Quod igitur ad difficultatē propoſitam attinet, videtur non eſſe veram eorum ſententiam, quæ communior cenſetur, quattuor tantum eſſe effectrices eloquentiæ cauſſas; naturam, artem, exercitationem, & imitationem.

Primum ex Platone, qui in Phædro tres tantum aſſignat, nimirum tres priores iam numeratas: eandem enumerationem poſuit M. Tullius, qui ſcriptum reliquit, Hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur.

Libro 1. de Inuē.

Deinde, aliæ ſunt cauſſæ quibus eloquentia comparatur, veluti diligentia, cui multum tribuit Tullius, & philoſophia, ſine qua, vt idem auctor cenſet, eſſe non poteſt is, quem ipſe formabat orator: alio loco requirit in eo, qui orator futurus ſit, liberalem educationem, doctrinam

Libro 2. de Ora. In Ora. Libro 3. de Ora.

nam puerilem, & vt flagret ſtudio: alio loco, ait numerorum artem ſenſum inueniſſe.

Poſtremo, vt multas alias rationes, ſtudioſis adoleſcentibus excogitandas relinquam, vel hæc dubitatio intelligitur de eloquentia naturali, vel de artificioſa: ſi de naturali, illa non eſt ab arte, cum quæ ſunt a natura, ſint ante omnem artem: ſi de artificioſa, iſta non eſt a natura, vt eſt manifeſtum, igitur. In Ora.

In hac diſputatione, ſi quid auctores ſcripſerunt, ſpectare velimus, varij ſunt dicendi modi. Primus eorum, qui ſolum tres cauſſas numerant, vt Plato, Fabius, auctor ad Herenniũ, Trapezuntius, & non nullij alij. Secundus eorũ, qui quattuor diſtinguunt cauſſas, ſuperius poſitas. Ita Victorinus præfatione in libros de inuentione; quem Cyprianus & multi alij ſequuntur. Inter eos, qui tres numerant, alij poſtremam omittunt, vt Plato: alij eam nominatim ad exercitationem reuocant, ut Fabius: alij primam omittunt, vt ſcriptor herennianus. Verum, quidquid alij ſenſerint omittentes, quod nobis verius videtur quibuſdam fundamentis, & poſitionibus aperiemus.

Primum fundamentum: cum de cauſſis efficientibus eloquentiæ diſputamus, poſſumus plura inueſtigare: primo, quæ nam illæ ſint: deinde, quot ſint numero, an tres, an quattuor,

tuor, vel plures, aut pauciores: poſtremo, poſſumus eas inter ſe conferre, docendo, quænam illarum maiorem vim habeat ad eloquentiam comparandam: quæ omnia nobis in præſentia breuiter explicabuntur, alibi latius.

Secundum fundamentum: cauſſæ efficientis In Top. *varij ſunt modi, quos M. Tullius aliquando expoſuit. Nam, alia eſt quæ ſua vi rem efficit, nulla allia adiuuante: quo modo Sol hunc mundum illuminat: alia quæ iuuari velit, quo modo homo generat hominem, ſed non ſine aliarum cauſſarum præſidio: item, alia eſt cauſſa conſtans & certa, alia vero non conſtans: denique, ne ſingulos modos hic recenſeam, quos libro de inuentione diligentius proſequar, alia eſt quæ procreat, alia quæ conſeruat. Hic potiſſimum quærimus de cauſſis, quæ eloquentiã procreant. His iactis fundamentis, has ſtatuo poſitiones.*

Prima poſitio: eloquentia habet cauſſam effectricem. Hæc poſitio eſt per ſe manifeſta, & ideo nulla probatione eſt opus.

Secunda poſitio: Natura, ars, exercitatio, & imitatio ſunt cauſſæ efficientes eloquentiæ. In hac poſitione ſolum affirmare uolumus has eſſe eloquentiæ cauſſas, & nihil ſtatuimus de certo numero. Et quoniam verſamur in re mi- Libro 1. de Ora *nime dubia, ſola Ciceronis auctoritate ad has ſingulas cauſſas demonſtrandas, contentus ero.*

Quod

Quod igitur ad naturam, ſeu ingenium attinet, hæc apud Ciceronem affirmat Craſſus. Sic cenſeo, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: & quæ ſequuntur. Libro 1. de Ora. In Ora.
Et ne multa loca adducam in eo, qui ſit futurus bonus orator, paſſim naturam requirit idoneã. De arte, ſiue præceptis, hæc idem Craſſus: Non ignoro, & quæ bona ſunt fieri meliora poſſe doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe. De exercitatione, idem apud eundem ait, ad doctrinam adiungendum eſſe vſum frequentem, qui omnium magiſtrorũ præcepta ſuperat. Alio loco: quod ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis; quid ab ipſa tandem arte, & doctrina poſtulari putamus? De imitatione, Antonius apud Ciceronẽ. Sed ea non ſatis perficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio, atque imitatione incidiſſet; atque ita dicere conſueſcet, vt tota mente Craſſum atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, vt demonſtremus, quem imitemur: & quę ſequuntur. Et Fabius: Non dubitari poteſt, quin artis pars magna contineatur imitatione. Libro 1. de Ora. In Ora. Libro 2. de Ora. Lib. 10. cap. 1.

Tertia poſitio: hæ quattuor cauſſæ ſunt inter ſe diſtinguendæ, ita vt vna non ſit alia, quamuis vna ad aliam aliqua ratione reuocari, aut ſub alia contineri queat. De natura & arte res eſt

manifeſta: quod autem imitatio ab arte ſegreganda ſit, patet: quia multi orationes, & poemata ex arte ſcribunt, & neminem ſibi imitandum proponunt, vt Ouidius fecit: & alia ſunt artis, alia imitationis præcepta. Ex quibus etiam manifeſte colligitur imitationem diſtingui ab exercitatione, cũ multi in dicendo ſeſe exerceant, & neminem imitentur.

Quarta poſitio: Nulla ex his quattuor cauſſis, ſe ſola, efficit perfectam eloquentiam. De natura res eſt manifeſta, quia niſi arte expoliatur, nihil perfectum & omni ex parte abſolutum efficit. De arte, nihil eſt dubitandum, cum multi ſint arte expoliti, ſed quia ingenio tardo, & hebeti vtuntur, nihil, aut parum in dicendo proficiunt: & ſi tota vis eſſet in arte, omnes homines euaderent eloquentes, quod eſt falſum. De exercitatione, hæc vel naturam, vel artem ſupponit: & licet multum poſſit; tamen, ſi qua arte careat, fere temere adhibetur. Denique, qui artem ignorant, nunquam poterunt aliorum artificium obſeruando, eos imitari. Ex quibus colligere licet, has quattuor cauſſas ſeorſim non eſſe perfectas, ſed inter ſe iuuare. Huc facit id, quod aliquando ſapienter docuit Plutarchus, naturam abſque diſciplina eſſe cæcam: diſciplinam natura deſtitutam, deficere: exercitationẽ vero alijs duabus demptis, imperfectam eſſe.

Lib de pueris educã.

Quincta poſitio: hæ cauſſæ, quod ad uim efficiendi ipſam eloquentiam attinet, hoc ordine videntur eſſe conſtituendæ, vt primum locum occupet natura, ſecũdum exercitatio, tertium ars, quartum imitatio. Quod naturæ primus locus tribuendus ſit, nemo profecto negaret, modo, quid naturæ nomine intelligatur, perciperet: de qua re latius ſuo dicetur loco. Dicam ergo breuiter cum Antonio, Non poſſum equidem non ingenio primas concedere. Et in oratione pro Archia, Etiam illud adiungo, ait M. Tullius, ſępius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quam ſine natura, valuiſſe doctrinam. Quod ſecundus locus tribuẽdus ſit exercitationi, non facile a quouis concederetur: Sed noſtrę ſententiæ ſuffragatur primum eiuſdem Antonij auctoritas, cum ait: Inter ingenium quidem & diligentiam, perpaululum loci reliquum eſt arti: & quæ ſequuntur. Huc etiam pertinet illud, quod de exercitatione & vſu Craſſus dixit, omnium magiſtrorum præcepta ſuperare: & illud, Stylum eſſe optimum dicendi effectorem, & magiſtrum. Suffragatur etiam ratio, quia, vt diſputat Craſſus, eloquentia non eſt nata ex artificio, ſed artificium ex eloquentia, ex qua naſci non potuit, niſi adhibita exercitatione, quam ſecuta eſt notatio, & obſeruatio, quæ proxime artem peperit. Adde etiam, quod

Quinct. lib. 2. c. Hor. in poet.

Lib. 2. de orat. 19.

Eod. lib.

Libro 1. de Ora.

Ibidem. Quinct. li. 3. c. 2.

exercitatio dat quaſi vitam arti, quam etiam perficit, & expolit.

Sed hic obijciat aliquis, quomodo exercitatio ſecundum locum obtinet, cum debeat artem ſequi? exercemus enim præcepta, quæ prius didiceramus. Hanc obiectionem dilueres, ſi diceres noſtram poſitionem intelligendam eſſe, non de ordine naturæ, ſecundũ quem ars præcedit exercitationem, ſicuti gladius, præcedit gladij vſum, ſed de ordine perfectionis, ratione efficaciæ, & efficientiæ; ita vt ſi quæratur, quid magis proxime & efficacius eloquentiam gignat, ars, an exercitatio, exercitationem, reſpondere debeamus. Ex quibus colligeres, duplicem eſſe exercitationem, alteram eloquentię naturalis, alteram artificioſæ: illa proculdubio artem præcedit, hæc vero ſequitur. Quod ars debeat præcedere imitationem ſatis manifeſtum eſt; cum ſine imitatione, aliquam eloquentiam per artem parare poſſimus: at ſine arte, non ita. Adde etiam, quod quid imitari debeamus, ſine arte cognoſcere licet nemini.

Sexta poſitio: Cauſſæ efficientes eloquentiæ ſunt tantum quattuor; natura, ars, exercitatio, & imitatio: vel ſi imitationem ad artem reuocare velis, dicas cum alijs, eſſe tres: verum ad noſtrũ inſtitutum cõmodius eſt, vt quattuor eſſe dicamus: cum de ſingulis ſeorſim integro libro diſpu-

diſputaturi ſimus. Et cũ hæ cauſſæ inter ſe diſtinguãtur, cogruẽtius eſt, vt ſeorſim numerẽtur.

Vltima poſitio: multa alia ſunt, quæ cum diſponant, & aliquo pacto iuuent ad eloquẽtiam acquirendã, vel iam acquiſitam, augeant, & conſeruent, cauſſæ eloquentiæ aliquo modo dici poſſunt, ac dicuntur. Vt ſunt poetarum, & hiſtoricorum lectio: diligentia, cui plurimum tribuit Antonius, cuius ſermo apud Ciceronẽ omnino animaduertẽdus eſt; & id genus alia. Atque his poſitionibus præſenti diſputationi ſatisfactũ ſit. Cic. in Orat. Libro 2. de Ora.

Quod autem ad argumentorũ ſolutionem attinet; nihil eſt quamobrem priuatim ſoluantur, cum ex dictis facile ſolui queant, Nam, qui tres tantum cauſſas numerant, imitationem ſub arte cõplectuntur; & ſi quæ aliæ aſſignantur cauſſæ, id intelligendum eſt iuxta vltimam poſitionem; & eloquentiam naturalem, conferre ad eloquẽtiam artificioſam, tanquam fons, & origo, negaret nemo: idque alibi planius explicabitur.

Atque hoc loco, huic libro finis a nobis fieri poſſet, cũ de omnibus eloquentiæ cauſſis copioſe egerimus, ni quod ſupra polliciti ſumus nobis p̃ſtandum eſſet: id nimirum, vt definitionem rhetorices ab Ariſtotele traditam declaremus, atque a calumnijs defendamus: quod ſequenti diſputatione faciemus.

Explicatur ac defenditur definitio rhetoricę ab Ariſtotele tradita, et noua quædam aſſertur eloquentiæ deſcriptio, Diſput. X.

EX *his, quæ a nobis de quattuor rhetoricæ cauſſis diligenter, ni fallimur, diſputata ſunt, primum facile intelligitur, quæ ſit eloquentiæ vis, atque natura: deinde, quid ſentiendum ſit de varijs rhetoricæ deſcriptionibus ſupra diſputatione ſecũda allatis, ſint ne bonæ, & an defendi queant: poſtremo, quo pacto, ſi quis vellet nouam definitionem per omnes cauſſas conflare, per ea, quæ docuimus, id efficere ei liceret. Et cum inter omnes alias definitiones ea, quam Ariſtoteles optimus definiẽdi & dicendi magiſter, dedit, nobis probetur; propterea hac priuata diſputatione, eam a calumnijs defendemus, & explicabimus. Ariſtoteles itaque rhetoricam definiens, dixit, eſſe facultatem videndi in vnaquaque re, quid ſit idoneum ad perſuadendum. Contra quam deſcriptionem Quinctilianus, Hermagoras, & Hermogenes his rationibus pugnant.*

Lib. 1. cap. 2.

Primo, videtur imperfecta, cum in ea nõ numerentur omnes eloquentiæ partes, ſed ſolũ inuentio, quę nõ eſt rhetoricę propria. Deinde, hęc

deſcriptio non ſolũ rhetoricæ, ſed etiam dialecticæ, quæ de omni re propoſita probabiliter diſſerit, conuenire videtur: & ita cum non ſit reciproca cum re definita, grauiter peccat.

Poſtea, damnatur a quibuſdam, quod in ea non exprimatur aliqua certa materia, nimirum quæſtio ciuilis, vt Hermagoræ placet.

Ad hęc, Quinctiliano non arridet, quia huius artis finem perſuaſionem facere videtur. Libro 2. cap. 15.

Adde etiam, quod potius debuit dicere eſſe artem, quam facultatem; cum facultas ſumatur pro quouis habitu, & quauis poteſtate: & nos ſuperius in artium numero collocandam eſſe demonſtrauimus.

Denique, hæc deſcriptio pugnat cum ijs, quæ in fine capitis primi ſcripſerat; vbi eam in genere ſcientiæ reponere videtur, cum ait: In dicendi tamen ratione æque orator cenſebitur ex ſcientia, & ex prælectione. *Ob has itaque rationes, aliqui hanc definitionem, tanquam minus bonam, reijciendam eſſe putant: alij vero tanquam bonam approbant, vt re vera probanda eſt: De qua quid ſentiendum ſit quibuſdam fundamentis & poſitionibus aperiemus.* Lib. 1. cap. 1.

Primum fundamentũ: Rhetores & Oratores *in definiendis ijs rebus de quibus agunt, nõ ſunt, nec eſſe debẽt ita ſoliciti, vt philoſophi, & dialectici: ac proinde deſcriptiones, potius quã abſo-*

lutas, & ex omni parte perfectas definitiones tradunt: quæ tamen eiuſmodi eſſe debent, vt rē, quam explicare volunt, ab alijs rebus diſcernant. Quare, modo per cauſſas, modo per effectus, modo per partes, modo per proprietates, modo per attributa communia, modo per metaphoras, & affirmatiue, & negatiue definiunt. Quo fit, vt omnis apud eos definitio probabilis ſit, modo nullam contineat particulam, quę cum rei definitæ natura pugnet, nec eam in alienam ſedem trahat; aut legibus ad recte definiendum magis neceſſarijs aduerſetur. Et hinc patet, cur Diſpu.2. *vna & eadem ars a diuerſis ſcriptoribus, vt ſupra docuimus, varijs modis definita fuerit.*

Secundum fundamentum: multa ſunt ea, in quibus dialectica & rhetorica ab alijs omnibus artibus diſtinguuntur; ſed nos hoc loco vnū tantum diſcrimen ad rem noſtram maxime accommodatum, attingemus. Aliæ ergo artes, & ſi contrariarum rerum cognitionem attingant; cum, vt Ariſtoteles ſcripſit, contrariorum cognitio ad eandem pertineat ſcientiam; Lib.1. poſt. *quo fit, vt qui recte lucis naturam nouit, cognoſcat etiam quid ſint tenebræ; & qui nouit quid ſit virtus etiam quid ſit vitium intelligat; & qui nouit ſalubria, non ignoret noxia: tamen, de eadem re in contrarias partes, nulla ars, aut ſcientia diſputat, neque de contrarijs vtrū-*

uis

uis habet propoſitum, ſed alterum tantum: Vt, gratia exempli, medicina hoc vnum ſpectat, vt ſanet, non vt perimat: at vero dialectica, & eloquentia, vt Ariſtoteles docet, ita in contrarias partes diſputăt, vt vna pars non ſit magis eis propoſita, quam altera. Siquidem non eſt magis proprium harum duarum artium rem aliquam confirmare, quam confutare, & probare eſſe expetendam, quam reijciendam. Propterea ſcriptum reliquit, aliarum artium nullam de contrarijs ratiocinari, ſed id ſolius Dialecticæ & Rhetoricæ munus eſſe. Et hinc eſt, quod δυνάμεις, id eſt, poteſtates, ſeu facultates vocantur: id enim proprie loquendo, poſſe, dicitur, quod contraria poteſt. Ex quibus perſpicue intelligere licet, quanta ſit, ex hac parte, harum duarum artium præſtantia, & excellentia: cum ita ſint expeditæ, ac promptæ, itaque liberæ, & potentes, vt in vtramuis partem valeant decertare, & vtrumuis efficere. Quod ergo Græci δύναμιν, Latini, vim, facultatem, poteſtatem, & vt Fabius ſcribit, virtutem, dicunt. Libro 1. Rhe.c.1. Lib.2.

Tertium fundamentum: Ariſtotelis interpretes in explicanda hac particula, dynamis, ſiue facultas, non conſentiunt. Nam alij, ideo rhetoricam ab Ariſtotele facultatem appellatā fuiſſe putant, quod homines ob ſuam præſtantiā & ſplendorem in dignitate & poteſtate conſti-

tuat, & honoribus dignos efficiat. Verum hæc expoſitio magis ambitioſorum, quam eruditorũ hominum eſſe videtur: quamuis re vera ij, qui hac arte floruerunt, maximos honores apud nationes omnes ſemper ſint conſecuti. Alij exiſtimarunt eas ab Ariſtotele vocari facultates, quibus bene & male vti poſſumus: quo modo, nomine facultatis vſus eſt, libro primo de Moribus non longe ab extremo cum vitam beatã in facultatibus numerandã non eſſe dixit: quod ea, nemo abuti queat. Et quoniam manifeſtum eſt, nos poſſe rhetorica & dialectica abuti, ideo eas facultates nominat. Quod ſi hæc expoſitio vera eſt, non modo has duas, ſed etiam alias omnes artes, et ſciẽtias facultates appellares. Alij,
In lib. 1. Top. c. 2 *in quibus eius diſcipulus Alexander, hanc rationem afferunt: ideo Ariſtoteles rhetoricam, & alias eiuſdem generis artes facultates appellat; quod non certis rationibus, ſed coniecturis, & propria quadam prudentia innitantur: Quare omnes artes coniecturales, iuxta hanc expoſitionẽ, facultates dicerẽtur. Idem auctor, in proœmio in libros topicos, aliter hanc rem expoſuit, eo nimirum modo, quem nos in extrema parte ſecundi fundamenti attulimus: ideo dialecticã & rhetoricam vocari facultates, quod hæ duæ tantũ, de vna & eadẽ re in vtramq; partẽ diſputẽt: & hęc, eſt magis vera ac propria explicatio.*

catio. Solēt etiam Ariſtotelis expoſitores dubitare, an in hac definitione, illo verbo, videre, cōplexus fuerit ſolam inuentionem, & an excluſerit alias partes, & maxime elocutionem, ita vt elocutio, ſit huic arti quaſi extrinſeca, & propterea parui facienda; cum id in tertio libro ſignificare videatur. Cap. 1.

Quartum fundamentum: eloquentia, vt ſupra docuimus, non eſt quædam ſimplex facultas, ſiue habitus, ſed ex multarum rerum cognitione, & quaſi cumulo conſurgit. Primum requirit vim quandam a natura tributam: deinde bene dicendi notitiam: quæ quinque maximis artibus, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, ac pronunciatione conficitur: ac demum rerum omnium, vt alias demonſtrabitur, cognitionem, accedente vſu & exercitatione: quibus omnibus rebus in vnum hominem coeuntibus, eum idoneum efficiunt, vt de quauis re propoſita copioſe, & ornate dicere poſſit. Quare, ſi quis velit explicatius eloquentiæ naturam exponere, maiore fortaſſe verborum ambitu, quam ſimplici ac breui oratione, opus eſſet, cum multis rebus conſtet, vt expoſitum eſt. Quo etiam loco meminiſſe oportet eius, quod ſupra non ſemel docuimus, eloquentiam, & artem dicendi, ſiue rhetoricam non eſſe omnino idem; ac propterea eadem omnino ratione definiri Diſp. 3.

finiri non poſſe. His poſitis fundamentis, ſtatuo has poſitiones.

Prima poſitio: rhetoricæ definitio ab Ariſtotele tradita, nullo pacto reijcienda, ſed tanquam optima recipienda eſt. Probabitur hæc poſitio tum ex confutatione argumentorũ, quæ contra eam fuerunt allata: tum etiam ex eius explicatione, quam ſequentibus poſitionibus afferam.

Secunda poſitio: Facultas, in hac definitione ponitur loco generis: Eſt enim hoc nomen commune rhetoricæ cum dialectica, vt ex fundamentis patet: & ſi paullo latius ſumatur, eſt etiam communis cum omnibus alijs artibus. Dixit autem potius eſſe facultatem, quam artem, vt magis proxime eius genus ac naturam attingeret, cum ſit quædam ars, quæ rationem facultatis habet.

Tertia poſitio: Facultas, in hac definitione ſumitur in ea ſignificatione, quam ſupra, fundamento ſecundo, et tertio expoſuimus; hoc eſt, vt deſignat artem ad vtramuis quæſtionis partem tractandam accommodatam. Nullo itaq; modo placet, quod in hunc locum ait Maioragius, ideo Ariſtotelem rhetoricam appellaſſe facultatem, quia non eſt proprie ars, cum, vt ſupra ſtatuimus, ſit vere & proprie ars. Hanc vocem, eadem ratione, vt nos diximus, ab Ari-

ſtotele

ſtotele vſurpari, docet Euſtratius in ſuis Commentarijs in Ethicam Ariſtotelis non vno in loco: immo ipſemet Ariſtoteles idem non obſcure libro primo de arte dicendi ſignificauit. Li. 1. in cap. 2. Lib. 5. poſt pri. Cap. 1.

Quarta poſitio: Cum Ariſtoteles ait, rhetoricam eſſe facultatem videndi quid ſit aptum ad perſuadendum, explicuit eius naturam per officium, quod in vnaquaque arte ex fine perpenditur: Finis autem rhetoricę, vt capite primo docuerat, eſt perſuadere. Sed ad huius poſitionis explicationem animaduertendum eſt, Ariſtotelem in ſua definitione poſuiſſe verbum θεωρῆσαι. *i. contemplari, & in explicando officio, verbum,* ἰδεῖν. *i. videre, & intueri. Rurſus animaduertendum eſt, in explicãdo huius artis officio, dixiſſe, munus artis eſſe intueri cauſſam, cur homines finem conſequantur: vnde colligitur, rhetoricæ officiũ in eo poſitum eſſe, vt contempletur, ac videat cauſſam, ob quam, qui dicunt, fidem faciant. Et ex his patet, id quod in hac poſitione docemus.* Cap. 1.

Quincta poſitio: Cum Ariſtoteles, in ſua definitione poſuit hæc verba, quid in vnaquaque re, iudicauit huius artis materiam, res videlicet omnes, vt diſputatione ſeptima docuimus: ex quo loco patet quo modo hæc particula exponenda ſit.

Sexta poſitio: illa particula, perſuaſibile, huius

ius artis finem, a quo officium perpendendū eſt, expoſuit. Ex quibus colligere licet hanc definitionem eſſe optimam, cum quid ſit rhetorica per eius genus proximum, officium, materiam, ac finem, quæ particulæ loco differentiæ ponuntur, exponat.

Septima poſitio: Ariſtoteles in hac definitione non excluſit alias rhetoricæ partes, quas tanquam notas, prætermiſit; ne nimis longam definitionem texeret: & ita ſatis fuit primam exprimere, quæ eſt aliarum princeps, & origo. Si modo per illud verbum, contemplari, ſeu videre, voluit intelligere inuentionem: neque enim vſus eſt verbo, inueniendi; quo fit, vt quidam male hunc locum traducant, dum pro verbo videndi, inueniendi ponunt, ni, verbum videndi, pro verbo inueniendi, poſuiſſe dicas. Quod Ariſtoteles noluerit ceteras partes excludere: patet primum ex eius melioribus ex-

Pe. Vict. *poſitoribus. Ita Petrus Victorius, M. Antonius Maioragius, Antonius Riccobonus, & alij. Deinde, quia Ariſtoteles non ſolum egit de inuentione, ſed etiam de elocutione, & diſpoſitione: & de actione, dixit eſſe vtilem. Quod ſi ha-*

Li. 3. c. 1. *ſce ambas partes parui faciendas eſſe aliquando ſignificaſſe videtur, id non dixit, vt has reijceret; ſed vt eos ſugillaret, qui de inuentione, quæ eſt præcipua rhetoricæ pars; vnde*

proba-

probationum nerui ſumuntur, nihil ſcribebant: cum elocutio, & actio, ex quadam auditorum prauitate; quia non ſunt ita affecti, vt ſimplici probatione & actione ſint contenti, neceſſariæ ſint. Cenſentur itaque iſtæ partes extraneæ, ſi cauſſa de qua agitur ſpectetur; non autem, ſi oratio ipſa, quæ ad popularem ſenſum debet eſſe accommodata, conſideretur. Quare, non placet, quod aliquando in huius loci explicationem Robortellus ſcripſit, Ariſtotelis verba non ad elocutionem, vt cenſuit Victorius, ſed ad actionem eſſe referenda. Robort.

Sed reſtat hic ſcrupulus; qua ratione in hac definitione includatur elocutio. Victorius exiſtimat his nominibus, πιθανὰ, πιθανῶν, incluſam eſſe vim & vſum verborum, quæ ad elocutionem pertinent. Maioragius ait, verbo videndi, ſeu inueniendi, ſignificari inuentionem rerum & verborum, quæ elocutione tractantur. At Riccobonus acutius vidiſſe videtur; dum ait, verbo, videndi, & contemplandi, includi omnia quæ ſunt accommodata ad perſuadendum ad quod reliquæ etiam partes neceſſariæ ſunt. Atq; per has poſitiones, facile, ni fallimur, Ariſtotelis definitio, intelligi ac defendi poteſt: a qua non multũ differt, illa, quam attulit Plato, cum dixit, Rhetoricam eſſe facultatem perſuadendi, hoc eſt, vim, quæ omnia quæ dicit ad

cit ad perſuadendum refert. Sunt etiam bonę definitiones illæ, quas diſputatione ſecunda approbauimus. Quod ſi quis vellet eloquentiam paullo explicatius deſcribere, ex his quæ hactenus a nobis diſputata ſunt, talem definitionem conficeret:

Rhetorica, ſeu Eloquentia eſt facultas natura, arte, & exercitatione comparata, qua de vnaquaque re propoſita, ornate & copioſe ad popularem perſuaſionem apte dicitur. Cic. li. 1. de Orat. *In hac deſcriptione ponitur prius genus rhetoricæ, id eſt facultas: cęteræ particulæ locum tenent differentiæ: quarum prima, natura, arte, & exercitatione, explicat cauſſas effectrices eloquentiæ: ſecunda, quą de vnaquaque re, materiam: tertia, ornate et copioſe, & apte dicitur, officiū, & formam: poſtrema, ad popularem perſuaſionem, finem. Per artem autem, non ſolum intelligimus artificium dicendi, quod quinque partibus conſtat, ſed etiam omnes alias artes, cum hæc facultas non reperiatur niſi in eo, qui ſit omnium rerum cognitione peritus.*

Ex his quæ adnotauimus, & ex declaratione definitionis Ariſtotelis, facile argumenta contra eam allata diſſoluuntur. Non debet cenſeri imperfecta definitio, quia ſatis fuit explicare principem partem, per quam etiam aliæ intelliguntur. Neque in aliam rē hæc definitio tranſ-

ferri

ferri poteſt, vt ex ijs, quæ diſputata ſunt eſt manifeſtum. Quod dicitur de materia, facile confutatur, cum explicetur propria materia, vt ex dictis conſtat. Quantum autem erret Quinctilianus, dum eam non approbat, quia finem in perſuaſione ſtatuit, ſuperius abunde docuimus: Cur potius facultatem, quam artem eſſe dixerit, in tertia poſitione aperuimus. Poſtremę argumentationi hunc in modum ſatisfaceres. Eius loci, quem non ſatis clare vertit Trapezuntius, hæc eſt ſententia. Cum Ariſtoteles ſupra dixiſſet, ad vnam & eandem facultatem pertinere conſiderationem πιθανῶν, ideſt perſuaſibilium, & eorum quæ φαινόμενα πιθανὰ, ideſt perſuaſibilia videntur, vt ſunt, quæ facile refelli poſſunt; dixit Sophiſtam, fallacem nimirum et captioſum diſputatorem, verſari circa huiuſmodi captioſas rationes, non ex facultate .i. ex ipſa artis natura, quæ et veras, & fallaces cognoſcit rationes; ſed ex voluntate, quia ſponte, & fallendi ſtudio, his apparentibus rationibus ad decipiendum vtitur. In hoc itaque verus diſputator, hoc eſt Dialecticus, a Sophiſta diſcernitur, quod ille fallaces rationes cognoſcit, ſed eis non vtitur, hic vero vtitur. Pari ratione in rhetorica ſunt oratores, qui ex ſcientia oratores vocantur, quia norunt probabilia, & quæ videntur, & non ſunt probabilia, ſed his non vtuntur:

Cic. in Lucul.

vtuntur: alij vero ſunt oratores, qui ijs etiam vtuntur; quibus in arte dicendi non eſt impoſitum nomen diſtinctum, vt in Dialectica; & ita in Rhetorica æque appellatur orator, qui has fallacias nouit, & eis vtitur, ac is, qui nouit, & non vtitur. Atque hæc eſt loci alias obſcuri, ſententia. Et quoniam his decem Diſputationibus plene Rhetoricæ naturam explicuimus, & id, quod polliciti ſumus perſoluimus, huic libro finem faciamus.

Finis Libri Primi.

DE

DE ARTE DICENDI LIBER SECVNDVS:

De partibus Rhetoricæ.

An Rhetorica vllas partes habeat, quæ illæ ſint, Diſputatio Prima.

QVONIAM *inter alia; quę ad conſequendam perfectam ſcientiam eius rei de qua inſtituta eſt diſputatio, eſt partium notitia; vt non vno in loco optimus Philoſophus, ac dicendi magiſter docuit Ariſtoteles; propterea, expoſita ſuperiore libro natura, principijs, cauſſisq; eloquentiæ; ſequitur vt ad* Libro 1. Phyſic. tex. 1.

eius partes explicandas noſtra ſeſe conuertat diſputatio. Et quamuis nemo hactenus, quod ſciam, hanc a nobis propoſitam difficultatem examinauerit: tamen, cum hæc controuerſia ſit huius libri baſis, ac fundamentum, idcirco eam priuatim proponere diligenterq; tractare nobis viſum eſt. Et licet apud omnes rhetoricæ profeſſores certiſſimum ſit, hanc facultatem quaſdam habere partes: tamen, diſputandi cauſſa, quibuſdam argumentis, eam omnibus partibus ſpoliare contendam. Quod igitur nullę ſint rhetoricæ partes, hunc in modum demonſtro.

Primum, ſi quas hæc facultas partes habet, eæ profecto erunt, quas omnes Scriptores numerant: inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, & pronunciatio: ſed hæ ſingulæ partes ſunt aliarum artium propriæ; vt inuentio & diſpoſitio dialectices, memoria iuriſprudentiæ, pronuntiatio, hiſtrionicę, & elocutio eſt communis Rhetoricæ cum poetica: Quare hæc dicendi doctrina nullam propriam habebit partem: cum vna & eadem res, non poſſit diuerſarum rerum eſſe particula.

Deinde, eloquentia eſt vna ſimplex facultas, qua quid ſit in vnaquaque re aptum ad perſuadendum videtur: nullas igitur habebit partes; cum ea, quę ſunt ſimplicia partibus omnino careant. Quare, ſicuti dicimus iuſtitiam

eſſe ſimplicem animi virtutem, qua cuique ſuũ tribuitur, & prudentiam eſſe rationem quandam, qua, quæ nobis agenda ſunt metimur: idem de vi facultateque dicendi affirmandum erit: cum ergo ſit ſimplex qualitas nullas habebit partes. Inſtit. li.1.ti.1.

Præterea, quæ ad Oratoris officium pertinent, nemo eloquentiæ partes appellaret: ſicuti nemo prudens, quæ Grammatici officium conſtituunt, partes diceret eſſe Grammatices; cum alicuius rei partes, non ſint eiuſdem rei munera: atqui, inuenire, diſponere, eloqui, memoriæ mandare, ac pronuntiare, vt magiſtri dicendi tradunt, ſunt quinque oratoris munera; quomodo igitur eſſe poſſunt Rhetoricæ partes?

Poſtremo, ea proprie dicuntur habere partes, quæ mole conſtant, quæ dimenſionem habent, vt ſunt res craſſæ & corporatæ: vt patet in ædificio, cuius partes, ſunt fundamenta, parietes, & tectum: at eloquentia omni craſſitie caret, cum ſit quædam qualitas, quæ eſt genere diſtincta a quantitate: qua igitur ratione ei partes vllas aſſignare poſſumus? Atq; hæc ad demonſtrandam huius diſputationis difficultatem, argumenta attuliſſe ſufficiat. Et quoniam in hac propoſita diſceptatione nullę ſunt, quod ſciam, Scriptorum diuerſæ ſententiæ; ideo ſola explicatione opus erit: atq; ita quibuſdam

fundamentis, quid de re propoſita ſentiendum ſit, exponam.

Primum fundamentum: cum in hac diſputatione de partibus eloquentiæ nobis agendum ſit, quid nomine partis intelligere debeamus prius docere oportet: quod ad alias quæſtiones explicandas erit maxime vtile. Nomine ergo partis, id M. Tullius ſignificare ſolet, quod Philoſophi, ſpecies, appellant; formas nimirum, ac naturas, quæ alicui generi ſubiectæ ſunt; ratione quarum, genus, totum appellatur. Virtus ergo erit quaſi quoddam totum, quod vniuerſale dialectici vocant; iuſtitia vero, fortitudo, temperãtia, & prudentia erunt partes ei ſubiectę, quas ſubiectiuas vulgo appellant. Rurſus, nomine partis magis proprie, ea deſignantur, ex quibus res aliqua conficitur, vt ſunt materia & forma, et gratia excpli, in homine corpus et anima: quas, philoſophi, partes eſſentiales nominant. Prętereaadhuc preſſius, partes dicuntur eæ, in quas moles, ſiue rei quãtitas diuiditur, aut diuidi poteſt; quæ in animalibus, nominatim, membra vocantur: vt in homine caput, brachia, & pedes, & in domo fundamenta, parietes, & tectum: quarum partium coitione fit aliquod integrum corpus; ac propterea, vulgo, partes integrales nominantur. Denique, hoc nomen, pars, deſignat vires, ac facultates, ſeu, vt loquuntur, quãtitatem

In Top. & part. Libro 1. de Ora.

virtutis: quo modo tres dicimus eſſe animæ intelligentis partes, rõnem, memoriam, & voluntatem; & maiorem eſſe Solis lucem, quã Lunæ, diuiniq; numinis vim eſſe infinitam. Quare, hæ virtutis, & qualitatis partes dicuntur, ſicuti, quę molem includunt, partes quantitatis nominantur: quę vel ſunt eiuſdẽ rationis, vt partes ligni, aquę, & oſſis, quas Gręci ὁμογενεῖς, *nos cõgnatas, ſeu eiuſdẽ generis, appellare poſſumus: vel diuerſæ rationis, vt caro, oſſa, & nerui, in corpore animato, quas Gręci* ἑτερογενεῖς, *nos multigenas, appellaremus.* Agric. li. 1. c. 9. *Harum denique partiũ, alię ad rei conſtitutionem ſunt omnino neceſſarię, quibus ſublatis res tota perit, vt in animali caput, & in domo parietes; alię ad rei integritatem conferunt, vt in homine, digiti & manus. In hac ergo diſputatione, non quærimus de partibus, prout pars ſumitur pro forma, ſiue ſpecie; neque de partibus, ex quibus res aliqua intrinſece conficitur, neque etiam de partibus quantitatis, ſi quantitas proprie ſumatur, ſed de partibus qualitatis & virtutis; ita vt hęc ſit huius quæſtionis ſententia: An Rhetorica, ſeu Eloquentia habeat quaſdam virtutis partes, & quaſi membra, ex quibus conſletur; ſine quibus, vel conſiſtere non queat, vel ſit manca, & decurtata.*

Secundum fundamentum: & ſi omnes artes

inter ſe natura, prȩceptis, et finib. diſtinctȩ, atq; diſſociatæ ſint: tamē, vſu & exercitatione non nullæ artes ita ſunt inter ſe connexæ, & copulatæ, vt vna ſine alia conſiſtere non poſſit. Alia enim eſt ars lapicidæ, alia fabri tignarij, alia ædificatoris, & alia fabri ferrarij: verum hæ artes quod ad vſum attinet, ita ſunt colligatæ, vt vna egeat alia: vel quia materiam prȩparat, vt ars tignaria ei quæ ȩdificat, lignum: vel quia inſtrumenta ſubminiſtrat, vt faber ferrarius multis artibus malleos, & alia inſtrumenta ferrea; & quȩ frȩna facit, equeſtri frȩnum; vel aliqua alia ratione iuuat. Quod de artibus effectionis diximus, idem de artibus cognitionis affirmare licet. Nam, Logica eget Grammatica: Philoſophiæ neceſſaria eſt Logica: & Theologiȩ opus eſt Philoſophia: cum ex his vna ſine alia non ſatis bene percipi, atque cognoſci queat. Huc facit hȩc Craſſi apud Ciceronem ſententia: Eſt etiam illa Platonis vera, & tibi Catule certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium, vno quodam ſocietatis vinculo contineri. Et quamuis id quod diximus verum ſit, artes videlicet omnes inter ſe iuuare, & vnam ab alia aliqua ratione pendere; tamen, vt affirmare non licet, eam artem, quȩ alteri quoquo modo inſeruit,

Ariſtot. li.1.Eth. cap. 1.

Libro 3. de orat.

ſeruit,

ſeruit, eſſe illius partem; veluti Grammaticam dialectices, & philoſophiam, Theologię; ita non eſt negandum aliquam facultatem eſſe poſſe alterius facultatis veram & propriam partem: quod quidam minus eruditi, de his eloquentiæ partibus negarunt: exiſtimantes eas eſſe quidem vſui rhetoricę, ſed non eſſe partes, ex quibus ipſa conſletur. Id itaq; a nobis hoc loco explicandum eſt, an hę quinque, aut ex his aliquę, ſint eloquentię partes, quibus integra & abſoluta reddatur; an vero ſolum ſint quaſi eius miniſtrę, & ancillæ. Vt aũt id planius explicetur, aliud ſubijciemus fundamentũ.

Tertium fundamentum: vt facile intelligi queat, num iſtę omnes partes ad vnam perfectam eloquentię artem conficiendam coire debeant, animaduertendum eſt ex Galeno libro de arte valetudinis tuendę, quę ſint cuiuſque artis propria, ex ipſius artis fine ſpectandum eſſe. Quoniam, quę ad finem conſequendum ſunt ſimpliciter neceſſaria, artis propria eſſe cenſentur, & ex illis ars proxime confici putatur: quę vero nihil conferunt, aliena ſunt ab arte, & ad eam conſtituendam & conſeruandam non ſunt neceſſaria. Eandem doctrinam ad alicuius artis partes conſtituendas nos transferri poſſe exiſtimamus: vt illę cuiuſque artis partes ſint dicendę, quę per ſe ſpectant Cap. 28.

ad finem conſequendum, & ad id emolumentũ afferunt; quibus ſublatis ars nec conſiſtat, nec finem attingat. Et quoniam, vt ſæpe diximus, eloquentiæ finis, eſt perſuadere, ad quem adipiſcendum omnes iſtæ partes, ex ſe, referuntur, ac neceſſariæ ſunt, fatendum profecto eſt, ita eas eſſe cum eloquentia coniunctas, & eloquentiam ita ab illis pendere, vt non ſolum vna, vel altera ſublata, dicendi facultas manca, multilata, ac decurtata, infirmaque ſit, ſed etiam his priuata præſidijs, nulla ratione cōſiſtere queat: non ſecus ac ſi domui parietes, vel fundamentum detraheres. Nemo itaque exiſtimare debet, eloquentiam ab his quinque facultatibus aliqua tantum ratione iuuari; & ita ſeſe ad eas habere, vt ſe habet exempli gratia, Grammatica ad alias artes, quibus adiumento eſſe poteſt, vt Dialecticę & Rhetoricę; cũ Grammatica ex ſe, ſuaq; natura, non referatur ad aliarũ artium fines, neque ex ea, tanquam ex vna parte, conflentur, quamuis illis inſeruiat. At vero hę quinque facultates, inuentio ſcilicet, diſpoſitio, elocutio, memoria & pronunciatio, ex ſua natura, ſunt omnino ad perſuadendum neceſſarię; ita vt ex his omnibus vna integra, & abſoluta conficitur eloquentiæ facultas: ſicut ex fundamentis, parietibus, & tecto, fit domus: vt clarius ſequentibus diſputationibus explicabitur. His

Li. 1. diſput. 8.

ita iactis fundamentis propoſitæ dubitationi his poſitionibus ſatisfacio.

Prima poſitio: Rhetorica, ſiue eloquentia non habet partes, ſi nomen partis ſumatur pro ea re, quæ molem & magnitudinem ſignificat. Quoniam, vt ex primo libro conſtat, Rhetorica non eſt in genere quantitatis, ſed qualitatis, cũ ſit habitus quidam: quo qui eſt præditus, non quantus, ſed qualis proprie nominatur.

Secunda poſitio: Si nomen partis ſumatur pro forma, ſiue ſpecie, rhetorica nullas habet partes. Siquidem eſt habitus quidam, ſeu ſpecies vltima in genere artis: ſicuti, & homo, in genere animalis; cum homo ſub ſe nullam aliam habeat ſpeciem.

Tertia poſitio: ſi nomen partis ſumatur pro parte eſſentiali, & intrinſeca, Rhetorica habet partes, quæ ſunt eius materia & forma, (eo tamen modo, quo materia & forma in hoc rerum genere eſſe poteſt) de quibus primo libro diſputatum eſt.

Quarta poſitio: Eloquentia habet partes, ſi nomen partis per catachreſin ſumatur pro qualitate, & habitu. Conficitur enim, vt patet ex ijs, quæ adnotata ſunt, ex varijs habitibus, & qualitatibus, nimirum ex habitu inuentionis, diſpoſitionis, elocutionis, memoriæ, & actionis: vt clarius patebit, cum de ſingulis inſtituta fuerit

rit diſputatio. Huc facit quod aliquando M. Tullius dixit eloquentiam quibuſdam rebus conſtare; quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt.

Quincta poſitio: hæ quinque partes ita ſunt neceſſariæ ad rhetoricam conficiendam, vt vna, vel alia deficiente, non modo manca & mutilata ſit; ſed etiam nullo modo conſiſtere queat. Quare, ſicut fundamentum, parietes, & tectũ, adeo ſunt neceſſaria ad domũ conſtituendam, vt vna ex his partibus ſublatis, domus nulla ſit futura, ita eloquentia, ſiqua ex his partibus priuetur, nulla erit. Hæc poſitio intelligenda eſt de rhetorica vt ſignificat artem ipſam, & vim facultateque dicendi, quæ in foro verſatur.

Sexta poſitio: Exordium, narratio, propoſitio, confirmatio, atque peroratio, non ſunt dicendæ partes rhetoricæ, ſeu eloquentiæ, ſed partes orationis, qua, tanquam quodam inſtrumento, ad ſuum finem conſequendum vtitur orator,

Mazon. *Hoc dixerim contra quendam modernum Scriptorem, qui agens de eloquentiæ partibus, has putat eſſe partes quantitatis eloquẽtiæ. Et quoniam noſtra poſitio ex ſe eſt ſatis manifeſta, & & alio loco latius demonſtranda, non eſt neceſſe cur in ea confirmanda nunc diutius immoremur.*

Septima poſitio: tria cauſſarum genera non ſunt appellanda partes rhetoricæ, vt non nulli

Scripto-

Scriptores faciunt. Quoniam hæc tria genera potius pertinent ad materiam rhetorices, & ita non ſunt eius partes, vt nunc de partibus quærimus. Georg. Vale. in Top.Ci. Hieron. Capil.in Rhet.ad Herẽ. c. de rem. crimin.

Octaua poſitio: hæ quinque facultates ex quibus conflatur rhetorica, potius eius partes & membra, appellari debent, quam opera, & elementa. Doctrina eſt Fabij libro tertio capite tertio in fine. Nam opera proprie dicuntur effecta, & elementa, ea quæ rem inchoant, & non abſoluunt; at vero hæ facultates rhetoricam abſoluunt, & non ſunt eius effecta: igitur.

Et quoniam per haſce poſitiones ſatis poſitæ diſputationi eſt factum, reſtat vt argumentationes in contrarium allatas diſſoluamus.

Prima ratio diluetur a nobis ſequentibus diſputationibus, cum de ſingulis partibus agemus: nunc autem breuiter dicimus, etiam ſi aliæ artes his partibus vtantur; tamen, quia diuerſo modo, & ad alium finem vtuntur, & eloquentia priuata quadam ratione his facultatibus indiget, ita vt ſine eis nequeat conſiſtere; ideo priuatim eius partes eſſe dicuntur.

Secunda facile ſoluitur, negando parem rationem: nam, licet iuſtitia ſit vna ſimplex qualitas; non tamen idẽ affirmare licet de eloquentia, quæ, vt aliquando M.Tullius dixit, ex omnium rerum cognitione & dicendi artificio conſtat. Libro 1. de Ora.

ſtat. Sed de habituum ſimplicitate, ſeu compoſitione, non eſt hic locus diſputandi latius.

Tertia ſoluitur hac adhibita diſtinctione: inuentio, diſpoſitio, & aliæ eloquentiæ partes duplici modo conſiderari poſſunt: primum, vt ſunt habitus quidam in animo, ex quibus oritur facultas dicendi apte ad perſuadendum; & ſi hoc modo conſiderentur, eloquentiæ partes eſſe cenſentur: altero modo, ratione vſus, prout is, qui his facultatibus eſt ornatus, debet eas exercendo, inuenire, diſponere, eloqui, memoriæ mandare, ac pronuntiare, & hoc pacto, oratoris conſtituunt officium. Hac itaque diſtinctione facile allata ſoluitur argumentatio.

Quo autem modo poſtrema ratio diluēda ſit, ex dictis perſpicuum eſt: quare nihil eſt cur ad eam quicquam ſpeciatim dicamus.

An rhetoricæ partes ſint tantum quinque, Diſputatio II.

CVM *ergo eloquentia quibuſdam conſtet partibus, vt proxima diſputatione conſtitutum fuit: nunc alia exoritur, de iſtarum partium numero, difficultas, quam in præſentia explicandam proponimus. Quod autem huius facultatis partes ſint plures, vel paucio-*

res,

res, his rationibus perſuaderi poſſet.

Principio, tot ſunt partes rhetoricæ, ſeu eloquentiæ, quot ſunt facultates, quæ ad eam conficiendam ſunt neceſſarie, vt patet in humano corpore, quod tot dicimus conſtare partibus, quot ad ſui conſtitutionem indiget: at eloquentia ex omnium artium & ſcientiarum cognitione conflatur, vt nos conſtanter defendimus, & Cicero nullibi non docet: igitur per nos plures, quam quinque habebit partes; tot nimirũ, quot ſunt artium, & ſcientiarum genera.

Deinde, omnis oratio, vt non vno in loco ſcriptum reliquit Tullius, ex duabus conficitur rebus, ſententijs videlicet, & verbis: duas igitur tantum agnoſcere debemus eloquentiæ partes, ſententias, & verba: & hinc eſt, quod bene dicere, quod Oratoris eſt proprium, nihil aliud eſt, quam optimis ſententijs lectiſſimiſque verbis dicere. Lib. 2. de Ora.

Poſtea, tria, vt multis in locis Romanus Orator docet, Oratori videnda ſunt, quid dicat, & quo quidque loco dicat, & quo modo: quare ſummus dicendi magiſter tres tantum agnoſcere videtur rhetoricæ partes, inuentionem, elocutionem, & pronunciationem.

Poſtremo, ne plura huc argumenta conferã, cum plura in ſingulis diſputationibus allaturus ſim, iudicium eſt maxime neceſſarium Oratori, & for-

& fortaſſe multo magis, quam vlli alij artifici; igitur faciet ſextam rhetoricæ partem, vt aliqui voluerunt.

Lege Quinct. li. 3. c. 3. *Quod ad opiniones attinet, aliqui exiſtimarunt duas tantum eſſe eloquentiæ partes, nimirum elocutionem, & pronunciationem: quam opinionem quidam noui nouarum opinionum cupidi Scriptores, defendunt.* Pe.Ram. *Alij ſolum tres partes ei tribuendas eſſe voluerunt, inuentionem, diſpoſitionem, & elocutionem: ita Albutius non obſcurus huius artis profeſſor. Alij quattuor eſſe ſtatuerunt, inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, & memoriam: quam enumerationem docebat Traſymachus.* Lib. 3. *Alij vero quinque, addendo etiam actionem: ita Fabius, & eſt communis Rhetorum ſententia, vt poſtea dicam. Denique alij ſtatuerunt eſſe ſex, exiſtimantes iudicium eſſe vnam partem ab alijs ſeiunctam.*

Quo loco illud animaduertendum eſt, in enumeratione harum partium varios eſſe loquendi modos, ſiue plures, ſiue pauciores numeres. Anton. Pin. in Quint. *Nam Dion has numerabat, inuentionem, diſpoſitionem, memoriam: ad quas hic auctor alias, quadam ſua ratione, accommodabat: quod latius exponere, nihil eſt neceſſe. Theodori ſectatores has partes ponebant, inuentionem, quã diuidebant in inuentionem rerum & verborũ,*

quod

quod etiam aliquando Cicero fecit, diſpoſitionem, memoriam, & actionem. Denique, Hermagoras has ſtatuit partes, iudicium, partitionem, ordinem, & œconomiam, cuius ſententia quo modo accipienda ſit, nihil eſt neceſſe augurari, cum eius ſcripta non exſtent. Quid autem in tanta ſententiarum varietate ſentiẽdum ſit, cum nihil hic notandum occurrat, vnica poſitione nunc aperiemus, & poſtea ſingulis diſputationibus planius totam hanc materiam explicabimus. Anton. Pinu in Quint. lib.c.3.

Sit itaque vnica poſitio: Eloquentiæ partes ſunt quinque, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, & pronuntiatio. Hæc doctrina probatur primum communi Rhetorum ſententia, quę hunc numerum, & has partes, quas diximus agnoſcit. Ita M. Tullius multis in locis, ſed vnus vel alter, vbi ſingulas connumerauit, ſit inſtar omnium. Cumque eſſet, ait M. Craſſus, omnis oratoris ius, ac facultas in quinque partes diſtributa; vt deberet reperire primũ, quod diceret: deinde inuenta non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam, atque iudicio diſpenſare, atque diſponere; tum ea denique veſtire, atque ornare oratione; poſt memoria ſepire; ad extremum agere cum dignitate & venuſtate. Alibi: Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas: inuenta Libro 1. de Ora. Libro 2. de Ora.

diſpo-

diſponere: deinde ornare verbis: poſt memoriæ mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. Lib. 1. *Eandem enumerationem agnouit au-* Lib. 3. cap. 3. *ctor ad Herennium: eandem Fabius, qui etiam contrarias opiniones confutauit: eandem inter recentiores Trapezuntius, & multi alij, quos breuitatis cauſſa miſſos facio.*

Ad has auctoritates accedat etiam ratio: his tantum partibus, nec pluribus, nec paucioribus redditur perfecta eloquẽtia, ita, vt ſi quã ex his demas, conſiſtere non poſſit, ſi quam addas, illa ſit ſuperuacanea; igitur, tot erunt, quot diximus, nec plures, nec pauciores. Quod ſumptum fuit verum eſſe demonſtratur ex M. In Bruto. *Tullio, qui loquens de Sulpitio & Antonio magnis Oratoribus, ita ſcribit: Sed ij tamen vnum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum nihil poterat, in quacunque enim vna plane claudicaret, Orator eſſe non poſſet: & quæ ſequuntur. Sed illud antecedens planius demonſtrabitur hac tertia ratione.*

Tertio itaque loco confirmatur allata poſitio Lib. 1. diſp. 8. *ratione ſumpta a fine eloquentiæ: Oratoris finis, vt alias docuimus eſt perſuadere: ad cuius finis conſecutionem vtitur oratione, quaſi inſtrumento quodam: ſicuti miles equo & armis*

ad

ad obtinendam victoriam: Oratio autem, vt Tullius ſcribit, conſtat rebus, ſiue ſententi[illegible], & verbis. Res itaque primum neceſſariæ ſunt, quæ non poſſunt perſuadere, niſi in animos auditorum influant: influere nequeunt, niſi verbis, quaſi quibuſdam vehiculis inferantur: Res & verba, nunquam habebit Orator, niſi inuentionem adhibeat, qua ſibi rerum & verborum copiam comparet. Eſt igitur neceſſaria ad perſuadendum inuentio. Et quoniam ſententiarum non eadem eſt ratio; cum aliæ, tanquam ſuaues, ſint apte ad conciliandum, & delectandum: aliæ, tanquam robuſtæ, & neruoſæ, idoneæ ad commouendum: aliæ vero, tanquam veræ & certæ, aut probabiles, accommodatæ ad docendum; quæ ſunt tria oratoris munera; quæ non in eadem orationis parte, neque in quouis eiuſdem partis loco, ſunt adhibenda; hinc fit, vt præter inuentionem, eorum quæ inuenit collocatio, ac diſpoſitio, Oratori perſuadere volenti, ſit maxime neceſſaria. Itaque, cum ea, quæ inueniuntur ſint inter ſe varia, ac diuerſa, certa quadam ratione, ſuis locis, vt ad perſuadendum valeant, Orator collocare debet: non ſecus, ac facit Imperator, qui ſuos milites ad victoriam obtinendam certa ratione diſtribuit. Quamobrē ſicuti ad victoriā obtinendā non ſatis eſt multos

Libro 2. de Ora.

Cic. lib.

Quinct. *militesc ongregaſſe, ni in acie, vt ars militaris efflagitat, collocentur; pari etiam ratione, quæ inuenta & excogitata ſunt, parum ad perſuadendum valerent, ni ſuis in locis collocaretur idonee. Inuentæ igitur ſententiæ certa quadam ratione diſtribuendæ ſunt. Et quoniam res inuentæ & diſtributæ, nihil poſſunt perſuadere, niſi verbis veſtiantur, & exornentur, atque ex vtriſque vna fiat integra & perpolita oratio, opus erit exornatione, quæ potiſſimum ſita eſt in ſelectu, collocationeque verborum, quæ cum debeant eſſe accommodata rebus, certis in locis idonee, atque concinne collocari debent. Siquidem verba, ſicuti & ſententiæ, varia ac diuerſa ſunt; cum alia ſint aſpera, alia ſuauia; alia propria, alia translata; alia grandia, alia humilia; alia longa, alia curta; alia conſonantiora, alia minus ſonantia; alia familiaria, alia recondita; alia denique vniuerſa, alia ſingula: quæ ni ſuis in locis fuerint poſita, orationem non efficient rotundam, ſuauem, ac fluentem, quæ facile aures demulceat, & animos commoueat. Eſt igitur Oratori omnino neceſſaria exornatio, ſiue elocutio, qua vnaquæque res & ſententia concinne, politeque dicatur. Parum enim valeret ad perſuadendum res inueniſſe, & diſpoſuiſſe, niſi verbis, quaſi coloribus pingerentur, luminibus illuſtrarentur, & ſchematibus*

exor-

exornarentur, cum inculta, incompta, & incõcinna oratio, aures non demulceat, nec in animos auditorum ſeſe inſinuet. Quod ſi res prudenter inuentæ, & ſapienter diſpoſitæ, & artificioſe exornatæ memoria non contineantur, ſed vel ſtatim effluant, aut cum difficultate promantur; nihil idonee ad perſuadendum dici poterit. Habui ego præceptorem ad inueniendum ſagaciſſimum, ad diſponendum ſapientiſſimum, & ad exornandum artificioſiſſimum, & tamen, quia memoria erat deſtitutus, quæ ſagaciter inuenerat, prudenter diſpoſuerat, & apte exornauerat, confundebat, & nihil apte ad docendum & delectandum dicebat. Maneat igitur fixum, oratori perſuadere volenti, neceſſariam eſſe memoriam, quæ res inuentas, diſpoſitas, & exornatas complectatur, & conſeruet, vt inde, quaſi e quodam penu eas promere ſuo tẽpore queat. Et quoniam hæc omnia incluſa ſunt in animo, nec poſſunt in aliorum mentibus perſuaſionem gignere, niſi promantur; erit profecto, præter iam dicta, oratori neceſſaria pronuntiatio, quæ res memoria comprehenſas, quaſi quodam vehiculo ad aures auditorum deferat, & quæ animo deliteſcebant in lucem proferat. Et quia pronuntiatio cum elocutione, quadam naturæ ſocietate, eſt coniuncta, cum nihil eloqui poſſimus, niſi pronunciemus; hinc eſt, quod a M. Tul-

lio elocutionis comes apte nominata fuit. Cum itaque Orator in publica luce verſari, & in hominum conuentu ſermonem habere debeat; & humanus ſermo, quo mentis ſenſus aperiuntur, verbis & ſententijs conficiatur, & res inuentionem, & verba elocutionem requirant, & tam res quam verba ſuis locis collocanda ſint; & ad alios niſi memoria contineantur, & enuncientur, peruenire nequeant, profecto Orator ſuum finem nunquam aſſequetur, niſi graues ſententias inuenerit, diſtribuerit, exornauerit, memoriæ mandauerit, & tandem pronuntiauerit. Et ſane, quo nam modo orationem, qua veluti quodam inſtrumento Orator ad finem ſuum attingendum vtitur, conficiet, ni adſit inuentio? & ſi inuenta temere atque confuſe poſuerit, quonam modo docebit? & ſi ineleganter, inconcinneq; eã conſtruxerit, qua ratione delectabit? & denique, ni memoriæ commendet, vt poſtea cum quadam venuſtate & decoro pronuntiet, quo pacto mouebit?

Hæc, quæ dicta ſunt, explicare poſſumus ſimili ſumpto ab eo, qui vellet conuiuium inſtruere, qui primum cibos idoneos, & accommodatos ijs, quibus condixiſſet, pararet: deinde eos certa quadam ratione in varios miſſus diſtribueret, ac denique quibuſdam ſalſamentis. & aromatibus condiret. Eſt & illud ſimile, de eo, qui domũ

fabri-

fabricare vellet,qui lapides & cęmenta congre garet,& congregata diſtribueret,domumq; con ficeret, atque exornaret.

Maneat itaque certum ex his quæ diximus, quinque eſſe eloquentiæ partes, nec plures, nec pauciores,& eas eſſe,quas numerauimus; cum ſine his conſiſtere non poſſit,& his poſitis,integra atque perfecta exiſtat, vt nulla alia ei ſit opus parte. Reſtat igitur,vt quas in contrariũ attulimus rationes,eas nunc ſoluamus.

Quod igitur ad primam rationem attinet, cõcedimus quidem omnes artes in Oratore requiri,ſed quia illarum habitus ſunt proprij aliorum artificum, ideo non cenſentur partes eloquẽtię, ſicuti hæ quinque,quæ ſunt Oratori maxime proprię. Diceres etiam has quinque facultates ſpeciatim eſſe partes rhetoricæ, quia ipſa harũ partium pręcepta & doctrinam tradit. Eloquẽtiæ vero, quatenus his quinque habitibus ad orationem conſtruendam,& habẽdam vtitur,quibus aliæ artes ad hunc finem non vtuntur: Vel ſi placet, dicas, & fortaſſe melius, ceteras omnes artes ad has quinque partes reuocari, prout priuatim, vel inuentioni, vel diſpoſitioni inſeruiunt.

Secundæ rationis facilis eſt ſolutio: quoniam verba & res non eloquentiæ, ſed orationis, quæ ab eloquentia conficitur, partes putandæ

ſunt: at nos hoc loco de partibus eloquentiæ diſputamus.

Neque tertia aliquid neceſſario concludit: ſiquidem, cum M. Tullius ait illa tria Oratori eſſe videnda, tres quidem partes inſinuat, ſed ceteras non negat: ſicuti nec cum ait, eſſe duas, quarũ altera ornate, altera apte dici poſtulat. Enumerat autem ſolum tres partes, quia eas proxime expoſiturus erat, quæ ad ipſam orationem conficiendam requiruntur, vt ſunt inuentio, diſpoſitio, & elocutio, quæ ſignificatur per illa verba, quo modo.

Libro 2. de Ora.

Quid de vltimo argumento dicendum ſit, poſtea integra diſputatione examinabitur. Cum itaque iſtæ rationes nihil concludant, concludere profecto licet, quinque eſſe eloquẽtiæ partes, nec plures, nec pauciores

---

An Inuentio ſit rhetoricæ pars, Diſputatio III.

DEMONSTRAVIMVS *hactenus eloquenaiam aliquas habere partes: docuimus etiam vniuerſe quæ & quot nam ſint: nunc conſequens eſt, vt de ſingulis diſputationem inſtituamus, cum ſingulæ priuatam difficultatem habeant. Et quoniam inter*

eas primum locum obtinet inuentio, ideo de ea priore loco verba faciemus. Et quamuis antiqui dicendi magiſtri pro certo habuerint inuentionem eſſe rhetoricæ partem: tamen quidam recentiores aliter opinati ſunt; ac proinde huius quæſtionis examinandæ nobis occaſionem præbuerunt: quorum opinioni hæ rationes fauere poſſunt.

Primum, huic ſententiæ fauet auctoritas M. Tullij, qui locorum inuentionem tribuit dialecticis: ita enim ſcribit: Sed Ariſtoteles, is, quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad philoſophorum diſputationem, ſed etiã ad hanc, qua in cauſis vtimur, inueniretur: & alio loco in dialecticorum acumine inuentionem poſitam eſſe affirmauit. Libro 2. de Ora. Libro 1. de Inuẽ.

Deinde, rhetorica, ex Ariſtotele, eſt veluti particula & propago quædam, ac ſimulacrum dialecticæ, ea nimirum de cauſſa, quod ab ea inueniendi, atque argumentandi rationẽ accipiat: huc facit, quod Cicero inuentionem artis diſſerendi, id eſt dialecticæ partem fecit: quare non erit pars eloquentiæ. Et hinc eſt, quod Ariſtoteles in rhetoricis nihil de locis, qui ad inuentionẽ pertinet diſputauit: nec etiã Hermogenes alias abſolutiſſimus dicendi magiſter, & nõ nulli alij. Libro 1. Rhet. Cic. in In Top. Rodul.

Ad hæc loci, ex quibus argumenta in rheto- Lib. 3. c.

rica petũtur, iiſdẽ omnino ſunt, nec vlla ratione differunt, a locis dialecticis, vt patet ex ipſorum enumeratione, & deſcriptione: igitur inuentio, quæ tota in locis verſatur, erit dialecticæ propria. Quid ergo tã multa rhetores fruſtra de inuentione ſcribunt? cum hęc a dialecticis accipienda ſint.

Inſuper, vt Orator a Philoſophis & ab aliis artificibus res & ſententias accipit, nec enim diſputat de virtutibus, de legibus, & de rep. ita inueniendi rationẽ a Dialectico accipiet. Huc facit, quod legimus, Gallum ſolitum dicere, ſi quęſtio incidiſſet de facto, hanc pertinere ad Ciceronem: ſi vero de iure, nihil ad Ciceronem ſed ad Gallum: ac ſi dixiſſet, Oratorẽ ſolum vocem & verba adhibere, res vero a Iuriſcõſulto ſumere.

Iam vero, ſi Oratori elocutio relinquatur, & inuentione ſpolietur, ſuum retinebit nomẽ, quod minime retineret, ſi omnes alias partes ei tribueres, & elocutione priuares, cum ab hac ſola diſertus & eloquens nominetur: ergo ſola elocutione conſiſtet eloquentia: cum id ſolum ad Oratorem pertinere videatur, vt orationẽ verbis ornatã, & copioſam reddat. Huc facit, quod M. Tullius ſermone ſecundo de Oratore bis verbis ſcriptum reliquit: Sed quod cuiuſque ſit propriũ, & ſi ex eo iudicari poteſt, cũ videris quid quæq; doceat: tamẽ hoc certius nihil eſſe poteſt,

Cic. in Orat.

quam

quam quod oẽs artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt; orator ſine ea nomen ſuum obtinere nõ poteſt: vt ceteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant; hic niſi domeſticis ſit inſtructus copijs, aliunde dicendi copiam petere non poſſit.

Præterea, omnes aliæ ſcientiæ rationem inueniendi, & diſponendi accipiunt a dialectica, quę eſt omnium ſcientiarum, & artium inſtrumentum; cur non etiam Rhetorica? quæ, vt ab eadem ratiocinandi modum mutuo accipit, ita & rationem inueniendi accipere debere.

Denique, inuentio eſt quædam naturalis prudentia, atque perſpicacia, ac propterea Tullius aliquando dixit, inuenire eſſe magis prudentiæ, quam artis: alio loco, ſcriptum reliquit, eſſe mediocris prudentię: adde etiam auctoritatem Fabij dicentis inuentionem eſſe nobis communem cum imperitis, et eſſe magis a natura, quã ab arte: quod ſi hęc vere dicũtur, ſequitur neceſſario inuentionẽ non eſſe partẽ artificioſæ eloquẽtiæ. In orat. In 2. de orat.

In hac diſputatione duas inuenio Scriptorũ ſententias: alteram quorundam recentiorum, qui contradicendi ſtudio, nouam introduxerunt doctrinam, affirmando inuentionem eſſe propriam ipſius dialectici: ita vt inutiliter rhetores de inuentione ſcribant, & aliquid præcipiant: cum tota inueniendi ratio a dia-

Libro 2. cap. 18. *lectico petenda ſit. Ita exiſtimauit* Rodolphus *Agricola: cuius ſententiam libenter amplexus eſt Petrus Ramus, & non nulli alij. Alteram priori contrariam, omnes antiqui dicendi magiſtri conſtanter docuerunt; quam communiter, qui Rhetorica ſcribunt, amplectuntur; ita vt hæc ſecunda opinio pro communi haberi debeat: quam nos quibuſdam fundamentis, & poſitionibus retinendam eſſe demonſtrabimus.*

Solet etiam hoc loco dubitari, an inuentio ſit quædam vis naturalis, an vero facultas ſtudio & diſciplina acquiſita: de qua re quid ſit ſentiendum, infra in poſitionibus aperiemus.

Ariſt. lib. 1. Rhet. cap. 1. *Primum fundamentum: vt humanæ menti inſita eſt a natura vis quędam diſſerendi, quam poſtea perſpicacis ingenij viri expoliuerunt, &* Cic. li. 1. de orat. *ad artem redegerunt: ita etiam ab eadem natura humanæ rationi ingenita eſt vis quædam dicendi, quam homines quidam callidiores notatione, & vſu perfecerunt. Quæ duæ facultates, licet inter ſe maximam affinitatem habeant, vt Ariſtoteles eas merito, antiſtrophas, hoc eſt perſimiles & ſibi reſpondentes, appellauerit: tamen & inſtrumenta, & vſum, & multa alia inter ſe habent diuerſa, & quod ad rem noſtram maxime facit, ipſo fine potiſſimum* Cice. in Top. *diſcernuntur. Nam, cum dialectica tota poſita ſit in diſſerendi via, vſuq; rationis; quam*

diri-

dirigit, ne in rerum cognitione erret, eum habet finem, eoq; tota refertur, vt comparandæ, & tradendæ doctrinæ, diſſerendiq; viã com monſtret. Eloquentia vero eo ſpectat, vt animos multitudinis tractet, & quoquo vult impellat, atque commoueat. Quo fit, vt dialectica ad docendum & cognoſcendum, eloquentia vero ad perſuadendum potiſſimum ſit comparata: illa opinionem, hæc vero perſuaſionem & motum gignit: quos fines hæ facultates attingere nequeunt, niſi res inuenerint, quibus opinio ſiue fides, ac perſuaſio gignuntur. Et quoniam ea, quæ ad finem conſequendum cõferunt, debent eſſe cognata, & accommodata fini; propterea, licet ambæ hæ artes inuentione vtantur: tamen, earum inueniendi diuerſa debet eſſe ratio, vt ſecundo fundamento planius exponam.

Notandum itaque ſecundo loco eſt, perſuaſionem dialecticam, vt etiam ſupra ſcripſimus, multum differre a perſuaſione rhetorica. Dialecticus enim diſſerendo eam cognitionẽ in animis eorum, quibus cum agit gignere conatur, quæ ſit firma & quantum fieri per ipſum poteſt certa, & vt quam proxime ad ſcientiam accedat: & ideo ea inuenire debet argumenta, quæ ſint ad hanc firmam opinionem gignendam maxime accommodata. Nomine autem Libro 1. diſp.8.

diale-

dialectici hoc loco, non ſolum intelligo eum, qui tantum nouit locos numerare, ac diſtinguere, rationemq; probabiliter diſputandi docere, ſed eũ qui pro omnibus, & contra omnia probabiliter in philoſophorum ſcholis diſputare queat; qui nimirum ea teneat, quæ non ſcientia, ſed ſola opinione & probabilitate continentur: & quidem huiuſcemodi hominem Ariſtoteles, Dialecticum appellare conſueuit.

Lib.1.de Anima. tex.11.

Vt enim Rhetor interdum ſignificat eum, qui ſolum præcepta docet, interdum vero etiam illum, qui copioſe ornateq; de quauis quæſtione populariter diſputat; ita Dialecticus aliquando is dicitur, qui rationem ac viam docet inueniẽdi argumenta, quibus in vtramque partem probabiliter diſputatur: aliquando vero, eum, qui ſit probabili rerum omniũ doctrina ornatus, qua de rebus omnibus propoſitis, in doctorum hominum cętu, vt Gorgias faciebat, diſputet. At vero oratori ea perſuaſio eſt propria, quę fidem opinionemq; quandam, non tam ad rei naturam, quam ad hominum ſenſus accommodatam, & plane popularem, excitet: quæ interdum infirmiſſimis gignitur argumentis, quorum in diſputatione dialectica, nullus eſſet vſus: quoniam, nihil, aut parum ad fidem faciendam valerent. Imperitę enim multitudini ea interdum magis probabilia videntur, quę vera non ſunt, quam quæ

Ariſtot. li.1.Rhetor.c.1.

ſunt

ſunt veritati magis conſentanea. Hinc fortaſſe factum eſt, vt Ariſtoteles libro primo de arte dicendi, eloquentiam arti Sophiſticæ ſimilem eſſe dixerit: quod, ſicuti Sophiſta argumentis non probabilibus illis quidem, ſed quæ probabilia apparent, ad decipiendum vti ſoleat; ita Orator rationes parum probabiles interdum adhibet; modo multitudini probabiles videantur: quinimo etiam falſis vulgi opinionibus, & erroribus aliquando ad id, quod vult perſuadendum, vtitur. Quare, longe diuerſum eſt illud probabile, quod dialectici ſectantur, a Gręcis, ἔνδοξον, appellatum, ab eo, quod Oratores, πιθανὸν, ab eiſdem dictum. Cum itaque hi duo communes artifices diuerſos fines ſpectent, quos ſine inuentione attingere nequeunt; non eadem profecto erit vtriuſque inuentio: cum ad diuerſos fines conſequendos diuerſa, aut ſaltem diuerſa ratione conſiderata, ſint adhibenda media. Sed quantum horum artificum inuentiones inter ſe diſcrepent, paullo poſt planius explicabitur. Cap. 1.

Tertiū fundamentum: nomine inuētionis duo poſſumus intelligere; primū excogitationē argumenti, ſiue loci, ſiue medij, vt dialectici loquuntur, ad aliquam q̃onem propoſitā probandam; qua r̃one, inuentio dicitur eſſe excogitatio argumenti: argumentum autem eſt, probabile inuentum

Cice.in part.ſub princ. *tum ad faciẽdam fidem, ideſt ad firmam opinionem gignendam. Vt ſi proponatur quæſtio; ſitne Rhetorica ars, vt hanc explices quæſtionem tibi inueniendum eſt medium, ſiue argumentũ, quo huius rei dubiæ fidem facias. Deinde, nomine inuentionis intelligere poſſumus excogitationem, ac inquiſitionem omnium eorum, quæ in aliqua tota oratione cõficienda, ſeu cauſſa tractanda ſunt neceſſaria: quo modo accipere videntur dicendi magiſtri, cum dicunt, oratori plura eſſe inuenienda. Cuius ſex partes auctor* Lib. 1. *ad Herennium fecit, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, atque concluſionem. Si inuentio priore modo ſumatur, ſolum occupata eſſe videtur in inueſtigatione argumenti, & medij, quod cuiuſmodi eſſe debeat, libro de inuentione planius a nobis explicabitur: & de inuentione hoc modo ſumpta, eſt dubitatio, an ſit ſolius dialectici, an vero oratori etiam tribuenda ſit, id quod nos in hac diſputatione quærimus: An ſcilicet locorum inuentio & explicatio ad rhetorem pertineat. Si vero inuentio altero modo ſumatur, certiſſimum eſt, pertinere ad oratorem, qui niſi ea inueniat ex quibus orationem conficiat, ſuo officio fungi minime poterit: cum nulla fere ars ſine inuentione hoc modo ſumpta, conſiſtere queat. Ea autem, quæ orator inuenire debet,*

vt ex

vt ex Hermogene colligere licet, hæc fere ſunt. Lib. de Inuen.
Quæſtio, ſiue cauſſa, ſtatus quæſtionis, qualitas
cauſſæ, loci ad probandam quæſtionem, ſiue epi
cheremata; loci ad amplificandum, exordium,
veſtibulum narrationis, & narratio: de qua re
alibi planius, & plenius a nobis ſcribetur. Ex
his, quæ adnotata ſunt, non nullas differentias
colligere licet, quæ ſunt inter inuentionem dia-
lecticam, & oratoriam. Prima, dialecticus
non tractat omnes locos, quibus priuatim ſolet
vti orator, vt ſunt loci laudationis, & conſul-
tationis, quos Ariſtoteles diligenter proſecu-
tus eſt, primo & ſecundo de arte dicendi libro:
ſimiliter nec locos amplificationis, & locos ex-
trinſecos, qui licet inartificioſi dicantur, quod
extrinſecus cauſſæ adueniant: tamen ab arte
explicantur, & artificioſe ab oratore tractan-
tur, vt ſuo dicetur loco. Ideo Cicero inuentio- Lib. 2. de Orat.
nem in tres partes aliquando diſtribuere vide-
tur: quarum vna ad probandum, alia ad con-
ciliandos animos, alia ad eos qui audiunt com-
mouendos, facit. Secunda, hi duo artifices, non
inueniunt eaſdem omnino res: quia vnus inue-
nit ea, quæ valeat ad opinionem firmam gignen Ariſt. li.
dam apud viros doctos in diſputatione philoſo- 1. Rhet.
phica; alter vero etiam quę ad perſuadendum cap. 1.
in populari concione conferunt: ille quæ fidem
faciant: hic, quæ potiſſimum moueant ille ad

vnum

vnum finem, hic vero ad alium: Tertia, alia ratione Orator ſuos locos inuenit, exponit, & tractat, atque dialecticus facit: Vbi autem eſt diuerſa tractandi ratio, atque explicandi rē aliquam, ibi ex Ariſtotelis & omnium Philoſophorum ſententia, variæ conſtituuntur artes: vt patet in ſermone, in quo explicando diuerſæ omnino facultates verſantur.

Libro 1. Poſt.

Vltimum fundamētum, in quo hæc pars definienda eſt, Auctor ad Herennium ſic definiuit: Inuentio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſſam probabilem red dant. Per res veras, vt interpretes exponunt, intelligit res neceſſarias, & omnino certas: per, veriſimilia, res probabiles, quæ potiſſimum ad artem dicendi pertinent: alia verba in hac deſcriptione adduntur ad demonſtrandum cuiuſmodi eſſe debeant rationes, quæ inueniuntur; eiuſmodi nimirum, vt rem probabilem, id eſt veriſimilem, & apparenter veram demonſtrent: vt aptæ ſint ad gignēdam opinionem, & vt eas auditores facile credant. Quo loco illud monuerim, non licere oratori, neque hoc eſſe artis munus, vt aliquid falſum, ad fidem faciendam inueniat: in quem errorem complures huius artis Scriptores, & Profeſſores lapſi ſunt: & maxime Quinctilianus, cum tamen ſuum Oratorem virum bonum eſſe velit. Eodem prorſus

Lib. 1. Franc. Mat. Mat. Victor. Aſcenſ. Franc. Mat. Aſcen. Gel. li. 1. cap. 6.

modo

modo M.Tull.inuentionem definiuit. Quam definitionem omnes poſteriores dicendi magiſtri, tanquam bonam, approbarunt. Poſſes etiam ex partitionibus Ciceronianis hanc deſcriptionem colligere: Inuẽtio, eſt excogitatio argumenti, ideſt alicuius inuenti, ſeu vt loquuntur Dialectici, medij, quo aliqua propoſita quæſtio probari poteſt. Dicitur autem hoc medium, argumentum, quia, argutando, inuenitur: quod definiens Tullius, dixit eſſe probabile inuentum ad faciendam fidem: dicitur argumentum, inuentum probabile, hoc eſt, inuenta ratio probabilis, nõ quia, probat, vt quidam exponunt; neque enim dicimus, credibile, quod credit; ſimiliter non dicitur probabile, quia adhibetur ad probandum, vt bene quidam adnotauit; ſed quia huiuſmodi eſt, vt credi poſſit, ſiue ſit rerum, ſiue veriſimile, ſiue etiam falſum. Similiter, nomine fidei debemus intelligere quamcumque perſuaſionem, & præſertim eam, qua quis impellitur ad aliquid faciendum, quam orator in auditorum mentibus gignere conatur. Allatę definitiones, deſcribunt inuentionem, vt eſt in vſu; ſi quis autem vellet eam definire, vt facultas eſt, ita diceret: Inuentio eſt facultas, qua probabiles inueniuntur rationes ad faciendam fidem: per rationes autem intelligo locos, et omnia alia, quæ ad perſuadendum neceſſaria

Trap. libro 1. Cypria. Soar.

In Top.

Streb.

ſunt. His ita notatis has ſtatuo poſitiones.

Prima poſitio: Inuentio, ſiue inuenire non eſt vlli arti ita proprium, vt etiam alijs conuenire non poſſit. Hæc poſitio intelligenda eſt de inuentione vniuerſe ſumpta: & eſt certiſſima, cum ſint quamplurimæ artes, quæ inuentione egent: ac proinde nulla eſt hoc loco neceſſaria probatio.

Secunda poſitio: Inuentio eſt omnino neceſſaria rhetoricæ; ita vt ſine ea conſiſtere nullo pacto queat. Eſt hæc poſitio manifeſta ex ſecunda diſputatione: & ex communi omnium ſententia. Neque enim placent ij, qui volunt rhetorem nihil ex ſe inuenire, ſed ſolum exornare, quæ ab alijs accepit, vt patebit ex tertia poſitione, & ex ijs, quæ alias dicemus de doctrina, quæ in perfecto Oratore deſideratur: & ſaltem nemo ei negabit verborum inuentionem.

Tertia poſitio: Inuentio, vt eſt facultas inueniendi argumenta probabilia ad diſputandum populariter in vtramque partem, eſt propria pars eloquentiæ, & ad rhetorem pertinet, qui & rationem inueniendi docere, & inuenire debet. Et quoniam in hac poſitione tota difficultas ſita eſt, ideo eam pluribus rationibus munire conabimur. Et primum auctoritate omnium antiquorum Scriptorum,

qui

qui de arte rhetorica ſcribentes, potiſſimum in hac parte explicanda elaborarunt: ita Ariſtoteles, cuius omnia fere quæ de arte dicẽdi ſcripſit huc ſpectant, vt rationem inueniendi enthymemata, quæ ſunt orationis nerui, aperiat: & ideo pauca de elocutione dixit; & de alijs partibus, vel parum, vel nihil. Et rhetoricam definiens, dixit, eſſe vim videndi, quid ſit in vnaquaque re perſuaſibile: videre autem ad inuentionem pertinet. Idem M.Tullius, qui ſuos libros de Inuentione inſcripſit, quod etiam Hermogenes fecit: & inuentionis locos, tum in partitionibus, tum alibi numerauit & expoſuit. Quinctilianus inuentionem partem eloquentiæ fecit, & inuentionis fontes copioſe, accurateque aperuit. Recentiores etiam Scriptores, vt Trapezuntius, & alij fere omnes locos diligenter exponunt, & ad materiam rhetoricæ ſubiectã accommodant. Quid eſt igitur, vt ſine vlla vrgenti ratione a cõmuni & antiqua ſententia recedamus? Quod qui faciunt, in multorum reprehenſionem merito incidunt. Sed ad auctoritatem rationes accedant: & primum ſi oratori ſubtrahas locorum inuentionem, & tractationem, nunquam poterit idonea argumenta ad finem ſuum obtinendum recte inuenire, ſi quæ eorum ſit ratio & natura, ignoret: cum loci debeant eſ-

Libro 1. cap. 2.

Lib. 2. de Orat.

Libro 3. cap. 3.

Lib. 5.

ſe maxime accommodati cauſſæ, cum eorum habendus ſit ſelectus, & certa quadam ratione collocandi ſint; de quibus nihil dialectici præcipiunt. Præterea, oratori locorum inuentionem auferre licet, auferre etiam omnino licebit inuentionem rerum, & eum nudum, & inermem relinquere; quo fiet, vt tanquam rabula, clamator, & prçco in forum veniat. Quo loco ex te, qui tam male de oratore mereris, peterem; quo pacto iſte tuus orator de rebus ab alijs acceptis, cum ipſe nec eas inueniat, nec cognoſcat, iudicium feret? ni velis eum ſine iudicio orationem texere, & cauſſam perorare: quo pacto conſequentia & inter ſe conſentanea dicet? quo pacto verba rebus accommodabit? quo pacto verbis exornabit idoneis, ea quæ ignorat? quo pacto verborum copia abundabit, qui eſt rerum egenus, cum ex ipſo rerum cumulo verborum fluat abundantia? Iam vero, ſi ei detrahas rerum inuentionem, detrahę etiam & verborum, cum, vt nunc dicebamus, verborum inuentio ab ipſa rerum inueſtigatione profluat: auferas etiam omnia ſententiarum ornamenta, & lumina, cum hçc à rebus ipſis ſumantur. Ad hæc, cum rhetorica ſit quædam facultas rationalis, quod ratiocinatione, vt libro primo docuimus, nitatur, & longe diuerſo modo argumentatione,

& locis vtatur, quam dialectica, vt ſupra expoſui, cur locorum inuentionem, & tractationem ei ſubtrahere volumus, cum ſine his nihil concludere, & probare poſſit? Et cur potius hanc partem dialecticæ, quam rhetoricæ, quæ eſt ars magis a natura inſita, prius inuenta, atque magis cunctis hominibus neceſſaria iſti tribuere volunt? An quia, cum de locorum inuentione agat dialecticus, ideo orator agere non debet? ſed id non obſtare, ſatis ſuperque ſupra demonſtrauimus. Auferas etiam materiam, res nimirum omnes, cum in rebus omnibus etiam dialectica verſetur. Denique, ne pluribus rationibus contrariam ſententiam vrgeam, ex argumentorum ſolutione, quam falſa ſit, adhuc magis perſpicuum fiet. Ariſ. li. 2. Elen. c. vlt.

Quarta poſitio: Inuentio, quę eſt pars eloquentiæ, non eſt ſolū facultas a natura accepta, ſed etiam habitus arte & ſtudio cōparatus. Volumus hac poſitione damnare eorum opinionē, qui hanc eloquentiæ partem putant potiſſimum haberi a natura. Fatemur quidem ad eloquentiam comparandam perſpicacitatem quandam, ac celeres animi motus ad inueniendum idoneos eſſe neceſſarios; ſed tamen hanc facultatē a natura tributā non ponimus eloquentiæ partē. Hęc poſitio his rationibus breuiter cōfirmatur.

Primum, ſi hæc inueniendi vis potiſſimum penderet a natura, cur tam multa de Inuentione, Ariſtoteles, M. Tullius, & alij dicendi magiſtri dixiſſent? cur eam omnium partium difficillimam eſſe affirmaſſent? cur partem artificioſæ eloquentiæ feciſſent? Deinde, facultas inueniendi poſita eſt in locorum, ac rerum notitia; is enim facile inuenit, qui multarum rerum cognitione eſt præditus; & locos penitus notos, atq; tractatos habet: at iſta notitia, non acquiritur niſi arte & ſtudio: igitur inueniendi facultas non eſt potiſſimum a natura. Quare, ne in re manifeſta confirmanda diutius immoremur, irridere licet iſtos, vt quidam facit, qui inuentionem ſolius naturæ, & iudicium ſolius artis eſſe putant. Sed iam tempus eſt, cum per allatas poſitiones quid in hac difficultate tenendum ſit, conſtet, vt aduerſariorum rationes diluamus.

Cic.li.1. de Inuẽ.

Gylbel. Longol.

Ad primam, primum obijcimus aduerſarijs eiuſdem Ciceronis pluribus in locis, auctoritatem, in quibus nobiſcum facit: & de locorum inuentione more rhetorico, varijs in locis ſcripſit. Deinde, cum inuentionem tribuit dialecticis, non debes exiſtimare velle rhetoricam hac præcipua & maxima parte priuare, ſed ſolum ſignificare voluiſſe, Dialecticorum inuentionem & acumen, cum ipſi, ob aſſiduam diſ-

Lib. 1. & 2. de Inuen. Libro 2. de Ora.

ferendi de rebus difficillimis & inuolutis exercitationem, ſint maxime ad inueniendum prompti, in oratore deſiderari; & dialecticorum diſputandi vim ad dicendi rationem conferre; id, quod nos libenter concedimus: cum is, qui in dialecticis eſt exercitatus, longe melius & felicius rhetorica tractet, & ſit ad inueniendum expeditior. Cum itaque affirmat Ariſtotelem quoſdam locos tradidiſſe, non vult ſuam artem inuentione locorum ſpoliare; ſed ſolum docere, eſſe quandam communem inueniendorum locorum rationem, quam non eſt neceſſe, vt rhetores inueniant, ſed vt ea in ſuorum locorum tractatione & explicatione vtantur.

Ex his facile ſolueres ſecundam rationem, dicendo, ideo Rhetoricam eſſe quaſi particulam dialecticæ, quia quæ de ratione inueniendi, ac ratiocinandi a Dialecticis dicuntur, facile ad rhetoricæ vſum traduci poſſunt: quæ tamen, niſi a rhetore ad ſuum finem, ſuumq; diſputandi modum accommodate explicentur, parum perfecto prodeſſent. Et vt rem hanc planius exponamus, argumentandi formam diligentiſſime explicant dialectici; ſed cum oratores vario modo ſuas argumentationes diſponere ſoleant; ideo de argumentorum formis, quod ad vſum oratoriũ attinet, rhetores præcipere non nihil ſolent, vt alias nos apertius demonſtrabimus. Habẽt itaq;

rhetores & dialectici, inuentionem, & iudicium, ſiue ratiocinandi modum communem; ſed ſi ad vſum referantur, earum explicatio & tractatio eſt longe diuerſa. Quod Ariſtoteles in ſua rhetorica de locis nihil dixerit, falſiſſimum eſt; cum hanc vnam potiſſimum rhetoricæ partem ab alijs dicendi magiſtris illis temporibus penę neglectam, proſecutus fuerit, ac fontes indicauerit, vnde enthymemata hauriri queant. Quod ſi quoſdam locos, quos in dialecticis explicuit, in rhetoricis non repetiuit, nihil obſtat: quia exiſtimauit facile ad vſum oratorium traduci poſſe: & eos proſecutus eſt, qui ad vſum eloquentię erant magis accommodati. Hermogenes etiam non nihil de locis docuit, quos ad ipſas circunſtantias, ſeu ad attributa reuocauit. Adde etiam, quod hic auctor non eſt proſecutus omnia, quæ ad artem dicendi pertinent; ſed multa ex induſtria omiſit, quæ erant nota in ſcholis, & ea ſpeciatim tradidit, quæ ad vſum artis pertinent.

Tertiam rationem nihil concludere, ſatis conſtat ex ijs, quæ adnotauimus: quoniam multę ſunt inter inuentionem & locorum tractationem, dialecticam & rhetoricam diſcrimina: cum hæ duæ facultates non prorſus ęadem, neque eodem modo inueniant: vna inuenit, quæ opinionem gignant, altera potiſſimę, quæ animos

mos commoueant: vna credibilia, altera perſuaſibilia: vna quæ a doctis admittantur, altera, quæ a multitudine recipiantur.

Quarta ratio diſſoluetur, ſi aſſignaueris cauſſam, cur Oratores non tractet res ipſas, ſed a Philoſophis, & ab alijs artificibus accipiant. Ratio igitur hæc eſt, quia rhetorica, vt ars quædam eſt, docet rationem diſſerendi populariter, accommodatam non ſolum ad docendum, ſed etiam ad mouendum, & delectandum: & ideo priuata quadam ratione debet agere de inuentione, ac etiam de diſpoſitione, ſine quibus nulla de re diſputari, ac dici poteſt: propterea hæc non accipit a dialectico, vt faciunt omnes aliæ ſcientiæ, quæ vtuntur inuentione & diſpoſitione dialectica, ſed de his quodam ſuo priuato iure agit. De rebus vero, quas ad dicendum adhibet, ſatis eſt, ſi ab alijs ſcientijs tractatas accipiat, vt de eis ornate & copioſe dicat. Sed tamen Orator, vt alias diximus, non debet ita accipere, quaſi ipſe ſit omnino rerum ignarus, cum non ſolum voce & verbis, ſed etiam rebus debeat eſſe inſtructus, ni præconis, qui ſolam vocem adhibet, perſonam, ſuſcipere vult: & tanquam ignorans ab alijs ſumere quæ ſit dicturus, quæ quid valeant, quid poſſint, non videat, non intelligat. Neſcio itaque, quem Oratorem

forment, qui ei ſolam vocem tribuunt: rabulam fortaſſe dicent, aut remigem, ac baiulum quendam.

Quod quincto loco obijciebatur, ſolum probat, elocutionem eſſe maxime propriam Oratori, idque etiam verba ex Cicerone allata confirmant: Sed nunquam poterit Orator congruenter eloqui, niſi inueniendi facultate fuerit praeditus, & ea nouerit, quae voluerit exornare.

Quo pacto ſexta argumentatio ſolui debeat, ſatis ex iam dictis manifeſtum eſſe arbitror: alia enim eſt inueniendi, & ratiocinandi ratio, qua vtitur oratoria facultas, ab illa, qua vtitur dialectica: & quod ad ratiocinationem attinet, plenius dicetur, cum de indicio inferius diſputabitur.

Quo autem modo, vltima ratio diluenda ſit, ex vltima poſitione conſtat. Quod ſi interdum rhetores dicunt inuentionem non eſſe ita artificioſam, tunc comparant eam cum elocutione, quae magis ex arte pendet; cum ad facile inueniendum quaedam vis a natura tributa, in Oratore deſideretur.

An

An diſpoſitio ſit rhetoricæ pars, Diſputatio IIII.

QVONIAM *eiuſdem artificis eſſe videtur eas res diſponere, ac ſuis idoneis locis accommodare; qui eas inuenit: hinc eſt, vt ij, qui rhetoricæ inuentionē ſubtrahunt, ijdem diſpoſitionem quoque detrahant, atque detrahere debeant: ac proinde huius tractandæ diſputationis occaſionem præbent. Et vt eorum ſententiam aliquam probabilitatis ſpeciem habere demonſtrem, aliquibus argumentis eam confirmare conabor.* Libro 3. rhet.

Primum, diſpoſitio nihil aliud eſſe videtur, quam recta tractandi ratio; ſecundum quam omnia quæ dici, ac doceri debent, pro rerum natura, aut audientium captu, diſponuntur: at agere de methodo, quod ſane negaret nemo, ad Dialecticum pertinet, quippe qui docet quo pacto de quauis re diſſerendum ſit: quare agere de diſpoſitione non erit rhetoris, nec diſpoſitio erit rhetoricæ pars. Ariſt. li. 2. Meta.

Deinde nulli Rhetores in ſuis ſcriptis de hac parte quicquam priuate ſcribunt, vt patet, ſi meliores dicendi magiſtros conſulas; inter quos Quinctilianus, putauit diſpoſitionem arte tradi non poſſe: igitur non erit eloquentiæ artificioſe Lib. 7.

pars.

pars. Huc accedit; quod expoſitores orationum Ciceronis. Sæpe dicunt, dum earum diſpoſitionem inquirunt, partes non eſſe ex arte diſtributas, ſed a caſu, vel pro dicentis arbitrio poſitas; & interdum diſpoſitionem eſſe naturalem.

Præterea, diſpoſitio quattuor potiſſimum partibus continetur, exordio, narratione, confirmatione, & peroratione: at exordium & peroratio ex Ariſtotele, cum ad animos commouendos referantur, non ſunt orationis partes, ſed quaſi acceſſiones quædam, de quibus nihil eſt neceſſe præſcribere; narratio vero & confirmatio dialectica diſpoſitione continentur; quæ, vt M. Tullius ſcripſit, rem vniuerſam in partes diſtribuere, latentem explicare, obſcuram explanare, ambiguamque probare docet: igitur.

Libro 3. rhet.

In Bruto.

Poſtremo, diſponere atque ordinare eſt munus ſapientis, vt Philoſophi docent: non poterit igitur illa facultas, quæ rationem diſponendi aperit eſſe eloquentiæ pars; cum eloquentia, non ſit ſapientia, vt primo libro a nobis decretum fuit. Atque his, alijſque ſimilibus rationibus, diſpoſitionem nihil ad rhetoricam pertinere, perſuaderi poſſet.

Ariſt. li. 1. Meta.

Diſpu.4.

Quod ad opiniones attinet, illi ijdem, qui dixerunt Inuentionem non pertinere ad Oratorē, eidem etiam diſpoſitionem negant, & dialectico tribuunt. At vero, qui Oratori concedunt

inuen-

inuentionem, etiam diſpoſitionem tribuunt. Prætereà, quidam, in quibus Fabius eſſe videtur, affirmant hanc partem non poſſe arte tradi: alij vero, inter quos Rodolphus, contra ſentiunt. Quid autem de vtraque difficultate ſentiendum ſit, nos fundamentis quibuſdam, & poſitionibus, aperiemus.

Primum fundamentum: hæc pars, his potiſſimum nominibus vocari ſolet; collocatio, diſpoſitio, diſtributio, methodus, ordo: Græci, τάξιν, & οἰκονομίαν, id eſt, ordinationem, & diſpenſationem, vocant: Solet etiam hæc pars varijs modis definiri. Auctor Herennianus hoc Lib. 2. *modo eam deſcribit: Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum, quæ demonſtrat, quid, quibus in locis ſit collocandum. Item, Diſtributio eſt* Lib. 3. *per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quodque loco pronuntietur. M. Tullius libro primo de inuentione hoc pacto. Eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Fa-* Lib. 7. *bius hac ratione: Eſt vtilis rerum, ac partium* cap. 2. *in locos diſtributio. Item, eſt rerum quam optimo ordine collocatio. Quod ſi velles eam deſcribere vt eſt vis quædam, poſſes ita dicere. Diſpoſitio eſt facultas, qua quæ dicenda ſunt pro rei, aut cauſſę cõditione, prius, aut poſterius idoneè ad perſuadendũ collocãtur. Vel hoc modo: Diſpoſitio eſt inuentarũ rerum, pro ipſarũ, & audito-*

rum,

rum, & cauſſę ratione, ad perſuadēdū idonea diſtributio. Vt autē eſt quædam methodus definiri poteſt eo modo, quo libro primo diſputatione quincta, tertia parte fecimus. Atque hæc de nomine, & definitione, nunc de diuiſione dicamus.

Secundum fundamentum: prima diſpoſitionis diuiſio, quam omnes fere dicendi magiſtri afferunt, hæc eſt: Diſpoſitio, altera eſt naturalis, altera artificioſa: quam diuiſionem tradidit M. Tullius in ſecundo de Oratore libro. Diſpoſitio naturalis dicitur ea, quam quodammodo ipſa natura præſcribit, & animis noſtris inſerit. Streb. in hunc locum. *Præſcribere enim natura videtur, vt antequam aliquid dicamus, auditorū animos conciliemus: deinde, vt rem de qua controuerſia eſt, exponamus: poſtea vt eam noſtris præſidijs corroboremus: ac tandem vt concludamus. Artificioſa dicitur illa, quam prudens Orator ſuo iudicio pro locorum, temporum, perſonarum, cauſſarumq; diuerſitate, adhibet. Hæ duæ diſpoſitiones ita differunt, quod prior eſt magis certa; poſterior vero minus certa: ac proinde de illa certa præcepta dari poſſunt, de hac non ita, cum pro cauſſæ vtilitate immutanda ſit: qua in re Orator ſuam indicabit prudentiam. Neque illa prior dicitur naturalis, quaſi a ſola natura habeatur, cum de ea ſpeciatim dicendi magiſtri præcepta tradant; ſed quia naturæ ordinem ſequitur.*

quitur. Neque hæc dr artificioſa, quod ab ipſa arte ſolum explicetur, aut doceatur; ſed quia ex quadam induſtria, & arte Oratoris pendet. Exempla prioris diſpoſitionis habes in his orationibus Ciceronis, vt earum expoſitores ſcribunt. Prioris, in oratione pro P. Quinctio, pro lege Manilia, pro A. Cecinna, & in nonnullis alijs. Poſterioris vero, in Oratione pro Sylla, pro Archia poeta; vbi partes videntur permixtę, vt Xichonius Patauinus, & alij adnotarunt, & in quibuſdam alijs. Affertur etiam exemplum orationis Ilionei apud Virgilium: qui, quæ poterant obeſſe prius cõfutauit, quam quod volebat, ex Didone peteret. Idem Cicero in Miloniana fecit. Sunt qui aliter has duas diſpoſitionis partes explicent: nam primam dicunt eſſe iuxta artem, & ab arte proficiſci: alteram vero non eſſe ſecundum artem, ſed ex prudentia & conſilio Oratoris oriri. Denique, alij dicũt diſpoſitionem eſſe ex arte, cum omnes adhibentur orationis partes: non ex arte, cum aliqua pars prætermittitur. Alia diſpoſitionis diuiſio, quæ ex eodem Cicerone colligitur, hæc eſt: quod alia ſit diſpoſitio quæſtionis infinitæ, alia quæſtionis finitæ. Nam, cum diſpoſitio debeat eſſe accomodata quæſtioni, pro quæſtionũ varietate, varia etiam erit diſpoſitionum ratio. In quæſtione infinita tractanda, vt Cicero ait,

Otho. Vuerdemus.

Libro 1. Aen.

Anton. Luſcu. ora. pro Quinct.

In part. Streb. in hunc locum.

In part.

idem

idem fere eſt ordo, qui & locorum: hoc eſt, argumenta ad fidem faciẽdam, eodem ordine ſunt tractanda, quo loci numerantur. Vt, ſi exempli gratia tractares hanc quæſtionem, An mors ſit contemnenda, primum argumentum duceres a definitione, deinde ab enumeratione a notatione, a coniugatis, & ſic deinceps. In cauſſa vero, ſeu quæſtione finita, quoniam non ſolum facienda eſt fides, ſed etiam adhibendus eſt motus, oportet aliam adhibere diſpoſitionem, naturalem nimirum, vel artificioſam. Neque, quod Cicero de diſpoſitione propoſiti, ſiue quæſtionis infinitæ ait, ita accipiendum eſt, vt debeamus ſemper eandem diſpoſitionem ſeruare, quam ipſe in locis recenſendis expreſſit; cũ non eodem modo quæuis infinita quæſtio tractari debeat, nec eadem ratione ab omnibus locorum ſeries conſtituatur: & ipſemet Cicero vtriuſque quæſtionis eandem eſſe diſpoſitionem eodem loco, doceat. Doctrina itaque Tullij vniuerſe accipienda eſt, videlicet, in quæſtione infinita tractanda, eam diſpoſitionem fere ſeruandam eſſe.

Streb. in hunc locum.

In part. Rurſus, ex eodem Tullio hæc tertia colligitur diſpoſitionis diuiſio, quod alia ſit accuſatoris, alia defenſoris diſponendi ratio. Accuſator rerum ordinem proſequitur, vt Cicero facit in Verrinis: patronus vero varie diſponit, pro cauſſarum, temporum, & perſonarum varietate: vt

in ora-

in oratione pro Cluentio; & pro Milone idem auctor fecit. Trapezuntius hunc in modum diſpoſitionem diuidit. Diſpoſitio, alia ab arte proficiſcitur, alia a natura cauſſæ, & temporum, locorumque, ac perſonarũ ratione, vt ſupra ſcripſimus. Rurſus alia eſt diſpoſitio cauſſæ ſimplicis, vt eſt illa, in qua vna eſt conſtitutio: alia eſt cauſſæ duplicis, vt eſt ea, quę duas aut plures habet conſtitutiones, aut conſtitutionis partes: quæ conſtitutiones, vel ſunt principales, vt ſunt illæ, quæ ex conflictione, & prima depulſione oriuntur; vel incidentes, vt quæ ex alicuius rationis depulſione naſcuntur. In ſimplici cauſſa conſideratur diſpoſitio partium orationis, vt exordij, narrationis, aliarumque, & argumẽtorum: at vero in duplici, etiam cõſtitutionum, ac partium earũ conſideranda eſt. Rodolphus autẽ ex triplici rerũ ordine, triplicẽ facit diſtribuẽdi formam. Nam rerũ aliæ ſunt, quæ inter ſe ſtatũ quẽdam certum habent; vt annus prior & poſterior: prima & ſecunda diei hora: aliæ, quæ nullũ habẽt ordinẽ, vel ſi quẽ habere poſſunt, quiſque, in illis explicandis, eũ ordinem ſeruat, qui pro occaſione, & ratione dicendi, viſus fuerit oportunior: aliæ denique certo ordine geſtæ; ſed tamen data opera in illis exponendis earum ſeriem, perturbamus, & priores poſteriore loco ponimus: & rem nõ a principio, ſed a medio exordimur:

Lib. 3. cap. 1.

mur: qua ſcribendi ratione vti ſolent potiſſimum poetæ, ac etiam Oratores. Hunc ordinem ſeruant Comici in Comœdijs ſcribendis: hunc ſeruauit Virgilius in Aeneidis; qui non exorſus eſt ab initijs belli Troiani, ſed a nauigatione Aeneæ, qua tempeſtatibus in Africam delatus eſt. Huc pertinet præceptum illud horatianum:

De arte poet.

Nec reditũ Diomedis, ab interitu Meleagri,
Nec gemino bellũ Troianũ orditur ab ouo.

Primum ordinem naturalem, alterum arbitrarium, tertium artificialem nominat Agricola: Naturalis ordo in quattuor ſpectari ſolet: nam aliquid dicitur prius natura, vt eſt id, a quo aliud dependet, & non contra: quo modo Sol eſt prior illuminatione: partes priores toto. Dicitur præterea aliquid prius tempore: vt dies externa, hodierno die; & elapſa hora præſenti tempore. Poſtea, dicitur aliquid eſſe prius poſitione: quo modo fundamenta in domo, ſi aſcendas, ſunt priora parietibus: & in homine, ſi deſcendas, caput & collum. Poſtremo, eſt aliquid prius alio, dignitate: vt Conſul, Prætore, Sol ceteris Stellis, & aurum argento. Qui rem aliquam geſtam narrant, naturalem rerum ordinem ſequi debent, & eo ordine eam exponere, vt geſta eſt: quod proprium eſt hiſtoriographorum, quorum prima laus, eſt veritas. At vero Poetæ, qui varietate dele-

Ariſtot. in poſt. præd.

ſtare volunt, hunc ordinem perturbant, & multa permiſcent: vt fecit Virgilius in Aeneidis, Terentius in Andria, & in alijs comędijs: Quare hiſtoricus aliter inciperet, ac proſequeretur Aeneæ errores, atque Virgilius fecit. Quando autē ab hiſtorico res variæ, et ordine diſiunctę, ſed eodem tempore geſtę, exponendę ſunt; cum eas ſimul narrare nequeat; pro ſuo arbitrio eas diſponit; quarum interdum ordinem abrumpit, vt aliquid aliud ſcribat, & poſtea ad eas quas intermiſerat, narrandas, reuertitur. Id in Liuio obſeruares, dum res, quę ſecundo bello punico in Italia & in Hiſpania geſtę ſunt, narrat: idem etiam in Cornelio Tacito. Quod ſi cuipiam de rebus varijs, multiplicibus, & nulla affinitate coniunctis eſſet ſcribendum, vt de populorum moribus, de ijs quę in aliqua prouincia, ſiue ciuitate reperiuntur, de clarorum virorum exemplis, & dictis, de plantis, de animalibus, de morbis alijſque eiuſdem generis rebus, eum ſequi poteſt ordinem, qui magis arriſerit: ita tamen ſcribere debet, vt aliquem idoneum inueſtiget, & ſequatur. Vt ſi quis per genera, ſpecies, partes, rerum tempora, & officia progrediatur. Vt fecit Ariſtoteles ſcribendo de animalibus, Theophraſtus de plantis, Valerius Maximus de virorum exēplis, & Medici agendo de morbis, iuxta ordinem partium corporis; & nos Valer. Max. Theoph.

fecimus in libro de Interiore homine. Et Ouidius in ſua metamorphoſi, licet in receſendis illis fabulis, nullã certam methodũ ſeruauerit: tamẽ, ſæpenumero vnã cum altera artificioſe cõglutinare ſolet. Oratoria etiã diſtributio, vt antea dicebã, libera eſt, & in partibus orationis collocãdis, & in narrando, ſiue exponendo: ita tamen li-
Quinct. bera eſſe debet, vt ordo non a dicentis volunta-
lib. 7. te, ſed a cauſſæ vtilitate naſcatur: Ceterum, cũ nihil obſtabit, rerũ ac tẽporũ ordo ſeruãdus eſt. Sed hac de re alibi cũ de narratione ſcribemus. Dialogorum quoque Scriptores maximã libertatem in rerũ diſpoſitione habent, dum quocunque volunt liberius deflectunt; quod eſt commune omni ſcriptioni, in qua plures perſonæ loquẽtes introducuntur. Poſſet denique diſpoſitio diuidi iuxta res, quas Orator diſtribuere debet: vt ſunt, tota ipſa oratio, ſingula eius membra, argumenta, & argumentorum partes.

Antequam autem hoc fundamentum concludo, circa ea quæ dicta ſunt, non nulla breuiter admonebo. Primum, ordines ſupra recenſitos poſſe variari; vt, quod eſt prius vno ordine, alio ſit poſterius: pueritia eſt quidem prior tempore iuuenta, ſed æſtimatione poſterior: & ordo, qui vna ratione non eſt naturalis, alia erit ſecundum naturam. Deinde, licet in narrationibus poeticis rerum ordo permutetur:

mutetur: tamen ordo naturalis apparet in ipſis perſonis, quas poetæ loquentes faciunt. Exempli gratia, ex ordine naturali prius fuit Aeneam appellere in Africam, quam quod Didoni errores ſuos narrauerit: qui tamen errores, eius narrationem præceſſerunt. Poſtea, in hoc genere ſcriptorum, introducuntur perſonæ, quæ res narrant, & naturalem ordinem narrando ſequuntur: Interdum proponuntur aliquæ picturæ, quæ rem totam repræſentent: & aliquando vates, & oracula adhibentur, quæ futura ſuo ordine prænuntient. Denique, in hac ſcribendi libertate danda opera eſt, vt temporũ ordo ſeruetur, ne is qui narrat, tempora peruertat. Atque hæc de ſecundo fundamento ſatis. Virg li. 6. Aen.

Tertium fundamentum, in quo exponendus eſt orationis ductus, quem & ſi aliqui ad inuentionem referant: tamen non male ad diſpoſitionem nos referri poſſe putamus. Ductus ergo nomen eſt, a Duco, ductum, & de aquis, ac de oratione dicitur. Ductus in oratione nihil aliud eſt, quã dicendi ratio, ſiue methodus, & vt Cicero loquitur, tractatio, qua tota cauſſa Oratori agenda eſt: cum ſcilicet aliquid vna vel alia ratione agimus, vt tandem quo volumus perueniamus. Eſt itaque ductus ratio diſſerendi, qua tota cauſſa, aut aliquod caput tractatur; aperte, & ſimpliciter, aut ſimulate & flexe.

Lege Trapez. libro 4. Et I ora. pro Lig. Conſ. Chir. lib. 1. Ioã. Iac. Vuerd. Libro 2. Aeneid.

Eſt autem ductus duplex: alter ſimplex, cum clare, & aperte id agimus, quod in cauſſa poſitum eſt. Alter figuratus; cum in id, quod volumus auditores occulte trahimus. Simplex in rectum & ſimulatum diuiditur: rectus eſt, cũ id agimus, quod volumus ſine ſimulatione: ſimulatus, cum ſimulatione vtimur; vt fecit Sinon apud Virgilium cum Troianis perſuaſit, vt equum in vrbem introducerent. Figuratus ſubdiuiditur in contrarium, obliquum, & per ſubiectionem. Contrarius eſt, in quo oppoſitum eius, quod palã dicimus velle, auditoribus perſuadere conamur: quod facimus, vel quia, quid auditores ſentiant experiri volumus; vel quia ſine offenſione auditorum hac orationis diſpoſitione, eis quod cupimus facilius nos perſuadere poſſe arbitramur. Rationes, quę in hoc ductu adhibẽtur, ſunt debiles, & quæ facile ſolui poſſunt, ac etiam ſecum pugnant. Vt ecce, Lacedęmonij pacem Athenienſibus pollicentur, ſi eis Periclem in manus dederint: conſultant, an dandus ſit: Pericles habet hac de re apud populum orationem: & quia non facile quod vellet obtineret, ſi recto & ſimplici ductu ageret, palã probando ſe non eſſe dandum, vtitur figurato, & conſulit ſe dandum, cum tamen potius contrarium velit. Dicit itaque ſe ſemper Athenienſibus beneuolum extitiſſe, ſemper publicæ vtili-

tati

tati conſuluiſſe: & magis reip. quam ſibi conſuluiſſe, ac proinde ſe paratum eſſe ad vitam pro patria profundendam: verum ita agit, vt id magis diſſuadere, quam perſuadere conetur. Obliquus eſt, cum contrarium ei, quod volumus ſuadere videmur; ſed oblique quod volumus potius perſuademus. Vt ecce, in maxima annonæ caritate vir diues ſe daturum frumentum reip. pollicetur, ſi ſibi permittatur, vt pauperem inimicum occidat. Pauper, in concione ſe dandum eſſe conſulit: ſed dum hoc facit, demonſtrat diuitem non habere frumentum: aut ſi habet, licere reip. ab eo auferre: quod dum facit, oblique ſe dandum non eſſe ſuadet. Ductus per ſubiectionem eſt, cum ita dicimus, vt id quod volumus facile ſubappareat; nec tamen huius rei cauſſa nos dicere videmur: quo vtimur, cum non exiſtimamus tutum eſſe id palam petere; aut, quod petimus, ſubturpe eſſe videtur: ita tamen dicimus, vt quod volumus, facile ab auditoribus intelligi poſſit, ac etiam intelligatur. Habes ſingulare exemplum apud Virgilium in oratione Didonis ad Annam ſororem, vbi ita locuta eſt, vt ſoror facile intelligeret, velle ſe a ſorore excitari ad connubium, cum Aenea contrahendum.

Libro 4. Aeneid.

Quartum fundamentum: in oratione diſtribuenda animaduertendum eſt, an cauſſa ſit ſimplex;

plex; an vero duplex. Ea cauſſa dicitur ſimplex, quæ vnam habet conſtitutionem, ſiue ſtatum ſimplicem: Ea vero duplex, quæ plures habet conſtitutiones, aut plures vnius conſtitutionis partes, cum plura ex vna conſtitutione oriuntur capita, vt ſolet accidere in defenſionibus. Exemplum duplicis cauſſæ habes in oratione pro M. Celio, in qua varia ſunt capita. Poteſt autem in cauſſis duplicibus eſſe vna conſtitutio principalis, aliæ vero acceſſoriæ, quæ ab alicuius rationis deprecatione oriuntur: de quibus latius alio libro, vbi de ſtatibus agetur. In cauſſa ſimplici diſponenda habetur potiſſimùm ratio partium orationis, atque argumentorum: at vero in duplicibus, oportet etiam inſpicere, quod nam caput prius, & quod poſterius tractandum ſit: & illud priore loco explicandum eſt, quo demonſtrato, ea quæ ſequuntur facilius explicantur.

Quintum fundamentũ, in quo nõ nulla diſcrimina inter diſpoſitionem dialecticã & oratoriã aſſignabimus. Dialecticus ergo ita res a ſe inuentas diſponit, vt quæ dicit facile percipiantur, ita vt apte ad docendũ dicat: Orator vero ita diſponit, vt non ſolũ doceat, ſed etiã moueat, ac delectet. Dialecticus, nihil de exordiendi, narrandi, atque perorãdi ratione præſcribit, vt rhetor facit. Habent etiã hi duo artifices argumentorum

diſpoſi-

diſpoſitione diuerſam omnino œconomiam, ac proinde multa priuatim de hac re a rhetoribus traduntur præcepta, de quibus dialecticus, nihil vt alio libro dicemus. Denique, ne in re manifeſta demonſtranda longior ſim, quam par eſt, dialectica diſpoſitio fere eadem ſemper eſt in omni diſputatione, ac tractatione; at vero oratoria pro locorum, temporum, rerum ac perſonarum varietate mutatur. His ita adnotatis, has ſtatuo poſitiones.

Prima poſitio: De diſpoſitione poſſunt tradi aliqua præcepta; etiam ſi de ea loquamur, quæ a iudicio oratoris pendet, quam inartificioſam aliqui appellant. Patet hæc poſitio ex ijs quæ Scriptores de diſpoſitione tradunt: & cum alij temere, alij vero certa quadam ratione ſuas orationes diſponant, potuerunt profecto quædam notari recte diſponendi præcepta, quę a melioribus Scriptoribus adnotata fuerunt; ac ſpeciatim a Trapezuntio libro quarto. Neque illa diſpoſitio, quæ inartificioſa vocatur, arte vacat, cum maxime ab arte pendeat: ſed dicitur inartificioſa, quia non a re, ſed aliunde ſumitur, nimirũ a perſonarum, locorũ, aliarumq; circumſtantiarum conditione: ſicuti, neque loci, qui inartificioſi vocantur, ſine arte tractantur, vt alibi dicetur.

Secunda poſitio: Diſpoſitio numerãda eſt inter par-

ter partes eloquentiæ. Patet hęc doctrina primum ex communi ſententia Scriptorum, & expoſitorum orationum M. Tullij, qui diſpoſitionē quandam in eius orationibus inueniunt, huic arti propriam. Deinde confirmatur ex ijs, quæ proxima diſputatione diximus: quoniam, ſi hæc ars habet propriam inuentionem, debet etiam habere propriam diſpoſitionem: cum eiuſdem artis ſit diſponere, cuius eſt inuenire. Adde poſtremo, quia ſine hac parte multis virtutibus eloquentis hominis careret oratio, atq; ipſa eloquentia imperfecta eſſet.

Tertia poſitio: Diſpoſitio oratoria eſt longe diuerſa a diſpoſitione dialectica. Eſt hęc poſitio ex ſupra allatis differentijs ſatis aperta; propterea nihil eſt quamobrem in ea confirmanda pluribus immoremur.

Quarta poſitio: Diſpoſitio commode diuidi poteſt in tres ſpecies, ſiue partes, vt Rodolphus fecit. Siquidem, hæc diſtributio videtur omnes diſtribuendi rationes complecti: vt ex ijs, quæ adnotauimus, ſatis apertę intelligere licet.

Quincta poſitio: Alia debet eſſe diſtributio cauſſæ, ſeu quæſtionis finitæ, alia quæſtionis infinitæ. Doctrina eſt M. Tullij in partitionibus, quam libenter alij dicendi magiſtri amplectuntur. In cauſſa itaque adhibenda eſt illa diſpoſitio,

tio, quam ars præſcribit; in quæſtione infinita, potius ex ipſa rerum natura ſumenda eſt diſponendi ratio.

Sexta poſitio: In cauſſa, diſponendi forma hæc eſt, vt adhibeantur omnes partes orationis, quas rhetores aſſignant, exordium, narratio, & aliæ, a quo diſponendi modo, plures, aut pauciores partes adhibendo, vel eas permutando, pro circunſtantiarum ratione, prudens recedit orator.

Septima poſitio: Si quæſtio ſimplex & infinita tractanda eſſet, hæc methodus, ſiue diſpoſitio commode adhiberi poſſet. Primum agendum eſſet de nomine: deinde an res exiſtat: deinde, quid ſit: deinde, qualis ſit, vbi proprietates inueſtiantur: deinde propter quid ſit.i.rei cauſſæ quærendæ ſunt: deinde qui ſint rei effectus: deinde explicandæ ſunt ſpecies & partes, quę & quot ſint: poſtremo, quæ ſint rei ſimilia, & quæ contraria; & quo pacto res de qua agitur, alijs præſtet, aut inferior ſit. Hæc itaque, fere ſunt capita, quæ de aliqua re ſimplici congruenti ratione diſputari poſſet. Vt ſi de virtute, vel de aliqua virtutis parte proponeretur quæſtio. Et per has poſitiones huic diſputationi ſatisfactum ſit: ex quibus argumenta in contrarium allata facile ſoluuntur. Doctores Louan. in Topic.

De primo, concedimus pertinere ad dialecticum

cticum agere de methodo; ſed idem non eſt negandum rhetori, cum harum duarum artium diuerſa ſit diſponendi ratio, vt ex dictis patet.

Quod in ſecundo argumento aſſumitur falſum eſt: quoniam, licet pauci de hac eloquentiæ parte, ſeorſim egerint: tamen omnes de ea aliqua præcepta tradiderunt, dum de partium diſtributione, egerunt. Illi vero, qui putant de diſpoſitione non poſſe præcepta tradi, errant: & ipſemet Quinctilianus hac de re late diſputauit. Quod aliqui aiunt aliquas orationes carere artis diſpoſitione, quomodo intelligendum ſit, patet ex prima poſitione. Et ea diſpoſitio, quæ a quibuſdam naturalis vocatur, non caret arte; vt ex adnotatis conſtat.

Quod autem tertio loco dicitur, exordium & perorationem non eſſe partes orationis ex Ariſtotelis ſententia, non eſt ita intelligendum, vt hæ duæ partes ab oratione ſint excludendę, ſed ideo dicit non eſſe partes orationis, quia in his non afferuntur enthymemata ad aliquid probandum; cum Ariſtoteles pręcipuam vim in probationibus, & non in animorum motibus ponat; & orator interdum ſola probatione, abſque maiore motu perſuadere poſſit. Sunt igitur hæ partes acceſſiones quædam

ſi proba-

ſi probationis corpus ſpectetur, non autem ratione totius orationis. Et hinc eſt quod Ariſtoteles de vtraque diligenter egit. Et licet dialectica res latentes explicet; & confuſa diſcernat, id efficit, vt ad docendum eſt neceſſarium: rhetorica vero iiſdem fungitur muneribus, vt ad perſuadendum referuntur.

Quod poſtremo loco obiicitur; facile ſoluitur, cum ſapiens, vt primo libro docuimus, non ſolum dicatur is, qui omnia ſimpliciter nouit, ſed etiam qui eſt in aliqua arte bene peritus: ac proinde poteſt recte diſponere ea, quæ in ſua arte tractantur. Atque hic ſit huius diſputationis finis.

An elocutio ſit Rhetoricæ pars, Diſputatio V.

ET *ſi nemo, vt non nulli ſcribunt, hactenus extiterit, qui elocutionem eſſe eloquentię partem negauerit: tamen nos aliquot excogitauimus rationes, quibus veritas iſta labefactari aliqua ratione poſſet. Primum; in medium affero grauiſſimam Ariſtotelis auctoritatem; qui de elocutione loquens, dixit eam videri rem leuem, ſi recte æſtimetur. Idem, ait decertandum eſſe rebus ipſis; & alia,*

Trap. libro 5. In prin.

Libro 3. cap. 1.

& alia, quæ prꝑter demonſtrationem afferuntur, eſſe ſuperuacanea.

Deinde, quod in oratione non debet apparere, & ſi appareat, eſt vitioſum; non poteſt ad hanc artem pertinere, cum id cum ipſa arte pugnet: atqui exornatio in qua verſatur elocutio apparere minime debet; vt omnes dicendi magiſtri docent, & qui contra faciunt, vehementer vituperantur, & cum faſtidio audiuntur: igitur.

Ad hæc, elocutio in ſolo verborum ornatu, & conformatione quadam poſita eſt: at ornatus non eſt pars eius rei, cuius eſt ornatus, neq; enim color eſt pars floris, in quo reperitur; neque veſtes ſunt partes hominis, qui veſtibus eſt ornatus, & vt vniuerſe dicam, nullum accidens eſt pars eius cuius eſt accidens: omnis autem ornatus eſt accidens quoddam; igitur.

Iam vero, elocutio, nihil aliud eſt, quam verborum elegantia: at verborum elegantia ex In orat. *M. Tullio eſt infantia, & loquacitas: non igitur cenſenda erit huius grauiſſimæ artis particula.*

Inſuper, quod vitio auditorum ab oratore adhibetur, non poteſt eſſe arti proprium; at elo- Libro 3. *cutio, ex Ariſtotele, vitio auditorum adhi-* Rhe. c. 1. *betur, cum nolint ſimplicem veritatem audire, niſi fuerit verbis fucata, & artis penicillo exornata: igitur.*

Prꝑterea,

Præterea, eloqui, eſt pronuntiare ac dicere, cum ex Fabio, ſit ea promere, quæ mente conceperis, atque ad audientem proferre: ergo elocutio idem erit, quod pronuntiatio: & ita, ſaltem, non erit pars ab alia diſtincta.

Poſtremo, in bene conſtitutis rebuſp. non licebat adhibere ornamenta, quæ poſſunt auditoris animum afficere, vt ex Ariſtotele colligere haud obſcure licet; & Areopagitæ ſolummodo narrationem ac confirmationem admittebant, ad quos cum orator dicturus accedebat, præco pro foribus dicebat, μὴ προοιμιάζου μὴ δὲ ἐπίλεγε, *ideſt ne proœmio, epilogove vtare: male ergo in oratione adhibetur exornatio; & qui de ea ſcribunt, non recte faciant. Huc pertinet, quod Sophiſtæ, qui potiſſimum orationis ornamenta ſectabantur, apud probatos Scriptores male audire ſolent. His itaque rationibus, quod eſt apud omnes Scriptores certiſſimum, in dubium reuocari poteſt.* Libro 2. Rhe. c. 1. Georg. Vall. in par. Cic.

Quod ad opiniones attinet, nullam in ac diſputatione opinionũ diuerſitatem inuenio, cum omnes fateantur hanc eſſe vnam ex præcipuis, & maxime proprijs eloquentiæ partibus. Verum tamen eſt, quod quidam totam vim elocutionis in rebus ipſis poſitam eſſe putant, ac proinde parum de verborum ornamentis curãdum eſſe dicunt. Alij vero contra in ſolis verbis elo-

cutionem

cutionẽ conſiſtere exiſtimāt. Sed melius illi qui, & rerum, & verborum ornamentis elocutionem conſtare volunt. Vt igitur quid de hac parte ſentiendum ſit, aperiamus, non nulla nobis adnotanda ſunt.

Primum fundamentum, in quo de nomine & definitione elocutionis breuiter agemus. Elocutio, dicta eſt ab eloquendo: eloqui autem, vt Lib.7.in procem. *Fabio placet, nihil aliud eſt, quam quæ mente conceperis promere, atq; ad audientes proferre. Poteſt autem elocutio duobus modis accipi: vno modo pro ipſa notitiæ, ſeu intelligentię explicatione, quam Græci hermenian, Latini interpretationem, vocant; quo modo accepiſſe videtur Fabius: altero modo pro exornatione orationis, ſiue pronuntiatæ, ſiue ſcriptæ. Si priore modo conſideretur, eius tractatio pertinet ad Logicum, qui agit de oratione, vt animi ſenſa enuntiat, & aliquid vere, vel falſo exprimit. At vero altero modo conſiderata, pertinet ad oratorem, cuius ſolius eſt ornatam orationem conſtruere: & de elocutione hoc poſteriore modo ſumpta, noſtra intelligenda eſt diſputatio. Quæ hunc in modum definiri ſolet. Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem, hoc eſt ad res inuentas, accommodatio. Ita auctor ad Herennium, & M. Tullius libro priore de Inuentione. Quam* Aſcen.

deſcriptionem omnes fere poſteriores dicendi magiſtri, tanquam bonam, approbarunt: quam tamen Trapezuntius aliqua ex parte, hunc in modum elocutionem deſcribens, immutauit. Elocutio eſt idoneorum dicendi generum ad inuentionem, accommodatio. Per dicendi genera, exiſtimo hunc auctorem intelligere, tres loquendi formas, ſublimem, attenuatam, & mediocrem, quæ potiſſimum elocutione ipſa diſcernuntur. Nos autem poſſumus hoc modo deſcribere: Elocutio eſt facultas, qua verborum ſelectu, & collocatione, ſententijsq; idoneis, quę inuenta & diſpoſita ſunt exornantur, & poliuntur. Vel preſſius, eſt facultas, qua verborum, & ſententiarum luminibus, quæ ſunt inuenta apte conformantur. Hæc pars a Græcis appellatur λέξις, φράσις, ἑρμηνεία, *&* ἐξαγγελία: *a Latinis, elocutio, exornatio, conformatio, & a Cicerone in partitionibus, oratio: cui nomen generis ideo accommodauit, quod is ſermo potiſſime orationis nomen mereatur, qui eſt ornatus, a quo oratores, cum ſit eorum proprius, nomen acceperunt. Ex his intelligere licet, quid elocutio, & eloquentia differant. Nam eloquentiæ nomine deſignatur tota ac perfecta vis dicendi, quæ ex quinque conflatur partibus. Elocutionis vero appellatione, ſolum vis illa, qua quiſpiã verbis & ſententijs idoneis ſermonem* Streb. Mar. Capel. Cæſar lib. 4. cap. 2.

R *confor-*

conformare ac perpolire poteſt.

Secundum fundamentum, in quo elocutionis partes nobis explicandæ ſunt. Elocutionis duæ ſunt ſpecies, altera eſt elocutio poetica, altera oratoria, quæ quantum inter ſe diſtent, alio dicetur loco, nunc poetica relicta, de oratoria dicemus. Oratoriæ igitur elocutionis, vt ex eius Ariſ. li. 3. *finitione colligi poteſt, duæ ſunt partes: altera* Rhe. c. 1. *quæ ſententiarum lumina & momenta, altera,* Li. de arte poet. *quæ verborum ornamenta continet. Vnde non placent ij, qui elocutionem in ſola verborum conformatione poſitam eſſe arbitrantur: cum bene dicere, quod idem eſt, quod eloqui, ſit optimis ſententijs, lectiſſimisq; verbis dicere.* Quinct. li. 8. c. 1. *Verborum autem elocutio ſpectatur, aut in ſingulis, ſiue ſimplicibus verbis, aut in coniunctis.* In orat. *Hanc diuiſionem tradidit M. Tullius cum ita ſcripſit: Ornatus autem verborum duplex, vnus ſimplicium, alter collocatorum. Et in partitionibus duo genera eloquendi facit; quorum alterum in ſimplicibus verbis, alterum in coniunctis eſt: ſimplicia inuenienda ſunt, coniuncta vero collocanda. Rurſus ex eodem iiſdem in locis, elocutio, partim eſt in proprijs, ſiue vſitatis, & natiuis verbis, partim in repertis: ita vt verborum altera ſint natura, tractatione altera; vt ſunt verba traslata, & innouata. Ideo in partitionibus ita ſcribit: Vnum*

eſt igi-

eſt igitur eloquendi genus ſua ſponte fuſum: alterum verſum atque mutatum. Sed de his copioſius, cum de elocutione priuatim agemus. Poteſt etiã diuidi elocutio penes tria dicendi genera; quæ ſunt, ſublime, humile, atque mediocre, ſiue æquabile ac temperatum. Atqui Hermogenes octo ideas, ſiue formas elocutionis fecit, de quibus integram conficiemus ſuo loco tractationem. Denique, Herennianus auctor, dixit elocutionem conſtare ex tribus, elegantia, quæ facit puram & apertam orationem: compoſitione, quæ facit oẽs orationis partes æquabiliter perpolitas: & dignitate, quæ orationem varietate diſtinguit.

Cic. li. 1. offic. in procem.

Lib. 4.

Tertium fundamentum, in quo elocutionis neceſſitatem aperiam. Quamuis ergo ad perſuadendum, primum ac præcipuum locum ratio ipſa obtineat, quippe quæ ipſa per ſe eorum, qui audiunt animos ad aſſentiendum ijs, quæ dicuntur, inducit, & quodam modo trahit; idque ſpeciatim apud viros doctos, qui rationum momenta percipiunt; tamen, cum ſicca, ieiuna, & ſpinoſa oratio, etiam ſi neruoſa, atque lacertoſa ſit, non ita in aures influat, nec tam libenter, atque oratio perpolita, fluens, & concinna, præſertim a populo, apud quem oratori potiſſimum dicendum eſt; excipiatur; hinc fit, vt etiam verborum ornatus in oratione populari adhi-

beri ſoleat, ac debeat. Vt enim cibi nullis condimentis adhibitis, facile ab ijs qui ſunt fame enecti ſumuntur, ac guſtantur; ſed multo facilius, ſi bene & laute conditi proponantur, cum maiorem vim ad alliciendum, atque ad afficiendum habeant; ita oratio, lauta, & quaſi ſalibus condita, libentius auditur, a qua non ſolum ratio ipſa, ſed etiam rationis ſenſus, hoc eſt humanus affectus commouetur, ac trahitur. Itaque, licet ornatus ſolus, ex ſe, non faciat fidem; tamen, ſi rationibus adhibeatur, eas longe plauſibiliores, & ad perſuadendum aptiores reddit. Hanc doctrinam non obſcure nos docuit Ariſtoteles Cap.1. *libro tertio de arte dicendi, vbi cum elocutionem ſero prodijſſe in lucem, & rem eſſe leuem dixiſſet, adiecit hæc verba: Sed tamen, cum* Rhetorica, *eiuſq; prçceptio ad opinionē ſpectet.i.ad opinionem gignendam referatur, non quod recte ſe habeat.i.non quod elocutio ex ſua natura adhibenda ſit; ſed quia neceſſarium (nimirum propter auditores ipſos) nō eſt negligēdum, id.ſ.quod de elocutione prçcipitur. Eodē loco, paulo infra, cum dixiſſet omnia alia prçter demonſtrationē eſſe ſuperuacanea, addidit: Verum tñ multum valent, pronuntiatio nimirū & actio, vt dictum eſt, propter auditorum prauitatem.i.quia non omnes ſunt ita affecti, vt nudas*

& inor-

& inornatas rationes, et firmiſſimas, libenter audiant; aut eis ſeſe conſtringi ſinant. Ex quibus intelligi pōt, elocutionem, ſi rem ipſam nudam. i. ſolam fidem, et probationem ſpectemus, ex ſe fidem non facere: at vero ratione auditorum, qui ornata oratione afficiuntur, multū ad perſuadendū cōferre. His ita notatis ſtatuo has poſitiones.

Prima poſitio: Elocutio eſt pars rhetorices: Patet hęc poſitio, primum ex cōi ſentētia eorū, qui de hac arte ſcripſerunt; cum nemo vnquam extiterit, qui hanc partem huic arti ademerit. Deinde, ea eſt alicuius artis pars, qua ſublata, tota ars deſtruitur: at remota elocutione ab oratore non remanet rhetorica; igitur. Poſtea, de elocutione poſſunt tradi præcepta, ac etiā traduntur, et nulla alia ars pręter rhetoricam id profitetur: igitur. Quod ſi dicas ēt poeticam agere de elocutione, id nihil eſt, q̄m elocutio oratoria, vt Ariſtoteles ſcripſit, multum a poetica diſtat. Li. 3. c. 1.

Secunda poſitio: Elocutio non eſt extranea ab rhetorica, ſed eſt ei maxime intima & cognata. Patet hęc poſitio in primis ex eo, quod hæc ars per elocutionem potiſſimum diſtinguitur ab alijs artibus, quę in ſermone verſantur: veluti a Grāmatica, et dialectica: diſtinctio aūt non fit, niſi per ea quę ſunt rei maxime propria. Deinde, quoniam ab hac parte hæc facultas nomen ſuū accepit: non enim is, qui hanc artem profitetur Cic. in Orat.

inuentor, non compoſitor, aut actor, ſed Rhetor, & eloquens ab eloquendo dictus eſt. Huc
In orat. *etiam facit, quod Cicero aliquando dixit; Elocutionem totam eſſe artis.*

Tertia poſitio: Falſum eſt Ariſtotelem exiſtimaſſe elocutionem non eſſe eloquentiæ partem, aut ſi eſt, eſſe parui faciendam. Hoc dixerim contra quoſdam, qui aliter de eius ſententia ſentiunt, quibuſcum aliquando hac de re acriter diſſerui. Nam, ſi Ariſtoteles parui faciendam eſſe exiſtimaſſet, quid de ea tam accurate, diligenterque ſcripſiſſet, vt fecit? In tertio enim libro de arte dicendi per multa capita ipſos elocutionis fontes aperuit, vnde omnes poſteriores Scriptores omnia fere exhauſerunt. Quod ſi interdum non multum elocutioni tribuere viſus eſt; id fecit, vt eos Scriptores in inuidiam adduceret, qui nihil de enthymematis & rationibus inueniendis præcipiebant, nec viam aperibant, qua ratione, quæ in diſputatione veniunt, facile probari, ac confirmari queant; ſed ſolum de ornamentis oratorijs, & de mouendis affectibus ſcribebant, ac præcepta dabant.

Quarta poſitio: Elocutio non conſiſtit in ſolo verborum ornatu. Eſt hæc poſitio contra eos, qui tunc eloquentiam ſe adeptos eſſe credunt, cum linguæ latinæ nitorem, & verborum elegan-

elegantiam fuerint conſecuti, atq; in hoc vnum potiſſime incumbendum eſſe putant. Confirmat hanc poſitionem priore loco, ipſa elocutionis definitio, quam ſupra attulimus: in qua dicitur, eſſe ſententiarum & verborum accommodationem. Deinde hæc luculenta M. Tullij teſtimonia. Apparatu, opus eſt, & rebus exquiſitis vndique, & collectis, accerſitis, & comportatis, & quæ ſequuntur. Et paulo infra: Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo: nam, vt grauis, vt ſuauis, vt erudita ſit, & quæ ſequuntur. Non multo inferius. Quare; vt ante dixi, primum ſylua rerum ac ſententiarum paranda eſt, qua de parte dixit Antonius; hęc formanda ſtylo ipſo, & genere orationis; illuminanda verbis, varianda ſententijs. Et ſermone primo de Oratore, Etenim, ait, ex rerum cognitione efflorefcat, & redundet oratio: quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. Eodem libro, Quid eſt enim, ait Craſſus, tam furioſum, quam verborum, vel optimorum, atque ornatiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſententia, nec ſcientia? Huc etiam faciunt hæc grauiſſima Fabij verba. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura verborum. Occurram enim neceſſe

Libro 3. de Ora.

Lib. 8. in procem.

eſt, & veluti in veſtibulo protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meam; reſiſtam, ijs qui omiſſa rerum (qui nerui ſunt in cauſſis) diligentia, quodam inani circa voces ſtudio ſeneſcunt: idque faciunt gratia decoris: quod eſt in dicendo mea quidem opinione pulcherrimum; ſed cum ſequitur, non cum affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis; & exercitatione firmata, ex ijſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires: namque & colorata, & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadem ſi quis vulſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſint ipſo formæ labore. Et vultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, vt Greco verſu teſtatum eſt, auctoritatem: at muliebris, & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida & verſicolor quorundam elocutio, res ipſas effœminat, quæ illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo eſſe ſolicitudinem. Errant igitur, qui eloquentiam in clamore, & verborum curſu poſitam eſſe putant.

Cic. li. 3. de Ora.

Quincta poſitio: Eloquendi ratio, ſiue ars, non fuit obſeruata a principio, ſed poſt longa tempora reperta eſt. Ita docet Ariſtoteles loco ſupra citato. Idem M. Tullius in Bruto, quo in hoc ita ſcripſit: Ante Periclem & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis,

Libro 3. cap. 1.

nis,

nis, ſed iam adultis fuerunt, litera nulla eſt, quæ quidem ornatum vllum habeat, & oratoris eſſe videatur.

Vltima poſitio: Elocutio diuidi ac definiri poteſt, vt nos ſupra in ſecundo fundamento fecimus. Atque ex his, quæ explicata, & poſita ſunt, facile rationes in contrarium allatas diſſolueres.

Ad primam, patet ex his quæ diximus, dum Ariſtotelis locum expoſuimus, eiuſq; mentem aperuimus.

Ad ſecundam, hæc ratio ſolum probat elocutionem debere eſſe moderatam, quod libenter concedimus. Si itaque conuenienter exornetur oratio, non diſplicet, ſed auditorem ſummopere delectat, ac detinet.

Ad tertiam, elocutio, quæ eſt eloquentiæ pars, non eſt ille ornatus, qui eſt in oratione, ſed eſt facultas quædam in animo, per quam orationem exornare, ac perpolire poſſumus: qua facultate qui caret, eloquentiam perfectam habere minime poteſt. Nihil itaque ratio iſta concludit.

Quartam rationem eodem fere modo ſolueres; ſed priuatim reſpondendo dicerem, elocutionem non ſolum in verborum ornamentis, ſed etiam in ſententiarum ponderibus ſitam eſſe, vt ſupra docuimus.

Quinctam rationem nihil concludere patet ex ijs,quæ in tertio fundamento diximus.

Neque quod ſexto loco obijcitur,vrget,cum illa Fabij deſcriptio, non ſit ad elocutionis naturam exprimendam accommodata.

Poſtrema ratio ſolum probat quibuſdam in locis, non eſſe opus elocutione, ſed vniuerſe loquendo nihil concludit, cum Orator non tãtum in ſenatu,& apud doctos viros dicat,ſed etiam apud populum, qui non ſolum ſententiarum momentis, ſed etiam verborum elegantia permouendus eſt.

An memoria ſit rhetoricæ pars, Diſputatio VI.

QVONIAM *inter antiquos, & nouos dicendi magiſtros non nulli exiſtimarunt memoriam nõ eſſe inter eloquentiæ partes reponendam; propterea propoſita diſputatio nullo pacto a nobis prætereunda fuit: cum præſertim eorum opinio quibuſdam fulciri rationibus poſſit: quæ ſunt fere iſtæ.*

Prima,memoria eſt vis atque facultas quędam naturalis,quę et ſi quo modo iuuari poteſt; tamen non præceptis,ſed vſu & exercitatione, vt ipſa experientia docet: quare,ſi nullis præce

ptis

ptis continetur, ad nullam pertinebit artem, & nullius artis erit particula: cum omnes artes quibuſdam contineantur præceptis. Et hinc eſt, quod nec Ariſtoteles, nec Hermogenes, nec multi alij rhetoricæ Scriptores de memoria quicquam præceperunt.

Secunda, memoria, Tullio auctore, propria eſt Iuriſperitorum; quorum ſcientia cum ſit fuſe lateque diſperſa, maximam memorandi vim requirit: non igitur eam Oratoribus tribuere debemus. Huc facit, quod apud eundem legitur: Quandoquidem de memoria, nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium. Cum ergo Cicero Oratorem perfectum deſcribens, nihil de memoria præcipiendum eſſe dicat, & cum ſit aliarum artium communis, non erit vnius artis propria.

Libro 1. de Ora.

In Ora.

Tertia, illæ cenſentur partes eloquentiæ, quę ad eius finem conſequendum maxime conferũt, vt ſupra docuimus: atqui memoria, vt certum eſt, nihil iuuat perſuaſionem, cum ſolum contineat, quæ ad perſuadendum faciunt, ſicuti panoplia, quæ ad pugnandum, & penus, quæ ad vitam tuendam ſunt neceſſaria: a partibus igitur eloquentiæ excludenda erit.

Diſpu. 1. & 2.

Poſtrema ratio, memoria, vt qui de ea aliquid ſcripſerunt, docent, cõſtat ex locis & imaginibus: hæc autem ſunt varia, & confuſa, quæ

prius

prius oportet memoriæ mandare, ac retinere, vt poſſimus deinde res ipſas, quarum ſunt imagines, ediſcere: at qui multo breuius, & facilius eſſe videtur res ipſas ſimpliciter apprehendere, ſine tanta locorum, ac imaginum varietate: ergo, etiam ſi iſta artificioſa memoria detur, non erit multum de ea curandum, cum potius memoriam obruat, quam ſubleuet. Adde etiam, quod memoria quibuſdam medicamentis iuuatur, vt Medici tradunt: quo fit vt non poſſit pertinere ad eloquentiam, quæ nullis medicamentis acquiritur.

In hac diſputatione duæ ſunt Scriptorum ſententiæ: quidam exiſtimarunt memoriam non eſſe partem eloquentiæ, in quibus Fabius numerat Albutium, qui dicebat eam non arte, ſed natura contingere. Alij vero contra; quorum opinio eſt communior: quæ profecto retinenda eſt. Solet etiam, quod ad hanc diſputationem attinet, quæri: An memoria ſola exercitatione iuuetur, an etiam quibuſdam præceptis: illud concedunt omnes, hoc vero plerique negant, putantes nullam eſſe vim in præceptis, quæ de arte memorandi traduntur. Nos quid ſentiendum ſit, quibuſdam fundamentis, ac poſitionibus breuiter aperiemus.

Lib. 3. cap. 3. Cipr. li. 1. & 3.

Primum fundamentum: hæc vox, memoria, varijs modis accipi poteſt: vno modo pro ea vi

ac

ac facultate, quæ habetur a natura ad memorandum, quæ non ſolum in hominibus, ſed etiam in brutis reperitur: alio modo pro *actu ipſo, quo memoramur, vt cum dicimus poſt hominum memoriam, id eſt, recordationem: poſtremo pro habitu, ſeu facultate per artem, & exercitationem acquiſita; qua qui eſt præditus, facile quæ vult apprehendit, ac etiam retinet; quãuis magis in retinendo, quam in apprehendendo memoriæ vis, atque natura poſita eſſe videatur: atque de memoria hoc poſtremo modo ſumpta hoc loco a nobis habetur ſermo: quam hunc in modum Oratores definire ſolent. Memoria eſt firma animi rerum & verborum diſpoſitionis perceptio. Ita auctor ad Herennium: Tullius fere totidem verbis. Eſt firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio.* Lib. 1. *Hanc memorandi facultatem D. Auguſtinus animi ventrem vocat; Cicero theſaurum rerum omnium, & artium cuſtodem: Plutarchus eruditionis* ταμεῖον, *id eſt, penus: Poetæ Muſarum matrem, quam Mnemoſynem appellant: & Herennianus auctor præcepta memoriã iuuantia, mnemonica vocauit. In memoria excolenda multum opere poſuerunt antiqui: de qua re poſteriores multa literis commendarunt; vt cum de memoria priuato libro agemus, demonſtrabitur. Quod ſi quis hanc eloquentiæ partem vel-* Lib. 3.

let exactius deſcribere, poſſet hunc in modum dicere. Memoria eſt facultas arte, & exercitatione acquiſita, qua cito res comprehendũtur, firmiter retinẽtur, ac facile promunt. Hæc enim tria ad perfectã memoriam conſtituendã neceſſaria eſſe videntur: vt quis cito apprehendat, bene retineat, ac quæ retinet facile promat. Solet autem memoria a Scriptoribus in duas diſtribui partes; quarum altera dicitur memoria naturalis, quæ ab ipſa natura habetur: altera artificioſa, quæ quibuſdam præceptis, & exercitatione comparatur: verum, vt omnes ſcribunt, maior quædam vis eſt in exercitatione, quam in præceptis. Rurſus, artificioſam diuidunt in memoriam ſingulorum verborum, & ſententiarum: memoria ſingulorum verborum eſt, cum ſingulę conſtituuntur imagines, quæ ſingula repręſentent verba: ſententiarum autem, cum aliquod ſignum fingitur, cuius monitu, alicuius integræ ſententiæ recordamur. Denique, artificioſa memoria duabus conſtat rebus, locis nimirum & imaginibus: Loca ſunt veluti charta, in qua ſcribitur: imagines ſunt quaſi literæ, & characteres, quorum intuitu memoria excitata, facile recordamur, vt ſequẽti fundamento dicam.

Mar. Ca pel. Quinct. Ioan. Cęſar.

Secundum fundamentum: in quo, contra quorundam ſententiam demonſtrandum eſt, me

morandi

morandi præcepta aliquam vim ad iuuandam memoriam habere. Quamuis ergo memoria maximum fundamentum habeat in natura, cum ad eius bonitatem vires quædam naturales, & organa recte conſtituta, bonuſq; corporis habitus ſint neceſſaria; quo fit, vt qui nimis ſicco, aut humido vtuntur cerebro, non ita valeant memoria; quod in illo rerum imagines non facile imprimantur, in hoc vero impreſſæ non retineantur: tamen, multum per artem memorandi, quæ potiſſimum in locis & imaginibus ſita eſt, adiumenti afferri poteſt. Nam, cum intellectus humanus, cuius eſt reminiſci, nihil poſſit intelligere, niſi intercedente phantaſmate, hoc eſt, idolo quodam, quo res, quas intelligit, fiunt præſentes; & phantaſia, cum ſit vis materialis, non excitetur niſi a re ſenſibili, & maxime ſi quem motum, aut geſtum faciat, habeatue aliquid admirabile; hinc eſt, vt earum rerum quarum recordari volumus imagines, vim maximam habeant ad excitãdam memoriam, dũm ipſam phantaſiam afficiunt. Sed dices, quonam modo imagines, quæ ſunt omnino a re cuius meminiſſe volumus diuerſæ, poſſunt eam in noſtrã memoriam reuocare? Reſponderem, id ex eo fieri, quod imagines ſunt veluti picturæ quædam & ſimilitudines rerum quarum recordari volumus: atqui, vno cognito ſimili, facile in id

Ariſt. li. 3. de anima. tex. 30.

Ariſt. li. mem. & rem.

ri, ac diuidi, vt ſupra fecimus. Et quamuis, quod ad diuiſionem attinet, aliquid abſolutius dici potuiſſet: tamen iſta ſubtilius examinare, atque ad tenue limare, nihil eſt neceſſe.

Octaua poſitio: Oratoria actio pro cauſſarũ, locorum, ac perſonarum varietate immutanda eſt: ita vt aliter in foro, aliter in ſenatu, aliter in concione dicendum ſit. Patet hæc poſitio, ex his M. Tullij verbis: In Scauri oratione ſapientis hominis & recti grauitas ſumma, & naturalis quædam inerat auctoritas; non vt cauſſam, ſed vt teſtimonium dicere putares, cũ pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur; ad ſenatoriam vero ſentẽtiam, cuius erat ille princeps, vel maxime.

Vltima poſitio: Ad hanc partem excolendam magis exercitatio & vſus, quam vlla præcepta conferunt: ad rectam autem exercitationem eius meminiſſe oportet, omnem actionem, quaſi ex quodam fonte oriri ex animo. Eſt doctrina certiſſima, quam ſpeciatim auctor Herennianus tradit. Auctor ad Herẽ. lib. 3.

Argumenta in cõtrarium allata hunc in modum ſolueres: de primo, cũ Ariſtoteles ait actionem parum honeſtam videri, intellige eo modo, quo ſupra de elocutione diximus; videlicet ſi ſpectemus auditorum prauitatem; ac ſi dixiſſet nihil ex ſe demonſtrare; ſed ſi quid ad demon-

ſtrandum confert, id ex eo fieri, quod auditores actionis dignitate, & vi affici volunt: Immo Ariſtoteles ipſe ait vim magnam habere: Cur autem ipſe & alij non nulli de actione nihil ſcripſerint, ſupra docuimus: vel quia iam exorta erat ars hiſtrionica, a qua non nulla bene agendi præcepta peti poterant: vel quia hæc pars minus artis habet, & quod habet non ita facile verbis exprimitur.

Secunda ratio ſic diluitur: & ſi pronunciationis ratio potiſſimum naturam ſequatur: tamen, cum non omnes a natura idoneam pronunciandi rationem habeant, & qui habent, non omni ex parte perfectam; ideo aliqua arte opus fuit ad eam perficiendam: vt de tota eloquentia, & alijs partibus diximus.

Tertia quo pacto ſit ſoluenda, ſatis ex dictis liquet: nam, licet hiſtriones hanc artem occupauerint; tñ non omni ex parte fecerunt ſuam, cum eorum actio ab oratoria ſit longe diuerſa: quando aũt Cicero requirit in Oratore geſtum pene ſummorum actorum, ſignificare vult, ſe in oratore deſiderare optimam agendi rationẽ: & animaduerte, quod ait, pene, vt diuerſam pronunciandi artem indicaret. Cur aũt ab illis petẽdam eſſe aliquando dixerit, iam explicuimus; tum quia eorum actio aliquid Oratori conferre poteſt: tum ẽt, quod ipſi eo tempore hãc partem

potiſſi-

potiſſimum occupauerant: tum etiam, quod fortaſſe aut nihil, aut parum de ea a Rhetoribus ſcriptum fuerat.

Poſtrema ratio ſolum probat hanc partem, ipſo vſu, quam ſcriptis poſſe doceri: quod nos libenter fatemur: ſed tamen adhibitis præceptis, per artem iam obſeruatis.

An iudicium ſit ſexta Rhetoricæ pars, Diſputatio VIII.

SEXTAM *rhetoricæ partem his quinque, de quibus hactenus diſputauimus, addendam eſſe, nimirum iudicium, quidam huius artis profeſſores iudicarunt: quorum iudicium non eſſe omnino a ratione alienum, his rationibus perſuaderi poſſet. Primũ Dialectica ex M. Tullio, diuiditur in iudicium & inuentionẽ,* In Top. *tanquam in duas partes: ergo etiam Rhetorica, quæ eſt ei perſimilis, his duabus partibus conſtare debebit. Confirmatur hæc ratio: prius oportet inuenire, deinde quæ inuẽta ſunt iudicare: igitur iudicium & inuentio ſunt duæ facultates diſtinctæ. Huc pertinet quod Cicero aliquãdo ſcripſit:* In Ora. *Nam inuenire & iudicare quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tãquam animi inſtar in corpore, ſed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ:*

quentiæ: quæ tamen cauſſa, vacua prudentia?

Deinde, nihil eſt ſummo Oratori ita neceſſarium, atque iudicium, quod nemo, niſi qui iudicio eſſet orbatus, negare auderet; cum non ſolum ea quæ inuenit, diſponit, exornat, & dicit, iudicare, ſed etiam, quid quantumq; pro locorum, temporum, perſonarumque ratione ei dicendum ſit, videre ac ſtatuere debeat, quod ſine ſummo iudicio fieri non poteſt: non erit igitur hac facultate priuandus: cum, ni fallor, nullus ſit artifex, qui tanta egeat prudentia, quanta Oratori eſt neceſſaria.

Ad hæc, ſi iudicium, cum ſit omnino Oratori neceſſarium, non eſſet pars ab alijs diſtincta, Fabius Cypria. *maxime ob eam cauſſam, vt non nulli dicunt, quia cum ceteris partibus permiſcetur: at hæc ratio non eſt firma, igitur. Nam, ſicut oportet prius inuenire, & poſtea diſponere; ita etiam poſt inuentionem oportet iudicare: inuentio igitur præcedit, & iudicium ſubſequitur: & cũ de eo dari certa præcepta poſſint; erit iudicandi facultas ab alijs partibus proculdubio diſtincta.*

Poſtremo, reperiuntur multi, qui facultate inueniendi plurimum valent; cum facile quæ de vnaquaque re propoſita dici poſſint, excogitent; at vero in iudicando ſunt tardi, & hebetes, & facile labuntur: igitur inueniendi & iudicandi facultates ſunt inter ſe omnino diuerſæ:

& quod

Cicero non negauit inuentionem rhetoricę. 115.b.116.a
Ciceronis & Fabij opiniones de fine rhetoricæ conciliari non poſſunt. 82.a
Ciceronis de materia eloquentię ſententia. 71.a
Ciceroni Rhetorica non eſt virtus. 22.b
Clamator quis dicatur. 5.b
Clamator non idem quod orator. 5.b
Collocatio oratori neceſſaria. 105.a
Concionator quis dicatur. 5.b
Conciones noſtri temporis ſub quo cauſſarũ genere contineantur. 75.b
Conſilium quid ſit. 152.a

D

DEFINITIO quid ſit. 10.b
Definitio duplex. 10.b
Definitio quomodo fiat. 11.a
Definitio rhetorices ab Ariſtõ. tradita explicata. 93.b.94.a
Definitionis legis quæ. 11.a
Demonſtrationes non ſunt quęrendæ in omni arte. 79.b
De re aliqua quomodo ſit diſputandum. 16.a
Dialectica & eloquentia ſapientiæ ancillæ. 65.b
Dialectica & rhetorica nullo certo rerum genere continentur. 65.b
Dialectica in quo ſita ſit. 109.b.110.a
Dialectica, & oratoria diſpoſitio inter ſe differunt. 124.b
Dialectica eſt de rebus contrarijs. 58.a
Dialecticus quis proprie dicatur. 110.b
Differentia quæ dicatur. 10.b
Dionis de partibus eloquentiæ opiuio. 103.b
Dionyſius quomodo Rhetoricam definiuerit. 12.b
Diſpoſitio quibus partibus contineatur. 118.b
Diſpoſitio eſt pars Rhetoricæ. 125.a
Diſpoſitio oratoria & dialectica non ſunt idem. 124.b
Diſpoſitio poteſt arte contineri. 125.a
Diſpoſitio cur dicatur inartificioſa. 125 a
Diſpoſitio quibus nominibus nominetur. 119.a

Diſpoſitio quomodo ſit alijs eloquentiæ partibus prǽſtantior. 160.b
Diſpoſitio in quo antecellat alias rhetoricæ partes. 160.b 161. a
Diſpoſitiones variæ definitiones. 119.a
Diſpoſitionis oratoriæ varię diuiſiones, & earum explicationes. 119.b.120.a.b.121.a
Diſponere eſt proprium ſapientis. 157.b
Diſponendi ratio cum res diuerſæ tractandæ ſunt. 122.a
Diſertus quis dicatur. 7.b
Diſertus eſt eloquens non ſunt idem. 7.b
Diſputatio de re aliqua vnde ſumenda ſit. 15.a
Dubitare debet, qui ſcire volunt. 1.6
Ductus quid ſit. 123.a
Ductus quotuplex ſit. 123.b
Ductus pertinet ad diſpoſitionem. 123.a

E

EFFECTIONIS artes quæ ſint. 56.b
Eloquentia quid ſit. 25. a
Eloquentia quo referatur. 110.a
Eloquentia ex quibus rebus conficiatur. 93.a
Eloquentia a quibus diſci non poſſit. 66.b
Eloquentiæ partes dupliciter conſiderari poſſunt. 102.b
Eloquentia naturalis imperfecta. 44.a
Eloquentia & dialectica ſapientiæ comites. 65.b
Eloquentia poteſt ſeparari a ſapientia. 31.a
Eloquentia prius in foro verſata eſt. 72.b
Eloquentia perfecta non pendet a ſola arte. 42.a
Eloquentiæ materia quæ. 68.a
Eloquentiæ materia non eſt tantum aliqua vitę pars. 70 a
Eloquentiæ partes tantum quinque. 104.a
Eloquentiæ partes varijs modis comparari poſſunt. 159.a
Eloquentiæ ſunt res omnes ſubiectæ. 70.a
Eloquentiæ materia non ſunt tantum res dubiæ. 69.b
Eloquentiæ materia humani affectus. 73.a
Elocutio vnde dicta ſit. 128.b

Elocutio in quo ſita ſit. 128.a
Elocutio cur neceſſaria. 130.a.b
Elocutio, cur oratio appellata. 129.a
Elocutio nunquam negata rhetoricæ. 127.a
Elocutio pars rhetoricæ. 131.a
Elocutio proprie rhetoricæ pars. 8.b
Elocutio debet eſſe moderata. 133.a
Elocutio q̃uo cęteris eloquentiæ partib. præſtatior. 160.b
Elocutio ſine ſententijs inanis & puerilis. 132.a
Elocutio non cõſiſtit in ſolo verborũ ornatu. 131.b.132.a
Elocutio auditorum vitio adhibita in oratione. 127.b
Elocutio eſt maxime propria rhetoricæ. 131.a
Elocutionis ars, non fuit a principio inuenta. 132.b
Elocutionis variæ definitiones, & earum explicationes. 128.b.129.a
Elocutionis partes quæ. 129.b.130.a
Elocutione non eſt omnibus in locis opus. 133.b
Eloquens quis dicatur. 7.a.b.25.b
Eloquens & diſertus non ſunt idem. 7.b
Exercitatio eſt vna ex p̃cipuis eloquentiæ cauſſis. 89.a.b
Exordium narratio, &c. non ſunt partes eloquentiæ, ſed orationis. 101.b
Exordium & peroratio ſunt orationis partes. 126.b
Exornatio non debet apparere in oratione. 127.b

F

Facere & agere interdũ pro eodem ſumunt. 51.a.b
Facultates quæ dicantur. 54.a
Facultas quæ ars propriæ dicatur. 92.a
Fides conſeruat humanam ſocietatem. 46.b
Finis quid ſit. 10.a
Finis & ſcopus quomodo differant. 53.a.76.a
Finis artis vnde inueſtigetur. 76.b
Finis deſcriptiones variæ. 76.b
Finis & opus in artibus diſtinguuntur. 82.b
Finis cognitio neceſſaria in omni arte. 76.a
Finis eſt regula aliarum cauſſarum. 76.a

Finis oratoris eſt perſuadere dictione. 84.b
Finis rhetoricæ eſt perſuadere. 80.a
Finis artium, qualis eſſe debet. 43.b
Fines duo rhetoricæ. 77.b
Forma quid ſit. 9.b
Franciſcus Robortellus, quõ Rhetoricã definiuerit. 13.b

G

GENVS quid ſit. 10.b
Grammaticæ materia quæ. 65.a
Grammatici olim qui eſſent. 73.b
Grammatici noſtri temporis cur non ſint perfecti. 73.b
Grammaticorum munera quæ ſint. 73.b

H

HABITVS intellectus quot ſint. 26.b
Hermagoræ de partibus eloquentiæ opinio. 104.a
Hiſtorias ſcribere eſt oratoris. 59.b
Hiſtorici qua diſponendi ratione vtantur. 122.a
Homo a varijs ſcientijs diuerſa ratione cõſideratur. 65.b
Hominum animi, ſiue affectus, quomodo ſint rhetoricæ materia. 75.
Humanæ actiones fiunt ob aliquem finem. 81.b

I

IN diſtribuenda oratione quid conſiderandũ. 124.a.b
In definitione rhetorices ab Ariſtotele tradita, quomodo contineantur omnes eloquentiæ partes. 95.a b
Intellectus nihil percipit ſine phantaſia. 136.a
Inuentio duobus modis intelligi poteſt. 111.a
Intellectus quid. 27.a
Inuentio eſt omnino neceſſaria rhetoricæ. 113.b. 114.a.b
Inuentio eſt propria pars eloquentiæ. 113.b
Inuentio non eſt ſine iudicio. 155.b
Inuentio dialectica, & rhetorica quantum inter ſe differant. 212.a.b
Inuentio, vt eſt pars eloquentiæ non eſt facultas a natura tributa. 115.a
Inuentio, cur aliquando dicatur non artificioſa. 117.b

Inuentio

Inuentio eſt præſtantior omnibus eloquentiæ partibus. 159.b.160.a
Inuentionis variæ definitiones. 112.b 113.a
Inuentionis partes,quæ & quot. 111.b.112.a
Iſocratis de fine rhetoricæ opinio. 80.b
Iudicium quid ſit. 152.a
Iudicium oratorium quid ſit. 153.b
Iudicium quotuplex. 152.b
Iudicium, non eſt idem quod conſilium. 154.a
Iudicium quod non ſit oratori neceſſarium, 154.b
Iudicium quot modis accipiatur. 150.a.b.151
Iudicium de quibus rebus ſit. 152.a
Iudicium non eſt diſtincta pars eloquentiæ. 155.a
Iudicium magis neceſſarium oratori, quam vlli alij artifici. 154.a
Iudicium quo orator indiget non eſt a natura. 155.a
Iudicium non eſt ſolum de rebus manifeſtis. 154.a
Iudicium eſt permiſtum omnibus eloquentiæ partibus. 155.a
Iudicium cur ſit maxime neceſſarium oratori. 153.a
Iudicium difficile in omni arte. 154.b
Iuriſconſultus minus eget memoria,quam orator. 137.a

L

LIBERALES artes quæ. 54.b
Locus Ariſtotelis explicatus. 96.a.b.130.b
Locus Ciceronis declaratus. 156.a
Locorum inuentio tributa dialectico. 108.a
Logicæ pars iudicatiua quæ. 150.b
Logicæ materia quæ. 65.a

M

MATERIA quid ſit. 9.b
Materia artis quibus nominibus appelletur. 61.b
Materia in arte, quæ dicatur. 61.b
Materiæ artis conditiones quæ eſſe debent. 64.b
Marius Fabius Victorinus rhetor illuſtris. 77.b
Marij Fabij de fine rhetoricæ opinio. 77.b

Marij Fabij Vict. opinio de fine rhetoricæ confutata. 83.a
Medicina ad quid prius inuenta. 72.b
Medicinę opus, quod nam ſit. 52.a
Medicinæ finis qui. 52.a
Memoria artificioſa quibus rebus conſtet. 135.b
Memoria artificioſa quid poſſit. 136.b
Memoria cur potius pars rhetoricę, q̃ alterius artis. 136.b
Memoria eſt rhetoricæ pars. 138.a.b
Memoria potuit ad artem redigi. 136.b.137.b
Memoria omnium rerum cuſtos, & theſaurus. 135.a
Memoria, quas imagines requirat. 136.a.b
Memoria quotuplex. 135.b
Memoria quid requirat. 136.a
Memoria quibus nominibus appelletur. 135.a
Memoria varijs modis accipitur. 134.b
Memoriæ variæ definitiones. 135.a.b
Memoria in quo præſtet alijs partibus rhetoricę. 161.a
Memorandi facultas magis ab exercitatione, quam ab arte pendet. 138.b
Mechanicę artes quæ. 54.b
Mendacij vſus ſemper malus. 46.b
Mentiri, nulla de cauſſa licet. 46.b
Mouere affectus non eſt ſua natura malum. 46.a
Methodus quid ſignificet. 37.b
Methodus quid. 37.b

N

NATVRA eſt præcipua eloquentiæ cauſſa. 89.a
Natura nihil agit fruſtra. 85.a
Nominum cognitio initium diſciplinæ. 1.a
Nominum cognitio neceſſaria. 6.b
Non eſt oratoris falſa inuenire. 112.b
Notatio quid. 10.b
Noua eloquentiæ definitio. 95.b

O

OFFICIVM in arte quid eſſe dicatur. 77.a
Olim ijdem erant oratores & ſapientes. 29.a

Opera-

Operationum humanarum varia genera. 49.a.b
Opiniones de partibus eloquentiæ. 103.b
Opiniones varię, an rhetorica ſit ars. 38.a.b
Opiniones variæ de fine rhetoricæ. 77.a
Opiniones variæ de cauſſis efficientibus eloquentiæ. 87.a
Opus & finis in artibus diſtinguuntur. 82.b
Oratio Ciceronis pro Rege Deiotaro qualis. 85.a
Oratio eſt veluti quædam fabrica, & corpus. 67.b 68.a
Oratio eſt oratoris inſtrumentum. 66.a
Oratio, & orator quomodo a Græcis appellentur. 63.b
Oratio ex quibus conſtet. 66.a
Orationis compoſitio, comparata conuiuo, & fabricę. 106.b.107.a
Oratio pro Milone, non fuit recitata a Cicerone. 85.b
Orator effector eſt perſuaſionis. 81.a
Orator magis eget memoria, quā vllus alius artifex. 137.a
Orator perfectus quæ cognoſcere debet. 67.a
Orator poteſt eſſe vir non bonus. 24.a
Orator q̃uis proprie dicatur. 7.a
Orator quis cenſendus. 68.a.b
Orator quæ cognoſcit ad agendum refert. 58.b
Orator quomodo dicatur ſapiens. 30.a
Orator vnde dictus. 4.a
Oratoris priuata materia quæſtiones ciuiles. 72.a
Oratoris materia. 58.b
Oratoris definitiones. 14.b.15.a
Oratoris nomen præclarum. 5.a
Oratoris & dialectici inuentio omnino diuerſa. 112.a
Oretori cur neceſſaria aliqua rerum cognitio. 74.b
Oratori neceſſaria eſt cognitio affectionum animi. 73.a
Oratores non dicuntur, qui cauſſas non agunt. 7.b
Oratores eadem facultate prediti poſſunt inter ſe pugnare. 47.b
Oratores & rhetores quomodo definiant. 91.
Oratoria diſtributio qualis eſſe debeat. 121.b

Ordo non eſt ponendus tanquam pars diſtincta eloquentiæ. 156.a
Ornatus verborum duplex. 129.b
Orare quid ſignificet. 4.a

P

PARS quot modis accipiatur. 98.b
Partes homogeneæ,& eterogeneæ quæ ſint. 99.a
Partes quę dicantur. 10.b
Partes eloquentiæ diuerſis temporibus inuentæ. 163.b
Partes rhetoricæ,quomodo collocandę. 163.a
Partium eloquentię vna eſt alia nobilior. 159.b
Partium rei alicuius notitia neceſſaria. 97.a
Patronus quis dicatur. 5.b
Perſuaſio dialectica diuerſa ab oratoria. 79.b
Perſuaſio dupliciter ſumitur. 78.b
Perſuaſio pendet potiſſimum ab auditorum beneuolentia. 84.b
Perſuaſio quotuplex. 79.a
Perſuaſio quid ſignificet. 75.a
Perſuaſio dialectica & rhetorica inter ſe differũt. 110.a.b. 111.a
Perſuadere quid apud Latinos ſignificet. 78.b
Perſuaſio rhetorica diuerſa ab alijs. 86.a
Poetæ olim ſua poemata recitabant. 143.a
Poetæ quomodo ſua poemata diſponant. 121.b.123.a
Poetarum actio tranſiuit ad hiſtriones. 143.a.b
Poetica vnde ſic dicta. 1.b 60.b
Pontani opinio de fine rhetoricæ confutata. 83.b
Pronuntiatio eſt eloquentiæ pars. 147.a.b
Pronuntiatio multum confert ad perfectum oratorem cõſtituendum. 146.a
Pronuntiatio oratori neceſſaria. 106.a
Pronuntiatio quibus nominibus appelletur. 140.b
Pronuntiatio quomodo exercenda. 148.a
Pronuntiatio habet vim magnã ad perſuadendũ. 146.b
Pronuntiatio quanti fiat. 145.a

Pronunciatio varianda pro cauſſarum, & locorum varietate. 148.a
Pronuntiatio varianda pro affectionũ diuerſitate. 143.a
Pronuntiationis definitiones. 140.b.141.a
Pronunciationis partes. 141.a
Pronuntiationis ſpecies. 143.a
Pronũtiatio in quo antecellat alias rhetoricę partes. 161.a
Pronuntiandi ratio non eſt tota a natura. 145.b
Prudentia duplex. 151.a
Prudentia quid. 28.a
Plato requirit in oratore cognitionem affectionum animi. 73.a
Platonis de fine rhetoricæ opinio. 80.b
Philoſophi & Sophiſtæ contrarij. 6.b
Philoſophorum cum Sophiſtis contentio. 67.a

Q

QVAESTIO, ſeu cauſſa infinita quomodo diſponenda. 126.a
Quæſtiones cognitionis an ptineãt ad oratorẽ. 75.a
Quæ ſunt præſtantiora pluribus noĩbus appellantur. 8.b
Qui artes liberales deprauent. 54.b
Qui in foro non agit, non numeratur orator. 59.b
Quinctilianus male ſuo oratori mẽdacij vsũ cõcedit. 47.a
Quinctiliani de iudicio ſententia. 151.b
Quinctiliani de fine rhetoricæ opinio. 77.b
Qui non ſunt eloquẽtia præditi, cur perſuadere interdum poſſint. 84.a.b
Qui vult rhetorica bene vti, debet eſſe virtute pditus. 23.b
Quomodo definiendum. 16.b
Quo pacto orator res quas tractat ab alijs accipiat. 117.a
Quomodo rhetorica habeat ꝓ materia res omnes. 74.a.b
Quot modis aliquid dicatur prius alio. 121.b

R

RATIO formalis in artibus quæ. 65.a
Rationes variæ, quibus probatur rhetoricam non eſſe artem. 42.b

Res tunc cognoſcuntur, cum cauſſæ cognoſcuntur. 9.a
Rerum triplex ordo. 121.a
Rhetor vnde dictus. 2.b.3.a
Rhetor quid apud Græcos ſignificet. 4.a
Rhetor quis dicatur. 3.b
Rhetor, & orator non idem ſignificant. 7.a
Rhetorica, cur ſic nominata. 8.b
Rhetorica an recte nominata. 2.a
Rhetorica congruenter nominata. 8.a
Rhetorica Latine eloquentia. 3.a
Rhetorica quibus modis accipiatur. 3.b
Rhetorica & eloquentia non ſignificant idem. 7.a
Rhetorica definiri poteſt. 15.b
Rhetorica definit. 16.a
Rhetorica non eſt ſimplex habitus. 23.a
Rhetorica eſt ars communis. 71.b.72.a
Rhetorica eſt habitus indifferens. 23.a
Rhetorica eſt qualitas. 21.a
Rhetorica cur facultas appellata. 92.b
Rhetorica non eſt habitus malus. 21.b.22.a
Rhetorica non eſt prudentia. 30.a
Rhetorica non eſt ars cognitionis. 39.b
Rhetorica non eſt ars effectionis. 156.b
Rhetorica non eſt ſcientia. 30.a
Rhetorica quomodo ſit virtus. 23.a
Rhetorica eſt ars actionis. 57.a
Rhetorica eſt ars coniecturalis. 57.b
Rhetorica eſt ars liberalis, & vtilis. 58.a
Rhetorica ars ſermocinalis. 57.b
Rhetorica eſt facultas rationalis. 114.b
Rhetorica non eſt ſimpliciter ſapientia. 29.b
Rhetorica eſt proprie ars. 40.a.b.41.a
Rhetorica non vtitur mendacio. 46.b.47.a
Rhetorica & Dialectica, cur facultates dicantur. 92.a
Rhetorica quomodo dicatur ars imperfecta. 41.b
Rhetorica comparantur palmæ dilatatæ. 3.b

Rhetorica prius inuenta, quam dialectica. 115.a
Rhetorica & eloquentia quas habeant partes. 101.a
Rhetorica aliquam habet materiam in qua verſatur. 69.a
Rhetorica vt ars eſt quid efficiat. 67.a
Rhetorica eſt inſtrumentum politicæ. 58.a
Rhetorica cur particula dialecticæ. 116.a
Rhetorica ex quibus partibus conficiatur. 101.a.b
Rhetorica, & dialectica nullo certo rerum genere continentur. 65.b.66.a
Rhetorica agit de rebus contrarijs. 58 a
Rhetorica de quibus rebus eſſe dicatur. 74.b
Rhetoricæ etymologia. 2.b
Rhetoricæ variç definitiones. 11.b.12.a.b
Rhetoricæ finis perſuadere. 80.a
Rhetoricæ duos fines quidam tribuerunt. 77.b
Rhetoricæ officia quæ & quot ſint. 98.a
Rhetoricæ materia, vt eſt ars, eſt ornatus ſermo. 69.a
Rhetoricæ priuata materia quæ. 72.a
Rhetoricæ, vt ars eſt, quç materia. 67.b
Rhetoricæ definitio tradita ab Ariſtotele, explicata, & defenſa. 90.& ſeq.

S

SOLVS Orator dicendo proprie perſuadet. 83.b. 84.a
Sapientia quid. 27.a.b
Sapientiæ conditiones. 27.b
Sapiens qui dicatur. 28.b.29.a
Sapiens quis dicatur. 127.a
Sapientes olim oratores erant. 29.a
Scientia quid ſit. 28.a
Sententiç variæ de materia rhetorices. 62.a.b.63.a.b.64.a
Sententiarum genera varia. 105.a
Sermocinales artes quæ. 54.a
Simile ducit in cognitionem ſimilis. 136.a.b
Socrates ſapiens habitus Apollinis oraculo. 1.a
Sophiſta quis dicatur. 5.b

Sophi-

Sophiſtarum deſcriptio. 6.a
Stoici putarunt ſcientias eſſe virtus. 13.b
Stoici quomodo artem definiuerint. 36.a
Stoici Rhetoricam virtutem eſſe dicunt. 17.a
Stoicorum diſputandi ratio. 80.a
Suada Dea perſuaſionis. 81.a
Stylus optimus dicendi effector. 60.a

T

THEODORVS quomodo Rhetoricam definiuerit. 12.a
Trapezuntius, quomodo Rhetoricam definiuerit. 13.a
Tria cauſſarum genera non ſunt tota eloquentiæ materia. 70.a
Tria genera cauſſarum non ſunt rhetoricæ partes, 102.a
Tria oratoris munera. 103.a

V

VARIAE ſententiæ de natura rhetorices. 26.b
Varij diſponendi modi. 121.a.b
Verba & res non ſunt partes eloquentiæ. 107.a
Verborum diuerſa genera. 105.b
Virtutis ſignificationes. 19.a.b
Virtutis variæ definitiones. 20.a.b
Virtutis diuiſio. 18.b
Virtutis ſpecies. 20.b
Vocis diuiſio. 141.b
Vocum varia genera. 142.a
Vultuoſum quid ſignificet. 142.b
Vultus in actione dominatur. 142.b

Finis Indicis Rerum Notabilium.

INDEX AVCTORVM, qui in hoc opere citantur.

Alexander Aphrodiſenſis.
Antonius Pinus.
Antonius Riccobonus.
Ariſtoteles.
Arianus.
Aſcenſius.
Auerroes.
Aulus Gellius.
D. Auguſtinus.
D. Baſilius.
D. Bonauentura.
Budęus.
Carneades.
Chritolaus.
Cicero.
Conſultus Chirius.
Cornelius Tacitus.
Diogenes Laertius.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Donatus.
Euclides.
Euripides.
Euſtratius.
Franciſcus Picus.
Franciſcus Maturatius.
Franciſcus Luſcus.
Franciſcus Syluius.
Franciſcus Robortellus.
Galenus.
Georgius Valla.
Gybertus Longolius.
Hermagoras.
Hermogenes.
Hermolaus Barbarus.
D. Hieronymus.
Hieronymus Capidurus.
Hilario Monachus.
Horatius.
Iacobus Iod. Streb.
Iacobus Zabarella.
Iacobus Mazon.
Ioan. Iac. Vuerc.
Ioan. Cęſarius.
Lactantius Firmianus.
Louanienſes.
Ludouicus Granateñ.
M. Antonius Maioragius.

M. An-

M. Antonius Muretus.
M. Cato.
Marius Fabius Victorinus.
Marcomanus.
Martianus Capella.
Matthæus Phryſſemius.
Petrus Victorius.
Petrus Ram.
Petrus Moſel.
Plato.
Plinius.
Pontanus.
Plutarchus.
Quinctilianus.
Rodolphus Agricola.
Simon Lucenſis.
Socrates.
Speuſippus.
Suidas.
Sulpitius Victor.
Theodorus Gadareus.
Theophraſtus.
D. Thomas.
Trapezuntius.
Ualerius Max.
Uirgilius.
Xichonius Patauinus.

Quæ leuiora irrepſerunt menda, cum lectionis curſum impedire nequeant, ea Lectoris indicio emendanda relinquuntur.

VENETIIS,

Apud Ioannem Baptiſtam Natolinum 1589.

Sumptibus Damiani Zenarij.

TABVLÆ

RHETORICÆ CYPRIANI SOARII,

Sacerdotis e Societate Ieſu:

QVIBVS ACCESSERVNT DVO LIBRI DE ARTE DICENDI:

In quorum vno de Rhetoricæ natura & cauſſis, in altero vero de partibus copioſe accurateq; diſputatur.

Auctore Ludouico Carbone a Coſtaciaro, Academico Parthenio, & Sacræ Theologiæ in Almo Gymnaſio Peruſino olim publico profeſſore.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, M. D. LXXXIX.

Ex Officina Damiani Zenarij.

LVDOVICVS CARBO
ELOQVENTIÆ STVDIOSIS S.

AB eo vſque tempore, quo Cypriani Soarij Rhetorica ad meas manus peruenit; id autem fuit antequam in hominum lucem exiret; tale de ea iudicium feci; vt, ſi quando ederetur, maximam eloquentiæ ſtudioſis vtilitatem eſſet allatura. Quam meam de hoc libello ſententiam, iam re ipſa confirmatam eſſe video: cum ab ijs, qui dicendi arte delectantur,

non ſolum probetur, ſed etiam quoti-
diano vſu teratur: & id iure quidem
optimo. Nam, & ſi multi huius ge-
neris extent libelli, quorum pęne infi-
nitus eſt numerus: tamen, hunc vnum
ob doctrinæ integritatem, methodi
facilitatem, & breuitatem cum clari-
tate coniunctam, merito omnibus prę
ferendum eſſe exiſtimaui: cum ex Fa-
bio, M. Tullio, & Ariſtotele, opti-
mis dicendi magiſtris, non modo vni-
uerſam doctrinam, verum etiam ſin-
gula pęne verba Cyprianus ſumpſe-
rit. Quo factum eſt, vt ego hunc po-
tiſſimum auctorem ad nouos eloquen
tiæ auditores informandos explican-
dum ſępius ſuſceperim, atque alios ad
idem faciendum induxerim. Et quo-
niam eam ſemper ſtudendi, ac docen-
di rationem vſurpaui, vt quæ ab au-
ctoribus fuſius dicuntur, ad ſummam
aliquam redigerem, vel in tabulas re-

ſerem; idem in hoc libello explican-
do, vt adoleſcentibus laborem minue-
rem, & ad eloquentiam comparan-
dam viam faciliorem, ac breuiorem
redderem, olim efficere curaui. Et, vt
hic meus labor non ſolum in vtilita-
tem eorũ, quos inſtituere ſolitus ſum,
cedat, ſed etiam omnibus eloquentiæ
perdiſcendę cupidis, commoditati ſit,
volui, multis amicis ad id faciendum
hortantibus, collectas ex Cypriani rhe-
torica tabellas in lucem dare: quibus
duos de Arte dicẽdi libros, locupletiſ-
ſima eorũ, quæ auctor de natura, cauſ-
ſis, & partibus eloquentiæ docet, com
mentaria, adieci: in quorum altero
eloquentiæ cauſſæ, in altero vero par-
tes, copioſe ſubtiliterque explicantur:
quos decem alij eadem ratione cõſcri-
pti libri, aliquando ſequentur: in qui-
bus conficiendis dies noctéſque deſu-
do. Et quamuis has meas lucubratio-

nes omnibus ſtudioſis adoleſcentibus commoditati fore percipiam: tamen eorum priuatim cauſſa eas foras dare volui, qui ſcholas Patrum e Societate Ieſu frequentant; in quibus Cypriani rhetorica explicari ſolet. Nam, cum in ijſdem ſcholis ego etiam inſtitutus fuerim, mearum partium eſſe ſemper exiſtimaui, nõ ſolum pium erga meos pręceptores ſtudium patefacere, quod hactenus, cum ſeſe mihi occaſio obtulit, ſemper feci, atque dum viuam voce, & ſcriptis faciam; verum ijs etiam prodeſſe, qui eundem tenerent, quem ego tenui meorum ſtudiorũ curſum. Quare, non poſſum, non improbare quorundam hominum mentem; qui cum in eadem officina bonis literis informati fuerint, nullam animi grati ſignificationẽ erga optimos præceptores præbẽt: immo, vt aliquid ſapere videantur, eorum docendi rationem nõ

laudant.

laudant: vt omittam eos, qui maleuolentia moti, etiam reprehendēdam putant. Quod dum faciunt, ſe parũ pios eſſe profecto oſtendunt, cum ab optimis bonarum literarum & morum magiſtris, pueros bonę inſtitutionis cupidos, retrahant. At vero ego ita ſentio, & omnes honeſti, & docti viri mecum ſentiunt, inter alia ſingularia Dei Opt. Max. beneficia in Remp. Chriſtianam hoc noſtro ſeculo collata, hoc ponendum eſſe, quod Societatē Ieſu, non ſolum ad rem Chriſtianam conſeruandam, defendendam, & amplificandā, ſed etiam ad pueros vera pietate, honeſtis moribus, boniſq; literis, ex inſtituto, inſtituendos, extare voluerit: ex qua honeſta, & laudabili prouincia quantum vniuerſus fere terrarum orbis vtilitatis capiat, nullius oratione plene explicari poſſe exiſtimo: quam meam exiſtimationem, ij veram eſſe fa

terentur, qui prædictæ Societatis progreſſum & res geſtas, de quibus longiſſima ſcribi poſſet hiſtoria, perſpectas haberēt. Et, vt de recta puerorum inſtitutione, ad reprimendam quorun dam hominum petulātiam, aliquid dicam, Primum, eiuſmodi in horum Patrum ſcholis adhibentur magiſtri, qui non ſolum humanioribus literis, ſed etiam ceteris bonis diſciplinis ſunt ornati: quarum diſciplinarum cognitio, quantum, vel ad ipſa Grammaticę pręcepta facilius tradenda, (ne dicam ad Tullium, Cęſarem, Virgilium, & alios eiuſdem ordinis auctores rectius explicandos conferat, quiuis, etiam vix literis tinctus, intelligeret: cuiuſmodi magiſtros non vbique facile reperires. Tacebo hic vitę integritatem: de diligentia in docēdo nihil dicam: cupiditatem progreſſus eorum quos docent, ſilentio inuoluam: quæ omnia in ijs,

qui

qui ſolum quæſtus cauſſa docẽdi prouinciam ſuſcipiunt, haud facile inuenires. Quare, qui ſuos filios ad horum Patrum collegia erudiendos mittunt, ij, quæ in bonis puerorum præceptoribus deſiderantur partes, eas inueniunt omnes; docendi nimirum facultatem, diligentiam, & vitæ candorem. Maxima deinde in his ſcholis adhibetur cura, in bonis & honeſtis auctoribus eligẽdis, quos magiſtri explicent, & pueri ſibi parent, & paratos legant: ne qua minus vtili, aut parũ honeſta lectione, vel tempus inutiliter terant, vel animũ aliquo pacto inficiant. Sunt præterea in horum Patrum collegijs diuerſę claſſes, diuerſis puerorum ordinibus accommodatæ; vt ita quaſi per gradus ad grauiores lectiones aſcendant. In vna, prima Grammatices rudimenta traduntur: in alia, qui maiores in re Grammatica progreſſiones

fecerunt,

fecerunt, inſtituuntur: in alia, qui Grãmaticos canones probe norunt, humanioribus literis Græcis, & Latinis imbuuntur: in alia denique artis bene dicendi pręcepta explicantur. In his itaque ſcholis, non vnus omnia, & omnes, vt in alijs fere omnibus ludis fieri ſolet, ſed plures plura, & vnius ordinis diſcipulos docent. Ad hæc, in qualibet claſſe ſingulis diebus lectiones diſcipulorum ingenijs accõmodatæ explicantur, & explicatæ repetuntur, & repetitarum rationes diligenter requiruntur: ita vt eorum, quæ ad rectam auctorum explicationem, ad Grammaticæ, latinęque linguæ obſeruationem pertinent, prætermittatur nihil. Non fiunt in his ſcholis longę ſtudiorum intermiſſiones, nec vllæ ſine magna neceſſitate vacationes. Nam, cum hoc docendi munus reip. maxime neceſſarium, pietatis ergo hi docti religioſiq;

Patres

Patres ſuſceperint, illud non facile prę-
termittunt, ne ceſſando ſe eo maximo
fructu priuent, quem docendo ſe ca-
pere poſſe ſciunt. Et cum nolim hoc
loco hac de re longiorem habere ſer-
monem, omitto priuatas ſingularum
claſſium, & publicas totius collegij ad
puerorum animos honeſta æmulatio-
ne excitandos, & acuendos exercita-
tiones: omitto priuatam magiſtrorũ
in eos, qui maiores progreſſus facere
ſtudent diligentiam, & operam: omit-
to Præfecti ſtudiorum vigilantiam in
claſſibus viſendis, ne quæ ad meliorẽ
maioremq; diſcipulorum inſtitutio-
nem communi conſilio ſtatuta ſunt,
prætermittantur: omitto priuatas Aca-
demias, & Congregationes, in qui-
bus Chriſtiani mores cum bonis lite-
ris, priuatis inſtitutionibus, cõiungun-
tur: omitto denique multa alia, etiam
ijs, quæ dixi multo maiora, quæ ſi ij
ſcirent

ſcirent, qui ignorant, & qui ſciũt perpenderent, qui horum Patrum honeſtos, pios, reique pub. maxime vtiles conatus non probaret, laudaret, ac foueret, reperiretur nemo. Quare, qui his bonarum artium, & morum inſtitutoribus ſe totos formandos tradunt, qui eorum diligentiæ reſpondent, qui eorum admonitionibus obediunt, breui temporis ſpatio, & docti, & pij euadunt: quod ſi qui non euadunt, ij non magiſtrorum, ſed ſuam accuſent negligentiam. Et, vt aliquando concludam, ad eos reuertor adoleſcẽtes, quibus priuato Dei beneficio contigit, vt eiuſmodi, de quibus ſcripſi, habuerint pręceptores, eoſq; moneo, vt de tanto munere prępotenti Deo gratias quam maximas agant: cum nihil poſſit puero honeſta ſtudia & pietatẽ colere volenti, cõmodius accidere, quã ſi optimum nactus fuerit inſtitutorem: ita vt

cum

cum Propheta dicere queat: Funes ceciderunt mihi in præclaris: & vt erga ſuos præceptores grato ſint animo: cum nullus vnquam diſcipulus, qui in ſuos magiſtros extiterit ingratus, quod multis confirmari poſſet exemplis, in literis & moribus profecerit. Id, ij profectò facerent, qui eis, veluti parentibus, vllam parem gratiam ſe nunquam referre poſſe intelligerent. Illud etiam eos monuerim, vt ſuos ſpirituales Patres, vbi ipſi rectè inſtituti fuerint, in iuuandis, & inſtituendis alijs, imitari velint; cum hoc ſit opus quoddam planè diuinum, & reip. maximè neceſſarium: quod nos, quantum Deus Opt. Max. concedit, efficere in dies conamur: ac proinde hos noſtros, & ſi leues labores, primũ in Dei gloriam, deinde in veſtram vtilitatem, ſtudioſi adoleſcentes, edere voluimus. Cum illud vere ac ſapienter

ter a M. Tullio dictum fuiſſe exiſtimemus, Nullum maius, meliuſve munus reip. afferre nos poſſe, quam cum docemus, ac erudimus iuuentutem. Quod ſi hos duos de arte dicendi libros vobis gratos accidiſſe cognouero, omnes contendam neruos, vt intra paucos dies, de inuentione oratoria & dialectica opuſculũ non pęnitendum, in lucem veniat. Valete.

Gratię Marię Gratij extenuati Philomathi, in Rhetoricam, Epigramma.

ALCMENA *geniti quiſquis mirare labores,*
Et cecidiſſe vna tot fera mōſtra manu:
Deſine; maiores ſuperat facundia caſus,
Vtq; libet, Stygias itq;, reditq; vias:
Tu quoque monſtra animi poteris, Nemeęq; leones,
Et Diomedęos ſternere victor equos;
Tu quoq;, ſi, quidquid telorū CARBO *miniſtrat,*
Arripies, domitum vel Phlegethonta dabis.

Eiuſdem Ode.

ARVIS *frugiferum dare*
Suetum fertilibus ſemen, in aridum
Quæ tete Eloquij ſolum
Promouit ſpecies? Sed nec in aridi
Verſaris facie ſoli,
CARBO, *nec leuium luſus imagine*
Rerum, ad flexanimam ſtylo
Suadelam faciles vndique agis vias:
Namq; ille ætherea Parens
Aulæ (quæ Superum larga benignitas)
Effuſas gremio dedit
Cęleſti omnigena diuitias manu;
Fama eſt progeniem malis
Humanam grauibus ſollicitam, & fera

Paſſim Quadrupedum fame
Diſcerptam querulis Numina vocibus
Appellaſſe regentia
Terras : Iapeto quin etiam ſatus
Audaci ſubijt polum
Niſu : & cœlituum concilio catus
Aſſiſtens miſeris opem
Aerumnis petijt : Mollia Iuppiter
Tactus viſcera, lacrimis
Turgentes oculos impiger ad Genus
Humanum tulit, ac pius
Alto Mercurium miſit ab Aethere.
Hic tractus celeri ſecans
Pluma nubiuagos, hoſpes in exteris
Tandem ſuſcipitur plagis.
Suſceptum varij terrigenum Chori
Circumſtant; faciem, pedes
Mirantur taciti, verbaq; dulcius
Hyblæ melle fluentia.
Hic ille Eloquij prompſit ab vbere
Cornu diuitias; manu
Partitusq; benigna, docili fuit
Vt quiſque ingenio, modos
Diuino ſimiles pectore protulit.
His tuti rabidos procul
Rictus quadrupedum arcebitis, & , mali
Monſtrorum ore voracium
Compreſſo, faciles aſtra ſubibitis.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

Tabulæ

Tabulæ Libri Primi

RHETORICÆ CYPRIANI SOARII,

Sacerdotis e Societate Ieſu.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Quid ſit Rhetorica, quod eius officium, & finis. Caput Primum.

Rhetorica.

- DEFINITIO, Eſt ars, vel doctrina bene dicendi.
- Quid ſit ars.
  - Ars eſt, quæ conſtat quibuſdam rebus, ideſt pręceptis, cognitis, quæ vnum finem ſpectant, & nunquam fallunt.
- Quomodo facta ſit ars.
  - Cum alij temere, alij callidius dicant, potuerunt notari ea, quibus alij melius dicunt, ex quibus ars fieri potuit.
- Quid ſit bn̄ dicere.
  - Eſt optimis ſententijs, Verbiſque lectiſſimis dicere.
- Officium, eſt apposite dicere ad perſuadendum.
- Finis, eſt perſuadere dictione.

† De digni-

De dignitate & vtilitate eloquentia. Cap. II.

Eloquentia eſt.

Digna,

QVIA ſemper floruit & dominata eſt in omni libero populo.

Quia nihil eſt iucundius, auditu oratione, ornata verbis, & ſententijs.

Quia nihil eſt tam magnificum, ac potens, quam animos hominum oratione conuertere.

Vtilis, quia

Cōſilia maximis de rebus explicat,

Languentes animos excitat,

Effrenatos coercet, & cupiditatem frangit,

Hortatᷣ ad virtutē, reuocat a vitijs,

Laudat bonos, vituperat malos, & conſolatur mœſtos.

Et quo maior eſt eius vis, ne quis ea abutatur, eo magis eſt cum probitate coniungenda.

De materia Rhetorica. Cap. III.

Artis materia.

ESτ ea, in qua omnis ars verſatur: vt medicinæ morbi, & vulnera.

Quæ in omni arte eſt terminata, excepta dialectica & rhetorica, quæ nullis terminis ſeptæ tenentur:

Quare, materia rhetoricæ ſunt omnia, quæ in diſputationem cadere poſſunt, & quæuis quæſtio ad dicendum propoſita.

De quaſtione. Cap. IIII.

Quaſtio.

ALTERA, quæ dicitur infinita, propoſitum: græce, theſis; cum aliquid generatim quæritur: vt, an philoſo-

Eſt duplex.
- philoſophia ſit perdiſcenda.
- Altera finita, q̄ controuerſia, latine, dicitur; græce, hypotheſis, cū quæſtio contrahitur ad { Perſonas, loca tempora, & negocia: vt An Socrates fuerit iure damnatus ab Athenienſibus.

Propoſiti, duo ſunt genera.
- Alterum cognitionis, cuius finis eſt ſciētia: vt, an Sol ſit maior terra.
- Alterum actionis, quod refertur ad aliquid efficiendum vt, quibus officijs amicitia ſit colenda.
- Quæ transferuntur ēt ad cauſas.

Cauſarū tria ſūtgn̄a:
- Iudicij,
- Deliberationis,
- Exornationis, ſiue laudationis.

De exornatione, deliberatione, & iudicio. Cap. V.

Partes		Tempus	Finis	Motus
Exornationis.	Laꝰ, & Vituperatio.	Præſēs, Preteritum.	honeſtas, Turpitudo.	Delectatio.
Deliberationis.	Suaſio, Diſſuaſio.	Futurum.	Vtilitas, Detrimētum.	Spes, Reformidatio.
Iudicij	Accuſatio, Defenſio.	Præteritum.	Punitio, Impunitas.	Seuitia, Clementia.

Quomodo hypotheſis, ad theſim reuocanda ſit. Cap. VI.

CONSVLTATIO, ideſt queſtio infinita, eſt quaſi pars cauſæ, ideſt quæſtionis finitæ; quia in ea continetur. Quo fit, vt qō vniuerſa totas cauſas ſæpe contineat: †

† Vt ecce: quæſtio hæc finita,

An Ariſtotelis philoſophia ſit perdiſcenda, continet hanc,
An philoſophia ſit perdiſcenda, quæ eſt infinita.

Vnde id, de quo eſt tota quæſtio traducẽdum eſt ad perpetuam ſeu infinitam quæſtionem:
Niſi cũ de vero ambigitur, quod coniectura quæri ſolet.

Finita re nocatur ad infinitã: quia

Orationes, quæ latiſſime vagantur ſunt ornatiores:
Et quæ de vniuerſo genere dicuntur, valent ad iudicium ferendum de ſingulis:
Et quæ de vniuerſo genere probantur, de parte etiam probari neceſſe eſt.
Vnde excellens orator, ſemper, cũ poteſt, controuerſiam a perſonis & temporibus auocat.

De partibus Rhetoricæ. *Cap. VII.*

Eloquentia partes ſunt quinque:

INVENTIO, quæ eſt excogitatio rerũ verarum, aut veriſimilium, quę quęſtionem probabilem reddant.
Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio.
Elocutio, eſt idoneorum verborum ad ſententiarum inuentionem accommodatio.
Memoria, eſt firma animi, rerũ ac verborum, ad inuentionem perceptio.
Pronunciatio, eſt ex rerũ & verborum dignitate corporis & vocis moderatio.
Iudicium non eſt ſexta pars, ſed tribus primis eſt permixtũ: quia non inuenit, qui non iudicat.
Sunt ergo quinque oratoris opera:

Inuenire,
Diſponere,
Eloqui,
Memoria cõplecti,
Pronunciare.

Quibus

Quibus rebus eloquentia comparetur. Cap. VIII.

Eloquentia comparatur.

- Quattuor rebus.
  - Natura, ideſt donis a natura tributis.
  - Arte, ideſt præceptis.
  - Exercitatione,
  - Imitatione,
- Natura præſtat ex parte
  - Animi, celeres motus, ad
    - Inueniẽdum,
    - Explicandum,
    - Exornandũ, &
    - memoriæ mãdãdum aptos.
  - Corporis,
    - Latera firma,
    - Canoram vocem,
    - Solutam linguam,
    - Oris & totius corporis conformationem.
- Quę naturæ dona arte perfici ac limari pñt. Vnde, ſi quis his donis non ſit ita inſtructus; tamen dicendi ſtudium nõ ſpernat: cum etiam in re præſtantiſſima mediocritas honori ſit.

De Arte. Cap. IX.

Vnde orta ſit ars, & quid efficiat.

- Ars orta eſt ex animaduerſione naturę, id eſt eloquentiæ naturalis. Quare, non eloquentia ex arte, ſed ex eloquentia ars orta eſt.
- Ars ſola non efficit eloquentem: quia cũ omnes artem habere poſſint, omnes poſſent eſſe eloquentes, quod non ita eſt.
- Ars ergo pficit, quæ ſiunt a natura, dum
  - Monet, quo oĩa ſint referenda; quæ ad finem faciunt.
  - Indicat an recta ſint, quæ habentur a
    - Natura,
    - Studio,
    - Exercitatione.
  - Efficit ne fortuito dicamus, & vt ſemper parati ſimus.
  - Eſt itaq; ars certior dux, quam natura.

De Exercitatione. Cap. X.

Exercitationis

- EFFECTVS, perficit, & conſeruat, quæ ars expoliuit in natura.
- Vtilitas, ſine ea nihil eſt egregium, nihil perfectum: ſine qua nemo eloquētiam aſſequetur.
- Rō, ſiue modus:
  1. Sumatur cauſſa tractanda ſimilis earū, quæ ad oratorem deferūtur.
  2. Non dicatur ex templo: quia peruerſe dicendo, diſcitur peruerſe dicere.
  3. Sumatur igitur ſpatium ad cogitandum, vt accuratius dicatur.
  4. Sed præſtat ſcribere, cum ſtylus ſit optimus dicendi effector.

Eſt autem Exercitatio triplex

- Alia orationis,
- Alia actionis,
- Alia memoriæ.

De Imitatione. Cap. XI.

Imitationis,

- VTILITAS, quia ſine ea nemo ſatis proficere poteſt,
- Rō, ſiue modus:
  - Proponatur aliquis ſummus in arte imitandus, quem tota mente intueamur.
  - Quæ ſunt in eo ſumma diligenter proſequamur.
  - Qui hanc ſimilitudinem aſſequi volunt, crebro de magnis rebus ſcribant, & dicant.

Imitatio eſt duplex

- Altera orationis, de qua dictum eſt;
- Altera actionis, qua omnis deformitas in agendo remouetur.

De Inuentione. Cap. XII.

Oratoris munera sũt duo:

- PRIMVM, inuenire ea, quæ valeant ad fidem faciendã: quæ ſpeciatim fit in propoſito.
- Alterum mouere amplificando, quod fit in cauſſis:
  - Moleſtia, de malo: Præſenti. Metus, de malo: Imminẽti
  - Voluptas, de bono: Præſenti. Cupiditas, de bono: Venturo.
- Motus autẽ quattuor ſunt ſpecies.

Eſt itaq;
- Moleſtia, opinio recens prǽſentis mali.
- Voluptas, opinio recẽs prǽſentis boni.
- Metus, opinio impendentis mali.
- Cupiditas, opinio venturi boni.
- Opinio autem, eſt imbecilla aſſenſio.

Quid Inuentio, Argumentum, & Argumentatio. Cap. XIII.

Quid ſit

INVENTIO, eſt excogitatio argumẽti.

Argumentum, eſt probabile inuentum ad faciendam fidem.

Fides, eſt firma opinio, quæ argumentatione gignitur.

Argumentatio, eſt argumenti explicatio, quæ apud oratores eſt fuſior, quã apud dialecticos.

Argumenta ſumuntur ex locis.

Locus, eſt argumenti ſedes: ſeu nota, qua indicatur, q.d in rebus perueſtigare debeamus.

Quotuplicia ſint argumenta. Cap. XIIII.

Argumenta alia sũt. IN eo ipſo de quo agiť, & ideo inſita dicunť: vt ſi probes eloquẽtiã eſſe expetendam, quia eſt ars bene dicẽdi.

Extrinſecus aſſumuntur, quæ remota vocantur: vt ſi idem probes, quia Ariſtoteles id dixit.

De numero locorum. *Cap. XV.*

Loci,
- Intrinſeci, ſũt ſexdecim:
  - A definitione,
  - Partium enumeratione,
  - Notatione,
  - Coniugatis,
  - Genere, & forma,
  - Similitudine, & diſſimilitudine
  - A contrarijs,
  - Adiunctis,
  - Antecedentibus,
  - Conſequentibus
  - Repugnantibus
  - Cauſſis, & effectis:
  - A cõparatione
    - Maiorũ,
    - Minorũ,
    - Parium.
- Extrinſeci, ſunt ſex.
  - Præiudicia,
  - Fama,
  - Tormenta,
  - Tabulæ,
  - Iuſiurandum,
  - Teſtes.

De Definitione. *Cap. XVI.*

Definitio
- Quid ſit.
  - Est oratio, quæ id, quod definitur explicat quid ſit: vt iſta oratio: Doctrina benedicendi, quæ explicat, quid ſit rhetorica.
- Quõ fiat.
  1. Inuenitur aliquid commune rei, quæ definienda eſt, & alijs rebus: vt doctrina, vel ars, in definitione rhetoricæ.
  2. Inuenitur aliquid, quo, id quod definitur ab alijs differt; vt eſt, bene dicere, in allata definitione.
  3. Latius definit orator, quam dialecticus; & verbis non ſolum proprijs, ſed etiam translatis.

Eſt au-

Eſt autem definitio oratori neceſſaria: quia ſępe explicanda eſt res, de qua quæritur.

Argumentũ a definitione hoc mõ ducitur.

Si vis probare ius ciuile eſſe vtile, ipſum definias hoc modo:
Ius ciuile eſt cognitio æquitatis:
At cognitio æquitatis eſt vtilis: igitur & ius ciuile.

De partium diſtributione. *Cap. XVII.*

PARTIVM diſtributio eſt, cum aliquod genus, ſiue totum in ſuas partes diſtribuitur: vt virtus, ſiue honeſtum, in quattuor partes .i. in iuſt. prud. fort. & temper.

In argumento a partium diſtributione ſumendæ ſunt omnes partes, ita vt nulla relinquatur.

Vt ſi velles probare calliditatem non eſſe virtutem, diceres, calliditas, non eſt iuſtitia, nec prudentia, nec fortitudo, nec temperantia, igitur nec virtus.

De Notatione. *Cap. XVIII.*

NOTATIO, ſeu etymologia verborum originem inquirit.

Ea ſæpe oratores, & poetæ vtuntur: hoc modo:

Conſul eſt, qui conſulit patriæ: non igitur Piſo conſul, qui eam euertit.

De Coniugatis. *Cap. XIX.*

CONIVGATA dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis eiuſdem: vt ſunt, quę orta ab vno varie commutantur: vt ſapiens, ſapienter, ſapientia.

Argumentum ducitur hoc modo: Cum eſſet cauſſa conſularis, & ſenatoria, opus erat auxilio conſulis & ſenatus.

Item, pietas laudanda; igitur, & qui pie agit.

De ge-

De Genere, & forma. *Cap. XX.*

Quid ſit

GENVS eſt, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures continet partes.

Partes, quas genus amplectitur, formæ dicuntur: vt, virtus eſt genus, partes, ſunt prudentia, &c. vnde

Forma, eſt pars generi ſubiecta.

A genere ſic ſumitur argumentum: virtutis laus in actione conſiſtit, igitur & prudentię laus in actione conſiſtet.

A forma, quod iuſtitia eſt, vtique virtus eſt.

De Similitudine, & diſſimilitudine. Cap. XXI.

Similitudo

EST quæ traducit ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile.

Ab ea ſumitur argumentum hoc modo: Vt morbo affecti cibi ſuauitatem non ſentiunt; ita auari guſtum laudis non habent.

Ex diſſimilitudine, ſeu differentia, hoc modo: ſi barbarorum eſt in diem viuere, noſtra conſilia ſempiternum ſpectare debent.

De Contrarijs. Cap. XXII.

Contrariorum

Aduerſa, quę inter ſe maxime diſtant: vt

BELLVM, pax.

Virtus, vitium

Argũ.

Bellũ eſt perniciosum, igitur pax expetenda.

Virtus ſequenda, igitur vitiũ fugiendum.

Pri-

quattuor ſũt generá.

- Priuantia ſunt, habitus, & eius priua tio: vt
  - Vita, & mors. / Lux, & tenebrę.
  - Argm̃. Non ſunt vltores mortis, Qui vitã non reſtituunt, ſi poſſint.
- Quæ inter ſe cõferunt, ſeu relata; vt
  - Datũ, acceptum, / Dux, miles.
  - Argm̃. Si in accepto eſt laus, erit etiam in dato. Si diſcere eſt honeſtũ, ergo & docere.
- Negantia, quorũ vnũ negat alterum.
  - Hoc eſt, / Hoc non eſt.
  - Argm̃. Eſt probus, quare non eſt improbus.

De Adiunctis. Cap. XXIII.

Adiuncta

- Sunt ea, quæ cum re ſunt cõiuncta: vt
  - Tempus, locus, apparatus, colloquia, rubor, pallor, &c.
- Latiſſime patent: quę ſumuntur ab
  - Aio, vt virtus, vitia.
  - Corpore, vt pulchritudo, deformitas &c.
- Argumentum. Veſperi viſus eſt cum gladio ſtipatus, &c. ergo occidit. Eſt incredibili virtute conſtantia, & grauitate præditus, igitur fœdera non rupit.

De antecedentibus, & conſequentibus. Cap. XXIIII.

ANTECEDENTIA ſunt ea, quæ ſic antecedunt conſequentia, vt cum ipſis neceſſario cohæreant: in quo ab adiun-

adiunctis diſtinguuntur.

Argum. Ortus eſt Sol, igitur dies eſt.

Conſequentia ſunt, quæ rem neceſſario conſequuntur: vt dies eſt, igitur ortus eſt Sol: luculentam accepiſſe plagam, declarat cicatrix.

De Repugnantibus. *Cap. XXV.*

REPVGNANTIA, neque certa lege, neque numero inter ſe diſſident: qua ratione a contrarijs, & diſſimilibus diſcernuntur: vt amare, nocere, & lædere repugnãt.

Argum. amat illum, igitur non inſectatur conuicijs, non lædit.

De Cauſſis. *Cap. XXVI.*

Cauſſa.

EST, quæ ſua vi efficit id, cuius eſt cauſſa: vt ignis, ardoris: cruditas, morbi.

Eſt quadru-plex:

- Finalis, cuius gratia fit aliquid: vt hominis beata vita.
  Arg. homo eſt factus ad contemplandum, ergo non ad paſtum.
- Efficiens, a qua aliquid eſt: Sol diem efficit.
  Arg. ſenectus caret poculis, quare & temulentia.
- Forma eſt ratio rei, & nota, per quam res eſt id, quod eſt, & ab alijs diſtinguitur. Arg. Animus hominis eſt immortalis, igitur ad æternitatem beatæ vitæ aſpiret.
- Materia eſt, ex qua, & in qua res ſunt: vt ſtatuæ æs. Argum. Corpus eſt mortale, ergo ab eo animus eſt ſeuocandus.

De

De Effectis. *Cap. XXVII.*

Effecta,

Svnt ea, quæ orta ſunt de cauſſis: vt dies a Sole.

Sunt numero totidem, quot cauſſarum genera, cum quæuis cauſſa ſuum habeat effectum.

Cognoſcuntur per ſuas cauſſas: quoniam quælibet cauſſa ſuum oſtendit effectum: vt bellum eſt effectus pacis, quæ eſt finis belli: dies, Solis; homo corporis & animi.

Argumentum ſumitur hoc modo: Virtus parit laudem, ergo ſequenda; voluptas infamiam gignit igitur fugienda.

De Comparatione. *Cap. XXVIII.*

Hic locus tractatur tripliciter.

A comparatione maiorum: ſi non conuenit maius, neque minus conueniet. Vt clari ciues Saturnini & aliorum ſanguine non ſe contaminarunt, immo honeſtarunt, igitur nec is, qui Catilinam, qui fuit ciuium interfector, occiderit.

Minorum: ſi quod minus videtur conuenire, conueniet etiam id, quod magis: Vt, ſurgunt de nocte latrones, vt homines iugulent, tu, vt te ipſum ſerues non expergiſceris?

Parium, qui locus nec elationem, nec ſubmiſſionem habet: vt

Non licuit Mamertinis fœderatis imperare nauim, ergo nec Tauromitanis fœderatis imperare licebit.

De argumentis remotis. *Cap. XXIX.*

Remota, ſiue aſſumpta dicuntur ſine arte, non quod ſine arte tractentur, ſed quod ea non parit oratoris ars;

Quæ

Argumenta.
- Quæ Cicero nomine teſtimonij complectitur: ſed Quinct. diuiſit in præiudicia teſtes, &c.
- Quæ, vt ex ſe arte carent, ita eloquentiæ viribus ſæpe alleuanda, & refellenda ſunt.
- Olim oratores cum cauſſas in iudicijs agebant, quæ ad hoc genus rerum pertinebant, meditata habebant: nunc, iudicijs ad Iureconſultos translatis, cognoſcenda ſunt, ad oratorum ſcripta intelligenda.

De Præiudicijs & teſtibus. Cap. XXX.

- Præiudiciorũ vis omnis tribus generibus cõtinetur.
  - Rebvs, quæ aliquando ex paribus cauſſis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur.
  - Iudicijs, ad ipſam cauſſam pertinentibus, vnde etiam nomen du ctum eſt: vt in Miloniana.
  - Aut, cum de eadem cauſſa eſt pronuntiatum.
- De teſtibus
  - Olim oratores multa pro teſtibus, & contra teſtes dicebant: vt patet in orat. pro Flacco.
  - Nunc iudiciorum mutata ratio, facit, vt ne is labor ſit neceſſarius.

De vſu & vtilitate locorum. Cap. XXXI.

Qvi vult in dicendo excellere, habeat locos paratos, & expeditos.

Vbi res ad dicendum proponitur, inſpiciendi ſunt diligenter omnes loci, vnde argumenta ſumuntur.

Quæ ei facile occurrent, qui locos cogitatione ſepſerit, & ſtudium ac diligentiam adhibuerit.

Qui

Qui modus in argumentis adhibendus. Cap. XXXII.

HAC argumentorum copia nō eſt imprudenter vtendum; & non ſolum inuenienda, ſed etiam iudicanda ſunt.

Siquidem nō ſemper, nec in omnibus cauſſis, ex ijſdem, argumentorum momenta ſunt.

Vnde, leuia, aliena, & inutilia reſecanda ſunt: habeatur igitur cum iudicio ſelectus.

Et quia ijdem loci valent ad faciendam fidem, & motũ & non facile, quæ ad mouendum affectus conferunt, cognoſcuntur, de affectibus mouendis dicendum eſt.

De Affectibus. Cap. XXXIII.

MAXIMA vis exiſtit oratoris in hominum mentibus permouendis, quod amplificatione fit.

Amplificatio eſt grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum, conciliet in dicendo fidem.

Quæ verborum & rerum genere fit: de verbis dicetur cum de elocutione agetur.

Rerum amplificatio ſumitur ex locis, qui valent ad fidem faciendam: a definitionibus conglobatis, a conſequentium frequentatione, &c.

De locis vnde ſumuntur amplificationes a cap. XXXIIII. ad XL.

Amplificatio-

A definitionibus conglobatis, cum aliquid varijs modis definitur: vt, hiſtoria eſt teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, & magiſtra vitę.

A conſequentium frequentatione, cũ plura conſequentia conglobantur.

A contrariarum rerum conflictione: vt, inertes homines fortiſſimis inſidiari, ſtultiſſimos prudētiſſimis, ebrioſos ſobrijs, dormientes vigilantibus.

A diſſi-

nes ſu-mũtur, A diſſimilium & inter ſe pugnantium rerum conflictione: vt in 2. Phil. O. tecta ipſa miſera, &c. Eundem lęderes & laudares, & virum optimum, & hominęm improbum eſſe diceres.

A cauſſis conglobatis, & his, quæ ſunt orta de cauſſis, cum multæ cauſſæ, & multa effecta conglobantur.

A ſimilitudine, & exemplo, cum multa ſimilia frequentantur, & exempla conglobantur.

Quæ ſint ad amplificandum adhibenda.
Cap. XL.

Si cauſſa patitur adhibentur magna, quorũ alia ſunt magna.

- Natura, vt
  - DIVINA, cœleſtia:
  - Quæ habent cauſſas occultas,
  - Quę ſunt admirabilia in terris.
- Vſu hominum: vt ſunt ea, quæ vel multum
  - Proſunt, / Obſunt — hoībus. †
- † Horum tria sũt genera: nam homines mouentur, aut,
  - caritate erga: Deum, Parẽtes, Patriã.
  - Amore erga: Fratres, cõiuges, Liberos
    - (Dictum pro his:) Retinẽdis, Amiſſis, Periculo amittẽdi.
  - Honeſtate virtutis, & maxime: Iuſtitiæ, Liberalitatis.

Quid in amplificatione ſeruandum.
Cap. XLI.

IN amplificatione nihil nimis enucleãdum eſt: minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit:

Vnde iudicio eſt opus, vt videamus quo genere quaque in cauſſa vtamur augendi. †

Admi-

† *Vnde,*

In exornatione tractantur loci, qui Admirationem, Expectationem, & voluptatem, moueant.

In deliberatione. Bonorum, & Malorum enumerationes. Vbi exempla plurimum valent.

In iudicijs, ab Accuſatore, quæ ad iracundiam, Reo, quæ ad miſeratione̅ pertine̅t. Sed interdum ille ad miſericordia̅, hic ad iracundiam mouet.

Cur quædam inuentionis præcepta ad cauſſarum genera dentur accommodata; & de dignitate exornationis.

Cap. 42.

Et ſi ex ſupra dictis locis omnis ad omnem orationem manat Inuentio:

Tamen facilitatis cauſſa ſeorſim præcepta de ſingulis generibus dantur.

Genus exornationis.

Eſt latum & ſpatioſum, quod non ſolum ad homines laudandos, ſed etiam animalia, & anima carentia adhibeatur.

Nullum eſt genus hoc vberius ad dicendum, aut quòd vtilius ciuitatibus eſſe poſſit.

Conficitur hoc genus magis ad motus animi leniter tractandos, quam ad fidem faciendam. Proprium enim laudis eſt res amplificare, & ornare.

Ante vitam, a Patria, Pare̅tibus, Maiorib⁹, ſi Re̅dit eoru̅ virtuti. Nobilitauit genus ſuis factis.

Huc pertinent oracula, reſponſa, & ſigna, quæ futuram claritatem indicarunt.

——— cap. 43.

†† Exter-

Laudationis loci.

- Inuita a bonis — cap. 44.
  - Externis, vt ſunt
    - Educatio,
    - Opes, diuitiæ,
    - Potentia,
    - ꝓpinqui,
    - Gratia, &c.
      - Si
        - Habuit, bene vſus ſit, non ſuperbe, &c.
        - Nō habuit, patienter tulit, vel amiſit.
  - Corporis, vt ſunt,
    - Formà, quæ præcipue laudat, cum ſit virtutis ſignum.
    - Viribus,
    - Valetudine, &c.
      - ſed horū leuior eſt laus; quę a virtute proficiſcitur.
- Animi, ſeu a virtute; q̄, vel eſt — cap. 45.
  - Virtus cognitionis: vt
    - Prudētia, quæ eſt rerum expetendarum, & fugiēdarū ſciētia.
    - Sapientia, q̄ eſt rerū diuinarū humanarūq; ſciētia, cuius cōmites ſunt,
      - Dialectica,
      - Eloquentia.
    - Huc ptinent ſtudia oīum bonarū artiū.
  - Actionis, cuius partes ſunt — cap. 46.
    - Iuſtitia, quæ dat cuique ſuū. cuius partes ſunt
      - Religio in Deum,
      - Pietas in parentes,
      - Fides in reb⁹ creditis
      - Lenitas, amicitia.
    - Fortitudo, quæ labores, & pericula cū ratione ſuſcipit.
    - Temperātia, quæ libidines frȩnat.
    - Verecundia, quæ eſt virtutum cuſtos.

Sumitũ laus a loco virtutis, cap.47.
- Si cuique virtuti propria laus a proprio officio & munere ſumpta, tribuatur.
- Si res geſtæ laborioſæ, cum periculo ſine ſpe pręmij, & aliorum cauſa ſumptę laudentur.
- Si aduerſi caſus patienter & ſapienter tollerati.
- Si ſumantur laudãda, q̃ ſint.
  - Nouitate magna,
  - Magnitudine præſtantia,
  - Genere ipſo ſingularia:
- Si cum alijs præſtantibus viris fiat comparatio.

A tẽpore poſt vitã conſiderantur,
- Genus ipſum mortis, &
- Quæ mortẽ conſecuta ſunt: vt
  - Habiti honores,
  - Decreta virtutis pręmia,
  - Res geſtæ hominum iudicio comprobatæ;
  - Filiorum inſtitutio, artiũ inuentio, & inſtituta.

De laude vrbium. *Cap. XLIX.*

Laudãtur vrbes, a
- Conditoribus,
- Vetuſtate,
- Viris illuſtribus, & eorum geſtis,
- A ſitu & munitione.

De Deliberatione, *Cap. L.*

PRAECEPTA de exornatione tradita conferunt etiam ad ſententiam dicendam: quia quæ laudantur, ſuaderi ſolent.

In deliberando finis eſt dignitas, ad quem omnia referuntur in conſilio dando.

In ſuadendo, & diſſuadẽdo tria ſpectanda ſunt.
- Quid ſit, de quo deliberetur.
- Qui ſint, qui deliberent.
- Qui ſit, qui ſuadeat.

De re, de qua deliberatur. *Cap. LI.*

De re,
- AVT certũ eſt poſſe fieri: & tũc poteſt eſſe dubium de
  - Tempore, &
  - Modo.
- Aut incertum, & tunc ſolemus prius oſtendere
  - Etiam ſi fieri poſſit, non debere.
  - Deinde, non poſſe fieri.

In ſuadendo tres sũt partes.
1 Fieri poſſe, & facile: quia difficilia ſunt perinde ac ſi fieri non poſſent.
2 Eſſe honeſtum.
3 Eſſe vtile, vbi etiam magnitudo demonſtratur, in qua etiam neceſſitas apparet.

De his, qui deliberant. *Cap. LII.*

DIVERSI ſunt deliberantium animi; ſiue plures, ſiue ſinguli deliberent; quia † *In* Pluribus multũ intereſt, an Senatus, Populus, Romani, an Galli deliberent. Singulis, an Cato, Cicero, Cęſar: iõ †

Intuenda ſunt, Sexus, Dignitas, Aetas, Et maxime mores.

Duo enĩ ſunt hominum genera:
- Alterum agreſte, quod antefert vtilitatem honeſtati:
- Alterum expolitũ, quod rebus omnibus dignitatem anteponit.

De prima parte ſuadendi. *Cap. LIII.*

Honeſtas, MIRABILES ſui amores excitaret, ſi oculis cerneretur, ſed ob vitiatam naturam cohortatione eſt opus.

Hone-

Honeſtatem apud
- Homines honeſtos facile eſt perſuadere: at apud
- Turpes non ita: vnde non sũt aperte obiurgandi: ſed moueri poſſunt
  - A laude, & Vtilitate — futura
  - Vulgi opinione.
  - Obijciendo metũ, quo hoĩes leuiſſimi facile terrentur.

Interdũ q̃rit̃ qd ſit honeſtius: ſed
- Officium, quod ſcientia & cognitione continetur, poſponitur,
- Officio, quo hominum ſocietas & cõiunctio cõſeruatur: cuius partes ſunt, officium erga
  - Deum,
  - Patriam,
  - Parentes,
  - Et ſic deinceps.

De Vtilitate. *Cap. LIIII.*

Vtilitatis partes pro
- Eo, qui ſuadet, ſunt
  - Facile,
  - Magnum,
  - Iucundum,
  - Sinę periculo.
- Eo, q̃ diſſuadet, sũt
  - Difficile,
  - Paruum,
  - Iniucundum,
  - Perículoſum.

Solet etiã quæri, vtrum vtilius. †

† *Cum vtilitatis ſpecies cum honeſtate certat: Qui*
- Vtilitatem defendit, enumerabit
  - Commoda pacis, opum, potentiæ, & res quarum fructum vtilitate metimur.
  - Itẽ, quæ incõmoda contrariorũ.
- Honeſtatẽ tuetur, numerabit
  - Maiorum exempla, cum periculo glorioſa,
  - Poſteritatis memoriã augebit.
  - Vtilitatem ex laude naſci oſtendet, & cum dignitate eſſe coniunctam.

Exercitatio defendendi vtilitatem contra honeſtatem eſt vtilis in ſcholis: quia iniquorū ratio cognoſcenda eſt, vt melius æqua tueamur.

De eo, qui ſuadet. *Cap. LV.*

Suadere, & diſſuadere, eſt viri,
- Sapientis,
- Honeſti, & Diſerti,

q. poſſit
- Mente prouidere,
- Auctoritate probare,
- Oratione perſuadere.

Cuius viri.
- Vita illuſtris,
- Clarum genus,
- Aetas, & dignitas

Expectationē afferūt: ſed videndū eſt, ne quæ dñr, ab eo, q. dicit, diſſentiāt. †

† At his cōtraria
- Summiſſiorem quendam modum poſtulant:
- Nam, quæ in alijs libertas eſt, in alijs licentia vocatur.
- Et quibuſdam ſufficit auctoritas: quoſdam ratio ipſa ægre tuetur.

Quædam in deliberatione ſeruanda. *Cap. LVI.*

- AD conſilium dādum, caput eſt, noſſe remp.
- Ad dicendum probabiliter oportet noſcere mores ciuitatis:
- Qui, quia mutantur, etiam orationis genus mutandum erit.
- In Senatu
  - Sine maiori apparatu dicendum.
  - Sapiens enim eſt conſilium: & alijs dicendi dandus eſt locus.
  - Vitanda eſt ingenij oſtentationiſq; ſuſpicio.
- Concio, Oēm orōnis, Vim, Grauitatem; Varietatēq; deſiderat.

Et eius

Et eius maxima pars ad animorũ motus admouenda eſt.

Ad perſuadẽdum vim maximam habẽt exempla,
- Aut recentium, quo notiora ſunt:
- Aut veterum, quo plus auctoritatis habent.

De his, quę iudicijs accommodata ſunt; nihil eſt dicendum.
- Quia eorum mutata eſt ratio, & ita minus ſunt neceſſaria.
- Et ex ſupra dictis locis intelligi poſſunt;
- Et ex ijs, quæ de partibus orationis dicentur.

Finis Tabularum Libri Primi.

TABVLÆ

Libri Secundi.

De Diſpoſitione. Caput Primum.

Diſpoſitio
- EST oratori maxime neceſſaria: non ſecus ac Duci exercitus inſtructio, ne confuſe, & perturbate dicat.
- Eſt autem diſpoſitio, rerum inuentarum diſtributio.
- Cuius in infinita quæſtione ordo, eſt fere idem,

qui expoſitus eſt locorum.

In definita adhibenda ſunt etiam, quæ ad motum animorum pertinẽt: quo ſit vt vtamur.
- Exordio, in quo fit motus.
- Narratione, & Cõfirmatione } quæ docent.
- Peroratione, qua fit motus.

De Exordio. *Cap. II.*

Exordium
- EST oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem:
- Quod tribus maxime rebus fiet, ſcilicet, ſi auditorem
  - Beneuolum,
  - Attentum,
  - Docilemq; fecerimus.

Auditor
- Beneuole audiet, ſi captabitur beneuolẽtia †
  - † a pſona
    - Noſtra,
    - Auditorũ,
    - Aduerſariorum.
  - Qđ fiet, narrando
    - Merita,
    - Officia,
    - Virtutes,
    - Et contraria in aduerſarios cõferendo.
- Attẽte, ſi de
  - Magnis,
  - Neceſſarijs,
  - Vtilibus rebus, ẽt ipſis auditoribus, nos eſſe dicturos promittemus.
- Intelligenter, ſi
  - De qua re ſumus dicturi oſtẽdemus.
  - Propoſuerimus, & breuiter diſtribuerimus,
  - Definiuerimus.

De generibus cauſſarum. *Cap. III.*

Cauſſarum genera pro quorum ratione
- HONESTVM, quod per ſé conciliat animum auditoris:
- Dubium, vel anceps, in quo opus eſt beneuolentia.
- Obſcurum, quod docilitatem requirit.
- Humile, quod attentionem poſtulat:

Admi-

varie exordiendum eſt, ſũt quinque: Admirabile, quod eſt præter hominum opinionem, ſub quo etiam turpe continetur, quod inſinuationem poſtulat:

Quæ latenter animum auditoris occupat.

Qua vtimur, Si cauſa, vel perſona ſit turpis, quorum alterum, alterum iuuabit.

Si animi auditorum aduerſariorũ oratione ſint occupati, vel fatigati.

Si ſint defeſſi, quos recreabimus, Spe breuitatis,

Si promittemus aduerſariorum argumenta confutaturos:

Si vrbanitatem opportunam adhibebimus.

Cuiuſmodi Exordia eſſe debeant. Cap. IIII.

Bona erũt exordia, ſi ACCVRATA & acuta,

Inſtructa ſententijs, & apta verbis.

Sint cauſarum propria:

Sumantur ex ijs cauſæ locis, qui valeant ad leniter alliciendum & incitandum auditorem, quo maxime exordia ſpectant.

De vitijs Exordij. Cap. V.

Exordiorũ vitia ſunt ſeptem. VVLGARE, quod in plures cauſſas poteſt accommodari.

Commune, quod etiam in contrariam partem cauſſæ poteſt conuenire.

Commutabile, quod poteſt ab aduerſario leuiter mutatum, ex contraria parte dici.

Longum, quod pluribus verbis, vltra quam ſatis eſt producitur.

Separatum, quod non ex ipſa cauſſa ductum eſt, nec tanquam membrum eſt ei annexum.

Transla-

Tranſlatum, quod aliud conficit, quam cauſſæ genus poſtulat.
Contra præcepta, quod nihil eorum efficit, quorum cauſſa de exordijs præcepta tradũtur.

De Exordio in genere iudiciali. *Cap. VI.*

In hoc genere
CVRANDVM eſt, vt exordia ex viſceribus cauſſæ ſumantur.
Laudatio, & conciliatio iudicis ad vtilitatem cauſsæ coniunguntur.
Allegatur pro honeſtis, dignitas: pro humilibus, iuſtitia, pro lęſis, ſeueritas, pro infelicibus, miſeria, &c.
Interdum remouetur metus, interdum vero adhibetur.
Non eſt oſtentanda cura in principio.
In honeſtis, & paruis, atque frequentibus cauſſis non adhibetur exordium.

De Exordio in exornatione, & deliberatione.
Cap. VII.

In hoc genere,
EXORDIA ſunt maxime libera, & ex re vicina, & longe remota duci poſſunt.
Sæpe nulla, aut breuia eſſe debent, cum non ſupplex, ſed hortator veniat orator.
Cum principio vtetur, proponat
- Qua mente ſit dicturus,
- Quibus de rebus,
- Quid velit,
- Hortetur ad ſe breuiter dicentem audiendum.

De Narratione. *Cap. VIII.*

NARRATIO eſt rerum explicatio, & quædã quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei. †

Breui-

- † *Quæ tribus rebus conſtat:*
  - Breuitate: erit breuis, ſi
    - Conſtet ſimplicibus verbis:
    - Semel vnaquæque res dicatur:
    - Reſecentur quæ, nec cognitioni, nec vtilitati detrahant.
    - Breuitas tamen non ſit inornata, & indocta.
  - Perſpicuitate: erit perſpicua, ſi
    - Verbis vſitatis vtemur:
    - Ordo temporum ſeruetur:
    - Non interrupte narrabitur.
  - Probabilitate: erit probabilis, ſi
    - Quæ narrantur, perſonis, locis, & rebus conuenient:
    - Cuiuſcunque euenti cauſſa ponetur: & teſtata dici videbuntur:
    - Cum opinione, lege, religione, erit coniuncta:
    - Probitas narrantis,
    - Antiquitas, orationis veritas, & vitæ fides ſignificabitur.
  - Per hæc efficietur, vt auditor
    - Intelligat,
    - Meminerit,
    - Credat.
  - Sit etiam iucunda, & ſuauis; talis erit, ſi continebit
    - Admirationes,
    - Expectationes,
    - Motus animorum,
    - Colloquia perſonarum,
    - Dolores, lætitias, &c.

Quando narratione vtendum ſit. *Cap. IX.*

- *In*
  - IVDICIIS non eſt opus narratione, ſi res ſit nota, vel aduerſarius narrauit.
  - Exornatione, nulla narratio neceſſario ſequitur exordium: ſed aliqua in recenſendis factis poteſt incidere.
  - Deliberatione, nulla eſt narratio, cum narratio ſit

tio ſit præteritorum: extrinſecus tamẽ in deliberatione multa narrari poſſunt.

Priuata deliberatio certe nunquam narrationem exigit:

In concionibus ſæpe illa, quæ ordinem rei docet eſt neceſſaria.

De Confirmatione. *Cap. X.*

Confirmatio,

Est in qua firmamenta cauſſę afferuntur, dum quæ contra nos ſunt, refellimus, & noſtra confirmamus.

Confirmatio & confutatio, natura, tractatione, & vtilitate ſunt coniuncta.

Tota ſpes vincendi, & ratio perſuadendi in hac parte eſt ſita, cum in ea noſtra confirmemus & contraria ſoluamus.

Vtrunque commode fieri poteſt, cum cauſſæ conſtitutio, ſiue ſtatus cognoſcitur.

Quid ſit ſtatus. *Cap. XI.*

Status,

Est quæſtio, quę ex prima cauſſarum conflictione naſcitur.

Vt ſi intentio accuſatoris ſit, coniuraſti cum Catilina: depulſio defenſoris, non coniuraui: oritur quæſtio, an coniurauerit.

Quæ quæſtio vocatur conſtitutio, & ſtatus.

Dicitur ſtatus, quod ibi ſit primus cauſſę congreſſus, vel quod in eo cauſſa ſiſtat.

Quot ſint ſtatus. *Cap. XII.*

Cvm tria ſint, quæ in omni diſputatione quæruntur ſit nec ne, quid ſit, quale ſit, †

An ſit:

†Tres ſunt ſtatus.

An ſit: an Clodius inſidiatus ſit Miloni: vbi opus eſt coniectura; & ideo coniecturalis dicitur:

Quid ſit aliquid, & quo nomine afficiendũ: vt fuerit Cæſar tyrannus, vel Rex: qui dicitur ſtatus definitionis.

Quale ſit, & dicitur qualitatis: vbi quæritur de
- Vtilitate,
- Honeſtate,
- Aequitate,
- Et de contrarijs.

Qualitatis partes ſunt duæ.

Abſoluta, cùm id, quod factum eſt, nulla ratione extrinſecus petita, recte factum eſſe demonſtratur.

Aſſumptiua, cum aliquid neceſſario foris aſſumitur, vt probetur recte factum.

De ratione, firmamento, & iudicatione. Cap. XIII.

In ſtatibus

RATIO dicitur ea, quæ affertur a reo depellendi criminis cauſſa ſine qua, non haberet quid defenderet.

Firmamentum, quod affertur contra ad labefactandam rationem: ſine quo accuſatio ſtare non poteſt.

Ex vtriuſque conflictione & concurſu oritur quæſtio quædam.

Iudicatio eſt quæſtio illa, quæ oritur ex iſta conflictione: ſic dicta, quod in iudicium veniat.

Ad iudicationẽ omnis ratio totius orationis conferenda eſt: ac propterea reperienda eſt.

In coniectura nulla eſt diſceptatio: quia cum negatur factum, non redditur ratio.

Vnde in cauſſis coniecturalibus, eadem eſt prima quæſtio, & diſceptatio extrema.

Quæ, & quot quæſtiones oriantur ex ſcripto, & quo ſtatu contineantur. Cap. XIIII.

Ex ſcripti interpretatione quattuor modis oritur contẽtio: vel

- CVM defenditur ſcriptum nõ dicere, quod aduerſarius vult: dicitur, ambiguum.
- Cum ſcripto opponitur voluntas ſcriptoris: diſcrepantia ſcripti & voluntatis.
- Cum ſcripto, contrarium ſcriptum affertur: ſcriptura contraria.
- Cum ex eo, quod eſt ſcriptum, aliud non ſcriptum deducitur, quod ratiocinatione fit: dicitur, ratiocinatio.

Hæc quattuor controuerſiarum genera ſemper in qualitatis ſtatum cadunt.

Quomodo ſtatus tractentur. Cap. XV.

IVDICATIONE conſtituta, eam ſibi ob oculos proponat orator.

Quo omnes argumentationes ex locis repertæ conijciantur.

Quos locos, qui habebit in mente defixos, omnia videbit, quæ in re propoſita dici poſſint.

Argumenta ita collocabit, vt firmiſſima in principio, quæ excellunt in extremo loco, mediocria in medio ponantur; vitioſa nullibi.

De Argumentatione. Cap. XVI.

ARGVMENTATIO eſt argumenti explicatio, vel artificioſa expolitio: cuius partes ſunt
- Ratiocinatio,
- Inductio,
- Enthymema,
- Exemplum.

Quæ conficitur ex locis: ſi certa aut probabilia ſumpſeris, quibus efficias, vt quod dubiũ aut minus probabile eſt, probabile videatur.

Pro

Pro certis hæc habemus.
- Primũ, quæ ſenſibus percipiuntur: vt quæ videmus, audimus, &c.
- Deinde, quæ communi opinione, & ſententia ſunt comprobata.
- Præterea, quæ legibus cauta ſunt: quæ in mores recepta.
- Et deniq; id, quod eſt probatũ, cui aduerſarius non contradicit.

Probabilium genera sũt tria.
- Vnum firmiſſimum, quod fere ſemper accidit: vt liberos a parentibus amari.
- Alterum velut propenſius; eum qui valet in craſtinum peruenturum.
- Tertium, tantum non repugnans: vt in domo furtum factum ab eo, qui domi fuit.

De Ratiocinatione. *Cap. XVII.*

Ratiocinatio, quam Græci ſyllogiſmũ, & Epicherema vocãt, conſtat,
- PROPOSITIONE, per quã locus ponitur, ex quo tota vis ratiocinationis emanat.
- Propoſitionis cõfirmatione,
- Aſſumptione, qua, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur.
- Aſſumptionis approbatione;
- Complexione, qua, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur.

Quot ſint partes ratiocinationis. *Cap. XVIII.*

PARVM refert, ſiue tripartitam, ſiue quinquepartitam dicas.

Commodior tam eſt illa partitio, quæ in tres partes diſtributa eſt: ita vt propoſitio, & aſſumptio cum ſuis probationibus duas faciant partes.

Si proba-

Si probationes ſeorſim ſumantur, erit quinquepartita.

Cum propoſitio, & aſſumptio ſunt notæ, conficitur ratiocinatio miſſis confirmationibus.

Non ſemper incipiendum eſt a propoſitione, ſed etiam a complexione, & aſſumptione, vt vitetur ſimilitudo ſatietatis mater.

De Enthymemate. Cap. XIX.

Enthymema

Est imperfectus ſyllogiſmus: vel ſyllogiſmi pars.

Vnde, ſi vna ratiocinationis pars auferatur, fiet enthymema: vt, eloquentia eſt ars, igitur expetenda.

Optimum enthymema illud eſt, quod fit ex pugnãtibus, & quod etiam ſolum enthymema, quidam per excellentiam vocant.

Vt quem alienum fidum inuenies, ſi tuis hoſtis fueris?

Enthymema, latine commentum, & cõmentatio: quo nomine bipartita ſignificatur argumentatio: ſic dicta, quod in animo maneat illa pars præterita.

De Inductione. Cap. XX.

Inductio

Est oratio, quæ ex rebus non dubijs captat aſſenſionem auditorum: qua aſſenſione facit, vt dubia propter ſimilitudinem rerum quibus aſſenſerit, probentur.

Vel eſt argumentatio, quæ ex pluribus collationibus peruenit, quo vult.

Fit interrogatione & reſpon- { Quod pomum generoſiſſimum? puto, quod optimũ:

Et

ſione oratorijs, hoc modo.

Et equus? qui velociſſimus:

Et plura in eundem modum? deinde id, cuius gratia illa poſita ſunt:

Ita hominum, non qui claritate naſcendi, ſed qui virtute maxime excellit, erit generoſiſſimus.

Hic modus argumentandi eſt poetis frequens, quo Socrates plurimum vſus eſt.

Sed ſunt duo diligẽter cauenda.

Primum, vt quæ ſumũtur eiuſmodi ſint, vt ſit neceſſe concedi.

Deinde, id cuius confirmandi cauſſa ſit inductio, ſit ijs, quę ſumuntur ſimile.

De Exemplo. *Cap. XXI.*

Exemplum.

Est inductio imperfecta: vel inductio rhetorica.

In quo, ab vno ſimili argumẽtamur ad aliud.

Vt, Milo non eſt condemnandus quod hominem necauerit, cum nec etiam Horatius condemnatus fuerit.

Differt ab enthymemate & ratiocinatione, quia in his ſemper aliquid vniuerſale ſumitur, aut concluditur: ab inductione, quia ab vna tantum re ſimili procedit.

Vnde fit, vt ſit quartum argumentationis genus.

De Epicheremate. *Cap. XXII.*

Graeci interdum argumentationem vocant Epicherema.

Et nonnunquam eam, quam Cicero ratiocinationem appellat.

Aliquando vero Epicherema vocatur breuis ratiocinatio, cuius omnes partes in vnam conferuntur: vt ſi dicas.

Sine cauſſa ſeruus Dominum accuſet? Quę argumentatio addendo alias partes, ad ratiocinationem reducitur.

De Sorite. *Cap. XXIII.*

Sorites

MVLTAS argumẽtationes aceruatim conuoluit, & amplectitur; vnde nomen accepit: latine, acerualis.

Vt, quod eſt bonum, eſt expetendum: quod expetendum, approbandum: quod approbandum, laudabile, ergo quod bonum erit laudabile.

In hoc argumento, quod Dialectici à primo ad vltimum vocant, quaſi per quoſdam gradus, & varias ratiocinationes ad complexionem venitur.

De Dilemmate. *Cap. XXIIII.*

Dilemma,

EST, in quo vtrum conceſſeris reprehenditur: vt ſi implacabiles ſunt iracundiæ, ſumma eſt acerbitas: ſi autem exorabiles, ſumma leuitas.

Dicitur dilemma, quod ita vtrinque premat, vt ex altera parte capiat aduerſarium: vnde cornutus etiam ſyllogiſmus ſolet vocari: Cic. comprehenſionem appellat.

Si verum ſit, non poteſt reprehendi: ſi falſum, diluitur, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione.

Eſt itaq; dilẽma ratiocinatio imperfecta, quę ducitur a duabus partibus contrarijs, cui ſi addatur aſſumptio, fiet ratiocinatio perfecta.

De

De Confutatione. *Cap. XXV.*

REFVTATIO aliquando ſumitur pro tota actione defenſoris, aliquando pro ea parte orationis, qua dicta ab aduerſario diſſoluuntur, quæ proprie reprehenſio dicitur.

Eſt autem reprehenſio, qua aduerſariorum confirmatio, aut
- Diluitur, aut
- Infirmatur, aut
- Eleuatur.

Hæc eodem inuentionis fonte vtetur, quo vtitur confirmatio, iiſdem, ſcilicet locis.

Quę contra ab aduerſario dicuntur, tolluntur, aut
- Totum quod ſumptũ eſt, negando: aut
- Dicendo ſumpta eſſe dubia, vel falſa, pro veris, & certis.
- Non effici ex ſumptis, quod concluditur.
- Poſtea ſingula ſoluenda ſunt.

Quomodo argumentationes oratoriæ ſint tractandæ. *Cap. XXVI.*

Argumẽtandi ratio.
- IN oratione interdum ſunt ratiocinationes breuiter concluſæ, & aperta enthymemata, & inductiones:
- Quod, vt reprehendendum non eſt ita cauendum eſt, ne ſyllogiſmorum & enthymematum turba, ſit conferta, & eodem modo ſemper concluſa oratio.
- Adhibeatur ergo in argumentando, varietas, & iucunda quædam diſtinctio, & verborum, ac ſententiarum exornatio.

De Peroratione. *Cap. XXVII.*

Perora- Amplifi- CVIVS locus proprius eſt in Peroratione: ſed & alibi adhibetur, vt poſt rẽ confirmatam, vel reprehẽſam.

tio, conſtat. | catione.

Oẽs affectus hic concitandi ſunt: etiam alibi, ſed breuius.

Hic omnes eloquentiæ fontes aperiendi, vt non ſolum beneuoli auditores ſe dedant: ſed etiam repugnantes trahantur.

Iuuant ad hoc efficiendum, quæ de amplificatione, lib. 1. dicta ſunt.

Caput eſt, vt orator prius in ſe motus excitet.

Valent etiam ad incitandum rerũ abſentium imagines, ita repręſentatæ, quaſi oculis cernantur.

Enumeratione

Quæ nonnunquam laudatori, ſuaſori nõ ſæpe, accuſatori ſæpius, quam reo eſt neceſſaria.

Cuius duo ſunt tempora: alterum ſi diffidas memoriæ auditorum: alterum ſi frequẽtatis firmamentis, cauſſa vim habitura ſit maiorem.

Repetitio fiat per capita, ne videatur altera oratio.

Repetantur cum pondere verborum & ſententiarum, ita vt non ſit recta, ſed variata repetitio.

In enumeratione vitanda eſt oſtentatio memoriæ.

Finis Tabularum Libri Secundi.

TABV-

TABVLÆ

Libri Tertij.

De Elocutione. Caput Primum.

HOc Libro agitur de Elocutione, in qua orator debet excellere.

Vnde ąb eloquendo, græce Rhetor, latine, Eloquens, nominatur: & eloquendi vis ei ſoli conceditur.

Eloqui autem, eſt omnia, quæ mente conceperis promere, atque ad audientes proferre.

Hoc maxime arte docetur: hoc ſtudium & exercitationem, & imitationem requirit: hoc, maxime orator eſt oratore præſtantior.

Eloquens autem is dicitur, qui ita dicit, vt
- Probet, quod eſt neceſſitatis,
- Delectet, ſuauitatis,
- Flectat, victoriæ.

Quæ in Elocutione ſpectanda ſint. Cap. II.

In Elocutione ſpectatur, vt dicamus,
- Latine,
- Plane,
  - Sed de ratione puri dilucidiq; ſermonis non eſt hic pręcipiendi locus: traditur enim doctrina puerili.
- Ornate, & ad id qđ agitur apte, & congruēter.
  - Harum partium
    - Altera dici poſtulat ornate:
    - Altera hanc habet vim, vt orō
      - Sit Iucunda;
      - In ſenſus influat;
      - Pluribꝰ rebus ſit inſtructa.

De Ornatu. *Cap. III.*

Oratio
- Ornatꝰ q̃ue primum, & quaſi colore quodam, & ſucco.
- vt ſit
  - Grauis,
  - Suauis,
  - Erudita,
  - Liberalis,
  - Admirabilis,
  - Polita.
  - Senſus & dolores habeat, q̃tum opus ſit.
  - Quod non eſt ſingulorũ articulorũ, ſed ĩ toto hęc ſpectantur corpore.

- Genus dicendi eligendũ eſt, quod
  - Maxime teneat eos, qui audiunt.
  - Quod non ſolum delectet,
  - Sed etiam ſine ſatietate delectet.
- Sed volenti ornate dicere,
  - Sylua rerum primum ac ſententiarum comparanda eſt.
  - Rerum enim copia verborũ copiam gignit.
  - Et ſi eſt in rebus honeſtas, ĩ verbis etiam eſt ſplendor quidam.

De ornatu orationis. *Cap. IIII.*

Oĩs orõ conficiť ex verbis: quorum ratio, vel
- Simpliciter, vel
- Coniunctè cõſideratur.
  - vñ ornatus ẽ vel in
    - Singulis verbis, vel
    - In cõiunctis & cõtinuatis: vel
      - Proprijs & vna cũ rebus natis, aut nouatis, & quaſi factis.

De verbis ſimplicibus. *Cap. V.*

Verba ſimplicia na-
- Cõſonantiora, vt moderatio, quam modeſtia.
  - Vt enim ſyllabæ e literis melius ſonantibus clariores ſunt; ita verba ex ſyllabis,

Gran-

tura, alia ſunt Grandiora; vt optimus, quàm bonus.
Nitidiora, vt bos, quā vacca.
Alia his contraria.

magis vocalia.
Et quo plus quæque ſpiritus habet, eo pulchrior.
Et quod facit ſyllabarum, idem verborum copulatio: vt vnum alij iunctum melius ſonet.

Ex ſimplicibus optima creduntur, quæ
Maxime exclamant, aut ſono ſunt iucundiſſima.
Et honeſta turpib⁹ potiora ſūt: ſordidis in oratione erudita non eſt locus.
Clara vero & ſublimia, materiæ modo, cernenda ſunt.
Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi: & humilia circa res magnas, apta ſunt circa res minores.
Sed hæc aurium iudicio ponderanda ſunt: in quo etiam conſuetudo bene loquendi valet.

Verba quæ orator ad orationem ornandam affert,
Aut ſunt inuſitata,
Aut nouata,
Aut tranſlata.

De verbis inuſitatis. Cap. VI.

Inuſitata ſunt,
VERBA priſca, & vetuſta, & ab vſu intermiſſa.
Quæ ſunt poetarum licentia liberiora, quam oratorum.
Quo ornamento vnice Virgilius vſus eſt,
Habet ēt in oratione poeticum verbū dignitatem, ſi raro, & ſuo loco adhibeatur: vt effare, ſoboles, nuncupari, & alia, quibus grandior & antiquior oratio videri poteſt.

De verbis nouis. Cap. VII.

Noua verba sũt, quæ abeo, qui dicit gignũtur. Quæ fiũt, aut

Similitvdine, vt Syllaturit, Fimbriaturit, ad ſimilitudinem verbi, proſcripturit.

Imitatione: vt, tinnio, rugio, clangor, & ſimilia.

Inflexione: vt, a bibo, biboſus; mimographus.

Adiunctione: vt, verſutiloquus, expectorare: Græcis magis conceſſum eſt, verba fingere, ſed tamen aliquando audendum eſt.

Siquid durius finxeris, præmunies, dicendo, vt ita dicam; ſi licet dicere: quodammodo, &c.

De Tropis. Cap. VIII.

Tropus Est verbi, vel ſermonis a propria ſignificatione in alienam cũ virtute mutatio. Vt cũ dicim⁹ Lętas ſegetes, Verbum, Lætus, ab homine ad ſegetes transfertur.

Tropi ſunt numero 11. In vno verbo, ſeptem, metaphora, ſynedoche, &c. In oratione quattuor. Allegoria, periphraſis, &c.

De Metaphora. Cap. IX.

Metaphora Qvae latine, translatio, dicitur, fit, cum verbũ transfertur e loco, in quo ꝓpriũ eſt, in eũ, vbi non propriũ,

Neceſſitatis cauſa, cum deeſt verbum proprium: vt gemmare vites: homo durus, & aſper.

Aut quia eſt ſignificantius: aut

aut translatū melius ꝓprio eſt. Fit ergo, aut vt, incenſus ira, lapſus errore.
Aut quia decentius & ornatius: vt lumen orationis, flumen eloquentiæ.

Cauſſa cur delectemur translatis verbis, cum adſunt propria, eſt, quod translatio ſit ſimilitudo ad vnum verbum contracta: ſimilitudine autem mirifice capiuntur animi.

Translatio & ſimilitudo differunt, quod hæc comparat aliquid rei, quam volumus exprimere: fecit, vt Leo: hæc pro re ipſa ponitur: homo eſt Leo.

Quotuplex ſit translatio. *Cap. X.*

Metaphora ē quadruplex.

CVM ab animali ad animal fit translatio: vt ſi dicas hominem latrare.

Cum inanima pro inanimis ſumūtur: vt, concentu virtutum nihil eſt ſuauius.

Cum pro rebus animalibus inanima; vt, duo fulmina belli Scipiades.

Cum animata, pro inanimis: vt accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.

Sed mira ſublimitas in translatione eſt, cum rebus ſenſu carētibus, actum, & animos damus.

Quid gladius in acie Pharſalica agebat, &c.

Quæ ſint in metaphora animaduertēda.

Fugienda eſt diſſimilitudo: qualis eſt in hac: cœli ingentes fornices.

Ne a longe ſimile ducatur: non ſyrtim patrimonij, ſed potius ſcopulum dixerim: non Charibdim, ſed voraginem bonorum.

Ne ſit humilis: vt ſaſſea verruca: nec maior, quam res poſtulat: vt tempeſtas comeſſationis; nec minor.

Non ſit frequens & immodicus vſus, qui potius obſcurat orationem, quam illuſtret: continuus

tinuus, in allegoriam & ænigma migrat.

Quod ſi vereare ne ſit durior, mollitur, dicendo, vt ita dicam: debet enim translatio eſſe verecunda; vt precario, non vi ueniſſe videatur.

Non omnes, quæ poetis conceduntur, etiam oratoribus conceſſæ ſunt: vnde orator non diceret, aues pennis remigare, paſtorem populi, &c.

De Synedoche. *Cap. XI.*

Synecdoche, ſeu intellectio fit, cum ſignificatur

Ex parte totum: ex puppi nauis, enſis ex mucrone.

Ex vno plures: Romanus prœlio victor: hoſtis habet muros.

Ex forma, ſeu ſpecie genus; Sabellicus ſuus pro quouis,

Ex materia res vniuerſa: pinu, nauis auro, aurea pecunia: ferro gladius.

Ex toto pars: fontem ignemq; ferebat.

Ex pluribus vnus: oratores viſi ſumus.

Ex genere pars illi ſubiecta: vt ales, pro Aquila.

Ex antecedentibus conſequentia: vt, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.

Vt translatio permouendis animis, & variandis ac ſub oculis ſubijciendis rebus, inſeruit,

Ita Synecdoche ad variandum ſermonem: ſed omnia liberiora poetis, quam oratoribus.

De Metonymia. *Cap. XII.*

Meton. ſeu deno

PER cauſſas effecta: vt dona laboratæ Ceteris: Platonem legi, ideſt eius ſcripta.

Ex

minatio demonſtrat, Ex effectis cauſſas: cum ſcelus, comprehenſum dicimus, pro ſcelerato: mortem pallidam: timorem mœſtum.

Ex eo quod continet, id quod continetur: ſic moratæ vrbes: ſeculum felix: Roma, pro Romanis.

Ex poſſeſſore res poſſeſſas: Ardet Vcalegon.i. eius domus.

Ex ſigno, res: toga, pro pace: faſces, pro magiſtratu. Hanc Rhetores hypallagen vocant.

De Antonomaſia. *Cap.* XIII.

Pronominatio ponit aliquid pro nomine: vt euerſor Carthaginis, pro Scipione: Romanæ eloquentiæ princeps, pro Cic.

Epitheton, latine, appoſitum, non eſt tropus, quia nihil vertit. Neceſſe eſt enim, vt id quod eſt appoſitum, ſi a proprio diuiſeris per ſe ſignificet & faciat antonomaſiam, quod non facit epitheton.

Antonomaſia, ſeu Appoſito frequentius & liberius vtuntur poetæ, modo conueniat verbo cui apponitur, quam oratores: vnde illi dicunt, dentes albi, humida vina: quæ apud oratores redundant.

Quod ſi epitheton aliquid efficiat, vt in his, o abominandum ſcelus, o deformem libidinem, non redundat.

Exornatur autem translatis: vt cupiditas effrenata: inſanæ ſubſtructiones, & aliis adiunctis tropis: vt turpis egeſtas, triſtis ſenectus.

Vnde ſine appoſitis nuda & incompta eſt oratio: ſed ne oneretur multis; quia fit longa, & impedita.

De

De Onomatopeia. *Cap. XIIII.*

Onomatopeia. Nominatio.

ONOMATOPEIA, eſt fictio nominis.

Apud Græcos inter maximas habetur virtutes: Latinis vix permittitur.

Verum, qui primi ſermonem fecerunt multa finxerũt nomina: vt mugitus, ſibilus, murmur.

At nunc raro, & cum magno iudicio hoc genere eſt vtendum, ne noui verbi aſſiduitas odium pariat.

Sed ſi quis commode, & raro vtatur, exornat orationem.

De Catachreſi. *Cap. XV.*

Catachreſis ſeu abuſio.

EST, qua verbo ſimili & proprio quo pro certo, & proprio vtimur.

Vt, vires hominis breues, longum conſiliũ: grauis oratio pro magna: minutus animus, pro paruo. Sic, Pixides, cuiuſcunq; materię ſint:

Abutimur verbis propinquis, nõ ſolum cum res carent nomine, vt cum parricidam, matris interfectorem vocamus; ſed etiam cum habent: vt, equum ædificant: oculis perlegunt.

Hoc differt abuſio a translatione quod ſit licentior, & audacior, licet non ſit impudens.

De Metalepſi. *Cap. XVI.*

Metalep. ideſt

TRANSVMPTIO, ex alio in aliud veluti viam præſtat: poſt aliquot ariſtas mirabor mea regna: per ariſtas ſpicas, & per has ſegetes, & annos intelligimus.

Tropus rariſſimus, & maxime impropriius.

De Al-

De Allegoria. *Cap. XVII.*

Allegoria.

LATINE, inuerſio, aliud verbis aliud ſenſu oſtendit, ac etiam contrarium: tempus eſt equum ſpumantia ſoluere colla.

Habet vſum frequentem in oratione, ſed plerunque apertis permiſcetur verbis ita vt non ſit perpetua allegoria.

Genus permiſtum eſt frequentiſſimum.

Illud verò ſpecioſiſſimum genus orationis, in quo ſimilitudinis, allegoriæ, & translationis gratia permiſta eſt.

Cauendum eſt, vt quo genus cęperis translationis, eodem ſinas: vnde non incipias ab incendio, & finias tempeſtate.

Seruit allegoria etiam in quotidiano ſermone frequentiſſime.

Allegoria, ſi ſit obſcura, fit vitium, quod dicitur ænigma: quo tamen poetæ interdum, oratores nunquam vtuntur.

De Ironia. *Cap. XVIII.*

Ironia. QVAM illuſionem vocant, non ſolū aliud ſenſu, & aliud verbis oſtēdit, ſed etiam contrarium: quæ cognoſcitur, aut
- Pronuntiatione,
- Aut Perſona,
- Aut rei natura.

De Periphraſi. *Cap. XIX.*

Periphraſis

EST, cum pluribus verbis, id quod vno, vel paucioribus dici poteſt, explicatur, ideſt, circuitus loquendi: vt tempus erat quo prima quies mortalibus ægris, incipit, &c.

Apud poetas frequentiſſimus, & apud oratores

res non rarus; ſed ſemper tamen aſtrictior.
Cui contrarium eſt vitium, quod periſſologia dicitur: obſtat enim quidquid non adiuuat.

De Hyperbato. Cap. XX.

Hyperbaton,

Hoc eſt tranſgreſſio, quæ verborũ perturbat ordinem: aut
- Peruerſione: vt mecũ, tecũ, quibus de rebus: maria omnia circum: aut
- Tranſiectione: vt, orationẽ in duas diuiſam eſſe partes.

Tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram prodeſt ad continuationes, de quibus dicetur poſtea: in quibus debet oratio numerum quendam poeticum habere.

Poetæ etiam verborum diuiſionem faciunt: vt ſeptem ſubiecta trioni: quod, oratio, non recipit.

De Hyperbole. Cap. XXI.

Hyperbole,

Est ementiens ſuperiectio, vel augendo, vel minuendo: vt, fulminis ocyor alis: vix oſſibus hæret.

Sed tam in augendo, quam in minuendo ſeruetur menſura quædam: nam, licet ſit vltra fidem, non tamen vltra modum.

De ornatu, qui eſt in verbis coniunctis. Cap. XXII.

Cõtinuatio verborũ duas res habet. ſ.
- Collocationem,
- Et modũ quendã, ſiue numerum.

Conformatũ autem oratio
- Verbis, & ſnĩ js, de quib. pri⁹ dicetũ: deinde de collocatione: poſtremo de modo, & forma. i. de numeris.

De

De Figuris. Cap. XXIII.

Figura,

Eſt conformatio quædam orationis remota a communi & primum ſe offerente ratione.

Differt a tropis, quia fieri poteſt in proprijs verbis, quod in tropos non cadit: vt, ſi verba propria geminentur.

Coeunt tamen frequenter in eandem ſententiam tropus & figura; vt ſi duo verba ſimiliter deſinentia eſſent translata.

De generibus figurarum. Cap. XXIIII.

Quotuplex ſit figura.

Vt omnis oratio verſatur in ſenſu & verbis, ita & figuræ: Vnde duplex eſt figura: altera verborum, altera ſententiarum.

Verborum exornatio eſt, quę ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione.

Inter has duas figuras hoc intereſt; quod verborum conformatio tollitur, ſi verba mutentur; ſententiarum vero permanet, quibuſcunq; verbis vtaris. Vt ſi eſſet repetitio cum interrogatione, ſublata repetitione, poteſt manere interrogatio.

Inter auctores parum conuenit de figurarum numero, & nominibus, & aliqui aliquas inter verborum, alij inter ſententiarum figuras reijciunt.

Nos meliorum ſcriptorum ſententiam explicabimus.

Quot modis fiant figuræ. Cap. XXV.

Figuræ verborum tribus modis

ADIECTIONE: vt occidi, occidi non Spurium melium: vbi, verbum, figurate geminatur.

Detra-

fiunt, ſcilicet, Detractione: vt, abijt, exceſſit, erupit, euaſit, vbi detrahitur, Et, Similitudine vocum: vt, cum gratiæ cauſſa nihil facias; omnia tamen ſunt grata, quæ facis.

De figuris, quæ fiunt per adiectionem.
Cap. XXVI.

REPETITIO, cum ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio: vt, nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas.

Conuerſio ſuperiori contraria, cum in idem verbum conijcitur ſæpius oratio.

Complexio, quæ duas ſuperiores complectitur: cum in principio & fine eadem verba repetuntur.

Cōduplicatio ē verborum geminatio, quæ interdum habet vim, alias vero leporem: & pluribus modis fit.
- Aut enim adiungitur idem: viuis, & viuis.
- Aut idem quod erat iñ principio in extremo etiam ponitur.
- Aut continenter idem, non in eadem ſententia: pene par; non par, &c.
- Aut poſt aliquā interiectionē. Poſſunt ēt, vel media reſpondere primis, vel vltimis.
- Interim tota ſententia repetit.

Traductio eſt eiuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, quæ non offendit, ſed concinniorem reddit orationem: vt, qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere.

Ex eodem genere exornationis eſt, cum idem verbū modo in hac, modo in altera re ponitur: cur rē ſtudioſe curas; q̄ multas tibi dabit curas?

Poly-

Polyptoton, latine, caſuum commutatio, cum idem in multis caſibus ponitur:

Fit autem, aut in vno verbo, aut in pluribus: & per caſus intelliguntur etiam verborum tempora:

Vt pleni ſunt omnes libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas. Et in eadem oratione hæc verba, prohibuit, eripuit, aſperſit. Vnde caſuum commutatio, non eſt eadem, cum traductione.

Synonymia eſt, cum verba idem ſignificantia congregantur. Abijt, exceſſit, erupit, euaſit.

Interdum etiam orationes eoſdem ſenſus facientes aceruantur: perturbatio mentis, offuſa caligo, &c.

Polyſyndeton, cum oratio coniunctionibus abundat: vt, tectumq; laremq;, armaq;.

Gradatio, repetit quæ dicta ſunt, & priuſquã ad aliud deſcẽdat in pluribus reſiſtit: vel eſt, cũ ſurſum verſus reditur: vt, Africano virtutem induſtria, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Rarior eſt hæc figura, cum habeat artem affectatam.

De Figuris verborum, quæ fiunt per detractionem. *Cap. XXVII.*

HAE figuræ nouitatis, breuitatiſque cauſſa maxime petuntur.

Synecdoche, cum verbum ſubtractum ſatis ex cæteris intelligitur: vt, ſermo nullus, ſcilicet, niſi de te.

Differt ab apoſiopeſi, in qua incertum eſt, quod tacetur, aut certe longiore ſermone explicatur.

Diſſolutio, cum demptis coniunctionibus diſſolute plura dicuntur, vel in ſingulis verbis, vel ſententijs: vt Gallia cuius virtuti, fidei, felicitati commendata eſt.

Diſſolutionis & polyſyndeti fons vnus eſt: quia acriora faciunt quæ dicuntur,& vim quandam addunt.

Differt ab articulo,qui idem eſt, quod inciſum.

Adiunctio eſt, in qua ad vnum verbum, plures ſententiæ referuntur,quarum vnaquæque illud deſideraret,ſi ſola poneretur: alias Zeugma dicitur: Quod verbum,vel in principio, vel in fine, vel medio ponitur. Vicit pudorem libido,timorem audacia, rationem amentia.

Diſiunctio eſt, cum eorum de quibus dicimus, vnumquodque certo clauditur verbo: vt, Homerum Colophonij ciuem eſſe dicunt ſuum: Chij ſuum vendicant: Salaminij repetunt.

Sinœcioſis,quæ duas res aduerſas colligat: vt,tam deeſt auaro, quod habet,quam quod non habet.

De figuris verborum tertij generis. Cap. XXVIII.

Tertiũ figurarum genus, aut { Similibus, / Paribus, / Contrarijs vocibus in ſe aures, & animos excitat.

Annominatio,græce paranomaſia, cum paululum immutata verba,atq; deflexa in oratione ponuntur: quę fit, {
Adiectione: emit mortem, immortalitatem.
Detractione: non exigo, vt immoriaris, legationi, ſed immorare.
Commutatione: reprimi, non comprimi.
Translatione: homini nauo, an vano. }

Hæc figura eſt leuis, ni ſententiarum pondere impleatur.

Similiter cadens eſt, cum in eadem conſtructione verborum, duo, aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, etiam ſi diſſimilia ſint, quæ declinantur.

Nec tantum in fine deprehenditur; ſed reſpondent, vel

prima

prima inter ſe, vel medijs, vel extremis, quomodocunq; accommodentur:

Vt in eadem oratione hæc verba: audendum, audiendum: proiectus, paratus: prætor, imperator: audacia, impudentia.

Similiter deſinens, eſt ſimilis duarum ſententiarum, vel plurium finis. i. cum orationis membra, vel articuli ſimili exitu terminantur: vt, non modum ad eius ſalutem extinguendam; ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Hæc differt a ſuperiori, quod ibi poſſunt eſſe diſſimilia, quæ declinentur, hic non ita: illa ſolum in his quæ declinantur, hæc etiam in alijs partibus, vt in aduerbijs.

Compar, græce, iſocolon, cũ orationis membra conſtant fere pari numero ſyllabarum: extrema hyeme apparauit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit.

Contrapoſitum, vel contentio, græce, antitheton, cũ ſingula ſingulis, vel bina binis opponuntur.

Vt, vicit pudorem libido: timorem audacia, rationem amentia: non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt.
Nec ſemper contrapoſitum ſubiungitur.

Commutatio, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ita efferuntur, vt a priore, poſterior contraria priori proficiſcatur. Non vt edam viuo, ſed vt viuam edo:

Correctio, quæ corrigit, quod poſitum eſt verbum: quæ fit duobus modis: vel enim tollitur verbum, nõ ponendo aliud: vt, ciuis, ſi ciuis appellari poteſt: vel magis idoneum ponendo; vt omni officio, vel potius pietate.
Correctio vero ſententiæ, non eſt huius loci.

Dubitatio eſt, cũ orator quęrere videtur, vtrum de duobus, aut quid de pluribus, potiſſimum dicat.

Quid verborum figuræ orationi conferant, & quid in eis cauendum ſit. Cap. XXIX.

QVI parce, & cum res poſtulat his figuris vtitur, iucundiorem facit orationem.

Qui immodicę & ſine iudicio eas adhibet, gratiam varietatis amittit.

Danda ergo opera eſt, vt { Nec multę ſint ſupra modum. / Nec eiuſdem generis. } { Aut iunctæ, / Aut frequentes. }

Quod intellige de his, quæ nobiles ſunt, atque inſignes, non de illis, quæ ſunt valde vſitatæ, & vulgatæ, quæ ſi ſint crebriores aures non offendunt.

Ridiculum etiam eſt, neglecto rerum pondere, & viribus, ſententiarum inania verba in hos modos deprauare.

Figuræ enim ſunt quaſi geſtus orationis, & eas ſine ſententia ſectari, eſt quærere habitum ſine corpore.

Sciẽdum eſt, quid quiſq; locus in orando poſtulet, quid perſona, & tempus.

Maior pars harum poſita eſt in delectatione: vbi ergo atrocitate, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſita, ſimiliter cadentia, &c. vbi verborum cura derogat affectibus.

De Figuris ſententiarum. *Cap. XXX.*

SENTENTIARVM Figura eſt exornatio, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam dignitatem, & quidem maiorem habet.

Quo genere, quia excelluit Demoſthenes, idcirco oratorum princeps eſt iudicatus.

Schemata vocant Græci, quæ non tam in verbis pingendis pondus habent, quam in illuminandis ſententijs.

Nec aliud eſt, dicere, quam aliqua ſpecie illuminare ſententias.

Interrogatio Figura eſt, quoties nõ ſciſcitãdi gra- {
Inſtandi: quouſque abutere patientia noſtra?
Interrogamus etiam, quod negari non poteſt.
Aut, vbi reſpondendi difficilis eſt ratio: Quomodo? Qui fieri poteſt?

Inui.

tia aſſumit, ſed
- Inuidiæ & miſerationis cauſſa.
- Conuenit etiam indignationi, & admirationi.
- Interdùm eſt acrius imperandi genus: non arma expedient? &c.
- Aliquando noſmetipſos interrogamus. Quid agam?

Reſponſio eſt, cum aliud interroganti, ad aliud, quia ſic vtilius ſit, occurritur, aut augendi criminis gratia, aut declinandi. An fuſtibus vapulaſti? & innocens quidem. An hominem occidiſti? reſpondetur, Latronem.

Subiectio eſt, cum orator vel interrogat ſeipſum, & reſpondet ſibi: vel cum alium rogauerit, nõ expectat rñſum. Et domus tibi deerat? at habebas.

Anteoccupatio, vel præſumptio, & prolepſis, cum id, quod obijci poſſet, occupamus. Præſumptione etiam verborum vis confirmatur: Quamquam illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit: ac etiam reprehenſione, quam alij correctionem vocant.

Correctio eſt, quæ tollit ſententiam aliquam, & eam alia, quæ magis idonea videtur, emendat, & corrigit.

Dubitatio eſt, cum quærimus vnde incipiendum, vbi deſinendum, quid potiſſimum dicendum, an omnino dicendum ſit. Quo me vertam neſcio.

Communicatio, cum, aut ipſos aduerſarios cõſulimus: Tu deniq; Labiene quid faceres?

Aut cum iudicibus deliberamus: Nunc ego iudices iam vos conſulo, &c.

Proſopopœia eſt perſonarum ficta inductio: qua & aduerſariorum & noſtros cum alijs ſermones, & aliorum inter ſe credibiliter introducimus.

Quin & mortuos excitare in hoc genere dicendi conceſſum eſt.

Vrbes etiam populi vocem accipiunt: In quibus hoc modo mollior fit figura. Etenim ſi mecum patria ita loqueretur, &c.

Formas quoque fingimus ſæpe: vt famæ, virtutis, &c.

Apoſtrophe, eſt auerſus a iudice ſermo: ſiue aduerſarios inuadimus, ſiue ad inuocationem conuertimur; ſiue ad inuidioſam implorationem: O leges Porciæ, legesq́ue Semproniæ.

Hypotypoſis, ſeu deſcriptio, qua ita res aliqua deſcribitur, vt cerni potius, quam audiri videatur.

Nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed etiam quæ futura ſunt, aut fuerint, exprimuntur.

Apoſiopeſis, vel præciſio, & interruptio, oſtendit affectũ vel iræ, vel ſolicitudinis: Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.

Ethopęia, eſt imitatio vitæ, vel morum alienorum: ornamentum aptum ad animos conciliandos & permouẽdos.

Emphaſis, cum ex aliquo dicto aliquid latẽs eruitur: vel cum plus ſignificatur, quam dicitur: Iacuitq́; per antrum: vnde intelligitur corporis magnitudo.

Suſtentatio eſt, qua diu ſuſpẽduntur auditorum animi atque aliquid inexpectatum ſubiungitur: aut ad aliquid leue, & minime criminoſum deſcenditur.

Prætermiſſio, vel præteritio, cum dicimus nos præterite, vel non ſcire, vel nolle dicere, quod tunc maxime dicimus: Nunc quæror diminutionem vectigalium, non, &c.

Licentia eſt, cum orator, aut vereri, aut metuere debet; tamen aliquid pro ſuo iure dicit; quod minime offendit. Vide quam non reformidem, &c.

Conceſſio eſt, cũ aliquid ẽt iniquum, cauſſę fiducia, videmur pati, atq; cõcedere: verum eſto, eripe hęreditatẽ ꝓpinquis, &c. Sunt qui conceſſionẽ dictorum eſſe velint: Sit fur ſit ſacrilegus, &c. at bonus imperator, & felix. Conceſſio iuncta Ironiæ magnam vim habet.

I, ſequere Italiam ventis pete regna per vndas.

Parẽtheſis, vel interclucio, declinatio breuis a propoſito: At longior digreſſio, quæ multis pars cauſſę videtur. inter figuras quorundam iudicio numeranda non eſt: ſed a Cic. numeratur.

Ironia,

Ironia,quæ a Quint.& Cic. inter ſententiarum exornationes numeratur: differt ab ea, quæ eſt tropus,q̃d hæc ſit totius voluntatis fictio. Nouum crimen C.Cæſar,&c.tropus vero, breuior & apertior.

Diſtributio, cum aliquid in partes plures diſtribuitur; quarum vnicuique ratio deinde ſua ſubiungitur.

Vel eſt cum in plures res, aut perſonas certas, negocia quædam diſpertiuntur, neque fit vlla mentio ſubiectæ rationis.

Permiſſio eſt, cum alicui rei vehementer confidimus, & oſtendimus nos eam tradere, ac concedere alicuius voluntati: & cum relinquimus ipſis iudicibus, vel aduerſarijs aliquid exiſtimandum;aliqui permiſſionem factorum,conceſſionem dictorum eſſe putant.

Deprecatio,vel obſecratio,cum operam alicuius imploramus. Per dexteram te iſtam oro.

Optatio,quæ voti alicuius præbet ſignificationem. Vtinam mihi facultatem cauſſa concederet.

Execratio,quæ malum alicui precatur: Dij te perdant.

Epiphonema,rei narratæ, vel probatæ sũma acclamatio, Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Exclamatio eſt, quę conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut rei cuiuſpiam compellationem; O miſerum me, &c. O tempora, o mores.

Sunt & illa iucunda,quæ ſimplicem,& minus præparatã oſtendũt orationem, & minus ſuſpectos faciunt.

- Vt eſt, quaſi pœnitentia dicti: ſed quid ego ita grauem perſonam introduxi?
- Vel cum quærere quid nos dicamus fingimus: Quid reliquum eſt? nũquid omiſi?
- Et cum aliqua veluti ignoramus; ſed earum rerum artificem,quem?
- Et cũ deponimus aliquid apud memoriam auditorum, & poſtea repoſcimus.

Et hæc de tropis & ornamentis tum verborũ, tum ſententiarum.

Hæc omnia dãt orationi varios veluti vultus. Gaudent ergo res varietate, vt oculi vario rerum aſpectu.

De Collocatione. *Cap. XXXI.*

Collocatio erit optima, Si
- Iunctam orationẽ efficiet,
- Cohærentem,
- Lenẽ, & æquabiliter fluentem.

In ea neceſſaria ſunt,
- Ordo, &
- Iunctura.

De Ordine. *Cap. XXXII.*

Ordinis obſeruatio eſt ĩ verbis
- Singulis,
- Cõiunctis.

In quib. hæc sũt cauẽda:
- Ne minora maiori bus ſubijciantur, ſed ſemper creſcat oratio: vnde non dices ſacrilegus, & fur.
- Eſt & ordo naturalis: vnde potius dices, diem ac noctem: ortũ & occaſum, quam contra.
- Quædã ordine permutato fiunt ſuperuacanea: vt fratres gemini, & gemini fratres.
- Verbo, ſenſum claudere, ſi compoſitio patiatur, optimum eſt: ſed ſi aſperum potius, decori orationis conſulatur.

In ora-

In oratione enim cum verba nō ſint dimenſa transferri poſſunt in locum vbi magis congruunt.

De Iunctura. *Cap. XXXIII.*

Si verba extrema ita cum con-ſequentibus iungemus, ne aſpere concurrant, neve vaſtius diducantur.

Aſperum concurſum efficiunt conſonantes illæ, quæ ſunt aſperiores, vt s, & x: ars ſtudiorum, rex Xerſes.

Hiulcam reddunt orationem vocalium concurſus: vt, ſi longæ vniantur: viro optimo obtemperare: ſed minus peccabit, qui longis breues ſubijciet.

Vt iūctura cōcinna, & elegans ſit, aſſequemur.

Sed in hoc diligentia non ſit nimia: nam & Plato, & Demoſthenes, & Cic ſæpe in oratione habent vocalium concurſionem.

Nam hiulca nonnunquam decent, faciuntq; ampliora quædam, & non ingratam negligentiam hominis, magis de re, quam de verbis laborantis indicant.

Vnde nimia vocalium concurſio eſt quidem vitanda; at modica & ſuo loco poſita, non eſt reprehendenda.

Videndum eſt ne ſyllabæ vltimæ verbi prioris, ſint primæ poſterioris.

Ne monoſyllaba multa continuētur: & itidem breuia verba & nomina: & contra, neque longa, quæ tarditatem afferunt.

Nec multa ſimiliter cadentia, & deſinentia continuentur: ſimiliter, nec verba verbis, & nomina nominibus ſubijciantur.

Verbo-

Verborum iunctura maximam deſiderat diligentiam: ita tamen ne fiat operoſe: quia eſſet infinitus & puerilis labor. Stylus exercitatus efficit facilem iuncturam, & aurium iudicium.

De modo & forma verborum. *Cap.* XXXIIII.

Dicendi imperitus, quæ dicit, ſpiritu, non arte determinat: At orator ita illigat ſententias verbis, vt nihil Inane, Inconditum, Curtum, Claudicans, & redundãs, dicat.

Hoc oratorio fit numero, qui aptam, & concinnam, & ſuauem efficit orationem.

De origine orationis numeroſa. *Cap.* XXXV.

Princeps, dicitur fuiſſe Thraſymacus, cuius tamen nimis numeroſa fuerunt ſcripta.

Iſocrates ita rem temperauit, vt multi eum huius concinnitatis faciant auctorem.

Ariſtoteles, & Theodectes verſum in oratione vetant eſſe, numerum reqrunt: de quo Theophraſtus accuratius præcepit.

Romani tempore Ciceronis agnouerunt numerum; de quo diligentiſſime Cicero præcepit.

Cur numeroſa oratio inuenta. *Cap.* XXXVI.

Avres, aut potius animus aurium iudicio, naturalem quandam in ſe continent vocum omnium dimenſionem.

Vnde breuiora, & longiora iudicant: moderata expectant: mutila, & quaſi decurtata ac immo-

immoderatius excurrentia ſentiunt, quibus offenduntur.

Cum ergo aliquid fortuito, concluſe apteque diceretur, notari potuit id, quod caſu cecidiſſet: notatio autem artem parit.

Vt ergo poetica & verſus inuentus eſt terminatione aurium, & obſeruatione prudentium, ſic etiam in oratione, licet multo ſerius notatum eſt certos eſſe concurſus, concluſionesque verborum.

De inciſis, membris, & periodis. *Cap. XXXVII.*

INCISVM eſt ſenſus, non expleto numero, concluſus: pleriſq; pars membri: domus tibi deerat? at habebas, &c.

Fiunt inciſa etiam ſingulis verbis; Diximus, teſtes dare volumus.

Membrum, eſt ſenſus numeris concluſus, ſed a toto corpore abruptus, per ſe nihil efficiens: o callidos homines: o rem excogitatam: o ingenia metuenda: quem quæſo, &c.

Tunc ergo incipit corpus eſſe, cum venit extrema concluſio: quem quæſo noſtrum feſellit, &c.

Periodus, Cic. ambitum circuitum, comprehenſionem, continuationem, & circumſcriptionem dicit.

Contemperetur membris omnis paulo longior circuitus: tamen aliud eſt { Cęſim, Membratim, & Circumſcripte } dicere.

Circũſcriptio eſt, cum ab initio ad finem vſq; quaſi in orbem incluſa fertur oratio, donec conſiſtat in ſingulis perfectis abſolutiſq; ſentẽtijs.

Membratim dicimus, cum in ſingulis membris liberior inſiſtit oratio.

Inciſim

Inciſim dicimus, cum in ſingulis inciſis inſiſtit oratio.

Quomodo in his adhibendus ſit numerus, dicetur, ſi prius de pedibus, quibus numeroſa temperatur oratio, dixerimus.

De Pedibus. *Cap. XXXVIII.*

Pedes duarũ ſyllabarum.
- Spondeus — — dicunt, mores.
- Pyrrhichius v v nouus, tulit.
- Choreos — v ſemper ſcribit.
- Iambus v — leguntur, reos.

Pedes triũ ſyllabarũ.
- Moloſſus — — — conſeruant.
- Trochęus, vel tribrachus v v v facimus.
- Dactylus — v v litora
- Anapęſtus v v — peragunt.
- Bacchius v — — amores.
- Antibacchius v v — audiſſe.
- Creticus, vel Amphimacrus — v — poſſidet.
- Amphibrachus — v — v petebat.

Cicero ex alijs pedibus tres tãtum ponit, pęonas duos, & dochimum.
- Pęon primus — v v v aſpicite.
- Pęon vltimus v v v — facilitas.
- Dochimus ex bacchio & iãbo. v - - v - Perrhorreſcerent.

De numero oratorio. *Cap. XXXIX.*

Quid interſit inter numerum oratorium

NVMERVM oratorium Græci, Rhythmum, poeticum, Metrum, vocant.

Quod et ſi vterque pedibus conſtet: tamen multis modis differunt.

Rhythmi ſpatio temporum conſtant, pedes etiam ordine.

In rhytſimo nihil refert ſit ne dactylus, an anapęſtus, cum eodem temporum ſpatio conſtent:

& poeticum: & inter poema, et orationẽ.

ſtent: in verſu, vnus pes pro alio poni non põt.

In verſu ſemper idem eſt curſus, vt in heroico carmine dactyli & ſpondei; in oratione nullus eſt certus numerus: ibi eſt aliquid certum, hic non ita:

Vnde omnis nec claudicans, nec fluctuans, & æqualiter conſtanterq; ingrediens numeroſa habetur oratio: & numeroſum putatur, nõ quod totum conſtat e numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit.

Vnde difficilior eſt in oratione, quam in verſu numeri vſus:

In oratione maximum vitium eſt ſi verſus efficiatur, & diligenter cauendum: quamuis oratio numeroſe cadere debeat.

In qua parte ambitus debeat eſſe numerus, & qui pedes maxime probentur. Cap. XL.

IN toto verborum ambitu numeri tenendi ſunt, non ſolum in fine, vt quidam putant; licet aures finem maxime expectent.

Vnde a principio verborum compręhenſio ita fluere debet, vt ad extremum veniens ipſa conſiſtat.

Ariſtoteles heroum numerum grãdiorem iudicat, quem ſoluta deſideret oratio: Iambus vulgari ſermoni cõgruit. Trocheus ob breuitatem, dignitatem non habet. Pœona probat, vt orienti, medię, & cadenti orationi aptiſſimum. Ita vt oratio non ſit humilis & abiecta, ſed elata, & plena.

Cicero cenſet omnes pedes in oratione eſſe permiſtos: vitium enim eſſet, ſi iiſdem ſemper vteremur.

Sed Creticum, Dochimum, Dichoreum, & Pęonas cęteris anteponit: modone Dochimus iteretur.

In heroo vero dactyli, & anapęſti & ſpondęi, pede impune progredi licere cenſet: duos dumtaxat pedes, aut paulo plus, ne in ſimilitudinem verſus incidamus.

Sit igitur temperata & permiſta numeris oratio, nec tota diſſoluta, nec tota numeroſa: pœone maxime, & reliquis etiam, quos ille non recenſet.

In his quæ demiſſo & humili ſermone dicentur, ſit Iambus frequens: Pœon in amplioribus: in vtroq; dactylus.

In oratione ergo perpetua ita numeri ſunt miſcendi, vt non animaduertatur quadrandę orationis induſtria.

Quo fit, vt nullus ſit pes, qui aliquando in orationem non veniat.

De initio Periodi. *Cap.* XLI.

CLAVSVLAE diligentius, quam cętera omnia conſiderandæ ſunt: quod in his perfectio, & abſolutio iudicetur.

Proximam diligentiam initia poſtulant: nam & ad hęc intentus eſt auditor.

Optime hæc naſcuntur a proceris numeris, ac liberis, maxime dactylo, & pœone priore, cretico, anapęſto, qui par eſt dactylo, licet ordine contrarius.

Initia verſuum, initijs orationum non cōueniunt, licet Liuius hexametri exordio cępεrit.

Dochimus quouis loco aptus eſt, modo ſemel ponatur: quia iteratus, numerum facit apertum.

De fine Periodi. *Cap.* XLII.

IN extremo circuitu, duo, aut tres pedes ſunt fere notandi.

Quos aut choreos, aut ſpōdeos, aut alternos eſſe oportebit: vel dichoreos.

Spondeus eſt in clauſulis firmus, & ſtabilis, quo maxime vſus eſt Demoſthenes.

Pœona alterum cadenti orationi aptiſſimū eſſe docuit Ariſt. quod & Cic. placet: ſed aptiorem iudicat creticum.

Qui ſiue geminetur, ſiue ſpondeum pręcedat, multū decoris habet in clauſulis: cui ēt optime iungitur Anapęſtus.

Eſt

Eſt etiam Dochimus ſtabilis & ſeuerus in clauſulis.

Iambus trocheus,aut etiam dactylus proximus a poſtremo numeroſe concludit, ſi ſit extremus choreus,aut ſpondeus. Sed male concluderent, ſi quis eorum in extremo locatus eſſet, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus; quia vltima breuis,an longa ſit, non refert.

Sunt & aliæ clauſulæ,quæ numeroſæ concludunt, quas obſeruauit Quint.

Clauſulæ verſuum non conueniunt orationi: cauendũ eſt etiam ne verbis,plurimarum ſyllabarum, vtamur in fine, quod etiam in carminibus eſt permolle.

Cum ergo clauſulæ maxime appareant, variandæ ſunt, ne aurium ſatietate repudientur.

De media Periodo. Cap. XLIII.

SI primi & vltimi pedes fuerint modo iam dicto diſpoſiti, medij poterunt latere: modo circuitus non ſit breuior, quam aures expectent, aut longior, quam vires patiantur.

Cauendum ergo eſt,ne verba pigra, aut longa ſint, aut breuium contextu,ſonum pene puerilium crepitaculorum reddant.

In medijs ergo ſunt quidam conatus, qui leuiter interſiſtunt,vt currentium pes,etiam ſi non moratur,tamen veſtigium facit.

Pœonem, dochimum, mediæ orationi aptum eſſe dixit Cic.in qua parte aliqui creticos,& bacchios laudant.

Si orationem ferri celerius volumus, crebros trocheos & iambos inſeramus; ſi lentius,ſpondeos: ſi moderatius, pedibus vtemur,qui breuibus & longis temperantur.

De his quæ ſuapte natura ſunt numeroſa. Cap. XLIIII.

QVAE dicuntur interdum ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil factum eſt de induſtria.

Vt cum ſunt caſus in exitu ſimiles, & cum paribus paria referuntur. Eſt enim Iudices, hæc, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum, &c.

Quod fit item referendis contrarijs: in quo Cicero frequens eſt. Semper enim antitheta neceſſitate ipſa numerum oratorium faciunt.

Quæ vitia ſint vitanda in oratione numeroſa.
Cap. XLV.

IN primis, ne aperte verba traijciantur, quo melius, aut cadat, aut voluatur oratio.

Deinde, ne inania quædam verba quaſi complementa numerorum includantur.

Tertio, ne minutis numeris concidatur, infringaturq́; ſententia: ſed verba iam probata & electa concinne coagmententur: dura enim inter ſe commiſta potiora ſunt inutilibus.

His vitijs declinatis, multa numeroſe componendi laborem minuunt. Sunt enim multæ figuræ, quibus numeri poſſint variari.

Sunt etiam multa quæ idem valent, ex quibus exercitati illud eligunt, quod comprehenſioni maxime quadrat.

De magnitudine ambitus. Cap. XLVI.

HABET Periodus membra, minimum, duo; ſæpe etiam tria.

Is ambitus mediocritatẽ habet, vt ait Cic. qui quattuor fere membris conſtat. Nam aures implet, nec breuior eſt, quam ſatis ſit, nec longior.

Vult autem, vt e quattuor, quaſi hexametrorum verſuum inſtar, quod fit, conſtet fere plena comprehenſio.

Debet periodus ſenſum concludere: ſit etiam aperta, vt intelligi poſſit, & non immodica, vt memoria contineri queat.

De nume-

De numero, qui eſt in membris: & cuiuſmodi ea eſſe debeant. Cap. XLVII.

IN oratione circumſcripta eſt verborum comprehenſio, donec tandem in clauſula conſiſtit.

Cum vero mēbratim dicimus, in ſingulis membris oratio inſiſtit: quod in pronūtiando magnopere reficit ſpūm.

Vnde fit, vt oratio, quā membris carpimus, longior multo eſſe poſſit, quam quæ conſtat circuitu.

Ita, vt aliquando ad 15. & 20. membra excurrat: Cic. pro Mil. Occidi, occidi non Spurium Melium, &c.

Nihil autem tā debet eſſe numeroſum, quam hoc, quod minime apparet, & valet quamplurimum.

Spondeum hic Cicero vehementer commendat: nam, licet videatur tardior, habet tamen ſtabilem, & dignitatis non expertem gradum.

In inciſionibus multo magis, & in membris: paucitatem enim pedum, grauitatis ſuæ tarditate, compenſat.

In quo ſcribendi genere circumſcripte, et in quo ſit membratim dicendum. Cap. XLVIII.

IN hiſtoria, laudationibus, & toto gn̄e epidictico, ſiue demōſtratiuo, delectationis cauſſa cōparato, circūſcriptione vtendum eſt; vt tanquam in orbe incluſa currat oratio.

Hoc orationis genus, nec totum aſſumendum, ad cōtentiones & cauſſas veras, nec omnino repudiandum.

Quia & ſatietatem afferret: & ab imperitis quale ſit etiam cognoſceretur.

Detrahit præterea actionis dolorem: aufert humanum ſenſum actoris; tollit funditus veritatem & fidem.

Sed qm̄ adhibenda eſt interdum numeroſa oratio: videndum eſt quo loco, quamdiu retinenda.

Adhibenda eſt, ſi quid ſit laudandum ornatius, vt fecit Cic. lib. 2. accuſ. Aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quam doloris.

Eſt etiam apta procemijs maiorum cauſſarum; vbi ſolicitudine, miſeratione, commendatione res eget.

††††† Sæpe

Sæpe etiam in amplificanda re, funditur numeroſe & volubiliter oratio: quod tum valet, cum ab oratore iam obſeſſus eſt is, qui audit: quia iam fauet.

Hęc forma perorationes quidē includit; ſed in reliquis partibus retinenda non eſt diu. Nam cum ſupradictis locis ea vſi fuerimus tota dictio ad inciſa & membra transferenda eſt.

Inciſim autē & membratim tracta oratio, in veris cauſſis plurimum valet, maxime cum arguas, & refellas.

Qua ratione paretur facultas apte & copioſe dicendi. Cap. XLIX.

NVMEROSE dicendi facultas non eſt tanti laboris, quanti eſſe videtur.

Nec enim neceſſe eſt vt oratio dimetiendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat.

Satis in hoc oratorem formabit multa ſcribendi exercitatio; vt ex tempore etiam numeroſe dicat.

Circumſcribitur enim mente ſententia, confeſtimq́; verba concurrunt, quæ mens ſtatim dimittit, vt ſuo quodque loco reſpondeat.

Nam, ſi non nulli exercitatione, ex templo verſus conficiunt, quāto facilius oratio ſoluta numeroſa fieri poterit? cum nihil ſit oratione flexibilius; vt facile ſequatur quocunque ducas: veluti molliſſima cera.

Neminem ergo pedum varietas conturbet, qui ſponte ſeſe offerent, modo exercitatio adſit: vt patet in arte muſica, &c.

Quanti momenti ſit apte dicere. Cap. L.

QVANTI momenti ſit apte dicere experiri licet; ſi, aut cōpoſiti oratoris bene inſtructam collocationem diſſoluas, permutatione verborum. Vt ſi periodum aliquam Cic. peruertas:

Aut, ſi alicuius inconditi, arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamq́ue ordine verborum paullum commutato, in

to, in quadrum redigas:

Verum, compoſite & apte ſine ſententijs dicere, inſania eſt; ſententioſe autem, ſine verborum ordine, infantia.

Eloquens vero, qui dicẽdo, plauſus, admirationes, & clamores mouere debet, ita debet dicere, vt ei turpe ſit, quidquam aut ſpectari, aut audiri libentius.

Quare, cum hanc eloquentiæ partem Ariſtoteles, Theophraſtus, Demoſthenes, & Tullius tanti fecerint, eam nobis debemus ſumma induſtria comparare.

De tribus dicendi generibus. *Cap. LI.*

Aliud dicẽdi genus deſideratur { In paruis cauſſis, In modicis, In grauiſſimis. } Nec ſolum variæ cauſſæ varium dicendi genus efflagitant, Sed etiam eiuſdem orationis diuerſæ partes.

Vnde quot ſint dicendi genera, & in quibus cauſſis, & orationis partibus adhibenda ſint, dicendum eſt.

Tria ſunt dicẽdi gñа in quib. perfectus debet florere orator. { Vnum ſubtile, acutum, & tenue. Alterum vehemens, copioſum, & graue. Tertium interiectum, & quaſi temperatum.

Cũ tria ſint orationis officia, { Docere, Mouere, Delectare, } { Subtile, in probando, Vehemens, in flectendo, Modicum, in delectando verſatur.

In genere ſubtili orationis forma {
Dẽt eſſe a vinculis numerorũ libera & ſoluta:
Non tamen vaga, vt ingredi libere, non vt licentior videatur errare.
Diligentia ẽt coagmẽtandi verba prermittenda eſt, & omnis inſignis ornatus remouendus.
Ponentur tamen acutæ, crebræq́; ſententię:
Ornamenta verborum & ſententiarum, cum tropis verecunde parceq́; adhibebuntur.
Translationes poterunt eſſe crebriores, non tamen ita crebræ, vt in genere ampliſſimo.

Genus temperatum,
- Vberius eſt aliquanto,& robuſtius, quam humile, de quo dictum eſt.
- Summiſſius tamen, quam illud, de quo dicetur, ampliſſimum.
- Huic omnia dicendi ornamẽta conueniunt; plurimumq́; eſt in hac oratione ſuauitatis.
- In hoc,verborum cadũt lumina omnia,multa etiam ſententiarum.
- In hoc genere neruorum vel minimum, ſuauitatis autem eſt, vel plurimum.

Genus amplum, & copioſum.
- Vim habet vel maximã: modo enim perfringit,modo irrepit in ſenſus,&c.
- Hic orator defunctos excitabit, patriam loquentem faciet,aliquem alloquetur, &c.
- Hic amplificationibus extollet orationem, & vi ſuperlationum quoque eriget, & per omnes affectus tractabit.

His tribus generibus vtetur orator.
- Vt res exigit.
- Ne pro cauſſa modo,
- Sed pro partibus cauſſæ.

Huius tripartitæ varietatis moderator,magni debet eſſe iudicij, vt poſſit quocunq; modo cauſſa poſtulat, dicere.
- Ad cauſſas tenues, vt eſt cauſſa pro Cecinna; ſummiſſum genus accommodabit:
- Ad graues; qualis eſt Rabirij, vehemens:
- Ad mediocres, vt eſt cauſſa pro lege Manilia temperatum.

In eadẽ ẽt oratione,ad
- Conciliãdũ, mediocre;
- Docendũ, & probandũ, ſubtile,& enucleatum,
- Ad mouendũ, graue adhiberi debet.

Eſt enim eloquentis proprium.
- Parua ſummiſſe,
- Modica temperate,
- Magna grauiter dicere.

Quæ

Variandũ eſt etiam dicendi genus pro ratione perſonæ	Quæ dicit, quæ audit, cum non eadem ſit cuiuſque auctoritas, fortuna, & nomen.
	Pro ratione locorum ac temporum.
	In omnibus ẽt rebus vidẽdum eſt, quatenus: & magis offendit nimium, quàm parum.
	Vnde ſit eloquentiæ fundamentum, ſicuti & aliarum rerum, ſapientia.

De Memoria. *Cap. LII.*

MEMORIAE inuentor dr̃ Simonides, qui obtrita conuiuarũ corpora, ex loco, qui quiſque eſſet, diſcreuit.

Quo facto notatum eſt, memoriam ſignatis animo ſedibus iuuari.

Quod etiam quiſque ſuo experimento credere põt: quia cum in loca poſt tempus redimus, reminiſcimur eorum, quæ ibi facta ſunt.

An memoria ſit eloquentiæ pars. *Cap. LIII.*

LICET memoria ſit eloquẽtiæ cũ alijs artibus cõis: tamen artificioſa memoria oratoriæ pars exiſtimatur.

Neſciretur enim quanta vis eius eſſet, niſi in hoc lumen orandi vim extuliſſet.

Non enim ſolum rerum, ſed ẽt verborum ordinẽ præſtat, & propemodũ infinita complectitur, vt potius audiendi patientia, quam memoriæ fides deficiat.

Non immerito igitur theſaurus eloquentiæ dicitur.

De artificio memoriæ. *Cap. LIIII.*

MEMORIAE artificium a veteribus traditum, conſtat	Locis, & Imaginibus.

Qui volũt hãc ingenij partem excolere, de locis hæc obſeruent:	Loca multa animo capiãt ſpatioſa.
	Multa varietate ſignata, explicata modicis interuallis.
	Vt ædium fere magnarum, aut alterius artificij:
	Quæ ſunt diligẽter animo affigenda, vt

da, vt ſine cunctatione occurrant.
Tum quæ fuerint ſcripta, vel cogitata his locis ſunt commẽdanda, ſignis, quę eorum memoriam excitẽt notata.
Loca quæ ſumpſeris egregię commoditerq; notare oportebit, vt perpetuo herere poſſint.

De imaginibus.

Quæ fuerint ſcripta, vel cogitata, locis commendanda ſunt, ſignis, quæ eorum memoriam excitent notata.
Imagines dictis locis ordine ſunt collocãdæ.
Cum memoria repetenda fuerit, ab initio loca recenſenda ſunt, & quod cuique credideris repoſcendum.
Nam ordo locorum, ordinem rerum conſeruat: & res ipſas, imagines notant.
Vtendum eſt imaginibus aliquid agentibus, & acribus, inſignitis, quæ occurrere & celeriter percutere animum poſſint.
Quæ imagines pro rerum varietate ſubinde mutandæ ſunt, locis permanentibus.

Quid conferat memoriæ artificium. Cap. LV.

PRODEST memoria artificioſa ad multa rerũ nomina audita per ordinem repetenda, & ad res ordine diuerſas complectendas.

At ad ſingula perpetuæ orationis verba perdiſcenda, nihil fere prodeſt: quia ſingulorum verborum imagines memoriæ mandare inutile eſt, & infinitum.

Si longior oratio memoriæ mandanda fuerit, proderit per partes diſcere.

Non erit inutile aliquas apponere notas, quarum recordatio excitet memoriam.

Iuuabit, iiſdem, quibus ſcripſeris chartis, ediſcere.

Maxima tamen memoriæ ars, eſt exercitatio, & labor.

Quau-

Quantũ ſtudio naturaq; valeat memoria, multorũ exẽplo, vt Themiſtoclis, Mithridatis, & Cyri conſtat.

De Pronuntiatione & eius vtilitate. *Cap. LVI.*

Vt pronunciatio a voce, ita actio, a geſtu dicitur.

Quæ vna pars in dicendo dominatur.

Sine qua ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt: mediocris, hac inſtructus, ſummos ſæpe ſuperauit.

Vt merito Demoſthenes huic parti primas, ſecundas, & tertias dederit.

Eſt etiam actio, quaſi quædam corporis eloquentia.

Eſt aũt in duas diſtributa partes. ſin
Vocem, quæ aures mouet
Geſtum, qui oculos
Per quos duos ſenſus omnis ad animum penetrat affectus.

De Voce. *Cap. LVII.*

Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maxime voce mouentur.

Vtcunq; ergo orator ſe affectum videri, & animum audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit ſonum.

Iracundia poſtulat vocis genus acutum, incitatum, crebro incidens.

Miſeratio & mœror, flexibile, plenum, interruptum flebili voce.

Metus, demiſſum, hęſitans, abiectum.

Vis, contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis.

Voluptas, effuſum, lene, tenerũ, hilaratum, ac remiſſum.

Moleſtia, ſine commiſeratione, graue quiddam, & vno preſſu, ac ſono obductum.

Ac quidẽ vocis bonitas optãda, ſed tractatio in nobis eſt.

Prius ergo orator, variabit, & mutabit, omneq; ſonorũ tum intendens, tum remittens, proſequetur gradus.

Nec

Nec modo in diuerſis rebus, ſed ẽt in ijſdẽ partibus ijſdemq; affectibus, quaſdam non ita magnas vocis mutationes adhibebit. Nã varietas, cum gratiã prębet, ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit.

De Geſtu. *Cap. LVIII.*

VOCEM ſubſequi debet geſtus, & animo, ſimul cum ea, parere.

Geſtu ſic vtendum eſt, vt nihil in eo ſuperſit.

Status erit erectus, & celſus.

Rarus inceſſus, nec ita lõgus: excurſio moderata, & rara.

Nulla mollicia ceruicum; nullæ argutiæ digitorum.

Trunco magis toto ſe orator moderabitur, & virili laterum flexione.

Brachij porrectione, in contentionibus; contractione, in remiſſis.

Pedis ſupploſione in contentionibus, aut incipiendis, aut finiendis.

Sed in ore ſunt omnia: in quo, dominatus, eſt oculorum: quoniam omnis actio eſt animi, & imago animi vultus eſt, indices oculi.

Hæc vnica pars corporis, quot animi ſunt motus, tot ſignificationes & commutationes poteſt efficere.

Nõ eſt oris ſpecies nimis immutãda: ne, aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur.

Oculorum igitur remiſſione, coniectu, hilaritate motus animorum ſignificabimus apte cũ genere ipſo orationis.

Eſt enim actio quaſi ſermo corporis, quo magis menti congruens eſſe debet.

Finis Tabularum Libri Tertij.

Laus Deo Opt. Max. & B. Virgini Annunciatæ.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE